בית־יעקב

ליטעראַרישע שריפטן פאַר שול און היים

דינט די ענינים פון בית־יעקב שולן און אָרגאַניזאַציעס בנות אגודת־ישראל אין פוילן

רעדאַקטירט דורך א"ג פרידנזאָן

אָנדענק־העפט לכבוד שרה שענירער ע"ה

תוכן: **א"ג פרידנזאָן:** אידעאַליזם, **יהודה לייב אָרלעאַן:** שרה שענירער – אַ פּראָגראַם, **הרב שמואל דוד לאַסקי:** נח, איוב און דניאל, **ד"ר ש. דייטשלענדער:** שרה שענירער און בית־יעקב, **ד"ר נ. בירנבוים:** אַ זכי׳ אויף אונדזער דור, **ד"ר שלמה בירנבוים:** אשה אדער פרי, התלהבות, דער כלל, **בנימין זוסמאַן:** אַזוי האָט גילעבט שרה שענירער, **הלל זיידמאַן:** ...אינים שאָטן פון טויט, **שהה פעסאַ וטמאַרגן:** זי האָט מנצח געווען, **ד"ר בן־ציון פעסלער:** הספד־רעפלעקסן, **יהודית בוימינגער:** גדלות און ענוות, **גיטל פּאַס:** אַ לעבן פון אַ מענטש, **אסתר הייטנער:** מיר נעמען זיך צו אַ פאַרשטאַרקטער אַרבעט, **אליעזר שינדלער:** שרה שענירער (ליד), **א. י. ליפּמאַנאָוויטש:** דער כוח פון פשטות, **זעלדא ראַוויטש:** די טרויעריקע דאַטע, **חנה ראָט:** די פאָרטזעצונג פון די קינדער, **מאַלי קאָלער:** דאָס ענוות פון דער גרויסער מאַמין, **העניע ויסקינד:** אל תטוש תורת אמך, **שרה חנה גוטער:** קראָקע דאַרף שטאַלצירן, **צירל נייגרישל:** אַזוי ווי איר רצון, **גיטל לויפער:** נאָענט צו איר, **קיילע שטראָך:** דער קינדער־צער, **רבקה האָראָוויץ:** ליכט דאַרפן מיר צינדן, **מרים טויבע שטיין:** אויף ווייטער, אויף אייביק, **פייגע אייבעשיץ:** דער גאָרטן איז געבליבן!, **אַ מאמר פון שרה שענירער. רבקה ראָזענבערג:** די בעטע היים, **מי ל קנעללער:** לאָמיר ציילן ספירה, **א. מ. ראַגאָווי:** דאָס אחריות פון מענטש פאַר זיינע מעשים, **אלטער שנור:** געקליבענע פּערל, **מאַשע גאָלדבערג:** אונדזערע און אירע, **רבקה ענגלאַרד:** רייד אדער לעבן, **לאה הויזמאַן:** ביי מיין טיש, **נחמה קליינער:** די איינזאַמע שפּעלעך, **לאה אָרלעאַן:** דער וועג אַרויף, **ביאָגראַפיע פון שרה שענירער, אלימלך שטייער:** אויף צוריקוועגס, **י. עמיאַט:** די איינציקע טרייסט. **אליעזר שינדלער:** פאַר די בענטש־ליכט, **העשיל קלעפּפיש:** דער רמב"ם, **ציפּאַ לעשינסקאַ:** אויפן וועג קיין ארץ־ישראל, אַ רוף צו דער יידישער פרוי, קאָנפערענץ פון דער בית־יעקב־לערערשאַפט אין קראָקע, זיצונגען פון דער בנות־עקזעקוטיווע, ידיעות פון דער בנות־צענטראַלע, ביבליאָגראַפישע נאָטיצן, באַריכטן פון שלושים־אָוונטן, רשימה פון זאַמלערנס פון ת"ח, רשימה פון זאַמלערנס פאַרן אָנדענק־העפט, מודעות.

לאָדזש **איר־סיון** **תרצ"ח**

בית יעקב

ליטעראַרישע שריפט פאַר שול און היים

דינט די ענינים פון בית־יעקב שולן און אָרגאַניזאַציעס בנות אגודת ישראל אין פּוילן

רעדאַקטירט דורך א"ג פרידנזאָן

לאָדזש־וואַרשע־קראָקע	ב"ה, אייר־סיון תרצ"ה	נומער 125	צוועלפטער יאָרגאַנג

אידעאַליזם

די יידישע וועלט שטוינט אַלץ כסדר אויף דעם גיכן אויסוואַקס פון בית־יעקב; עס ווערן אָפט נאָר גיזוכט די סיבות פון דער גרויסער הצלחה פון אונדזער רעיון צווישן
די ברייטע פאָלק־מאַסן, און ס'לאָזט זיך באַכט אין דעם ענין אַ סך פאַרשטן, און נאָך לאַנג וועט דויערן ביז מע וועט תופס זיין די עיקר־סיבה פון דעם גראַנדיעזן
נצחון, וואָס בית־יעקב האָט שוין אָפּגיהאַלטן אין יידישן לעבן.

מעגלעך, אַז ס'איז אַלץ אַזוי פשוט און קלאָר, און ס'האָט גאָר אַנדערש נישט גיקענט זיין. ס'האָט דאָך פאַרט גימוזט שלאָגן די שעה פון חשבון־הנפש ביי די יראים.
ס'האָט דאָך שוין גיקלעט ביז גאָר, די אַסימילאַציע־מהומה ביים יונגין פרויען־דור. גאַנצע דורות האָבן דאָך פאַרט נישט גיקענט פאַרלוירן ווערן פאַרן יידישן פאָלק.
אַן אַ תיקון, עפּיס איז דאָך נצח ישראל לא ישקר, און דעריבער, אַז בית־יעקב איז גיקומען, האָט זיך ממילא דערוועקט דאָס פאָלק פון זיין לעטאַרגישן שלאָף, און דער
יידישער המון האָט זיך דעריבער מיט האַרציקער ליבע צוגיטוליעט צו דער בית־יעקב־שול און אַרויסגיוויזן פאַר איר אומבאַגרעניצטער גיטריישאַפט.

ס'איז חלילה נישט קיין קיין שום פחיתת־הכבוד פאַר בית־יעקב, ווען מע דענקט אַזוי, און די עיקר־זאַך קען אַמאָל גאָרנישט ליידן פון אַזאַ הנחה. דאָס בנין איז אויפגי־
בויט און דאָס ווערק לעבט, און דאָס איז דאָך דער עיקר!

איינס ווילט זיך אָבער אויפקלערן. אויף אַן איינציקער פראַגע מוז אָבער גיגעבן ווערן אַן ענטפער, און גראָד אַצינד, נאָך דער פטירה פון שרה שענירער ע"ה, וואָס
האָט דאָס בית־יעקב־ליכט די ערשטע אָנגיצינדן. אט וואָס ס'איז די פראַגע:

ווי אַזוי איז עס גיקומען צו אַזאַ דערפאָלג? וואָסערער כח האָט דאָס גיווירקט, אַז במשך אַזאַ קורצער צייט זאָל זיך די באַוועגונג אַזוי צעוואַקסן און אַריינדרינגען אין
אַלע יידישע קיבוצים? און וואָס איז טאַקי די סיבה פונים גיין און שטייגן מחיל אל חיל אין דער אַרבעט? פון אַ קליין שטיבעלע צו אַזאַ בנין מפואר, ווי ס'איז דער
סעמינאַר, הונדערטער שולן און בנות־אָפּטיילונגען, אַן אייגענע טריבונע, שול־ביכער, קינדער־ליטעראַטור א א"וו.

איין תשובה נאָר גיט עס אויף די אַלע שאלות: שרה שענירער — אידעאַליזם!

ווער ס'איז גישטאַנען ביים וויגעלע פון בית־יעקב, און איז אַליין מיטגיגאַנגען פוס־טריט מיט דער אַנטוויקלונג פון דער באַוועגונג, ווייס, אַז אַלץ האָט באַלעבט דער
ריינער ערלעכער אידעאַליזם פון שרה שענירער. נישט בלויז שרה שענירער, נאָר אויך אירע ערשטע תלמידות, האָבן גיליטן הונגער און נויט, גיוואוינט אין ענגע דירות,
גיפאָרן אין שטעט און שטעטלעך אויף לאַסט־וועגן און צוּבראַכענע פורן, נישט גיזוכט קיין שום אייגן־נוצן און פאַרן ריינים אידעאַל זיך מקריב גיווען.

פאַרשטייט זיך, אַז שפּעטער ווען בית־יעקב איז אַריין אין לעבן, איז עס גיוואָרן פאַר אַ טייל אויך אַ מיטל צו לעבן. דאָס אידעאַלע פייער, וואָס ס'האָט די ערשטע אָנגי־
צונדן פרוי ש. האָט אָבער כסדר גיוואַרימט און גיגליט אין די הערצער פון די אַלע, וואָס האָבן גיטראָגן אונדזער פאָן.

און היינט, ווען די ב"י שולן גיפינען זיך נישט אין קיין גיהויבענים מצב, און ווען במשך די ערשטע יאָרן זענען גישאַפן גיוואָרן קרוב דריי הונדערט שולן און פאַר דער
לעצטער צייט ווערן כמעט קיין נייע שולן נישט גישאַפן — מוזן מיר מיט טיפן באַדויערן זאָגן: דער אידעאַליזם איז ביי אונדז אַ סך, אַ סך שוואַכער גיוואָרן!

אַזוי אויך איז עס אין דער בנות־באַוועגונג. מע הערט נאָר יחידישע עגאָאיסטישע תביעות, מע זאָגט זיך אָפּ פון אַרבעט לטובת הכלל, און ווען דער אָדער יענער פּרט וועט
נישט באַפרידיקט ווערן. עס פעלט דאָס אחריות פאַר דער ריינער אידיי, עס איז נישטאָ דאָס התלהבות פאַר דער כלל־זאַך, טוט דאָס אַלץ ווי אַ ס'בלוטיקט דאָס האַרץ
פון די אַלע, וואָס האָבן אַליין יאָרן־לאַנג באַלייגט דעם עקזאַמין פון ערלעכן קאַמף און שווערער לייד ... לשם אידיי.

אמתן כבוד אָפּגעבן שרה שענירער, און אַ פשיטא, אַז ממשיך זיין איר לעבנס־אידעאַל, קען מען נאָר דורכן דערפרישן דעם אידעאַליזם אין אונדזערע מחנות.

א"ג פרידנזאָן

היט די ירושה פון דער גרויסער נפטרת שרה שענירער ע"ה!

מיר גיבן איבער אין דער האַנט פון אונדזערע לייענערנס דאָס דאָזיקע הונדערט פיניף־און־צוואַנציקסטע העפט פון בית יעקב־זשורנאַל, און צוגלייך גיבן
מיר איבער אין זייער האַנט צו אַנטשיידן אויף להבא ווענן גורל פון אונדזער—אייער איינציקער טריבונע.

וואָלט פרוי שרה שענירער, די ערשטע מיטגרינדערין און שטענדיקע מיטאַרבעטערן פון אונדזער זשורנאַל גילעבט, וואָלט דאָס היינטיקע העפט דער נומער 125
גיווען אַ יובל־העפט אַ יום־טוב אויסגאַבע, ווייל נישט לייכט איז אָנגיקומען אַרויסצוגעבן 125 נומערן פון אונדזער זשורנאַל. מיט פרייד וואָלטן מיר טריאומ־
פירט אויף דער דערגרייכטער ציפער, און ווי תמיד וואָלט פרוי שענירער גילאָזט הערן איר פריידיקער שטים און האַרציק וואָרט אין אַזאַ מאָמענט.
אונדזערע שטענדיקע לייענערנס גידענקען דאָכט זיך גוט איר פרייד צוזאַמען מיט אַ וואַרימען רוף, וואָס זי פלעג תמיד לאָזן הערן. ווען בית יעקב־זשורנאַל האָט
אָפּגישלאָסן אַ תקופה פון אַ באַשטימטן סכום נומערן.

די השגחה העליונה האָט אָבער בעוונותינו הרבים אַוועקגינומען פון אונדז די מאַמע פון יידישן רעליגיעזן פרויען־דור און דעם רצון
פון כביכול מוזן מיר מקבל באהבה זיין, מיר האָבן נישט אַראָפּגילאָזט די הענט צוליב דער גרויסער צרה, נאָר נאָך צוזאַמענגינומען
די כוחות, זיך גישטאַרקט, און נישט גיקוקט אויף דער שווערער צייט און דעם נומער 125 גיווידמעט דעם אָנדענק אויף אַ ווירדיקן
אופן טאַקי איר, די גרויסע נפטרת.

מיר האָבן אויסגיפּרוּווט דעם אידעאַליזם פון אונדזערע לערערנס און בנות־פירערנס און צו זיי צוגישיקט זאַמל־ביכלעך פון אַבאָנענט־קופּאָנען אויפן
היינטיקן אָנדענק־העפט, מיר זענען גיווען זיכער, אַז קיין איינע וועט זיך נישט אָפּזאָגן פון טון איר חוב און לפחות דאָס מאָל וועט אַרויסגיוויזן ווערן גי־
טריישאַפט און מיטהילף.

לײדער האָבן בלויז אַ קליינער טייל זיך אַרויסגיוויזן מיט פאַרשטענדניש פאַר דער זאַך, אַ טייל האָבן אַפילו נישט גיענטפערט, אַ טייל
האָבן זיך אַרויסגידרייט מיט פאַרשידענע תירוצים און אַ טייל האָבן נקמה גינומען... אין זיך אַליין צוליב פּערזענלעכע עגאָאיסטישע
פּרעטענציעס, וואָס זיי האָבן אַליין נישט ווייסנדיק אַפילו צו וועמען.

שטייענדיק שוין 12 יאָר אין קאַמף פאַרן קיום און אַנטוויקלונג פון בית יעקב־זשורנאַל, באַגייען מיר דעם קאַמף מיט פאַרפילפאַכטער ענערגיע. עס שרעקט
אונדז גאָר נישט אָפּ.

די אמת־גיטרייע און אידעאַלע לערערנס און בנות־פירערנס וועלן זיכער דערפילן דאָס הייליקסטע שטרעבן פון פרוי שענירער ע"ה, אַז ס־זאָל עקזיסטירן
דאָס בית יעקב־זשורנאַל און אַז ס'זאָל זיין וואָס שענער און אינהאַלטסרייכער, זיי וועלן דערפאַר זיכער ווייטער זיך ענערגיש באַמיען.

„בית יעקב" איז אַ ריינער אידעאַלער ענין פון ערשטן טאָג אָן. אַזוי האָבן דאָס פאַרשטאַנען די איניציאַטאָרן—אַרויסגעבער, און עד היום פאַרשטייען זיי
עס אַזוי. די וואָס זוכן ביי „בית יעקב" אייגננוצן און קאַריערע, פון זיי האָט אונדזער באַוועגונג סיי ווי גאָר נישט צו דערוואַרטן. די אַלע
וואָס פטרן זיך מיט אויסריידן און פוילע תירוצים פון דעם עול צו פאַרשפּרייטן דעם בית יעקב־זשורנאַל, וועלן ערשט שפּעטער זעען דעם גרויסן שאָדן פאַר
זיך גופא.

דער אידעאַליזם פון פרוי שענירער ע"ה, וועט ווייטער זיין אַ וועג־ווייזער פאַר די אַלע, וואָס מיינען ערנצט און שטרעבן ערלעך צו זען אַ גיטריי יידיש פרויען־דור, וואָס ווערט מושפע פון ריינים רעליגיעזן גידרוקט וואָרט.

מיר, די אַרויסגעבער פון „בית יעקב" וועלן דעם דאָזיקן ריינים אידעאַליזם ווייטער פלעגן, און קודם אַליין דאָס באַווייזן דורכן ווי־
טערדיקן אַרויסגעבן די בית יעקב־בלעטער און לאָזן הערן אונדזער שטים אין דער גרויסער יידישער וועלט.

די, וואָס ווילן זיך פאַרדינין גירופן צו ווערן נאָכפאָלגערנס פון דער גרויסער נפטרת, וועלן נישט פאַרגעסן די פוילע דערמאָנונגען
שוין אויף איר טויטן־בעט צו פאַרשפּרייטן „בית יעקב" און „קינדער גאָרטן" און דאַדורך וועלן זיי היטן די ירושה פון זייער גרוי־
סער אומשטערבלעכער גייסטיקער מוטער.

די וואָס האָבן נישט פאַרשפּרייט די קופּאָנין, קענין נאָך דאָס יעצט מתקן זיין, און אין זייערע ערטער ווי גיהעריק פאַרשפּרייטן דאָס אָנדענק־העפט. מיר וועלן די נעמען פון די ווייטערע פאַרשפּרייטער געבן אין קומענדיקן נומער, און זאָל די אָרטאָדאָקסישע וועלט וויסן, אַז ס־לעבן און ווירקן גאַנצע מחנות יידישע טעכטער איבּים גייסט פון דער גרויסער היסטאָרישער פרוי שרה שענירער זכרונה לברכה.

שרה שענירער — אַ פּראָגראַם

פון **יהודה לייב אָרלעאַן**

א׳

יעדע אונטערנעמונג מוז האָבן אַ פּלאַן. יעדע דערציאונג־אַנשטאַלט מוז האָבן אַ סיסטעם. יעדע שול־אַרבעט מוז האָבן אַ פּראָגראַם. אומיטום ווערט דאָס גיטון דורכן וויסנשאַפטלער, דורכן איניציאַטאָר, דורכן ווערק־מייסטער. ער דאַרף עס פריער אויסאַרבעטן דעם פּראָיעקט, אָנצייכינען דעם סקיץ, דערנאָך הייבט זיך ערשט אָן די רעאַליזירונג.

אַנדערש איז אָבער גיוועזן דער אַנטוויקלונג־וועג פון דער בית־יעקב־שול. פרוי שענירער, די שעפערן פון דער באַוועגונג איז גיקומען אָן אַ צוגיגרייטן סיסטעם, אָן אַן־אויסגיאַרבעטן פּראָגראַם. זי האָט זיך לגמרי פאַרלאָזט אויף איר אינטואיציע, אויף איר יידישן חוש. פריינט האָבן גיצווייפלט. פאַכמענער האָבן איראָניזירט. זי האָט זיך אָבער מיט קיינעם נישט גירעכנט, איר גיפיל האָט איר נישט פאַרפירט.

יעצט קענען מיר שוין אונטערציען דעם סך־הכל. וועגן פרוי שענירערס פערזענלעכקייט בכלל, איז יעצט נאָך פרי־צייטיק צו רעדן. די אומצייליקע עפּיזאָדן, וואָס וועלן נאָך גיוויס דערציילט ווערן דורך אירע תּלמידות, וועלן ערשט צושטעלן דעם שטאָף פאַר אַ פיל־זייטיקער אָפּשאַצונג. איינס קען און דאַרף אָבער שוין יעצט פעסטגישטעלט ווערן. פרוי שענירער האָט טאַקי פאַר איר אַרבעט קיין פּראָגראַם נישט גיהאַט. דערפאַר איז זי עס אָבער מיט איר פּערזענלעך לעבן אַליין גיוועזן.

פרוי ש. איז שוין מער נישטאָ. איר גיזונטער חוש וואַכט שוין מער נישט איבער איר ווערק. פאַר דער באַוועגונג הייבט זיך אָן אַ נייע תּקופה. די ווייטערדיקע אַרבעט פאָדערט גינויע אָנגיצייכנטע ליניעס. די שול מוז באַקומען אַ קלאָרע צורה, אַ פעסטע פּראָגראַם. אירע אינטואיטיווע אימפּולסן מוזן ווערן אייזערנע עיקרים, איר פּערזענלעכער כאַראַקטעריסטיק — אַ פאַרפליכטיט סיסטעם.

ב׳

ס־וועט, דאַכט זיך, שוין קיינער נישט גיפונין קיין טרעפלעכערע באַצייכינונג פאַר דער אומפאַרגלייכלעכער פרוי שענירער, ווי די מאָסע ווייניקסטע האָט זי, בשעת דער באַגלייטונג צו אייביקער רו, אָנגירופן. „אשת חיל״! „אַן־אמתע אשת חיל״ יעדער פּסוק איז, ווי פאַר איר צוגיפּאַסט.

אַזוי האָט גיזאָגט דאָס פאָלק און אַזוי איז עס באמת. פרוי ש. איז אַ פּראָטאָטיפּ פון יענער וואונדערלעכער פרויען־גישטאַלט, וואָס דער חכם מכּל אדם האָט אַזוי מייסטערהאַפט אויסגימאָלן מיט זיין הייליקן גייסט. „אשת חיל״ איז טאַקי נאָר אַ משל פאַר דער תּורה. דערביי האָט־ער אָבער תּמיד גידינט דעם פאָלק פאַר אַ מוסטער פון אַ יידישער פרוי, פאַר אַן־אידעאַל אין דער יידישער טעכטער־דערציאונג. אַ לעבעדיקע פאַרקערפערונג דערפון איז גיוויס, אָן איבערטרייבונג, גיוועזן די אידעאַלע פרוי שרה שענירער.

ג׳

גינוג אַ בליק צו טון אויפן ערשטן אַרויסטריט, אויף דער התחלה פון דער היסטאָרישער באַוועגונג. אין דער היים, אין דער פרומער קראָקע, אינים חסידישן פּוילן, פאַרציען זיך שווערע וואָלקנס. דער אָפּפאַל פון דער יידישער יוגנט ווערט מיט יעדן טאָג גרעסער. דאָס היימישע ווערט פאַרן יונגין מיידל פרעמד. דאָס נאָנטסטע ווערט פון דער יידישער פרוי דערווייטערט. דער יידישער ספרים־אוצר איז פאַר איר נישט צוטריטלעך. קיין עכט יידישע שול איז לגמרי נישטאָ. קיין וואַרים יידיש וואָרט האָט זי נישט די מעגלעכקייט צו הערן. ס־לשון פון טאַטע־מאַמע איז איר אומפאַרשטענדלעך. אַ שרעקלעכער קולטור־הונגער! וואו נעמט מען שפּייז?

ד׳

פרוי שענירער וואַנדערט אויס פון קראָקע קיין ווין. זי זיצט איבער איר ניי־מאַשין און קלאַפּט אויס „לבושים פאַר קערפּערס״. נאָך דער פולער וואָך שווערער אַרבעט, מיד און פאַראיינזאַמט, זוכט זי אַ דערפרישונג פאַר איר נשמה. זי גייט שבת אין שול אַריין. אויף דער בימה, פאַר קריאת התורה, באַווייזט זיך אַן־אייראָפּעאיש־גיקליידעטער ראַבינער. אַן־איבערראַשונג. ווערט זי הערן אַ מאָדערנעם פּרעדיקער? שאַט נישט! ווי זי האָט גיהערט, איז ער אַן־אָרטאָדאָקסישער רב.

ס־איז שבת חנוכּה. מיט אָראַטאָרישער קונסט שילדערט ער דעם העלדנמוט פון די מאַכּאַבעער, פון די דעמאָלטדיקע יידישע פרויען. ער רופט די היינטיקע פרוי צו תּשובה, צו מעשים פאַרן יידנטום.

אויפריכטיקער טאָן. וואַרימע ווערטער. וואונדער־שיינע שפּראַך. פיין־גיטאַקטער סטיל. ער טרעפט צום האַרץ. פרוי שענירער ווערט גירירט. די קראָקעווער מיידלעך שטייען איר פאַר די אויגן. זי האָט ענדלעך גיפונין שפּייז פאַר זייער הונגעריקער נשמה.

צי האָט זי דאָס צום ערשטן מאָל גיהערט? צי האָט זי דען פריער דערפון גיוואוסט? די „צאינה וראינה״, דער „נחלת צבי״, דער פאַרטייטשטער „חק־לישראל״ איז דאָך גיווען איר באַליבטסטע לעקטור. צי האָט דען איר בלויז דער תּוכן פון זיין רעדע גילאָקט? גיוויס נישט! דאָס אַלטע פאַרטייטשטע ספר איז פאַר איר גינוג גיווען. גיזאָרגט האָט זי נאָר פאַר די קראָקעווער מיידלעך. זיי אימפּאָנירט דאָס נישט. זיי האָבן נישט דערפאַר קיין גיפיל. פאַרעלטערטע שפּראַך, שווערער סטיל, אָפּגילעבטע פאָרמס. אַ בליציקער גידאַנק לויפט איר פאַרביי:

— וואו נעמט מען דאָ אַהער די קראָקעווער מיידלעך?

אַזעלכע רייד וועלן אויך זיי גיוויס וועלן הערן.

אַן־איינציקער גידאַנק באַהערשט זי: איבערפירן די גייסטיקע שפּייז פון ווין קיין קראָקע. זי נעמט אויף זיך אַליין די ראָל פון אַן־איבערענגערן. דער ערשטער פאָרטראָג איז, נאַטירלעך, צו ווייניק. זי ווערט צו דער שול צוגישמידט. זי באַזוכט אַלע שעורים פון חומש, תּהלים, פּרקי אָבות א. אַז. וו. זי פאַרטראַכט זיך איבער יעדן פּראָבלעם, וואָס דער יונגער ראַבינער וויקלט פונאַנדער. זי קוויקט זיך מיט יעדן וואָרט, באַגייסטערט זיך פאַר דער קינסטלערישער פאָרמס, וואָס ראַמט איין די פּערלדיקע גידאַנקען. זי זאַמלט דאָס אַלץ צונויף, קויפט אַלץ איין פאַר אירע שוועסטער, פאַר די קראָקעווער מיידלעך.

„היתה כאניות סוחר״.

פרוי ש. באַגנוגנט זיך אָבער נישט מיט דער מינדלעכער לעקטור פונים יונגין ווינער ראַבינער. זי פאַרשאַפט זיך די ווערק פון הרב ד״ר הירש, פון דר. לעמאַן א. אַנד. זי שלינגט איין בוך נאָכן אַנדערן. אַלץ איז דאָך אַזוי רייצנדיק, אַזוי אָנציעוודיק. לעבעדיקער תּוכן אין הערלעכער פאָרמס. ס־קוויקט דאָס האַרץ און אַנטציקט דאָס אויג. וואָס קען נאָך זיין בעסער? פאַר וואָס זאָל דער קראָקעווער יוגנט אַזאַ יידישקייט נישט גיפעלן? ס־איז דאָך אַלץ אַזוי פאַרשטענדלעך, אַזוי באַטעמט, אַזוי האַרציק!

ה׳

פרוי ש. פאָרט אַ היים. זי פירט מיט זיך אַן־אוצר מיט שפּייז. פון ווייט, פון ווין און פראַנקפורט פירט זי עס —

„ממרחק תביא לחמה״ —

פון מערב־אייראָפּע. פון די מאָדערנסטע קולטור־לענדער קיין קראָקע, אינים פרומסטן צענטער פונים חסידישן פּוילן.

דער עלעגאַנט־גיקליידעטער ראַבינער פון ווין איז טאַקי גינוג ערלעך. זיין קלאַסישער דייטש איז טאַקי גינוג וואַרים, זיין קינסטלעריש־גיבויטער רעדע — גינוג יידישלעך. הרב הירש איז טאַקי גיווען דער גרויסער צדיק, דער העלדישער פּיאָנער פאַר דער מערב־אָרטאָדאָקסיע. זיינע ווערק זענין טאַקי אַ קוואַל פון אמונה און מוסר, זיינע גידאַנקען — אמת יידישע פּערל, זיינע רעדיס — עכט יידיש פייער. אָבער ווי אַזוי פּלאַנצט מען דאָס איבער קיין פּוילן? זענין די אייראָפּעאישע פאָרמען צוגיפּאַסט פאַרן פּוילישן יידנטום? האָט דען דער מאָדערנער גייסט נישט איבערגילאָזט אויך אין דער רעליגיעזער מערב־אָרטאָדאָקסיע גינוג פרעמדע עלעמענטן? קען דען נישט אַ פולע איבערליפערונג, אַ גינויע נאָכקאָפּירונג פונים רעליגיעזן לעבנס־שטייגער אין מערב־אייראָפּע, ברענגען אין סכּנה די אָריגינעלע צורה פונים כּלל ישראל?

״ש אַליין האָט פיל אייראָפּעאישע פאָרמען געגן זיין אייגינים ווילן גימוזט לעגאַליזירן. ס־יידנטום אין דייטשלאַנד איז אין זיין צייט גיווען כּמעט, ווי אָפּגישטאָרבן. ער האָט גידאַרפט ראַטעווען, ראַטעווען אַ גוסס. דאָס פּוילישע יידנטום לעבט נאָך אָבער ב״ה. ס־איז נישט אויך בלויז אַ קליינער חלק. ס־באַשטייט פונים גרעסטן טייל אינים יידישן כּלל. ס־איז דער צענטער פון דער כּנסת ישראל. מיט אַ זייטיקן חלק, מיט אַ גוסס לאָזט זיך עקספּערימענטירן. מיט אַ לעבעדיקן צענטער מוז מען זיין פאַרזיכטיק.

נישט אַלע האָבן דאָס גלייך פאַרשטאַנען. מיט גינוג קלוגע און רייפע יידן האָט מען ערשט גידאַרפט קנעלן, ווי אַזוי צו אונטערשיידן צווישן מערב און מזרח.

פרוי ש. האָט אָבער וועגן דעם אַלים נישט גיקלערט. וואָס פאַר אַנדערע איז גיווען אַ פּראָבלעם, איז פאַר איר גיווען אַ זעלבסט־פאַרשטענדלעכקייט. איר חוש האָט דערפילט, וואו ס־דאַרף גישטעלט ווערן דער גרעניץ־סלופּ. ביי איר גאַנצער אַנטציקונג פאַרן מערב־אייראָפּעאישן יידישקייט, ביי דער גאַנצער התפּעלות פאַר זייער רעליגיעזער דיסציפּלין, ביי דער גאַנצער באַגייסטערונג פאַר זייער מאָדערנער לעקטור, האָט זי דאָך באַוויזן די גרויסע קונסט פון אויסשיילן דאָס קערנדל פון דער שאָל.

מיט דער גאַנצער צאַפּלדיקייט פון איר נשמה האָט זי גיוואַכט איבער יעדן שריט, איבער יעדער תּנועה, איבער יעדן קנייטש, ס־זאָל נאָר נישט זיין פרעמדלעך. ווייטלעך פונים אָריגינעלן יידישן מהות. מיט דער גאַנצער קראַפט פון איר העלדישקייט האָט זי גיקעמפט פאַר עכט חסידישער התנהגות, פאַר פול־צניעותדיקער הלבשה, פאַר לעבעדיק יידיש לשון, פאַר פּשוט־היימישער יידישקייט. אַנטציקונג מיטן פרעמדן, מיטן ווייטן הרגשה פאַר אייגנס, פאַר היימישס — איז דער שענצטער שטריך אין פרוי שענירערס פּערזענלעכקייט. דווקא דאָס האָט ביי דער עליטע פון דער מערב־אָרטאָדאָקסיע אַרויסגירופן די גרעסטע אַכטונג און צוטרוי.

„זממה שדה ותקחהו, מפּרי כּפּיה נטעה כּרם״.

כאָטש זי האָט פרעמדס זיך איינגיקויפט, האָט זי דאָך אייגנס גישאָפן, אייגנס גיפלאַנצט.

די אייגנשאַפט, וואָס האָט פאַרפירט די גאַנצע פרויען־יוגנט צו פלעגן פרעמדע גערטנער; די אייגנשאַפט, וואָס האָט גימאַכט יידישע טעכטער קניען פאַר פרעמדער קולטורן — אָט־אָ די אייגנשאַפט האָט די פרוי ש. גימאַכט דווקא אַזוי שעפעריש. פון דער באַגייסטערונג פאַרן ווייטן האָט זי גישעפּט כּוחות צו פאַרשטאַרקן דאָס נאָנטע, דאָס היימישע.

דאַרף דאָס נישט ווערן דער ערשטער עיקר אינים פּראָגראַם פון יידישער טעכטער־דערציאונג?

ו׳

פאָרים און תּוכן. פרעמדס און אייגנס. וואָסער שווערער גיראַנגל! ביי דער פרוי שענירער האָט זיך דער אויסגאַנג דערפון אַמבולטסטן אַרויסגיוויזן אין דער באַציאונג צו לשון. אַ גיבוירענע און דערצויגינע אין קראָקע, וואו פּויליש לשון איז נאַטירלעך, אָן אינערלעכן קאָנפליקט מיט יידישקייט, איינגיוואַקסן אין די צינגער פון די חסידישסטע טעכטער, האָט זי דאָך מסתּמא דאָס אויך איינגיזויגן מיט דער מוטער מילך. אין פּויליש האָט זי דאָך פאַרקערט מיט די חברות. אין פּויליש האָט זי אויסגידריקט איר גיפילס־וועלט. אין פּויליש האָט זי גישריבן איר אינטים טאָג־בוך. אין פּויליש האָט זיך צופלאַמט איר יוגנטלעכן אידעאַליזם. מיט פּויליש האָט זי גיעטימט און מיט פּויליש האָט זי גילעבט, ווי אַלע פרומסטע טעכטער פון קראָקע.

בכלל האָט לשון גיהאַט אויף איר אַ שטאַרקע השפּעה. איר גאַנץ חיות איז גיווען לעקטור און אונטעריכט. דאָס ביכל, וואָס האָט איר נאָר אימפּאָנירט; דאָס ליד, וואָס האָט נאָר איין מאָל גירעט צו איר האַרץ, האָט שוין פאַר איר קיין מאָל דעם רייץ נישט פאַרלוירן. זי האָט זיך דערמיט ניטט בלויז אינטערעסירט, נאָר פּשוט גיזעטיקט, גיקוויקט; אויסגינאָגט יעדיס וואָרט, יעדיס אות.

אַ באַזונדערע נייגונג האָט זי גיהאַט צום פערז. אירע גידאַנקען האָבן זיך איר כּמעט, שטענדיק גיפלאָכטן אין ריימען. דערצו פלעגט זי ספּעציעל נהנה זיין פונים טרעפלעכן אויסדרוק, פונים צוגישניצטן זאַץ, פונים גימייסטערטן סטיל. מער פאַר אַלים האָט איר פאַרשאַפט תּענוג דאָס גילונגינע וואָרט־שפּיל. דער אויסדרוק־רייכער שפּרוך, דאָס צוויי־דייטיקע וואָרט האָט איר פּשוט באַצויבערט. זי האָט זיך ממש אויסגילעבט מיט דער פיל־פאַרביקייט און צאַפּלדיקייט פון לשון. דער אַנעקדאָט, די מעשה, דאָס גלייכוואָרטל, וואָס האָט גיפינקלט מיט אַ פילאָלאָגישער המצאה איז איר גיכער, ווי עפּיס אַנדערש גיבליבן אין זכּרון.

צום אַלטעגלעכן, היימישן פּויליש, האָט זי מיט באַזונדערער ליבשאַפט זיך פאַראייגנט דייטש — דאָס לשון פון דער גרויסער וועלט, פון דער אייראָפּעאישער ליטעראַטור, פונים פילאָזאָפיש־שיינים גייסט. פרוי ש. האָט שוין אין דער פריער יוגנט דורכגיזופּט אַ שפּאַר ביסל ביכער, ציטירט ביי יעדער גילעגנהייט די דייטשע קלאַסיקער, גיוואָרצט אירע גידאַנקען מיט די שאַפונגען פון די באַרימטסטע דיכטער.

זייט איר באַקאַנטשאַפט מיט דער רעליגיעזער ליטעראַטור פון מערב־אייראָפּע, איז דער פּיעטיזם צו דייטש פיל־פאַך גישטיגן. דורכן נייעם שייכות איז זי מיטן לשון גיוואָרן זעליש צונויפגיבונדן. בשעת זי פלעג לייענען הירשן, אָדער עמיצן אַנדערש, האָט אין איר אַלץ גילעבט. נשמהדיקע גירירטקייט און עקסטאַטישער גינוס זענין גלייכצייטיק גיקומען צום אויסדרוק. זי האָט נישט גילייענט. זי האָט איבערגידיכטיט. דאָס גילייענטע איז גיוואָרן איר וואָרט, איר גיפיל, איר נשמה.

ז׳

פרוי ש. קומט צוריק פון ווין. נייע קוואַלן האָבן זיך צועפּנט. פרישע כּוחות האָבן זיך צובראָכן. אויסגיברייטערטע דערקענטעניש. איר האַרץ פילט יעצט דעם דופּק פונים פאָלק, דעם כּוח פון דורות. אין איר טיפסטער טיפעניש בראָזט און שטורעמט. מע דאַרף צופלאַקערן ביי דער יוגנט דאָס יידישע פייער. מע דאַרף זיי באַזאָרגן מיט די נייטיקע לבושים, צו שיצן זיך פאַר די בייזע ווינטן.

קראָקעווער קלוגע יידן זענין נאָך דאָס נישט משיג. יידיש איז ביי זיי נישט קיין לשון. מע קען גינוג פרום זיין, רעדנדיק אויף אַן־אַנדער לשון, אויף אַ לשון פון די אומות העולם. אַדרבּה, דאָס איז גאָר אַ כּבוד פאַר יידן. מע חייזט דערמיט די מאָס פון אינטעליגענץ. וואָרן, קען דען נאָך בלייבן אַ ספק אין אונדזער אינטעליגענץ, ווען מיר רעדן יידיש מיט ספרדישער הברה, שטאָט „וואָס״ — „וואָס״? פאַר אַלע שייכותן צווישן איין ייד און דעם אַנדערן האָבן זיי גיהאַט גינוג פאַרשטענדניש. נאָר פאַרן קשר פונים גימיינזאַמען לשון, פאַרן הבדל פון די גויים מיטן לבוש פון דער מחשבה, האָבן זיי נישט גיהאַט די מינדסטע השגה.

וואָס אַנדערע האָבן נישט פאַרשטאַנען, האָט אָבער פרוי **שענירער** מיט באַניטן חוש אויסגיפילט. אין די ענגע פאָלקס נעסטן, אין די הייליקע בתּי־מדרשים, אין די טראַדיציאָנעלע „חדרים״, רעט מען פּשוט יידיש, פּראָסט מאַמע־לשון. אַזוי רעט מען אין קראָקע און אין לעמבערג, אין וואַרשע און אין ווילנע, אויפן גאַנצן שטח פונים גרעסטן און שטאַרקסטן יידישן קיבוץ אין ד׳ער וועלט. דאָס האָט זי אַליין גיזען און אַליין גיהערט. אפילו די זעלביקע קראָקעווער חסידים פילן זיך דאָך, טראָץ זייער משכּילישקייט, פרייער, נענטער און היימישער אין „יידיש״, ווי אין יעדן אַנדערן לשון.

אינים האַרץ פונים פאָלק, אינים טיפסטן פנים, אינים היכל פון דער אומה, לעבט זיך איר נשמה אויס דווקא אין די אייגינע לבושים, אויך אינים לבוש פון לשון. יעדער גדר, יעדער הבדל פון די אומות העולם, גיט דאָ אַ גרויסן צושטייער פאַר דער דערהאַלטונג און אַנטוויקלונג פונים יידישן מהות. טראָץ דער משכּילישקייט, איז פאַראַן, אומבאַוואוסט פאַר די דאָזיקע יידן, אַן־איידעלע הרגשה פאַרן הבדל צווישן פרעמדס און אייגנס, צווישן אָריגינאַליטעט און אַסימילאַציע.

דאָ, אינים פנים פונים יידישן לעבן, איז יעדעס אַנדערע לשון פרעמדלעך. ס־איז פאָרט נישט נאָנט צו טאַטע־מאַמע, צו דער היימישער שטוב, צום חסידישן דבקות, צום ערנצטן מוסר, צום צאַרטן גמרא־ניגון. יאָ, אין דער וואָך, אינים גישעפט, אויף דער גאַס. לאָזט זיך עס נאָך הערן. אָבער צווישן זיך אַליין, אינים אינטימין לעבן, אין דער פאָלקס־שטוב, איז דאָך עס אַזוי פרעמד, ווייט, אָפּגיריסן.

פאַרוואָס זאָל זי, שרייבנדיק איר יראה־בריוועלעך, איבערזאָגנדיק אירע תּורה־ווערטער, גלעטנדיק אירע קינדערס פנימער, נישט רעדן פּשוט „יידיש״? פאַר־וואָס זאָל זי נישט די קינדער, וואָס זענין אויסגישטעלט אויף אַזוי פיל סכּנות צובינדן מיט וואָס מער קשרים צו יידישקייט? פאַר וואָס זאָל זי מותּר זיין אויף אַזאַ שטאַרקן כּוח, וואָס דערנענטערט צו היים, צו פאָלק, צו יידיש לעבן? אויב דאָס לשון פון דער תּורה גופא איז אַזוי הייליק, פאַר וואָס זאָל נישט דאָס לשון פון תּורה־יידן האָבן אין זיך אַ ריח פון קדושה? פאַר וואָס זאָל מען

נישט פאַרשטיין, אַז דער דרך העלי איז נאָר מדרגותווייז, פון שוואַכערער קדושה צו שטאַרקערער, פון יידיש צו לשון־קודש?

זאָ האט פרוי ש. דערפילט. טראָץ אירע סענטימענטן צו אַנדערע לשונות, האט זי אין פארקער מיט יידן, מיט יידישע טעכטער אָנגיהויבן צו רעדן און צו שרייבן ייהיש. איז טאַקי יידיש אַ שיין לשון? באַפרידיקט עס דעם עסטעטישן גישמאַק? גיוויס יא. יידן זענען דאָר עפּיס אַ הויך קולטור־פאָלק. אַזאַ פאָלק לעבט זיך נישט אויס אין אַ ווילדן, כאַאָטישן זשאַרגאָן. אַזאַ פאָלק שלייפט, פארימט און צירט גיוויס אויס זיין תּוכן. אויב זי, פרוי ש. ווייסט עס נישט, אויב זי פילט עס נישט, איז עס נאָר איר שולד, איר צוגיוואוינטקייט צו אַנדערע לשונות.

כאָטש זי שרייבט און רעט דייטש פערפעקט, כאָטש איר פוילישׂ קלינגט אַקצענטפרי, איר סטיל פליסט נאַטירלעך, כמעט ליטעראַריש, גייט זי איבער צו יידיש. כאָטש זי באַהערשט נישט די גראַמאַטיק, שטרויכלט זיך כסדר אין פעלערן, פילט דעם ווערטער־מאַנגל אויף טריט און שריט, פון דעסט וועגן וויל זי אויפן יידישן נישט פאַרציכטן. אַזאַ כּוח פאַר יידישקייט טאָר מען נישט פאַרשווינדן.

ח׳

פרוי ש. ווערט אבער דערביי נישט קיין שפּראַך־פאַנאַטיקער. זי האט פאַרשטענדיניש פאַר פראַקטישקייט. אַריינקומינדיק אין אַ ב״י־שול, וואו ס־ווערן אויך וועלטלעכע למודים גילערנט, פלעגט זי מיט באַזונדערער ניי־גיריקייט זיך נאָכפרעגן אויפן ניוואָ פון פויליש. זי פלעגט אויך אַלע אבּיטוריענטס פון דער עלעמענטאַר־שול רעקאָמענדירן צו לערנען זיך שפּראַכן. חוץ דער בּירגערלעכער פליכט פאַר פויליש, האט זי גיהאַט פאַרשטענדניש פאַר אַ וועלט־שפּראַך, וואָס פאַרבּינט מיט אַנדערע פעלקער און לענדער. זי האט דאָס באַטראַכט פאַר באַרוף, פאַר נוצלעך צום לעבן.

אזוי האט זי אויך אַרויסגיוויזן נישט ווייניקער אינטערעס פאַר ענלעכע און אַנדערע שטייגער באַרופן. וועגן דעם האט זי צוגלייך מיט אַלים אַנדערן גידענקט ביז צו דער לעצטער מינוט.

— מיר איז גילעגן — שרייבט זי אין דער צוואה — צו האָבן עכט יידישע טעכטער. זאלן זיי זיין עכט יידישע שניידערנס, שטיקערנס, בּוכהאַלטערנס, נישט אויסשליסלעך לערערנס.

„דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפי׳.״

„ידי׳ שלחה בכישור וכפי׳ תמכו פלך״.

ט׳

אויך פאַר זיך גופא האט זי פאַרשטאַנין פונאַנדער צו שיידן צווישן איר אייגינים יידישן קרייז און צווישן דעם פראַקטישן, אַלגימיינים לעבן. וואו זי האט נאָר נייטיק גיהאַט, וואו זי האט נאָר נישט גיהאַט קיין אַנדער מעגלעכקייט, האט זי אויסגינוצט אירע קענטינישן לטובת איר ליבסטן אי־אידעאַל.

אַ יונג מיידל שרייבט איר אַ בריוו און בעט זיך, זי זאָל איר ענטפערן אויף פויליש, ווייל זי פאַרשטייט נישט קיין יידיש. זי זעצט זיך גלייך אַוועק און שרייבט אָן אַ גינוג אָנציענדיקן בריוו, גיריימט אין שיינע פערזן, פול מיט יראת שמים. ווייזנדיק מיר דעם בריוו רופט זי אויס מיט התפעלות:

— זעט, ווי ס־קומט מיר צו נוץ פאַר יידישקייט מיין פויליש קענטיניש! אַזוי האט זי אויך זיך באַנוצט מיטן דייטש אין דער קאָרעספּאָנדענץ מיט דער לערערשאַפט פון דער טשעכאָסלאָוואַקיי, עסטרייך, דייטשלאַנד און אַנדערע לענדער.

פאַר איר גופא, פאַר אירע תּלמידות, פאַר יידישע טעכטער, איז יראת השם פאַר אַלים. וואו יראה, דאַרט אויך קדושה. וואו קדושה, דאַרט אויך הבדל, הבדל אין לבוש, הבדל אין לשון. דייטש איז טאַקי זייער שיין. פויליש רעט זיך טאַקי זייער פליסיק. ס־איז נאָר דעמלט וויכטיק, ווען ס־קאָנקורירט נישט מיט יראה. שיינקייט און עסטעטיק האט נאָר אַ ווערט, ווען ס־באַקריינט יראה. אַליין פאַר זיך, איז עס שקר, הבל.

„שקר החן והבל היופי, אשה יראת ה׳ היא תתהלל״. פאַלטש איז דער חן. נאַריש איז די שיינקייט, נאָר די גאָטס־פאַרכטיקע פרוי דאַרף גירומט ווערן.

י׳

באַזיצנדיק אַזאַ שטאַרק גיפיל פאַר שפּ אַך־שיינקייט, באַהערשנדיק אַזעלכע צוויי אָנערקענטע לשונות, דאַרף מען צו האָבן סגעציעלן מוט צו שרייבן און צו רעדן אַ פעלערהאַפטן יידיש. ־אס האט דאָך פ ר איר גידאַרפט זיין זייער פּיינלעך. זי קומט אין דער פרויען־גיזעלשאַפט. דער ערשטער אויפטריט ווערט דאָך אומיטום גימאָסטן לויטן חיצוניות, לויט לשון. אַן־אינטעליגענטער מענטש מוז דאָך באַזיצן אַ גישליפינים דיאַלעקט, אַ גימייסטערטן סטיל, אַ פאַרבּן־רייכן ווערטער־שאַץ. זי איז אויף אַלים מוחל. דער אמת וועט אַרויסקומען. דעם אמת מוז מען אָנערקענען. זי רעט יידיש. זי שטעלט איין איר פּערזענלעכער אויטאָריטעט, אום צו ראַטיווען אַ כּוח פאַר יידישקייט. דער ערשטער אויגנבליק איז אפשר פאַרשפּילט. דער וועג איז טאַקי אַ ווייטער, אבער דערפאַר דורכזעצבּאַר, אויסגיהאַלטן און שטאַרק.

זי פילט גינוג שטאַרק דעם רייץ פון ה ד ר, פון שיינים לבוש, פונים שיינים לשון. אבער דאָס פאַרבּלענט איר נישט, דאָס פאַנגט נישט איר נשמה. איר לבוש, דאָס לבוש פון לשון, מוז אויך זיין פון הימלישער קראַפט, פון געטלעכן עוז. זי נעמט אונטער די מלחמה פאַר יידיש עכט מענעריש. מיט אַלע מיטלין באַנוצט זי זיך. זי רעזיגנירט נישט, ווערט נישט מיד. מעגן אירע תּלמידות זיין זייער פרום, עכט יידישלעך, פאַרשווייגט זי זיי נישט זייער שפּראַך־אַסימילאַציע, מאָנט זי פּיי זיי אָן אויפהער די רעכט פאַר „יידיש״.

קומינדיק אינים קראַ:קן־הויז צו דער אפּעראַציע, שרייבט זי מיר באַלד דעם ערשטן פרייטיק אין אַ בריוו:

— נוצט אויס מיין אָפּוועזנהייט און בעט די מיידלעך, זיי זאלן מיר צוליבּ טון און רעדן יידיש!

„עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון״.

שטאַרקייט פון שיינקייט איז איר לבוש, און דעריבּער האט זי גילאַכט פונים לעצטן טאָג.

ווייל ע ו ז האט גימוזט פאַראויס גיין ה ד ר פון איר לבוש, פונים לשון לבוש. דעריבּער האט זי גיקענט לאַכן צום לעצט, דעריבּער האט זי גיקענט ווערן די זיגערן אינים לעצטן אורטייל איבּער איר פּערזענלעכקייט, איבּער איר ווירקונג, איבּער אירע מעשׂים. מעגן זיך די פלאַכע קעפּ, ביליקע נשמות וויצלין ביים ערשטן אויפטריט פון דער פרוי ש. איבּער איר שפּראַך, איבּער איר טאָן, איבּער איר פארים. לאַכן, לאַכט אבּער נאָר דער, וואָס איז דער לעצטער אינים קאַמף, אינים בּילאַנס, ביים אָפּשניט פון איר אַרבּיט. אינים לעצטן טאָג, אינים טאָג פון חשבּון, וועט נאָר זי, פרוי שענירער, לאַכן מיט נצחון פאַרן יידישקייט, איבּר אַלע גיקליגלטע און משׂכּיליזירטע חכמים, וואָס האָבן גרינג־גישעצט די שטאַרקסטע כּוחות פאַרן קיום פון ישראל.

י״א

נישט אַלע וויסן דאָס. די גאָר נאָנטסטע האָבן אפשר דאָס באַמערקט. פרוי שענירער איז באמת גיוועזן אַן־ערודיט אין פולן זין פון וואָרט. זי האט פּשוט ליבּ גיהאַט צו לערנין, לערנין אָן אַ שיעור — קיין לעקציע, קיין רעפּעראַט, קיין גוט וואָרט, איז פאַר איר נישט גיוועזן צופיל. צו יעדער צייט איז זי גרייט גיוועזן צו לערנין, צו מקבּל זיין. ביז צו דער לעצטער מינוט האט זיך איר דורשט צו לערנין נישט גישטעלט. שטענדיק גיהאַט אפּינע אויערן. פון יעדן גיוואָלט הערן, גיוואָלט שעפּן.

דערצו איז זי פאַר זיך גופא גיוועזן אַ גיוואַלטיקע מתמידה. שעהן לאַנג האט זי גיקאָנט זיצן איבּער אַ בּוך, אדער אַ ספר, און לערנין, זאָגן, לייענין. ווי נאָר זי האט דערפילט אַ טעם אינים גילייענטן, ווי נאָר ס־האט איר אימפּאָנירט די שרייבּערישע אַרבּיט, האט זי שוין אַזוי גישווינד נישט אַרויסגילאָזט פון דער האַנט. זי האט זיך נישט פאַרגינין, פּשוט, צו שלאָפן, איידער זי האט עס אי־בּערגילייענט.

„טעמה כי טוב סחרה, לא יכבה בלילה נרה״.

ווי נאָר זי האט פאַרזוכט דעם טעם פון איר האַנדל, פלעג שוין איר ליכט ביי נאַכט נישט פאַרלאָשן ווערן.

נישט גיוועזן, כמעט, די נאַכט, זי זאָל זיך לייגן פאַר צוועלף, אדער איינס אַ זייגער. גאַנץ אָפּט פלעגג מין זי טרעפן זיצן ביז דריי, ביז פיר און אַ מאָל ביז גראָען טאָג, גיבּויגן איבּער אירע ביכער, אדער העפטן. קיין שום ענין האט איר נישט גילאַנגווייליקט. אַלץ האט זי גיוואָלט וויסן. מיט אַלים זיך אינטערעסירט און יעדיס אויפגינומין אויף איר שטייגער.

בּכלל האט זי גיהאַט אַ שטאַרקן דראַנג צו קענטינישן. ממש הנאה גיהאַט פון אַ פריש דערוואָרבּינער ידיעה, פון אַ ניי־באַלויכטינים ענין, פון אַ צוגענגלעכער דערקלערונג, פון אַ טיפערן איינבּליק. זי האט זיך דערמ־ט, פּשוט גיקוויקט. ס־איז פאַר איר גיוועזן נאַטירלעכע שפּייז, פאַרטרעטן די בּעסטע פאַרוויילונג. ־אַרישאָפי ד״ם ורעסטן תּענוג.

י״ב

גיוויינטלעך איז דער כאַראַקטער פון אַזעלכע טיפּן נישט קיין גיהויבּינער, ספּעציעל ביי פרויען. גינוג אונטערצוזוכן עפּ ס אַ דבר טוב אויסצופירן, עפּיס אַ גמילות חסד מיטן אייגינים גוף, כּדי מ׳ע זאָל זיך גלייך איבּערציייגן אין דער טעמפּקייט זייערער פאַר אַזאַ שטייגער גיפיל. בּכלל זענין זיי נישט גינוג סאָציאַל, האַלטן זיך פאַרן אייבּערשטן פון שטייסל, פאַר דער עליטע פון דער גיזעלשאַפט, פאַר די אייבּערשטע צען טויזנט, וואָס דאַרפן זיך נישט אָפּגעבּן מיט אַזעלכע קליינוקייטן. צדקה, גמילות חסדים, מעשׂים טובים זענין גימאַכט פאַר פלאַטשיקע קעפּלעך, פאַרן המון, פאַרן פי־ליסטער. דערמיט פאַרנעמין זיך נישט די בּעסערע גייסטער, די טיפע קעפּ, די הויכגילערנטע. פּשוט עמיצן העלפן, פערזענלעך זיך מטריח זיין, ווי קען סין דאָס פאַרלאַנגין פונים אינטעליגענט, פונים קאַבּינעט־מענטש, פונים סטו־דענט? ער איז דאָך עפּיס פאַרנומין מיט אַנדערע וועלטן, מיט גאָר הויכע ענינים. ווי קען ער זיך עפּיס אַראָפּלאָזן צו אַזעלכע ביליקע, פּשוטע ענינים! ס־שאַט נישט — טראַכט ער זיך, ס־פעלן נישט קיין ליידיק־גייערס אויף דער וועלט, וואָס האָבן גינוג צייט צו באַזאָרגן אָרימע, העלפן קראַנקע און טרייסטן נידערגישלאָגינע. זיין צייט איז צו טייער. זיין באַשעפטיקונג איז צו וויכטיק. ער זאָל זי צוליבּ סאָציאַלער הילף, צוליבּ מעשׂים טובים, פאַרנאַכלעסיקן.

י״ג

נאָך שטאַרקער פילט דאָס די הייניטיק־גיבּילדעטע פרוי. עפּיס האט מין דאָך דעם גאַנצן פרויען־גישלעכט גיהאַלטן פאַר די פּוס־גייער, פאַר די שוואַרצע אַרבּיטער פון דער מענטשהייט. גיהערט דאָך אויך די בּילדונגס־רעכט פאַר דער פרוי אין איראָפּע צום נצחון אינים קאַמף פאַר איר באַפרייאונג. נישט דער מאַנספּערשוין אַליין דאַרף קענין שטודירן, אָנפירן און רעפּרעזענטירן די גיזעלשאַפט. אַזאַ רעכט דאַרף אויך גיהערן דער פרוי. איז דעריבּער קיין וואונדער נישט, וואָס די גיבּילדיטע פרוי איז ממאס אַרבּיט, רירט זיך נישט צו צו דער הויז־ווירטשאַפט, מיידט אויס האפערדיק יעדע גיוויינטלעכע באַשעפטיקונג.

דאָס איז נישט די שולד פון דער פרוי. ס־איז די מחלה פונים דור, אפשר גאָר פון אַלע דורות. ווי אַ״ט, כמעט. עס איז דאָס יידנטום, אַזוי אַלט איז די פּאַלעמיק ארום דעם פּראָבּלעם: וואָס איז וויכטיקער, השגה צי מעשׂים? אין יעדער צייט האט דאָס יידנטום אָנגיטראָפן אין דער מער־ציוויליזירטער פעלט פאַרציגלעכקייט פאַר השגה, פאַר קענטיניש, פאַר מוח־בּילדונג. פון דער ערשטער צייט אָן האט ביי דער גויאישער וועלט גימאַנגלט אין פאַרשטענדניש פאַר מעשׂים, פאַר פּראַקטיש לעבן, פאַר די פּשוטע האַנדלונגין פונים מענטש. די דערהויבּנקייט פונים מענטש, זיין שלמות — האָבן זיי גיהאַלטן — ליגט אויפן גיבּיט פון דער וויסנשאַפט, פון דער פילאָזאָפיע. מלומדים האָבן די גרעסטע רעכט און נישט די מינצטע פליכטן. מלומדים זענין פּריוויליגירט. מעשׂים טובים, שוואַרצע אַרבּיט, פּשוטע מלאָכות, זענין באַשטימט פאַר די המונים, וואָס קענין נישט דענקן און פילאָזאָפירן.

אַזאַ באַציאונג צו מעשׂים האט גימוזט אַרויסרופן אַ נאַטירלעכע רעאַקציע ביי דער פרוי. פאַר וואָס זאָל זי זיין פאַרשטעקט ביי דער קיך, אינים קינדער־שטיבּל א. ד. גל.? פאַר וואָס זאָל זי אויך נישט לערנין, נישט שטודירן צו־גלייך מיטן מאַן? פאַר וואָס זאָל זי אויך נישט אָננעמין אַזאַ פּירערישער ראָל ווי ער? פאַר וואָס זאָל זי אויך נישט קענען גיהערן צום פּריוויליגירטן קלאַס פון גיבּילדיטע? יעדע אַרבּיט איז פאַר איר ניוואָרן אַ חרפּה. יעדער טאָג — אַ לאַסט, יעדע הומאַניטאַרע האַנדלונג אַן־איבּריקייט.

י״ד

דאָס האט נישט בּלויז גיבּרענגט אַ פאַרווילדונג אינים אַלגימיינים לעבּן, נאָר צו מייסט אַן־אומדירעקטער אַטנטאַט אויפן עיקר־יסוד פונים יידנטום, אויפן חשיבות פון קיום המצוות, אויף דער פאַרציגלעכקייט פון מעשׂים. די באַנייטע „השׂכּלה״ אינים אַכצנטן יאַר־הונדערט האט אַזיאַנאַך גיצילט צום יידנטום פון צוויי זייטן. גיפּרעדיקט אַפּקורסות און גיהעמט דעם דראַנג צו מעשׂים. גיריסן די יסודות פון דער אמונה און גיוועקט צו בּילדונג, צו ליכט, צו אויפקלערונג, דאָס האט גידאַרפט ווערן דער איינציקער תּכלית, דאָס גרעס־טע גליק פונים ייד. לויט דער דערמאָנטער השקפה איז אפשר דער רוף צו בּילדונג, די אָקצענטירונג אויף קענטיניש, גיפערלעכער גיוואָרן פאַרן יידנטום, פאַרן קיום המצוות, ווי דאָס דירעקטע פאַרשפּרייטן דעות כּוזבות. די אָנערקע־נונג פאַר בּילדונג ווי פ ר אַ זעליש גליק, איז טאַקי אַן־אומדירעקטער שאָס אינים הארץ פון יידישקייט. אבער דערפאַר טרעפלעכער און גיפערלעכער.

ביי אַזאַ באַציאונג צו בּילדונג איז אַנטשטאַנין די ב״י־באַוועגונג. מע ווייס עס זייער ווייניק, אַפילו אין אונדזער קרייז, ווי גיהעריק אָפּצושאַצן. ס־איז גיקומין אַ פרוי אַ לערנערן, אַן־אמתע ערודיטקע און האט גישאַפן אַ שול פאַר מיידלעך. איז זי נישט אַ דערלייזערן פון דער פרוי? האט זי דען דערמיט נישט ענדלעך באַ־פרייט די יידישע פרוי פון איר דענידעריקטן מצב? האט זי דען דערמיט נישט גיגעבּן איר די גלייכע רעכט מיטן מאַן, מיטן מלומד, וואָס בּלאָזט פון זיך כּסדר מיט זיין וויסן? אַזוי האָבּן גישריבּן זייטיקע אָבּסערוואַטאָרן פון דער באַוועגונג, אזוי האָבּן אַפילו האַלבּ־אייניגע זיך צווינגען איבּער דער ב״י־שול. איז דען דערמיט נישט אַנטשטאַנין די גרעסטע סכּנה פאַר דער יידישער טעכ־טער־דערציאונג? האט דען דער ב״י־אויפטו נישט גיקאָנט דערמיט מער פאַר־לירן, ווי גיווינין? מע מעג לערנין גאַנץ תּורה, דעם גאַנצן שלחן־ערוך, אַלע ספרי מוסר אד״ג. אויב מ־איבּערשעצט לימוד פאַר מעשׂה, אויב מ־שטרייכט אונטער בּילדונג, מעג זיין יידישע, פאַר אַן־עיקר, איז דאָס יידישקייט נישט ווערט ביי די דאזיקע קיין שמעק־טאַבּאַק. אַזאַ שטעלונג איז גיפערלעך פאַר מענער און נאָך מער פאַר פרויען, וואָס פילן זיך צוליבּ דעם אַזוי שטאַרק באַעוולט.

ט״ו

ווער ס־האט אבּער נענטער גיקאַנט דעם גייסט פון פרוי שענירער, איר פּערזענלעך לעבּן, איר שטייגער השפּעה אויף דער שול, ווייס גיכער אָפּצושאַצן, וואָס פרוי שענירער איז גיוועזן בּלויז בּנוגע דער דאזיקער סכּנה פאַר ב״י.

וואָס אַן־אמת, פרוי שענירער האט אָנגיהויבּן מיט רייד, מיט לימודים, מיט חכמה. „פּיה פּתחה בחכמה״. גילערנט מיט דער גרעסטער פלייסיקייט. גישטאַפּט מיט אָן אַ שיעור ידיעות. אבּער אין מיטן בּעסטן רעפּעראַט, אין מיטן דער אינטערעסאַנסטער לעקציע, אינים סאַמע טיפסטן שמועס, האט אַ דבר שבּצדקה, אַ שליחות פאַר אַ ייד, אַ טובה פאַר עמיצן, אַוועקגירוקט אַלץ אין אַ זייט.

„כּפּה פּרשה לעני וידי׳ שלחה לאביון״.

אירע הענט זענין שטענדיק גיוועזן אָפן, דער גוף שטענדיק גרייט. נישט גיוועזן פאַר איר קיין תּירוץ פון בּילדונגס־וויכטיקייט, פון פּערזענלעכער שטעלונג, פון צייט־מאַנגל. דער אַריינפיר אין דער שול איז טאַקי גיוועזן מיט חכמה, אבּער די פּראַקטיק, דער לעבּידיקער ביישפּיל, דאָס טעגלעכע לעבּן איז באַ־שטאַנין פון חסד. דער רעזולטאַט פונים שטודיום, פונים אונטעררייכט האט שטענדיק גימוזט זיין חסד. צדקה—האט זי כּסדר באַטאַנט — איז זייער גרויס, צדקה אויף יעדן אופן. צדקה לויט אַלע מאָסן. פון אַליין געבּן עטלעכע גראָשן ביז צו דער אָרגאַניזירונג פון דער ריזיקסטער אַקציע, פון אַליין אויספירן דאָס מינדערוויכטיקסטע שליחות ביז צום אויפבּוי פונים ריזיקסטן ווערק.

„פּיה פּתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה״.

אָנגיהויבּן האט זי מיט חכמה, אבּער אויף צונג איז שטענדיק גילעגן דער אָנ־ווייז, דער פּראַקטישער אָנווייז פאַר חסד. דאָס איז גיוועזן איר לערע און דאָס איז גיוועזן איר פירונג. דערמיט האט זי גיפּרוווט אירע תּלמידות, אויב איר לערנין האט גיהאַט אַ פּעולה, אויב איר אידעאַל איז פאַרשטאַנין גיוואָרן. „גדול תּלמוד שמביא לידי מעשׂה״ (גמרא) גרויס איז דער לימוד נאָר דעמלט ווען ער פירט צו מעשׂים. נאָר אַזאַ בּילדונג האט זי גיגעבּן. נאָר אויף אַזוי פיל האט זי גילערנט.

נישט קיין מלומדות האט זי גיפּלאַנט אויסצושטעלן. נישט קיין בּילדונגס־דראַנג האט זי ביי אירע תּלמידות גישאַפן. אַנשי מעשׂה האט זי גיוואָלט אויס־בּילדן. טאַט־ק־עפּטיקע פרויען האט זי גיוואָלט דערציען, וואָס זאָלן בּכוח זיין צו שאַפן מיט זייערע גופים, פאַרווירקלעכן מיט זייערע מעשׂים געטלעכע ווערק — חסד וצדקה.

פון חכמה האט זי גיוואָלט מאַכן אַן־אַריינפיר. פון חסד—אַ לעבּעדיקע תּורה דאָס האט זי שטענדיק גיהאַט אויף דער צונג — ותורת חסד על לשונה, און דאָס האט זי שטענדיק גיהאַט אין דער האַנט — כּפּה פּרשה לעני.

דערמיט האט זי באַפעסטיקט דעם וויכטיקסטן יסוד פאַרן יידנטום, גיוויזן אַ וועג פאַר דער יידישער פרוי, גיצייכנט אַן־עיקר־פונקט פאַרן ב״י־פּראָגראַם. אַרבּיט, מעשׂים, חסד, מצוות מוזן זיין דער פּרימאַט אינים מענטשלעכן לעבּן. דערמיט האט זי צוריקגיגעבּן די קרוין פאַר דער מאַמין פון דער כּנסת ישראל. פאַר דער אידעאַלער אשת חיל, דער פרוי פון העלדישע חסד־מעשׂים.

„תּכלית הכמה — מעשׂים טובים״ (גמרא).

נישט פאַרשטיין, אַז דער דרך העלי איז נאָר מדרגותווייז, פון שוואַכערער קדושה צו שטאַרקערער, פון יידיש צו לשון־קודש?

דאָ האט פרוי ש. דערפילט. טראָץ אירע סענטימענטן צו אַנדערע לשונות, האט זי אין פאַרקער מיט יידן, מיט יידישע טעכטער אָנגיהויבן צו רעדן און צו שרייבן יידיש. איז טאַקי יידיש אַ שיין לשון? באַפרידיקט עס דעם עסטעטישן גישמאַק? גיוויס יאָ. יידן זענען דאָך עפּיס אַ הויך קולטור־פאָלק. אַזאַ פאָלק לעבט זיך נישט אויס אין אַ ווילדן, כאַאָטישן זשאַרגאָן. אַזאַ פאָלק שלייפט, פאַרימט און צירט גיוויס אויס זיין תוכן. אויב זי, פרוי ש. ווייסט עס נישט, אויב זי פילט עס נישט, איז עס נאָר איר שולד, איר צוגיוואוינטקייט צו אַנדערע לשונות.

כאָטש זי שרייבט און רעט דייטש פּערפעקט, כאָטש איר פּויליש קלינגט אַקצענטפול, איר סטיל פליסט נאַטירלעך, כמעט ליטעראַריש, גייט זי איבער צו יידיש. כאָטש זי באַהערשט נישט די גראַמאַטיק, שטרויכלט זיך כסדר אין פעלערן, פילט דעם ווערטער־מאַנגל אויף טריט און שריט, פון דעסט וועגן וויל זי אויפן יידישן נישט פאַרציכטן. אַזאַ כוח פאַר יידישקייט טאָר מען נישט פאַרשווענדן.

ח'

פרוי ש. ווערט אָבער דערביי נישט קיין שפּראַך־פאַנאַטיקער. זי האט פאַרשטענדיניש פאַר פּראַקטישקייט. אַריינקומענדיק אין אַ בּיי-שול, וואו ס־ווערן אויך וועלטלעכע למודים גילערנט, פלעגט זי מיט באַזונדערער נייגיריקייט זיך נאָכפרעגן אויפן ניווא פון פּויליש. זי פלעגט אויך אַלע אַביטוריענטנס פון דער עלעמענטאַר-שול רעקאָמענדירן צו לערנען זיך שפּראַכן. חוץ דער בירגערלעכער פליכט פאַר פּויליש, האט זי גיהאַט פאַרשטענדניש פאַר אַ וועלט-שפּראַך, וואָס פאַרבינט מיט אַנדערע פעלקער און לענדער. זי האט דאָס באַטראַכט פאַר באַרוף, פאַר נוצלעך צום לעבן.

אַזוי האט זי אויך אַרויסגיוויזן נישט ווייניקער אינטערעס פאַר ענלעכע און אַנדערע שטייגער באַרופן. וועגן דעם האט זי צוגלייך מיט אַלים אַנדערן גידענקט ביז צו דער לעצטער מינוט.

— מיר איז גילעגן — שרייבט זי אין דער צוואה — צו האָבן עכט יידישע טעכטער. זאָלן זיי זיין עכט יידישע שניידערנס, שטיקערנס, בוכהאַלטערנס, נישט אויסשליסלעך לערערנס.

„דרשה צמר ופשתים ותעש בחפץ כפי'.“

„ידי' שלחה בכישור וכפי' תמכו פלך“.

ט'

אויך פאַר זיך גופא האט זי פאַרשטאַנען פונאַנדער צו שיידן צווישן איר אייגענעם יידישן קרייז און צווישן דעם פּראַקטישן, אַלגעמיינעם לעבן. וואו זי האט נאָר נייטיק גיהאַט, וואו זי האט נאָר נישט גיהאַט קיין אַנדער מעגלעכקייט, האט זי אויסגינוצט אירע קענטענישן לטובת איר ליבסטן אידעאַל.

אַ יונג מיידל שרייבט איר אַ בריוו און בעט זיך, זי זאָל איר ענטפערן אויף פּויליש, ווייל זי פאַרשטייט נישט קיין יידיש. זי זעצט זיך גלייך אַוועק און שרייבט אָן אַ גינוג אָנציענדיקן בריוו, גיריימט אין שיינע פערזן, פול מיט יראת שמים. ווייזנדיק מיר דעם בריוו רופט זי אויס מיט התפעלות:

— זעט, ווי ס־קומט מיר צו נוץ פאַר יידישקייט מיין פּויליש קענטעניש! אַזוי האט זי אויך זיך באַנוצט מיטן דייטש אין דער קאָרעספּאָנדענץ מיט דער לערערשאַפט פון דער טשעכאָסלאָוואַקיי, עסטרייך, דייטשלאַנד און אַנדערע לענדער.

פאַר איר גופא, פאַר אירע תלמידות, פאַר יידישע טעכטער, איז יראת השם פאַר אַלים. וואו יראה, דאָרט אויך קדושה. וואו קדושה, דאָרט אויך הבדל, הבדל אין לבוש, הבדל אין לשון. דייטש איז טאַקי זייער שיין. פּויליש רעט זיך טאַקי זייער פליסיק. ס-איז נאָר דעמלט ווייכטיק, ווען ס־קאָנקורירט נישט מיט יראה. שיינקייט און עסטעטיק האט נאָר אַ ווערט, ווען ס־באַקריינט יראה. אַליין פאַר זיך, איז עס שקר, הבל.

„שקר החן והבל היופי, אשה יראת ה' היא תתהלל“. פאַלש איז דער חן. נאַריש איז די שיינקייט, נאָר די גאָטס־פאַרכטיקע פרוי דאַרף גירומט ווערן.

י'

באַזיצנדיק אַזאַ שטאַרק גיפיל פאַר שפּראַך־שיינקייט, באַהערשנדיק אַזעלכע צוויי אָנערקענטע לשונות, דאַרף מען צו האָבן ספּעציעלן מוט צו שרייבן און צו רעדן אַ פעלערהאַפטן יידיש. [illegible] האט דאָך פ[illegible]ר איר גידאַרפט זיין זייער פיינלעך. זי קומט אין דער פרויען־גיזעלשאַפט. דער ערשטער אויפטריט ווערט דאָך אומיטום גימאָסטן לויטן חיצוניות, לויט לשון, אַן־אינטעליגענטער מענטש מוז דאָך באַזיצן אַ גישליפינים דיאַלעקט, אַ גימייסטערטן סטיל, אַ פאַרבן-רייכן ווערטער־שאַץ. זי איז אויף אַלים מוחל. דער אמת וועט אַרויסקומען. דעם אמת מוז מען אָנערקענען. זי רעט יידיש. זי שטעלט איין איר פערזענלעכער אויטאָריטעט, אום צו ראַטעווען אַ כוח פאַר יידישקייט. דער ערשטער אויגנבליק איז אפשר פאַרשפּילט. דער וועג איז טאַקי אַ ווייטער, אָבער דערפאַר דורכזעצבאַר, אויסגיהאַלטן און שטאַרק.

זי פילט גינוג שטאַרק דעם רייץ פון הדר, פון שיינים לבוש, פונים שיינים לשון. אָבער דאָס פאַרבלענט איר נישט, דאָס פאַנגט נישט איר נשמה. איר לבוש, דאָס לבוש פון לשון, מוז אויך זיין פון הימלישער קראַפט, פון געטלעכן עוז. זי נעמט אונטער די מלחמה פאַר יידיש עכט מענעריש. מיט אַלע מיטלען באַנוצט זי זיך. זי רעזיגנירט נישט, ווערט נישט מיד. מעגן אירע תלמידות זיין זייער פרום, עכט יידישלעך, פאַרשווייגט. זי זיי נישט זייער שפּראַך-אַסימילאַציע, מאַנט זי כיי זיי אַן אויפהער די רעכט פאַר „יידיש“.

קומינדיק אינים קראָקן־הויז צו דער אָפּעראַציע, שרייבט זי מיר באַלד דעם ערשטן פרייטיק אין אַ בריוו:

— נוצט אויס מיין אָפּוועזנהייט און בעט די מיידלעך, זיי זאָלן מיר צוליב טון און רעדן יידיש!

„עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון“.

שטאַרקייט פון שיינקייט איז איר לבוש, און דעריבער האט זי גילאַכט פונים לעצטן טאָג.

ווייל **עוז** האט גימוזט פאַראויס גיין הדר פון איר לבוש, פונים לשון לבוש. דעריבער האט זי גיקענט לאַכן צום לעצט, דעריבער האט זי גיקענט ווערן די זיגערין אינים לעצטן אורטייל איבער איר פערזענלעכקייט, איבער איר ווירקונג, איבער אירע מעשים. מעגן זיך די פלאַכע קעפּ, ביליקע נשמות וויצלין ביים ערשטן אויפטריט פון דער פרוי ש. איבער איר שפּראַך, איבער איר טאָן, איבער איר פאַרים. לאַכן, לאַכט אָבער נאָר דער, וואָס איז דער לעצטער אינים קאַמף, אינים בילאַנס, ביים אָפּשניט פון איר אַרבּיט. אינים לעצטן טאָג. אינים טאָג פון חשבון, וועט נאָר זי, פרוי שענירער, לאַכן מיט נצחון פאַרן יידישקייט, איבער אַלע גיקליגלטע און משכיליזירטע חכמים, וואָס האָבן גרינג־גישעצט די שטאַרקסטע כוחות פאַרן קיום פון ישראל.

י"א

נישט אַלע ווייסן דאָס. די גאָר נאָענטסטע האָבן אפשר דאָס באַמערקט. פרוי שענירער איז באמת גיוועזן אַן־ערודיט אין פולן זין פון ווארט. זי האט פשוט ליב גיהאַט צו לערנען, לערנען אָן אַ שיעור — קיין לעקציע, קיין רעפעראַט, קיין גוט וואָרט, איז פאַר איר נישט גיוועזן צופיל. צו יעדער צייט איז זי גרייט גיוועזן צו לערנען, צו מקבל זיין. ביז צו דער לעצטער מינוט האט זיך איר דורשט צו לערנען נישט גישטעלט. שטענדיק גיהאַט אָפענע אויערן. פון יעדן גיוואָלט הערן, גיוואָלט שעפּן.

דערצו איז זי פאַר זיך גופא גיוועזן אַ גיוואַלטיקע מתמידה. שעהן־לאַנג האט זי גיקאָנט זיצן איבער אַ בוך, אָדער אַ ספר, און לערנען, זאָגן, לייענען. ווי נאָר זי האט דערפילט אַ טעם אינים גילייענטן, ווי נאָר ס־האט איר אימפּאָנירט די שרייבערישע אַרבּיט, האט זי שוין אַזוי גישווינד נישט אַרויסגילאָזט פון דער האַנט. זי האט זיך נישט פאַרגינען, פשוט, צו שלאָפן, איידער זי האט עס איבערגילייענט.

„טעמה כי טוב סחרה, לא יכבה בלילה נרה“.

ווי נאָר זי האט פאַרזוכט דעם טעם פון איר האַנדל, פלעג שוין איר ליכט ביי נאַכט נישט פאַרלאָשן ווערן.

נישט גיוועזן, כמעט, די נאַכט, זי זאָל זיך לייגן פאַר צוועלף, אָדער איינס אַ זייגער. גאַנץ אָפט פלעגט מען זי טרעפן זיצן ביז דריי, ביז פיר און אַ מאָל ביז גראָען טאָג, גיבויגן איבער אירע ביכער, אָדער העפטן. קיין שום ענין האט איר נישט גילאַנגווייליקט. אַלץ האט זי גיוואָלט וויסן. מיט אַלים זיך אינטערעסירט און יעדיס אויפגינומען אויף איר שטייגער.

בכלל האט זי גיהאַט אַ שטאַרקן דראַנג צו קענטענישן. ממש הנאה גיהאַט פון אַ פריש דערוואָרבענער ידיעה, פון אַ ניי־באַלויכטעטן ענין, פון אַ צוגעגנגלעכער דערקלערונג, פון אַ טיפערן איינבליק. זי האט זיך דערמיט, פשוט גיקוויקט. ס־איז פאַר איר גיוועזן נאַטירלעכע שפּייז, פאַרטרעטן די בעסטע פאַרווײַלונג, [illegible] דעם גרעסטן תענוג.

י"ב

גיוויינטלעך איז דער כאַראַקטער פון אַזעלכע טיפּן נישט קיין גיהויבענער. ספּעציעל ביי פרויען. גינוג אונטערצורוקן עפּעס אַ דבר טוב אויסצופירן, עפּיס אַ גמילות חסד מיטן אייגענים גוף, כדי מע זאָל זיך גלייך איבערצייגן אין דער טעמפּקייט זייערער פאַר אַזאַ שטייגער גיפיל. בכלל זענען זיי נישט גינוג סאָציאַל, האַלטן זיך פאַרן אייבערשטן פון שטייסל, פאַר דער עליטע פון דער גיזעלשאַפט, פאַר די אייבערשטע צען טויזנט, וואָס דאַרפן זיך נישט אָפּגעבן מיט אַזעלכע קלייניקייטן. צדקה, גמילות חסדים, מעשים טובים זענען גימאַכט פאַר פלאַטשיקע קעפּלעך, פאַרן המון, פאַרן פיליסטער. דערמיט פאַרנעמען זיך נישט די בעסערע גייסטער, די טיפע קעפּ, די הויכגילערנטע. פשוט עמיצן העלפן, פערזענלעך זיך מטריח זיין, ווי קען סין דאָס פאַרלאַנגען פונים אינטעליגענט, פונים קאַבינעט-מענטש, פונים סטודענט? ער איז דאָך עפּיס פאַרנומען מיט אַנדערע וועלטן, מיט גאָר הויכע ענינים. ווי קען ער זיך עפּיס אַראָפּלאָזן צו אַזעלכע ביליקע, פּשוטע ענינים! ס-שאַט נישט — טראַכט ער זיך, ס־פעלן נישט קיין ליידיק-גייערס אויף דער וועלט, וואָס האָבן גינוג צייט צו באַזאָרגן אָרימע, העלפן קראַנקע און טרייסטן בידערגישלאָגענע. זיין צייט איז צו טייער. זיין באַשעפטיקונג איז צו ווייכטיק, ער זאָל זי צוליב סאָציאַלער הילף, צוליב מעשים טובים, פאַרנאַכלעסיקן.

י"ג

נאָך שטאַרקער פילט דאָס די הייַנטיק־גיבילדעטע פרוי. עפּיס האט מען דאָך דעם גאַנצן פרויען-גישלעכט גיהאַלטן פאַר די פּוס-גייער, פאַר די שוואַרצע אַרבּייטער פון דער מענטשהייט. גיהערט דאָך אויך די בילדונגס־רעכט פאַר דער פרוי אין אייראָפּע צום נצחון אינים קאַמף פאַר איר באַפרייאונג. נישט דער מאַנספּערשוין אַליין דאַרף קענען שטודירן, אָנפירן און רעפּרעזענטירן די גיזעלשאַפט. אַזאַ רעכט דאַרף אויך גיהערן דער פרוי. איז דעריבער קיין וואונדער נישט, וואָס די גיבילדיטע פרוי איז ממאס אַרבּיט, רירט זיך נישט צו צו דער הויז־ווירטשאַפט, מיידט אויס האַפּערדיק יעדע גיוויינטלעכע באַשעפטיקונג.

דאָס איז נישט די שולד פון דער פרוי. ס־איז די מחלה פונים דור, אפשר גאָר פון אַלע דורות. ווי אַלט, כמעט. עס איז דאָס יידנטום, אַזוי אַלט איז די פּאָלעמיק אַרום דעם פּראָבלעם: וואָס איז ווייכטיקער, השגה צי מעשים? אין יעדער צייט האט דאָס יידנטום אָנגיטראָפן אין דער מער-ציוויליזירטער פעלט פאַרציגלעכקייט פאַר השגה, פאַר קענטיניש, פאַר מוח־בילדונג, פון דער ערשטער צייט אָן האט ביי דער גויאישער וועלט גימאַנגלט אין פאַרשטענדניש פאַר מעשים, פאַר פּראַקטיש לעבן, פאַר די פּשוטע האַנדלונגען פונים מענטש. די דערהויבנקייט פונים מענטש, זיין שלמות — האָבן זיי גיהאַלטן — ליגט אויפן גיביט פון דער וויסנשאַפט, פון דער פילאָזאָפיע. מלומדים האָבן די גרעסטע רעכט און נישט די מינדסטע פליכטן. מלומדים זענען פּריווילעגירט. מעשים טובים, שוואַרצע אַרבּיט, פּשוטע מלאכות, זענען באַשטימט פאַר די המונים, וואָס קענען נישט דענקן און פילאָזאָפירן.

אַזאַ באַציאונג צו מעשים האט גימוזט אַרויסרופן אַ נאַטירלעכע רעאַקציע ביי דער פרוי. פאַר וואָס זאָל זי זיין פאַרשטעקט ביי דער קיך, אינים קינדערשטיבל א. ד. גל.? פאַר וואָס זאָל זי אויך נישט לערנען, נישט שטודירן צוגלייך מיטן מאַן? פאַר וואָס זאָל זי אויך נישט אָננעמען אַזאַ פּירערישער ראָל ווי ער? פאַר וואָס זאָל זי אויך נישט קענען גיהערן צום פּריווילעגירטן קלאַס פון גיבילדיטע? יעדע אַרבּיט איז פאַר איר גיוואָרן אַ חרפה. יעדער טאַט — אַ לאַסט, יעדע הומאַניטאַרע האַנדלונג אַן־איבעריקייט.

י"ד

דאָס האט נישט בלויז גיבראַכט אַ פאַרווילדונג אינים אַלגעמיינים לעבן, נאָר צו מייסט אַן־אומדירעקטער אַטנטאַט אויפן עיקר־יסוד פונים יידנטום, אויפן חשיבות פון קיום המצוות, אויף דער פאַרציגלעכקייט פון מעשים. די באַנייטע „השכלה“ אינים אַכצנטן יאָר-הונדערט האט אַז יאַנאַך גיצילט צום יידנטום פון צוויי זייטן. גיפּרעדיקט אפּיקורסות און גיהעמט דעם דראַנג צו מעשים. גיריסן די יסודות פון דער אמונה און גיוועקט צו בילדונג, צו ליכט, צו אויפקלערונג, דאָס האט גידאַרפט ווערן דער איינציקער תכלית, דאָס גרעסטע גליק פונים ייד. לויט דער דערמאָנטער השקפה איז אפשר דער רוף צו בילדונג, די אַקצענטירונג אויף קענטיניש, גיפערלעכער גיוואָרן פאַרן יידנטום, פאַרן קיום המצוות, ווי דאָס דירעקטע פאַרשפּרייטן דעות כוזבות. די אָנערקענונג פאַר בילדונג ווי פ ר אַ זעליש גליק, איז טאַקי אַן־אומדירעקטער שאָס

אינים האַרץ פון יידישקייט. אָבער דערפאַר טרעפלעכער און גיפערלעכער. ביי אַזאַ באַציאונג צו בילדונג איז אַנטשטאַנען די ב"י-באַוועגונג. מע ווייס עס זייער ווייניק, אַפילו אין אונדזער קרייז, ווי גיהעריק אָפּצושאַצן. ס-איז גיקומען אַ פרוי אַ לערנערין, אַן-אמתע ערודיטקע און האט גישאַפן אַ שול פאַר מיידלעך. איז זי נישט אַ דערלייזערין פון דער פרוי? האט זי דען דערמיט נישט ענדלעך באַפרייט די יידישע פרוי פון איר דענידעריקטן מצב? האט זי דען דערמיט נישט גיגעבן איר די גלייכע רעכט מיטן מאַן, מיטן מלומד, וואָס בלאָזט פון זיך כסדר מיט זיין וויסן? אַזוי האָבן גישריבן זייטיקע אַבסערוואַטאָרן פון דער באַוועגונג. אַזוי האָבן אַפילו האַלב-איינעגע זיך צווינגען איבער דער בּיי־שול. איז דען דערמיט נישט אַנטשטאַנען די גרעסטע סכנה פאַר דער יידישער טעכטער-דערציאונג? האט דען דער ב"י־אויפטו נישט גיקאָנט דערמיט מער פאַרלירן, ווי גיווינען? מע מעג לערנען גאַנץ תורה, דעם גאַנצן שלחן-ערוך, אַלע ספרי מוסר אד"ג. אויב מ-איבערשעצט לימוד פאַר מעשה, אויב מ-שטרייכט אונטער בילדונג, מעג זיין יידישע, פאַר אַן-עיקר, איז דאָס יידישקייט נישט ווערט ביי די דאָזיקע קיין שמעק־טאַבאַק, אַזאַ שטעלונג איז גיפערלעך פאַר מענער און נאָך מער פאַר פרויען, וואָס פילן זיך צוליב דעם אַזוי שטאַרק באַעוולט.

ט"ו

וואָער ס-האט אָבער נענטער גיקאַנט דעם גייסט פון פרוי שענירער, איר פערזענלעך לעבן, איר שטייגער השפעה אויף דער שול, ווייס גיכער אָפּצושאַצן, וואָס פרוי שענירער איז גיוועזן בלויז בנוגע דער דאָזיקער סכנה פאַר ב"י.

וואָס אַן-אמת, פרוי שענירער האט אָנגיהויבן מיט רייד, מיט לימודים, מיט חכמה. „פיה פתחה בחכמה“. גילערנט מיט דער גרעסטער פלייסיקייט. גישעפּט מיט אָן אַ שיעור ידיעות. אָבער אין מיטן בעסטן רעפעראַט, אין מיטן דער אינטערעסאַנסטער לעקציע, אינים סאַמע טיפסטן שמועס, האט אַ דבר שבצדקה, אַ שליחות פאַר אַ ייד, אַ טובה פאַר עמיצן, אַוועקגירוקט אַלץ אין אַ זייט.

„כפה פרשה לעני וידי' שלחה לאביון“.

אירע הענט זענען שטענדיק גיווען אָפן, דער גוף שטענדיק גרייט. נישט גיוועזן פאַר איר קיין תירוץ פון בילדונגס־ווייכטיקייט, פון פערזענלעכער שטעלונג, פון צייט־מאַנגל. דער אַריינפיר אין דער שול איז טאַקי גיווען מיט חכמה, אָבער די פּראַקטיק, דער לעבידיקער ביישפּיל, דאָס טעגלעכע לעבן איז באַשטאַנען פון חסד. דער רעזולטאַט פונים שטודיום, פונים אונטערריכט האט שטענדיק גימוזט זיין חסד. צדקה—האט זי כסדר באַטאָנט — איז זייער גרויס, צדקה אויף יעדן אופן. צדקה לויט אַלע מאָסן. פון אַליין געבן עטלעכע גראָשן ביז צו דער אָרגאַניזירונג פון דער ריזיקסטער אַקציע, פון אַליין אויספירן דאָס מינדערוויכטיקסטע שליחות ביז צום אויפבוי פונים ריזיקסטן ווערק.

„פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה“.

אָנגיהויבן האט זי מיט חכמה, אָבער אויף צונג איז שטענדיק גילעגן דער אָנווייז, דער פּראַקטישער אָנווייז פאַר חסד. דאָס איז גיוועזן איר לערע און דאָס איז גיוועזן איר פירונג. דערמיט האט זי גיפּרואווט אירע תלמידות, אויב איר לערנען האט גיהאַט אַ פּעולה, אויב איר אידעאַל איז פאַרשטאַנען גיוואָרן. „גדול תלמוד שמביא לידי מעשה“ (גמרא) גרויס איז דער לימוד נאָר דעמלט ווען ער פירט צו מעשים. נאָר אַזאַ בילדונג האט זי גיגעבן. נאָר אויף אַזוי פיל האט זי גילערנט.

נישט קיין מלומדות האט זי גיפּלאַנט אויסצושטעלן. נישט קיין בילדונגס־דראַנג האט זי ביי אירע תלמידות גישאַפן. אנשי מעשה האט זי גיוואָלט אויסבילדן, טאַט־קעפּטיקע פרויען האט זי גיוואָלט דערציען, וואָס זאָלן בכוח זיין צו שאַפן מיט זייערע גופים, פאַרווירקלעכן מיט זייערע מעשים געטלעכע ווערק — חסד וצדקה.

פון חכמה האט זי גיוואָלט מאַכן אַן-אַריינפיר. פון חסד — אַ לעבעדיקע תורה דאָס האט זי שטענדיק גיהאַט אויף דער צונג — ותורת חסד על לשונה, און דאָס האט זי שטענדיק גיהאַט אין דער האַנט — כפה פרשה לעני.

דערמיט האט זי באַפעסטיקט דעם ווייכטיקסטן יסוד פאַרן יידנטום, גיוויזן אַ וועג פאַר דער יידישער פרוי, גיצייכנט אַן-עיקר-פונקט פאַרן ב"י-פּראָגראַם אַרבּיט, מעשים, חסד, מצוות מוזן זיין דער פּרימאַט אינים מענטשלעכן לעבן. דערמיט האט זי צוריקגיגעבן די קרוין פאַר דער מאַמען פון דער כנסת ישראל, פאַר דער אידעאַלער אשת חיל, דער פרוי פון העלדישע חסד-מעשים.

„תכלית חכמה — מעשים טובים“ (גמרא).

דער ענד־ציל פון חכמה איז נאר מעשים טובים.

ט"ז

פרוי שנירער האט פאקטיש גיטראָפן אינים פוילישן יידנטום אַ רוי פעלד, אַ ווילדן מצב, אַן-אומנאַרמאַלן פאַרהעלטיניש צו טעכטער־דערציאונג. וויבאַלד מע זאָל נישט זען אין איר שאַפונג דעם גייסט פון דער טראַדיציע, דעם המשך פון דורות, האט זי דאך פאַרט גיבּרענגט עפּיס נייעס. פון גאָר נישט איז גיוואָרן אַ ריזיק ווערק, אַ נעץ פון שולן, אַ שטאַרקע באַוועגונג.

דער שטויס, די טרייב-קראַפט צו דער דאזיקער שאַפונג איז נישט שטענדיק גיווען בלויז ליבע, בלויז צאַרטקייט, בלויז שמייכל. נישט איינמאָל האט זי גיטריבן דער כעס דער פאַרדרוס אויף דער יידישער מאסע, אויף די כלל-טוער אויף די מנהיגים, וואָס האבן דערלאָזט צו אַזאַ מצב, וואָס האבן גאָר נישט גיזען פאַר דער יידישער טאכטער. זי האט גימאָנט, פּראָטעסטירט, גיכּעסט זיך גישטורעמט, איבער דער שרעקלעכער גלייכגילטיקייט צו דער ברענענדיקסטער שאלה פון טעכטער-דערציאונג.

נישט איינמאָל האט זי זיך גימוזט זען אויף דעם גיביט פיל קעפּ העכער פון גאַנץ חשובע עסקנים. נישט איינמאָל האט זי גימוזט דערבליקן איר שטעלונג אינים יידישן לעבן, איר ראָל אין דער יידישער גישיכטע. זי האט גיזען און גיוויטיקט. זי האט אבּסערווירט און פיל מאָל גימוזט פאַרשווייגן. וויפל יידן, צו וועמען זי האט זיך תּחלת גיוואַנדן נאָך הילף, האבן זי לגמרי נישט פאַרשטאַנען, האבן צומאָל נישט גיוואוסט דעם גייסטיקן מצב אין דער יידישער שטוב, האבן נישט גיהאַט קיין שום וועג, קיין שום עצה דערצו. זי האט מיט יעדן איינגיטענהט, יעדן גיפּרוּאווט געבן צו פאַרשטיין, יעדן גימאָנט און גיוועקט. וויפל מאָל האט זי אַנגיטראָפן אויף אַנערקענונג?

ווען שוין אַפילו יאָ? ווען מ-האט איר שוין גיטראָגן הילף? ווען זי האט שוין באַקומען די שטאַרקע הסכּמה פונים פאלק, האט זי ווייניק גיהאַט צו ליידן, האט זי ווייניק אַנגיטראָפן אויף דעזאָריענטאַציע, אויף אומבּאַהאָלפנקייט, אויף גיפיל לאָזיקייט, אויף פּשוטער עם-הארצות מצד פאַרשידינע העלפער? וויפל מאָל האט זי גידאַרפט עכט יידישער מענער, חסידישע פעטער, ערלעכע פאַר־וואַלטערס אָנווייזן אויף אַ גמרא, דערמאָנען אין אַ מדרש, פאַרופן זיך אויף אַ תּ־ול, כּדי צו באַפעסטיקן אירע פּרינציפּן, כּדי צו בויען איר שול אויף גיזונטע יסודות? דאָס פאלק האט זי מיטגיפילט, די גדולי ישראל האבן זי פאַרשטאַנען. ביידע האבן איר גישאַנקען דעם גרעסטן צוטרוי. שווער איז איר וואָ־גיווען מיט די פּלאַטשיקע טוער און פאַרזאָרגער. נישט איינמאָל, שטייענדיק אויף דער וואַך פון ריינקייט אין דער באַוועגונג, האט זי גימוזט אָננעמען מע־נערישע קראַפט, כּדי צו געבן דעם גיהעריקן ווידערשטאַנד לייכטזיניקע טאַ־טיס און קירצזיכטיקע פאַרוואַלטערס.

דאָס איז דאַכט זיך גינוג אויף צו דערפילן דעם גיהעריקן זעלבסטווערט, צו קעמפן קעגן דער כּלומרשטע דעגראַדאַציע פון דער פרוי, קעגן דער אַראָפּזעצנדיקער שטעלונג. זי האט דאך פון דעסט וועגן נישט ווייניקער, ווי אַנדערע פרויען, אָנגיטראָפן אויף דער מחיצה אין דער ווייבּער-שול, אויף דעם פּויר־האַנג אינים גיצעלט, אויף דער אָפּזונדערונג צווישן מענער און פרויען אויף דעם אָפיציעלן כּבוד אין דער יידישער שטוב פאַרן מאַנספּאַרשוין.

ווי שטאַרק איז גיווען מסתּמא איר חשק צו באַזוכן אַ יידיש „חדר", צו פאַר־ברענגען אין אַ ישיבה, בייצוואוינען אַ רבּישן טיש, אָנטיילצונעמען אין אַ וויכ־טיקער מענער־אַסיפה. ס-איז דאך איר ליבּסט ווינקל, ס־איז דאך איר ליכ־טיקסטער פונקט, ס-איז דאך איר שענצטער אידעאַל. זי האט דאך וואָס צו זען. זי האט דאך כּאַר וועמען איבּערצוליפערן. וויפל גייסט, וויפל ... מאציע, וויפל גיפיל וואָלט פון איר גישפּרודלט נאָכדעם פאַר אירע תּלמידות. זענען דען די מענער פרעמדע, פרייע? ס־זענען דאך אייגענע, אידעאַלע ברידער, פרומע און ערלעכע. פאַר וואָס זאָל זי נישט קאָנען זיך איינהערן, צוקוקן, אָנ־טיילנעמען לטובת איר אידעאַל? פאַר וואָס זאָל זי, די היסטאָרישע פּערזענלעכ־קייט, די אנערקענטע פיגור, ווערן אַזוי באַגרענצט, אַזוי אַראָפּגיזעצט. פאַר וואָס איז דאָס?

י"ז

אַזוי פאָדערט דאָס יידנטום. אַזוי איז די יידישע אויספאַסונג וועגן די ... פאַר־העלטעניש צווישן מענער און פרויען. ס'איז נישט בלויז דאָס פּראָבּלעם פון גימישטער גיזעלשאַפט, פון פרייען פאַרקער צווישן ביידע גישלעכטער. ס-איז פיל מער, ווי דאָס, ס-איז דער פאַרצוג פאַרן מאַן, דער אָפיציעלער כּבוד פאַר אים זי־ איבּנאָז־שטעלונג, דער רעפּרעזענטאַטיווער כאַראַקטער. ס-איז

אייראָפּעאישע מענטשן נישט מעגלעך צו זאָגן. זיי ווילן עס נישט פאַרשטיין. זיי ווילן נישט האָבּן דערין די מינצטע השגה. אבּער ס־וואָלט דאָס פאַרהוילן דערפון פאַר אונדזערע אייגינע טעכטער, וואָס דערציען זיך פאַר הונדערפּראָ־צענטיקער יידישקייט. גיווען אַ גרויסע עוולה. ווי שווער ס'זאָל זיי נישט אָנקו־מען, מוזן זיי עס וויסן, מוזן זיי פּרואוון זיך דערין איינלעבן. דעמלט וועט מען אפשר נישט ברויכן די לעבּלעכע אַפּמלעגעטישע אויפקלערונגען וועגן פרויען־רעכט ביי יידן.

לאָמיר עס זאָגן אָפן: דער יידישער מאַנספּאַרשוין איז מחויב מער מצוות, קומט אים מער כּבוד. ער איז באַשטימט פאַר מער אויפגאַבּן, פאַר מער פליכטן, קומט אים מער אָנזען, העכערע שטעלונג. „גדול המצווה ועושה". גרעסער איז — לויט דער תּורה — דער פאַרפליכטעטער, ווי דער פרייוויליקער פאַר־ווירקלעכער. ער איז אַ גרעסערער אויפנעמער פאַר יידישקייט. ער דינט מיט שטאַרקערע כּוחות פאַר השי"ת, ער באַקומט אַ העכער התמגות.

דאָס רויבּט לגמרי נישט צו אויף אַ האָר דאָס חשיבות פון דער פרוי. דווקא די גמרא פאָדערט אומצייליקע מאָל איבּערמעסיקע אַכטונג פאַר דער פרוי. דער מאַן מוז זיך מיט איר כּבוד רעכינען מער, ווי מיט זיין אייגינים. אבּער דאָס קומט מאָטיווירט פון אַן-אַנדערן שטאַנדפונקט. דער כּבוד פאַרן מאַן איז צוליבּ זיין באַשטימונג. ער דאַרף זיין דער פּוסק אין שאלות, ער דאַרף זיין דער שופט אין גיריכט, ער קען זיין דער עדות אין ערנצטע ענינים, ער ק־ גיקליבּן ווערן צו דער אָנפירונג מיט דער יידישער קהלה ער יאָ — זי נישט. ס-גייט נישט אין קענטיניש, אין פעאיקייט, נאר אין באַשטימונג, אין פאַרטיי־לונג פון ראָלן. דאָס גיהער אים. דאָס איז אים צוגיגעבּן גיוואָרן. זיין גי־שלעכט איז דערצו נאָמינירט גיוואָרן.

דאַרף דאָס אפשר אויפרעגן? דאַרף דאָס אַרויסרופן פאַרדרוס? דאַרף דאָס ווי טון? דאַרף דאָס וועקן פּראָטעסט ביי אַזאַ פאַרדינסטפולע פרוי, ווי ס-איז גי־ווען שרה שנירער?

בּשום אופן ניין! קיין האָר אומצופרידנקייט, קיין שפּור פון כּעס, קיין זכר פ[…] אויפרעגונג. אבּער דערביי איז נישט צו מערקן אַפילו אַ מין הכנעה, רעזיג־נאַציע. פאַרפאַלן! וואָס זאָל זי טון? זי וועט דאך נישט אַנדערש ווערן. ניין! קיין בּרעקל פון רעזיגנאַציע, קיין צייכן פון תּרעומות. אָן דעם מינצטן פאַר־איבּל. רואיק, צופרידן. שמחהדיק נעמט זי אויף יעדן ריקצוג, יעדע צוים, יעדע באַגרענצונג. ס־איז דאך עפּיס תּורה. ס־איז דאך רצון השם.

„ברוך... שעשני כּרצונו"

אַן־אמתע ברכה דערפאַר. אַ פּשוטער לויבּ. זי האט נישט נייטיק גיהאַט קיין פאַרטיידיקונג. אָנגיזאָפּט מיט יידישן מוסר, איינגיזויגן יידיש לעבּן. האט זי באמת גיהאַט דעם פולסטן פאַרטרויען צום אייבּערשטנס רצון. נאַטירלעך, גי־זונט און פּשוט, ווי זי איז עס באמת גיווען, האט זי אויך אויפגינומען די פרויען-שטעלונג. זי האט נישט גיזוכט קיין ענטפער, נישט גיגריבּלט זיך, נאר פּשוט דורכגיפילט דעם אמת, דעם יידישן אמת, דעם געטלעכן אמת. קען דען דאָס ערלעכע מענטשן ווייטון?

י"ח

וואָס איז דען איר אַ נפקא מינה, ווער עס לייגט תּפילין, ווער ס-טראָגט ציצית, ווער ס־זיצט אין סוכּה, ווער ס־לערנט גמרא? אַלע יידן זענען דאך איינס' ממש איינס. „ישראל, אורייתא וקודשא בּריך הוא חד". ישראל, תּורה און השם זענען דאך איינס. קען דען יעדער ייד אויסלערנען די גאַנצע תּורה, קאָן דען יעדער ייד מקיים זיין אַלע מצוות? קאָן דען יעדער ייד האָבּן די ריינסטע ליבּע צום אייבּערשטן? אבּער פון אַלע צוזאַמען בּילדיט זיך דאך די קומה שלמה, דאָס פולע גישטאַלט, דער גאַנצער בנין. דער אידעאַל, די שטרעבּונג, דער ווילן דאַרף זיין צום גאַנצן, אבּער די מעגלעכקייט קאָן זיין באַגרעניצט. דער שכר קומט פאַרן פולן ווילן און פאַר דער באַגרעניצטער מעגלעכקייט, דער שכר איז נישט אָפּהענגיק אין דער גרויס פון דער מעגלעכן קייט גופא, נאר אין דער דערפילונג פון דער פאַרהאַנינער מעגלעכקייט.

יעדער ייד איז נישט בלויז נישט בכּוח מקיים צו זיין אַלע מצוות, נאר ער איז גאָר נישט מחויב. וויפל מצוות פון די תּרי"ג גיהערן אויסשליסלעך דעם כּהן? אומאָפּהענגיק פונים שכל, פון דער קענטיניש, פונים וויסן, איז דאך דער כּהן מחויב מקיים צו זיין אַ גרויסן חלק פון דער תּורה, וואָס גיהער גאָר נישט אָן דעם ישראל. אין דעם שטעקט דער סוד פון פאַרטיילן די מדרגות פון קדושה. פון גאַראַנטירן אַזויאַנאָך אַ כּסדרדיקע עלי' אינים גאַנצן פאָלק.

י"ט

איינמאָל, אין דער מדבּר, האָ- זיך אויפגיהויבּן אַ פּראָטעסט צוליב אומ־גלייכקייט אין קדושה, אין מצוות, אין עבודה—די מחלוקה פון קרח קעגן משה רע"ה. די דאזיקע פאַרטיילונג איז אבּער אָנערקענט גיוואָרן פאַר אַ געטלעכע. וואו ג—ט פאַרטיילט, איז נישט גימאָלט קיין פּירוד, קיין קנאה. אַרבּה, דער שטאַרקסטער קוואַל פון אהבה צום פאלק, פון דערנענטע־רונג צו דער מאַסע, פון שטרעבּונג צו שלום און אַחדות, האט דווקא גי־דאַרפט פליסן פון דער כּהנים-משפּחה. די אַלע פלאָגן פון קאַסטעס. פון קלאַסן קומען נאר פון דער מענטשלעכער זייט. ס־פילט נישט דער ייד קיין שום זעלבּסט-דערנידערונג דורכן מכבּד זיין ביי יעדער גילעגנהייט, ווי די תּורה הייסט, דעם כּהן. נישט אים איז ער מכבּד, נאר זיין ראָל, זיין באַשטימונג, זיין אַמט. בשעת דער כּהן האט זיך גישטעלט דוכינען, בענטשן דאָס פאָלק, האט ער גימאַכט די ברכה:

„...וצונו לברך את עמו ישראל בּאהבה"

מיט ליבּע האט ער גימוזט בענטשן. דער ישראל שענקט אים כּבוד און דער כּהן גיט צוריק ליבּע. ביי קיילעכדיקער פאַרווירקלעכונג פון תּורה, ברענגען די אַלע פאַרהעלטניסן גאַנץ אַנדערע רעזולטאַטן. ביי נאַטירלעכער, גיזונטער און עכטער איינגלידערונג אינים פאלק, רופט די פונאַנדערטיילונג נישט אַרויס דעם מינצטן פאַרדרוס. דאָס קייטלט זיך און וועבּט זיך צונויף אויף אַ וואונ־דערלעך-האַרמאָנישן אופן.

כ'

אַזאַ אַזאַ גיפיל האט גיהאַט די אַמאָליקע יידישע פרוי, בשעת זי האט גי־לאָזט גיין דעם מאַן פאַראויס, בשעת זי האט אים גיהערט לערנען די גמרא, בשעת זי האט אים גיזען אויף אַ קהלישער התמנות. זי האט גיוואוסט, זי האט גיפילט, אַז אין דער גאַנצקייט פון דער כּנסת ישראל, אין דער האַר־מאָניע פון דער יידישער שטוב, נעמט זיך אַלץ צונויף און ס-בילדיט זיך דער־פון אַ פול בילד. איר העכסטער אידעאַל איז גיווען, איר אייגינע מעגלעכקייט, איר אייגינע ראָל, איר איינינע באַשטימונג אַריינצוטראָגן פיל אינים כּלל. פון דאָרט, פונים כּלל, האט זי צוריקבּאַקומען אַלץ. אַלימינס מעגלעכקייטן, אַלי־מינס לייסטונגען, אַלימינס שטייגערונג. איר האַרץ האט נישט ווייניקער זיך גיקוויקט מיטן לימוד התּורה פון איר מאַן, ווי פון איר אייגינים. זיין שמחה איז גיווען איר שמחה. זיין תּענוג איז אויך גיווען איר תּענוג. גאַנץ איז גי־ווען די שטוב, גאַנץ דאָס לעבּן און גאַנץ דאָס יידנטום.

מיט שטאַרקער, פולער און עכטער אַהבת ישראל, וועט זיך די יידישע פרוי ווי דער ישראל לגבּי דעם כּהן, קיין מאָל נישט פילן גיקרענקט. פון אַזאַ אַהבת ישראל, פון אַזאַ צוגיבונדנקייט צום כּלל איז באַזעלט גיווען די פרוי שנירער. דעריבּער אַזאַ אינערלעכע אכטונג מצד איר צו יידישע מענער. דעריבּער אַזאַ כּבוד פאַרן מאַן, טראַץ איר קענטניס, טראַץ איר וויסן, טראַץ איר לייסטונג.

„נודע בּשערים בּעלה בּשבתו עם זקני ארץ".

נאר דורך אַזאַ פרוי ווערט דער מאַן אָנערקענט אין דער גיזעלשאַפט, רע־פּרעזענטאַנט פאַר די חשובסטע לייט. „אשת חיל עטרת בּעלה", דעם מאַנס קרוין, זיין כּבוד, זיין ראָל ווערט פעסטגיזעצט נאר דורך דער אשת חיל. זי זעצט אים אַרויף די קרוין אויפן קאָפּ. זי און נישט ער. זי דערהייבּט אים זי מאַכט אים ווערטפולער, גאַנצער. דער ישראל טראָגט ביי די קדושה פאַרן כּהן, די פרוי — דאָס שלמות פאַרן מאַן. פאַר זיך אַליין איז ער אַ האַלבער גוף. מיט איר ווערט ער גיקריינט. וואו ישראל, דאָרט כּהונה. וואו מאַן און פרוי, דאָרט פולע שלמות. אין אידעאַלער אַחדות גיניסן ביידע צוגלייך דערפון.

כ"א

צניעות. אַן־אייגנאַרטיק וואָרט. יעדע איבּערזעצונג מינערט דעם פאַקטישן מכוון. דאָס שענצטע, דאָס פאַרמצטע, דאָס איידלסטע, וואָס אַ מענטש קען דערמיט באַצייכנט ווערן, איז צניעות. אין תּנ"ך, ביי די חז"ל, איז עס אַ שם הכּולל, נעמט עס אַרום אַ סך ענינים, וואָס בּעצם זענען זיי איינס. צניעות אין חכמה. צניעות אין פרומקייט. צניעות לגבּי דער גיזעלשאַפט. צניעות אין האַלטונג. צניעות אין טאַקט. צניעות אין הלבּשה.

פאַר בּעסערע יידן איז צניעות אַ גאַנצע וועלט־אויפפאַסונג, אַ פולער לעבּנס־שטייגער, אַ גיצייכנטע באַציאונג צו דער בּריאה. צניעות ווייזט אָן דאָס אָרט, די מדרגה פונים רוחניות. צניעות נעגירט די פּאָפּולאַריטעט, די ביליקייט, די

פלאַכקייט. צניעות דערלאָזט ני[…] […]ות פאַר דער אויבן-אויפיקייט, פאַר דער קערבערלעכק[…] צניעות […] […]רעלע, דאָס טיפע פון פאַר־בּליקונג און פ[…]לאַכונג.

וואָס בּאַשטייט צניעות פאַר דער יידישער פרוי. בּיי איר איז עס מער גיפיל, ווי השגה; מער מהות, ווי כאַראַקטער; מער וו[…]ן, ווי אייגנשאַפט. האַלטונג, טאַקט, הלבּשה איז נאר אַן-אָפּשפיגלונג פון איר פּנימיות. צניעות איז בּיי דער יידישער פרוי איבּערגיגאַנגען אין נאַטור, גיוואָרן זי אַליין.

די יידישע פרוי האט זיך, וואָס אַן־אמת, גיצירט און גיפּוצט. אבּער נישט דאָס איז גיווען דער עיקר. אבּער נישט דאָס האט גיצייכנט איר חן, איר שיינקייט. צניעות איז גיווען איר צירונג. צניעות איז גיווען איר ווערט־מעסטער. מיט צניעות האט זי אימפּאָנירט. די הערלעכסטע גישטאַלטן אין תּנ"ך אין תלמוד דערשיינען פאַר אונדז נאר אין צניעות, ווערן ספּעציעל אויסגיהויבן נאר צו־ליבּ צניעות. אויבּ יופי איז נישט קיין צירונג פאַר דער ג—טלעכער בּריאה, אויבּ יופי איז נישט קיין צוגאָבּ צו יראה, איז עס בּאמת נאר הבל.

„שקר החן והבל היופי..."

„אין לך יפה מן הצניעות", נישט קיין שענערע זאַך — זאָגן די חז"ל — ווי צניעות. אַלע גרעסטע דערפאָלגן זענען צוגישריבּן דעם צניעות. אַלע טייערסטע מתּנות זענען פאַרן שכר פון צניעות. שרה — צניעות. רחל — צניעות. יוסף — צניעות. משה — צניעות. שאול – צניעות. אסתּר — צניעות. אַזוי ציט זיך זי קייט פון שענצטן יחוס, פון תּורה און מלכות, נאר דורך צניעות.

ווי זעט עס אבּער אויס היינט? פּאָפּולאַריטעט איז גרויסקייט. אַנטבּלויזונג איז שיינקייט. אויסגילאַסנקייט הייסט לעבּן. שונד איז קונסט שמוץ איז רעאַליזם. דאָס ערגסטע, דאָס גימיינסטע, האט באַקומען אַ נאָמען, איז גיוואָרן חשוב. וואָ־סער צורה קען שוין האָבּן צניעות? וואָסער חשיבות קען שוין האָבּן די אַמאָ־ליקע יידישע פרוי? וואָסער אָרט קען שוין פאַרנעמען אַזאַ מוסטער פון צניעות, ווי ס־איז גיווען די פרוי שנירער?

די יידישע פרויען־יוגנט איז איינגיטונקט איבּערן קאָפּ אין דער אייראָפּעאישער בּלאָטע. די גאַס פלייצט מיט תּאווה, מיט קערפּער־קולט. ווי קען מען רעדן וועגן אַ ניואַנס, וועגן אַ שטריך פון צניעות. צניעות איז גיוואָרן אַ טואַלעט פאַר אַלטע ווייבּער. ווי קומט דערצו בּליענדיקע, שטיפערישע יוגנט? דאַרף מען זוכן אַנדערע סיבּות פאַר אונדזער גייסטיקער ירידה? דאַרף מען נאָך גריבּלען זיך אינים מאַנגל פון קדושה, פון תּמימות, פון אמת, פון אמונה, פון יידיש־קייט אין דער יידישער שטוב? איז דען נישט דער פאַרלוסט פון צניעות בּיי דער יידישער טאכטער דער שליסל צו אונדזער קיילעכדיקער גיפאַלנקייט?

כ"ג

ווער עס ווייס דאָס אָפּצושאַצן, וועט פאַרשטיין די קראַפט פון פרוי שני־רער. ווען הפקרות האט ממש דערגרייכט דעם קולימינאַציאָנס־פונקט, נאָכן שלוס פון דער וועלט־מלחמה, טרעט פרוי שנירער צו צו איר ווערק, מיט וואָס? אפשר מיט פילאָזאָפיע? אפשר מיט קונסט? אפשר מיט בּיליקער פאַרווײלונג? פון דעם נעמט זי ווייניקער, ווי עפּיס. דער פילאַר פון איר אַר־בּיט ווערט צניעות. האט זי דאָס מאָטיווירט, האט זי דאָס פּאָפּולאַריזירט, האט זי דאָס אויפגיקלערט? ניין! זי האט נישט נייטיק גיהאַט קיין חקירות, קיין שכלין. זי האט גיפילט. דאָס איז גיווען איר כּוח. איר גיפיל האט איר צוגי־בּרענגט די גאַנצע פאַרגאַנגינהייט, די גאַנצע מיסטעריע פונים יידנטום, דעם סוד פון יידישן קיום, פון יידישער עלי', פון יידישער סגולהדיקייט. וואָס איז עסן איר האַרץ האט איר אונטערגיזאָגט: צניעות. פון דעם וואַקסט אויס דאָס משיח־פאָלק, פון דעם אַנטשטייט נבואה, פון דעם צובּליט זיך מלכות, פון דעם שטייגט אויף כּהונה, פון דעם שיינט אַרויס עכטע קדושה.

מיט דעם האט זי אירע קינדער דערצויגן און מיט דעם האט זי זיי מצווה גי־ווען פאַר איר טויט. שטרענג זענען גיווען אויף דעם גיבּיט אירע פאָדערונגען. זי האט אויף אַ האָר אַפילו נישט גיוואָלט מוּתּר זיין. מיט איר גאַנצער ענער־גיע האט זי גימאָנט אינים פּרט פון צניעות די גאַנצקייט, די הונדערט־פּראָ־צענטיקייט. בּיי איר פול פאַרשטענדיניש פאַר דער צייט, פאַרן הערשנדיקן גייסט, האט זי אבּער לגבּי צניעות גאָר נישט גיוואָלט נאָכגעבּן. בּיים אויפבּוי פון דער יידישער היים, בּיי דער צוגרייטונג פונים יידישן עתיד, בּיי דער פונדאַמענטירונג פונים משיח־פאָלק, מוז אַלץ זיין, ווי אַמאָל, ווי אין די בּעס־טע צייטן, ווי בּיי די ריינסטע טעכטער פון דער יידישער גישיכטע.

הרב שמואל דוד לאַסקי
אבד"ק סאמפאלנא

נח, דניאל און איוב

ונח דניאל ואיוב בתוכה חי אני נאם ד' אלקים וכו' המה בצדקתם יצילו נפשם וכו' והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם. (יחזקאל י"ד, י"ט–כ"ג).

און נח דניאל און איוב וועלן אין איר זיין, ווי איך לעב, זאָגט ג–ט דער אַלמעכטיקער, זיי וועלן מיט זייער גירעכטיקייט זייערע נפשות ראַטירוין, און עס וועט אין איר איבערבלייבן אַ הייפל, וואָס וועלן אַרויסגעבן זון און טעכטער. זיי וועלן אייך אַנטקייגן קומען. (דאַרט).

המוצאים בנים ובנות, הנה מוציאים בנים ובנות אין כתיב כאן, אלא המוֹצאים בנים ובנות. בזכות הצדיקים והצדיקות העתידים לעמוד מהן (ב"ר פכ"ח).

וואָס גיבן אַרויס זון און טעכטער, שטייט נישט אין פסוק, נאָר, וואָס וועלן אַרויסגעבן זון און טעכטער, אינים זכות פון די צדיקים און צדיקות וואָס וועלן פון זיי אַרויסקומען. (דאַרט).

נח, דניאל און איוב ווערן דורך דער הייליקער נבואה אויסגישטעלט אַלס מוסטער פאַר די צדיקים וואָס קענען זיך ראַטירוין מיט זייער צדקות אין דער תקופה פון גייסטיקן תהו ובהו. נח, דניאל און איוב זענען עס דער סימבאל פון דער גירעכטיקייט וואָס איז בכּוח פון דעם כאַאָטישן מצב אַרויסצובאַקומען די רעטונג־שטריק פאַר די, וואָס שטרעבן צו אַ ריין און דערהאָבן לעבן. נח, דניאל און איוב זענען עס די ליכט־פונקטן פון וועלכע עס שאַפט זיך דער פייערדיקער פאַקל וואָס באַלייכט דעם יידישן וועג אין דער גלותדיקער פינצטערניש, און גיט דעם יידישן פאָלקס־אָרגאַניזם די איבערנאַטירלעכע אימוניטעט צו פאַרצערן אַלערליי גיפט־שאַפן וואָס רייסן זיך אין אים אַריין.

נח איז נישט קיין בלויזער הומאַניסט, נאָר דער מענטש פון גירעכטיקייט וואָס טיילט זיך אויס פון דעם דור־המבולדיקן חמס פסיכאָז. נח ווערט נישט מיטגיריסן מיט דעם מבולדיקן שטראָם און דערהאַלט נישט נאָר דאָס הומאַנישע גיפיל נאָר אויך דאָס גיפיל פון גירעכטיקייט, ער פאַרבלייבט אַ „צדיק תמים בדורותיו". אין דעם דורות־מישמאַש פון זיין כאַאָטישער צייט, פאַרלירט ער גאָר נישט פון זיין גאַנצקייט, ער און זיין קרייז זינדיקן מיט גאָרנישט קייגן ג–ט און זיין גירעכטיקייט.

און ווי זעלטן איז עס אין דער תהו ובהו צייט דער מענטש פון גירעכטיקייט. די באַגריפן קידער־ווידער רופט זיך נישט אַזוי פיל אָפּ אויף דעם גיפיל פון הומאַניזם ווי אויף דעם פון גירעכטיקייט, ער פאַרטעמפּט נישט אַזוי פיל דאָס גיפיל פון רחמנות ווי דאָס גיפיל פון גיזעצלעכקייט. אדרבא, אויף די חורבות פון דעם צעפוילטן גיפיל פון גיזעצלעכקייט וואַקסט טיילמאָל אויס אַ קרענקלעכע פסעדאָ־הומאַניזם. אַט למשל אין אונדזער היינטיקן דור־המבול, איז מין זייער עמפּינדלעך אויף הומאַניזם. (זעלבסטפאַרשטענדלעך אויף וויפל ער קאַלידירט נישט מיט דעם פערזענלעכן עגאָאיזם) אַבער הומאַניזם איז דאָך אין דער עטיק אַ בעסערע שטופע פון גיזעצליכקייט, רחמים איז דאָך אַ מדרגה נאָך צדק, און פּרוּאווט נאָר טון אַ קוק ווי אַזוי מע רעאַגירט היינט אויף זינדיקן קייגן רעכט און גיזעץ. בעטריגער, גנבים און רויבערישע שווינדלער ווערן גאָר נישט פאַרדאַמט פון דער גיזעלשאַפט, זיי זענען גאָר אַ סך מאָל הומאַניסטן, פּרעדיקער יושר און רחמנות און פאַרנעמען גאַנץ אָפט בכּבודיקע שטעלונגען אין דער גיזעלשאַפט, אַזאַ מין ווילד־וואוקס פון הומאַניזם אָן רעכטלעכער באַזע איז אַ סימפּטאָם פון מאָראַלישער צופאַלנקייט און זיין איינפלוס אויף דער גיזעלשאַפט איז לגמרי נישט קיין פּאָזיטיווער, איך וואָלט עס גיקענט בולט אילוסטרירן מיט טאָג־טעגליכע דערשיינונגען. נאָר צוליב דער דראַסטישקייט לאָז איך עס איבער פאַר דעם פאַרשטענדלעכן לעזער אַליין.

נח איז דער סימבאל פון גירעכטיקייט און און אַלטרואיזם, כאָטש אין דרויסן בושיווין די חמס־כוואַליעס פון דער מבול־עפּאָכע בלייבט דאָך זיין קרייז אַ ריינער און אומבאַפלעקטער. אין זיין תיבה הערשט גירעכטיקייט און רחמנות, און זי שווימט זיך רואיק איר אייגנאַרטיקן גאַנג טראָגנדיק אין זיך דעם קערן פון דער בעסערער צוקונפט. און מיט דער זעלבער אייל מיט וועלכער עס איז גימאָסטן גיוואָרן די תיבה פון נח, איז שפּעטער גימאָסטן גיוואָרן דער פאַרנעם פון בית־מקדש (ב"ר פל"א), ווייל אין דער תּבה־אייגנשאַפט ליגט דער יסוד פון דער יידישער קדושה.

דניאל. דאָס איז דער פּראָטאָטיפּ פון דעם יידישן יוגנטלעכן, וואָס ווערט פאַרוואָרפן דורך דעם גלות־דראַנג אין אַ פרעמדער סביבה אַריין. און צווישן פון אַ מעכטיקער פרעמדער קולטור וואָס באַמיט זיך אים צו אַסימילירן, צו פאַרפרעמדן פון זיין שבט און אים אונדזערע גייסט־פאַרמין אָנצואוואַרפן, אַבער ער בלייבט פעלזן־פעסט און אומדערשיטערט. עס העלפן נישט די רעפּרעסיעס און דער אויסערלעכער דראַנג. דניאל בייגט זיך נישט פאַר דעם פרעמדן אָפּגאָט און זיינע פענצטער זענען אָפן פאַר אַקייגנאַיבער ירושלים (וכיון פתיחן לי' בעיליתא) וואוהין זיינע תפלות טראָגן די אינערלעכסטע גיפילן פון זיין עבודה שבלב.

איוב איז דער, וואָס באַווייזט אויסצוהאַלטן די צוויי שווערסטע לעבנס־עקזאַמנס, דעם נסיון העושר און נסיון העוני. ער יערט נישט אונטער דעם איינפלוס פון העכסטן וואוילשטאַנד און ווערט נישט צוזאַמענגיבראָכן אונטער דעם דרוק פון די שווערסטע לעבנס־ליידן. זיין אמונה בלייבט תּמיד אומבאַרירט און די האַרבסטע קשיות שוואַכן נישט אָפּ זיין טיפן גלויבן אין דער הימלישער השגחה. ער איז דער זעלבער קאָנסעקווענטער מאמין אַלס בורזשואַזער ווי אַלס פּראָלעטאַריער. זיין גלויבן איז אַ טיף אינערלעכס אויף וועלכן דער אויסערלעכער קלאַסן־אונטערשיד קאָן נישט האָבן דעם מינצטן איינפלוס, ער פאַרבלייבט שטענדיק דער זעלבער איש תּם וישר וירא אלקים.

נח, דניאל און איוב זענען עס דאָס מוסטער פאַר דער יידישער גלות־אַרבּיט, די פאַרקערפּערונג פון די יידישע אידעאַלן צווישן פרעמדע. זייערע אייגנשאַפטן זענען עס די, וואָס זענען בכּוח מציל צו זיין די שארית הפלטה, וואָס דאַרף אירע זון און טעכטער אין זייער גייסט דערציען, ווייל נאָר אַזעלכע זון און טעכטער קאָנען אַקייגנגיין די יידישע צוקונפט. המוצאים בנים ובנות הנם יוצאים אליכם בזכות הצדיקים והצדיקות העתידין לעמוד מהן.

ווי שווער איז איר גיווען, אַנטרעפנדיק מענער, וואָס האָבן איר אַרבּיט באַטראַכט, פאַר רעטונג פון יידישקייט. זי האָט אַבער גיקוקט דערויף, ווי אויף אַן־אויפבוי, וואו יעדע פשרה באַדראָט דעם בנין מיט איינפאַל. באַמערקנדיק ביי אירע תּלמידות דעם מינצטן איינבּרוך אין צניעות, האָט זי פּשוט גידונערט, נישט אָנגינומען קיין שום התנצלות. דער גייסט פון די חז"ל האָט איר דעמלט באַהערשט, מיט דעם לשון פון די הייליקע אמהות האָט זי גירעדט, מיטן פייער פון גישיכטלעכן מסירת נפש ביי אַלע נשים צדקניות האָט זי גיבּרעט.

שיינקייט, חן, גראַציע, סובטעלקייט — אדרבה, בנות ישראל יפות הן — זאָגן די חז"ל, יידישע טעכטער זענען און דאַרפן זיין שיין, אָבער נאָר אויפן גרונט פון צניעות. אַזוי האָט זי גילערנט, אַזוי האָט זי גיפּלעגט אירע תּלמידות.

דערצו האָט זי באמת אַרויסגיוויזן אומנאַטירלעכע העלדישקייט. קעמפן קייגן אַ וועלט, אַנטקייגנשטעלן זיך טיילמאָל אַפילו רעליגיעזע יידן, כדי צו שיצן דעם פולן פּרינציפּ פון צניעות, האָט מין באַדאַרפט דערצו האָבן דעם כּוח פון אַ גאַנץ דור, נון אַ כּלל־ישראל, פון אַ גישיכטלעכן פאַרנעם. מיט דעם טאָקי האָט זי גיווירקט, אפשר אומבאַוואוסט פאַר זיך אַליין. אָבער אינים רעזולטאַט איז עס גינוג קענטיק.

ווי ווייט איר אידעאַל, איר פולע צניעותדיקייט איז נישט צוגיפּאַסט צום גייסט פון דער צייט, האָט זי זייער גוט גיוואוסט. אַליין שרייבט זי טאָקי אין דער צוואה:

„נו, און אַלע מיינע איבעריקע גייסטיקע טעכטער, נאַטירלעך איז מיין רצון, איר זאָלט האָבן די זעלבּע פליכטן, ווי די לערערנס. אָבער כ'ווייס, אַז דאָס מוז גיין לאַנגזאַמער. איר מאַכט דאָך נישט מיט צוויי יאָר אונדזער קראָקעווער סעמינאַר".

זי האָט גיוואוסט אַליין, ווי שווער ס'איז, אָבער אַן־עצה האָט זי דערצו גיהאַט: איינלעבן זיך אינגאַנצן אין יידישקייט, דערווייטערן זיך פון דער אויסגילאַסענער קונסט, פון דער שונד־פּרעסע, פון דער פּרעכער פאַרווײַלונג, פון דער צולאָזענער גיזעלשאַפט, לערנען מוסר, מדות טובות, דינים און צניעות וועט ווערן אַ נאַטירלעך גיפיל, ווי פאַר אַלע בעסטע און איידעלסטע יידישע פרויען.

דאָס איז גיווען איר מהות און פּראָגראַם צוגלייך. דאָס דאַרף דעריבער אויך ווערן דער פּראָגראַם פאַר אונדזער שול און דאָס מהות פון אונדזערע טעכטער.

ד"ר שמואל דייטשלענדער

שרה שענירער און בית יעקב

נידענק־רעדע, גיהאַלטן אינים קראָקעווער ב"י־סעמינאַר.

באָך צען יאָר, ווי איך קום אינים קרייז פונים ב"י, העלף אין דער אַרבּיט, האַלט רעפעראַטן, טרעף צום ערשטן מאָל נישט די פרוי שענירער. איר אָרט איז יעצט ליידיק. יפקד מושבך. גלייכמעסיק האָבן מיך שטענדיק באַהערשט גיפילן פון פרייד און פאַראַנטוואָרטלעכקייט, וואָס זי, די פירערן איז אַלע מאָל אָנוועזנד.

צוליב פערזענלעכע און אַנדערע סיבות איז פּורכטבאַר שווער איבער איר צו רעדן. מע מוז מורא האָבן פאַר דעם, וואָס דער יעצטיקער רעפעראַט קען זיכער נישט געהאַלטן ווערן מיט איר הסכמה. ווי ה' א. גיט מיר איבער, איז אַ פונקט פאַראַן אין איר צוואה, נישט אויפצוהענגען איר בילד אין די שולן. ווייסנדיק, ווי דער דאָזיקער פּונקט שטימט מיט איר גרויסער באַשיידנקייט, דאַרף מין זיך פּאַקטיש צוריקציען פון רעדן איבער איר. אין מכבדים לאדם אלא לפי רצונו.

מיר האַלטן אָבער פאַר אַ גרויסע פליכט צו צייכנען על כל פנים פאַר אירע שילערנס שטריכן פון איר פערזענלעכקייט. היינט איז עס נאָך שווער צו טון. צו דער גינויער צייכענונג מוז נאָך אַ סך פעלן. מיר זענען פון איין זייט צו נאָענט גיווען. אַלץ, וואָס מיר האָבן ביי איר גיזען, איז גיווען פאַר אונדז זעלבסטפאַרשטענדלעך. פון דער אַנדערער זייט פעלט אונדז היסטאָרישער דיסטאַנץ פונים אומגיהויערן ווערק, וואָס זי האָט גישאַפן. כדי מע זאָל אַרויסגעבן אַ ריכטיקע אָפּשאַצונג איבער איר.

ס'שטעלט זיך די ערשטע פראַגע:

פרשט צוואַנציק יאָר, אַן־איינפאַכע פרוי, הייבט אָן מיט צען קינדער, היינט דרייסיק טויזנט (אָן ע"ה) שילערנס, דריי הונדערט אויסגיבילדעטע לערערנס, מיט אַלע אין פאַרבינדונג, טעגלעכע קאָרעספּאָנדענץ, אַלע שולן באַזוכט דערפילט אַלע מצוות — ווי איז דאָס מעגלעך?

די מעגלעכקייט ליגט אין איר גאַנצקייט. ווער ס'גיט זיך איבער דער זאַך בשלמות, מוז גרויסקייט דערגרייכן. זי איז גאַנץ גיווען מיט איר אידעע. זי איז קיינמאָל נישט מסופּק גיוואָרן אויפן וועג. מע קען נישט גיפינען פאַר דעם קיין אַנדער באַצייכנונג, ווי דאָס וואָרט „עולה" אין דער ביבלישער טערמינאָלאָגיע. זי האָט פאַר ב"י אָועקגיגעבן איר גאַנצן „איך". אָבער צו זיין אַן־עולה, אַן־עולה תמימה, אינגאַנצן זיך מקריב צו זיין, איז נאָר מעגלעך איין מאָל, צען מאָל, הונדערט מאָל. די געניאַלסטע פערזענלעכקייטן האָבן מער נישט גיקענט באַווייזן. פרוי ש. איז אָבער גיווען אַן־עולת תמיד, אַ שטענדיקע, אַלטעגלעכע איבערגיגעבנקייט פאַרן יידנטום. נאָך מער. זי איז גיווען אַן־עולה העשוי' בהר סיני. זי האָט זיך מקריב גיווען פאַרן נצחיות, פאַרן אמת, פאַר דער סיני־תורה. פאַראַן מענטשן, וואָס זענען תמיד פאַר זייער אידעאַל, אָבער דערביי ווייניקער עולה. ס'זאָל אָבער זיין עולה, תמיד און בהר סיני, מוז עס באמת ווערן ריח ניחוח אִשֶּׁה לד' — פאַר מענטשן און פאַר ג–ט.

דערמיט דערקלערט זיך דער גרונטשטריך פון איר פערזענלעכקייט. מיט דער דאָזיקער באַציאונג באַקומט זי די קראַפט קונה נפשות צו זיין. בויט זי פונאַנדער דאָס ריזיקע ב"י־ווערק. אירע מעשים אַנטשפּרעכן די מעשים פון אברהם אבינו ע"ה. ואת הנפש אשר עשו בחרן — דערקלערן די חז"ל — מלמד שמשקן, מאכילן, מקרבן ומכניסן תחת כנפי השכינה. אויף פרוי ש. קען מין דאָס זעלביקע זאָגן ממש אָן איבערטרייבונג.

די פליכט מקרב צו זיין יידישע טעכטער צו השי"ת איז נישט גיווען פאַר איר אָנגיוואָרפן פון דרויסן. ס'איז פּאַקטיש געווען איר גאַנץ וועזן, איר איינציקע לעבנס־ליניע.

מע קען דאָס פאַרגלייכן מיט דער ברכה פון משה רבנו ע"ה צום אויפשטעלן דעם משכן, לויט דער דערקלערונג, וואָס פרוי ש. האָט שטענדיק אַזוי שטאַרק גערן גיהאַט פון מיר צו הערן.

„וירא משה את את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ד' כן עשו ויברך אותם משה" (שמות ל"ט–מ"ג) ויברך? — פרעגן די חז"ל — מיט וואָס האָט ער זיי גיבענטשט? מיט דער ברכה — ענטפערן זיי — פון ויהי נעם ד'... בצלאל און אהליאב זענען דאָך גיווען אמתע קינסטלער. דאָס וועזן פונים קינסטלער באַשטייט דאָך — לויט וועלטלעך־אָנגענומענער מיינונג — אויסשליסלעך אינים אינדיווידועלן כּוח. ווען דער משכן איז אָבער אָנגיצייכנט גיוואָרן מיט אַלע פרטים פון השי"ת, ווי אַזוי קען נאָך בלייבן פרייע ענערגיע אויסצודריקן די אייגינע פערזענלעכקייט?

די יידישע אויפפאַסונג איז אָבער לגמרי אַנדערש. אויף אייגינער פערזענלעכקייט קען מין זיך בכלל נישט טאַרלאַזן. וואָרן דורך דעם פונקט פונים האַרץ קענען טויזנטער, מיליאָנען, אומצייליקע ליניעס פירן צו די גרעסטע טעותים. וואו ס'זענען אָבער פאַראַן נישט מער, ווי צוויי פונקטן, גיט עס נאָר איין ליניע. דאָס האָבן גיוויזן די משכן־קינסטלער. זיי האָבן אויסגידריקט אין דער אַרבּיט זייער גאַנצע שעפערישע זעל און שטענדיק זי קאָנטראָלירט, ווי ווייט זי שטימט מיט ג–טס באַפעל.

מיט דער דאָזיקער ברכה האָט זיי און די גאַנצע מענטשהייט משה רבנו ע"ה גיבענטשט. „ויהי נעם ד' אלקינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו" (תהלים צ'–י"ז). ומעשה ידינו — דאָס ווערק פון אונדזערע הענט, זאָל באַקומען די הײמאַט אין אונדזער אייגינער זעל – כוננה עלינו. אָבער שטענדיק זאָל עס קאָנטראָלירט ווערן און היגגיפירט ווערן צום רצון השם — ומעשה ידינו כוננהו.

ווען פרוי ש. האָט אויסגיקליבן טויזנטער משלים, גוטע ווערטער, מאמרים, איבערצוגעבן אירע תּלמידות, האָט זי שטענדיק דערין באַגלייט שמחה און יראה; שמחה, וואָס האָט אויסגיקוועלט פונים אייגינים האַרץ; שמחה פון דער שעפערישער באַגייסטערונג. דערביי די גרויסע יראה, די קאָנטראָל פון געטלעכן רצון. זי האָט דערביי איר נשמה, איר האַרץ אַריינגיאַרבּיט אין דער יראה צו השי"ת. הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. דערויף מוז מין אַליין אַרבּיטן. אַזוי האָט זי אויך איר וועלט אויסגיאַרבּיט, צו דערציען די מיידלעך לעבודת הבורא איז פאַר איר גיווען אַ פליכט מתוך יראה און אַ לעבנס־אויפגאַבע מתוך אהבה, פון אינערלעכער נייגונג.

לייענענדיק איר טאָג־בוך, וואו זי באַשרייבט אירע גידאַנקן אין ראַבאַ, ווי זי פאָלגט נאָך איר אַ נערלעבן רוף. צו ראַטירוין יידישע מיידלעך, לאָזט זיך דערקענען איר גיפילס וועלט. ס'איז פאַר איר נישט גיווען קיין אויסערלעכע פּראַצע, נאָר אַן־אינערלעך באַדערפניש, ווי שמחה של מצוה און פליכט פון יראה. דאָס איז די סיבה, וואָס עס האָט אַרויסגירופן ביי די מענטשן, גיקומינע פון מערב־אייראָפּע, אַזוי פיל רעספּעקט און ערפורכט. דאָס, וואָס מ'האָט איר באַדינגונגסלאָז גיפאָלגט, איז נאָר, ווייל אין דער וועלט, אין דער גרויסער אייראָפּעישער וועלט. האָט מין אַזאַ פרוי נישט גיטראָפן. ואשה בכל אלה לא מצאתי. יאָ, דעמלס איז זי נאָר גיווען איין פרוי. זי איז גיזעסן אינים טונקעלין אָרימסטן שטיבל אין קראָקע. אָבער די קראַפט אירע האָט מין גלייך גימערקט. גיפילט. כאָטש דער הימל פון יידישער טעכטער־דערציאונג איז נאָך גיווען גינוג טונקל, האָט מין שוין גיפילט, אַז דאָ, ביי דער פרוי ש. צעגליט זיך אַזאַ קראַפט, וואָס קען שוין נישט פאַרלאָשן ווערן.

כ'וואָלט עס פאַרגלייכט צו דער דערקלערונג איבערן „אילת השחר", וואָס די חז"ל רופן דערמיט אסתּרן, אַן־אָנרעגונג צום היינטיקן חודש אדר. אסתּר — זאָגן די חז"ל — האָט פאַרן גיין צו אחשורושן גיזאָגט דאָס קאַפּיטל כ"ב אין תהלים, וואָס הייבט זיך אָן מיט די ווערטער פון: למנצח על אילת השחר... דער שטראַל פונים מאָרגן — דאָס מיינט מין אסתּר. „אלי, אלי, למה עזבתני?" גאָט, מיין גאָט, פאַרוואָס האָסטו מיך פאַרלאָזט? — רופט אסתּר אויס אין אָנהייב פון איר תפלה. דאָ מערקט זיך גלייך די שווערקייט: פאַרוואָס האָט אסתּר גיפילט זיך פאַרלאָזן? זי איז דאָך עפּיס קעניגן. אסתּר האָט אָבער מיטגיליטן. איר מיטלייד פון יידישע צרות האָט איר צו למה... באַוואויגן. איר ליידן איז גיווען אינערלעכער מיטלייד, וואָס איז דורך איר אין טאַט פאַרוואַנדלט גיוואָרן, אינים אויסרוף: למה עזבתני...

„למה נמשלה אסתר לאילת השחר?" -- פאַרוואָס איז עפּיס — פרעגן די חז"ל -- אסתּר פאַרגליכן גיוואָרן צום מאָרגן־שטראַל? ווייל דאָס ליכט פון דער זון אין גלייך צו דער גאולה פון דער מענטשהייט. ביסלעכווייז, ביסלעכווייז, דערשיינט זי. ווי נאָר ס'באַווייזט זיך דער ערשטער שטראַל אויפן הימל, ווייסט מ'ן, אַז אין עטלעכע שעה אַרום וועט זיך דאָס גאַנצע ליכט אַנטפּלעקן. אַזוי האָט אסתּר גיפילט, מרדכי האָט מיטגיהאָלפן, בלילה ההיא נדדה שנת המלך, דערנאָך „ואתם כתבו" און צום סוף „ליהודים היתה אורה וש.חה.." כאָטש איין שמאָלער זילבער־שטרייף אויפן הימל, וועט אָבער דאָך דאָס פולע ליכט דערשיינען.

ס'זעלביקע איז מיט פרוי ש. זי האָט דעם מיטלייד צו דער יידישער טאָכטער אין איר לייד פאַרוואַנדלט, אין טאַט פאַרקערפּערט. כאָטש דער גייסטיקער הימל פון דער יידישער פרוי איז נאָך נישט פול פון אורה און שמחה, ווייסן מיר אָבער, אַז דער ערשטער זילבער־שטרייף מוז דערצו ברענגען. פרוי ש. האָט דעם שמאָלן ליכט־פּאַס גיוואָרפן, מיט איר איז דער טונקעלער הימל באַשטראַלט גיוואָרן. אַט דאָס ליכט, אַט דער איינציקער שטרייף מוז ברענגען פולע אורה און שמחה אין דער יידישער פרויען־וועלט. והלך לפני' צדקה וכבוד השם יאספך.

ד"ר נתן בירנבוים

א זכי' אויף אונדזער דור!

איך האב מיך באַקענט מיט שרה שענירער ע"ה דאַן, ווען זי האט נאך גיהאַלטן ביים סאַמע אָנהייב פון אירע שטרעבונגען. אָנגיהויבן האט זי אַן־אָרעמע, אַליין, מיט ווייניק שטיצערס און מיט אַ סך מתנגדים.

איך דערמאָן מיך נאָך אין דעם פוסטן שטיבל און אין די פּאָר אָרעמע מיידעלעך, אירע תלמידות, וואָס זי האט מיט זיי גילערנט לויט איר אייגינער מעטאָדיק.

אויב ס־איז אבער אויסגיוואַקסן פון דעם שוואַכן אָנהייב די גרויסע בית־יעקב־באַוועגונג, איז עס דער עיקר צוליב דער שלא־כּדרך־הטבעדיקער ענערגיע פון שרה שענירער און מער נאָך צוליב דער לעצטער סיבה פון אירע פּעולות, – צוליב אַן־אויסגיפילט זיין פון איר נשמה מיט רעליגיע אין אַ זעלטינער מאָס.

אַ זכי' פאַר אונדזר דור, וואָס ס־האט אַרויסגיגעבן אַזאַ זעלטינים מענטש.

אשה אדער פרוי. התלהבות. דער כלל

פון ד"ר שלמה בירנבוים

ווען דער אייראָפּעאיזם איז אַריין אין יידישן פאָלק און אַריינגיבראַנגט די גרויסע שינוי אין לעבן, האט ער, פאַרשטייט זיך, נישט נאר איבערגיאַנדערשט דעם מאַן, נאר אויך – און אפשר נאך מער – די אשה. דאָס האט זיך אָפּגירופן אין לשון. פריער האט יידיש פאַרמאָגט פאַרשידינע ווערטער מיט באַזונדערע טייטשן: ווייב, יידינע, א"א דערפון איז קיין סך נישט איבערגיבליבן. זיי זענין כּמעט אַלע איינגישלונגין גיוואָרן. פון איין וואָרט און טאַקי אַ ניי וואָרט: „פרוי" – אַ וואָרט, וואָס ווייזט, פון וואַנט דער נייער טיפּ, דער נייער אידעאַל נעמט זיך.

ביי־נ־אַ טייל פון יידישן פאָלק איז דער מאָדערניזם נישט שטאַרק אַריין: ביי די חרדים, און שוואַכע ווי אומיטום ביי איין טייל זייערן ביי חסידים. ביי זיי איז דער מאָדערנער אידעאַל פון „פרוי" טעאָרעטיש לחלוטין נישט פאַראַן, און פראַקטיש נאר אף וויפל יחידות זענין אַוועק פונים אַלטן לעבן. דער חילוק איז, אַז דער אַלטער שטייגער איז גיוועזן „הנה באוהל", בשעת דער נייער האט אַרויסגיפירט די „פרוי" איניםן כּלל־לעבן.

און אינטעריסאַנט: דווקא ביים נישט־מאָדערנסטן טייל איז אויסגיוואַקסן די אשה, וואָס האט צו להכעיס די אַלע טעאָריעס פון לינקס – באַקומען גאָר אַ גרויסע השפּעה טאַקי אפן כּלל: שרה שענירער.

* * *

מיט עטלעכע יאָרן צוריק האב איך מיך גיקענט צוקוקן צו־איר־אַרביט אַ ביסל נעענטער. דאָס איז גיוועזן אין ראַבקע, ביי די זומער־קורסן פון בית־יעקב־סעמינאַר. צוויי חדשים לאַנג האב איך יעדן טאָג גיקענט זען איר באַזונדערן כּוח, וואָס זי האט דערמיט משפּיע גיוועזן אף די הונדערטער מיידלעך אַרום איר, באַשאַפן אַ ציבור, אויסגיפאָרימט אַ סביבה, אַ סביבה פון יידישקייט. און אַלץ פּשוט, עניוותדיק, בתמימות, אָן אָנשטעלן.

און טאַקי ווסיוודיקערהייט. וואָרן דער כּוח איז גיוועזן אין איר, און ער האט זי גיפירט.

* * *

אין אירע זכרונות דערמאָנט זי די מערב־אָרטאָדאָקסישע השפּעה. דאָס פילט זיך אויך אין איר לשון אין די אַמאָליקע יאָרן. נאר אַזאַ מענטש האט נישט גיקענט בלייבן ביי דייטש אדער דייטשמעריש. דערויף זאָגט טאַקי עדות איר ליטעראַרישער אַרביט פון איין זייט, און איר מאמר „יידישקייט און יידיש" פון דער אַנדערער. לאמיר נאר אַרויסנעמען אַ פּאָר ווערטער פון דאָרטן:

„דאָס יידישע לשון איז אונדז שוין בלויז דערפאַר אַזוי טייער, ווייל אונדזערע מאַמיס, זיידיס און עלטער־זיידיס האבן שוין גירעט מיט דעם לשון. זענין מיר שוין בלויז צוליב פיעטעט פאַר אונדזערע עלטערן מחויב, צו רעדן יידיש. אבער אַחוץ דעם איז טאַקי יידיש פאַר אונדז הייליק, ווייל אַזויפל צדיקים, אַזויפל חסידים, אַזויפל גדולי־הדור האבן גירעט זיינט הונדערטער יאָרן און רעדן נאך היינט מיט דעם לשון. ווייזט, אַז איר זענט אמת יידישע טעכטער, איר שעמט אייך אין ערגיץ נישט מיט אייער אייגן יידיש לשון און עס וועט שם־יתברך זיכער צוזאָגן די גאולה..." די וואָס רעדן אפט פּויליש (דאָס הייסט: נישט יידיש) צו מין גרויס עגמת נפש.... אַ כּלל, פּראָפּאַגאַנדירט אומיטום דאָס יידישע לשון!"

אַ סימן, ווי גוט זי האט פאַרשטאַנען דאָס ענין יידישקייט און לשון־זאַכן, אין דער פאַקט, אַז זי האט תיכף תופס גיוועזן דאָס חשיבות פונים אָרטאָדאָקסישן אויסלייג. זי איז גיוועזן צווישן די, וואָס האבן אַרויסגיטראָגן די ערשטע החלטה וועגן דעם אויסלייג. און גיחתמיט דעם ערשטן קול־קורא. זי רעט די זאַך אויך אַרום אין איר מאמר, ס־איז זייער כאַראַקטעריסטיש ווי אַזוי זי לאזט דאָרטן אויס:

„ווי כ־האב שוין גיזאָגט, גיט דאך די פעדער איבער דאָס לשון פון הארץ, זאלן מיר אויך אַלע שרייבן איינהייטליך זאל אויך דאָס כּתב זיין אַ בולטער אויסדרוק פון אונדזער איינהייטלעך הארץ, פון אונדזער איינהייטלעכן גידאַנק. ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם..."

* * *

אַ תמימותדיקע און אַ פייערדיקע נשמה, אַן־אשה, פון לשון „אש".

אַ פרומער מענטש – ווער עס לייענט אירע אינטעריסאַנטע זכרונות, הערט אבער גאָר ווייניק וועגן איר יחידיש רעליגיעז לעבן. דאָס איז נישט קיין ענין אף צו רעדן. אַלץ וואָס זי דערציילט, איז שייך צום כּלל: „וואָס וועט זיין מיטן נייעם דור יידישע מיידלעך, מע דאַרף טון דאָס, מע דאַרף טון יענס אא"וו. ס־איז פאַר איר גיוועזן אַ פשיטא, אַז דער יחיד טאָר זיך נישט באַגנוגינין, צו לעבן יידיש אַליין אדער מיט זיין קליין קלייזל, נאר אַז מ־האט דאָס אחריות אויפצוטון עפּיס פאַרן רעליגיעזן לעבן פונים כּלל.

ב. זוסמאַן

אַזוי האט גילעבט שרה שענירער

זכרונות און עפּיזאָדן פון איר לעבן

בין צום היינטיקן טאָג האב איך זיך בשום אופן נישט גיקענט פאַסן צו נעמין אַ פעדער אין דער האַנט, כּדי אָנצושרייבן עפּיס פון מיינע זכרונות איבער דעם לעבן פון דער גרויסער פרוי – אדער בעסער גיזאָגט – וועגן די סודות פון איר הייליקן לעבן.

כ־האב בשום אופן נישט גיקענט שלום מאַכן מיטן גידאַנק, אַז די פרוי שענירער, וואָס איך האב זי תמיד גיקענט פאַר אַ ריריוודיקע טוערן און העלפערן, פאַר אַן־ענערגישע בויערן און שעפערין; וואָס זי איז אַלע מאָל אַ קוואַל פון שפּורדלדיק לעבן און קיין מאָל נישט מיד גיוואָרן פון דער אַ־ביט – אַז די איז שוין מער נישטאָ אויף דעם עולם צווישן די לעבידיקע.

ס־איז נאך נישט ווייט פון דעם טאָג, זוען איך בין אַמאָל אַריינגיקומען צו דער פרוי שענירער אויף קאַטאַרזשינא 1. זי איז דעמלט גראָד גיזעסן אין איר צימער ביים טיש און גיוואָלט עפּיס עסן. אויפן טיש איז גילעגן אַ טאָץ מיט צוויי קליינע זעמעלעך און אַן־אייער־שבייז. זי האט זיך שוין גיהאַט גיוואַשן און גימאַכט „המוציא". לעבן איר זענין גיזעסן צוויי קראָקעווער פרויען, קענטיק עפּיס פאַרפאַלגטע פון אַן־אומגליק, און זיי האבן אויסגיגאָסן זייער ביטער האַרץ און שטאַרק גיוויינט פאַר איר.

איך בין מיר דעמלט גישטאַנין אין קוך־צימער און גיוואַרט. כ־האב גיהאַט צו פרעגן ביי איר עפּיס אַ קליינינקייט. אבער כ־האב נישט גיוואָלט שטערן איר אין מיטן עסן.

און דאַן ווידער: כ־האב גירעכנט, אַז די 2 פרויען, וואָס לעבן איר וועלן זיך זייער שלעכט פילן אויב זיי וועלן מיך זעען, אין דער צייט, וואָס זיי האבן, אַזוי ביטער גיוויינט.

בין איך מיר אַזוי גישטאַנין אַ לענגערע ווייל. לעבן מיר איז גישטאַנין אַן־אַלטע יידענע – זי זאל זיין אָפּגישייט צום לעבן – די מוטער פון דער פרוי שענירער.

זי האט אָנגיוואָרימט אויף אַ שפּירטוס־מאַשינקע אַ ביסל מילך פאַר איר טאכטער וואָס האט גישמאַכט אַ גאַנצן טאָג אָן אַ ביסל וואָרימס.

זי איז גישטאַנין מיט אַ פאַרקלעמט האַרץ פאַר רחמנות און אַריינגיקוקט אין שטוב אַריין צו זעען אויב איר טאכטער עסט עפּיס. באַלד האט זי זיך אויסגידרייט צו מיר מיטן פּנים, אַ שטאַרקן זיפץ גיטון און גיביטערט פאַר מיר:

„וואָס זאָגט איר נישט צו מיינע לייד, פּאַניע זוסמאַן! זעט נ.ג.ר. זעט! אַזאַ ביטער אומגליק אויף מיר. מע לאזט זי נישט לעבן... ס־איז שוין 2 אַ זייגער און זי האט נאך נישט גיהאַט קיין טראָפּן וואָרימס אין מויל און נישט קיין כּזית ברויט. גיוואַלט! דאָס כ־צנטש פאַרלירט דאך די כּחות. וואָס וועט זיין אַ ר סוף רבונו־של־עולם!"

די טאכטער די גרויסע צדיקת שרה שענירער ע"ה, האט גיהאַט אַ ברייט האַרץ, וואָס האט מיטגיפילט מיט איטליכן איינים, און אויערן, וואָס האבן פאַרנומין איטלעכנס קרעכץ.

זי האט גיהערט דער מוטערס ווערטער, און זי איז באַלד אַריין אין קוך־צימער און זיך אָנגירופן צו דער אַלטער מאַמע: „זאָרג נישט מאַמישי! ס־וועט גוט זיין. מע לאזט מיך לעבן. איך לעב, איך לעב. איך וועל לעבן אפילו נאָכן טויט. די דאָזיקע פרויען דאַרפן אַ טובה, השם יתברך זאל זיי באַשערמין און מציל זיין, איך וועל גיין מיט זיי, ס־איז שוין שפּעט, איך בין נישט הונגעריק, מאַמימישי האב מיר אַ גוטן טאָג מאַמישי!"

„איך לעב. איך לעב. מע לאזט מיך לעבן". די דאָזיקע ווערטער פון דער גרויסער פרוי שענירער קלינגען נאך היינט אין מיינע אויערן און ס־דאַכט זיך מיר כּסדר, אַז זי זיצט נאך אין איר וואוינונג אויף קאַטאַרזשינא אדער קאַרדעצקיעגאַ און זי לייענט דעם ב"י־זשורנאַל, איר גיצערטלטן ליבלינג, און ס־באַווייזט זיך אַ מינע פון עקל אויף אירע ליפּן:

„אַך, ווי נאַריש מע מאַכט זיך! מע נעמט אַ בשר־ודם און מע מאַכט פון אים אַ וועזן.

„מה אנוש כי תזכרנו!" שטותים... נאַרישקייטן...

* * *

אַזוי דאַכט זיך מיר אַלע מאָל, אין דער צייט, וואָס איך וויל נעמין אַ פעדער אָנצושרייבן עפּיס צום אָנדענקען פון דער גרויסער פרוי שרה ע"ה ס־דאַכט זיך מיר אַזוי.

אבער אין דער ווירקלעכקייט, איז די פרוי שענירער מער נישטאָ צווישן אונדז – – – – – –

די אבידה איז גרויס. אָן אַ שיעור און אָן אַן־ערך. די פרוי שענירער איז נישטאָ... ס־איז אויך נישטאָ ווער ס־זאל פאַרטרעטן איר שטעל... ס־איז נישטאָ ווער ס־זאל אויספילן דעם בלייז, וואָס איז איבערגיבליבן נאָך איר אין די מחנות פון די רעליגיעזע יידישע טעכטער...

– – – – – – – – – – – – – – – – – – – –

„איך לעב. איך לעב. מע לאזט מיך לעבן. איך וועל לעבן אפילו נאָכן טויט".

די פרוי שענירער לעבט. אמת. אַזוי ווי די גמרא זאָגט: „צדיקים במיתתם קרויים חיים".

איר גייסט שוועבט נאך צווישן די לעבידיקע און איר נאָמין ווערט נאך אַלץ דערמאַנט צום גוטן און צו לויב. אַוודאי שוועבט נאך איר הייליקער גייסט פאַר אונדזערע אויגן. מיר דערמאַנין אפט דער נאָמין פון דער פרוי שרה שענירער.

אבער די פרוי שענירער, וואָס האט תמיד גישטיצט גיפאַלינע בסוד־סודות, אַז קיינער זאל נישט וויסן; די פרוי שענירער, וואָס האט גינישטערט אין אַלע ווינקעלעך גיוואויר צו ווערן וואו ס־פעלט עפּיס, וואו ס־איז דאָ מאַנגל און נויט – איז שוין מער נישטאָ... נישטאָ...

די פרוי שענירער, וואָס האט כּסדר גיוואַכט, גיהיטן און גיפלעגט די נשמות פון צענער־טויזנטער יידישע קינדער. אַז זיי זאלן נישט פאַרבלאָנדזשעט און באַפלעקט ווערן; די פרוי שענירער, וואָס האט קיין מאָל נישט אויפגיהערט צו זוכן, אין די פאַרבאָרגינישן פון די יידישע גאַסן די אָפּגיקערטע און פאַרשטויסינע, כּדי זיי צו רייניקן און אומצוקערן צום יידישן קוואַל – איז שוין מער נישטאָ... נישטאָ...

גרויס איז דער שאָדן. גרויס.

ס־איז שוין אַוועק אַ שטיק צייט פון בערך באַלד דריי חדשים פונים טאָג, וואָס די פרוי שענירער איז אַוועקגינומין גיוואָרן פון אונדז.

די גמרא זאָגט: „גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם" און: „עיקר תולדותיהם של צדיקים – מעשים טובים".

די ריכטיקע קינדער, וואָס זענין באַרעכטיקט צו פאַרטרעטן דעם שטעל פון די צדיקים, זענין זייערע גוטע מעשים, אדער די וויכטיקסטע גישעענישן אינים לעבן פון די ערלעכע און פרומע זענין זייערע – מעשים טובים.

יעדער טריט און שריט פון די רעכטפאַרטיקע מענטשן; יעדע מעשה פון זייערע מעשים אין איטלעכס טון פון זייערע הענט, דאַרף פאַרשריבן ווערן לדור־דורות אין דער גישיכטע פונים יידישן פאָלק, כּדי ס־זאל ווערן באַוואוסט צוויף דער וועלט און אַלע מענטשן זאלן זיך אָפּלערנין צו גיין אין זייערע וועגן.

די פרוי שענירער ע"ה האט אין דער גאַנצער צייט פון איר גייסטרייכן לעבן גישטרעבט מיטן גאַנצן ברען פון איר פלאַם־פייערדיקער נשמה צוציען נפשות צו איר רעיון, אַז מע זאל איר נאָכגיין און נאָכטון. ס־איז גיוועזן איר באַגער און איר גאַנץ שטרעבן צוריקצוקערן אַלע יודישע טעכטער צום פאָטער פונים הימל און צו זיין הייליקער תורה און מצוות.

ס־לינט איבער דעם אַצינד אַ הייליקער חוב אויף אַלע באַקאַנטע פון דער גרויסער פרוי שענירער, וועלכע ווייסן פון אירע הצנע־לבתדיקע מעשים, אַז זיי זאלן פאַרעפנטלעכן אַלץ וואָס זיי ווייסן וועגן איר דורך דער אָרטאָדאָקסישער יידישער און העברעאישער פּרעסע, כּדי די קומינדיקע דורות זאָלן וויסן ווער און וואָס ס־איז גיוועזן די שעפערין פונים „בית־יעקב", און זיי זאלן אַלע ווערן באַשטראַלט פון דער דורכלויכטונג פון איר ברענינדיקן, קרישטאָל־ריינים און שטאַלצן יידישקייטס־באַוואוסטזיין, און אַלע יידישע טעכטער זאלן קומין צו דער מדרגה אויסצורופן מיט די ווערטער פונים נביא: „בית יעקב,

הלל ויידמאַן

נישט אינים שאָטן פון טויט...

הויכע נשמות שיידן זיך הויך.

נאָך אַ לעבן אַ סימפאָניע קומט דער סוף, דער האַרמאָנישער אויסקלאַנג־אַקאָרד.
פאַר די, וואָס באַגרייפן דעם זין פון זיין, אַנטפּלעקט זיך דער סוד פון טויט.
די וואָס ווייסן דעם תכלית פון לעבן שפּיר. דעם באַטייט פון שטאַרבן.
דערציילן חסידים אין הייליקן ציטערניש, אין שעהן פון בני הכלא דכסיפין,
וואונדערלעכע מעשיות פון וואונדערלעכע מענטשן; ווען ס׳איז גיקומין די צייט
פון הסתלקות...

דעריבער:

לייענען מיר אין הייליקע ספרים, טאַקי אין די סאַמע הייליקסטע, ווי אַזוי און
ווי אַרום גרויסע יודן האָבן זיך מיט דער וועלט גישייט.

דעריבער:

טרעפן זיך אַ סך מאָל, אַז אין דער לעצטער מינוט טויכט אויף אַנ׳ערשיינונג,
אַ פאַרלאַנג, אַ וואָרט, וואָס גיט ווי אַ פלוצימדיקער בליץ, אַ באַלייכט דאָס
גאַנצע לעבן פון אַזאַ אויסדערווײלטן.

דעריבער!

..ווען ס׳האָבן זיך דערנענטערט די לעצטע מינוטן פון שרה שענירער.
האָט זי זיך גיהייסן דערלאַנגין — די שבת־ליכט אָנצוצינדן...

דאָס איז גיוועזן דער סימבאָלישער לעצטער אַקאָרד פון אַ לעבן אַ סימפאָניע.
דער תמצית פון אַ הייליק שיין שטערבן. דער סך־הכל פון גרויסע דערגרייכונגין.
וואָרן שבת־ליכט האָט זי אין טויזנטער הערצער פון יידישער פרויען־יוגנט
אָנגיצונדן. שבת־ליכט האָט זי אין אונדזער פאַרחושכטער צייט אויפגיפלאַמט.

•

בראשונה היו משיאין משיאות, משקלקלו וכו׳ התקינו שיהיו שליחין יוצאין.
(„פריער האָט מען אויפגיפלאַקערט פלאַמען, ווען די מינים האָבן גיזינדיקט
און האָבן פאַלשע פייערן אָנגיצונדן, האָבן די חכמים מתקן גיווען, אַז ס׳זאָלן
אַרויסגיין שליחים״).

צוערשט איז גינוג גיוועזן דאָס ליכט פון תורה פאַר זיך אַליין. המאור שבה
מחזיר למוטב. ווען פרעמדע פאַלשע פלאַמען האָבן אין יידישן לעבן אויפגיפלאַמט,
זענען אַרויסגיגאַנגין שליחים, וועלכע האָבן ג–טס וואָרט אין די יידישע
קיבוצים גיטראָגין.

שרה שענירער איז גיוועזן אַזאַ שליח. הונדערטער שטעט און שטעטלעך באַזוכט.
הונדערטער שולן גיגרינדעט. און שטענדיק און אומעטום התלהבות פאַר תורה
און אמונה איינגיפלאַנצט, שבת־ליכט גימאַכט אויפלייכטן.

און אַנ׳איבערקערעניש האָט זי אין דער יידישער פרויען־וועלט אַריינגיבראַכט.
גיוועזן אָנגינומען אַלס זעלבסט־פאַרשטענדלעך;

בײַ אונדז איז אַלץ צוריקגישטאַנען, פאַנאַטיש, פינצטער, אָפּגילאָזן, פאַרשטאַרט,
פאַרקריפּלט.

דאָרט אָבער, בײַ פרעמדע, איז ליכטיק, קולטור, פאָרטשריט, ציוויליזאַציע,
שיין, און דערהויבן.

כי נטשתה עמך בית יעקב ובילדו נכרים ישפיקו (ישעי׳ ב׳) דו האָסט פאַרלאָזט
דיין פאָלקסטימלעכקייט און זיך באַגניגנט מיט פּראָדוקטן פון פרעמדער
קולטור.

איז גיקומין פרוי שענירער און האָט דעם אַלטן אמת אין אַ נייער פאָרעם
גימאַכט אויפשיינען:

כי הנה החשך יכסה ארץ, וערפל לאומים, ועליך יזרח ה׳ וכבודו עליך יראה!
פינצטערקייט באַדעקט די וועלט, דער נעפל האַלט איין די נאַציעס, — דאָרט
בײַ זיי, אין דער תרבות איז פינצטער, אָבער אויף דיר, יידיש פאָלק, לייכט די
ג–טלעכקייט, ג–טס אידעאַלן און הערלעכקייט אַנטפּלעקן זיך אין דער
יידישער נשמה!

היינט באַמקין דאָס נאָך זעלטע משכילישע „אינטעליגענטישע״ קולטור־טרעגער
פון די פרייע צייטונגען. ווייל היינט האָט די „קולטור״ זיך באַוויזן אין
אַנ׳אומהיימלעך־פינצטער מיטלאַלטערלעך גישטאַלט.

אָבער דעמאָלט איז עס נאָך גיוועזן איידער די אייראָפּעאישע „קולטור״ האָט זיך
דעמאַסקירט, איידער זי האָט אַראָפּגיוואָרפן פון זיך דאָס שפּינוועבס־לבוש פון
כלומרשטער עטיק און אידעאַליזם.

דעמאָלט איז אַוודאי דאָס אויפטרעטן פון שרה שענירער גיוועזן אַ העלדישקייט
אַ רעוואָלוציע. און אַנ׳ענטדעקונג פון אַ נייער, אייגנליך, אַלט־נייער גייסטוועלט.

•

און ווען מיר פרעגן היינט:

במה כחה גדול?

דאַן איז עס קלאָר: דער כּוח פון אמונה.

דאָ ליגט דער מקור פון דער דאָזיקער ברויזנדיקער לעבנס־קראַפט פון דער
ב״י־באַוועגונג. דאָ ליגט דער סוד פון דעם דערפאָלג פון פרוי שענירערס
שאַפן.

אויף דעם מדרש: „בזכות אמונה זכו ישראל לומר שירה״, זאָגט דער טשאָרטקאָווער
רבי זצ״ל: בײַם ים האָבן אַלע גיזעען גלייך. (וראתה שפחה על הים וכו׳) ווייל זיי
האָבן גיהאַט די שטאַרקע אמונה. („ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו״). און אין אמונה
איז יעדער גלייך, דער קלענצטער און דער גרעסטער. אין תורה זענען פאַראַן
פאַרשידינע השגות. לויט דער מדרגה. אין אמונה איז נישטאָ קיין חילוקים צווישן
גרויס און קליין. („ישמח ישראל״).

און אָט דאָ איז די קראַפט פון דער אַלגימיינער פאַרשפּרייטקייט, פון דער
דעמאָקראַטישקייט פון דער בית־יעקב און באַ״ר באַוועגונג.
גלייכקייט, איינקייט אין אמונה.

•

און אויך גאַנצקייט.

איינע פון די הויפּט־מחלות פון אונדזער דור איז: האַלבקייט, צובראָכנקייט און
צוריסנקייט. (אויך אונזער חרדישע מחנה איז ליידער נישט בעצלעך
פריי דערפון).

נישטאָ קיין אויסגיהאַלטנקייט, פעסטקייט, קאָנסעקווענטקייט.
נישטאָ קיין פשטות, גראַדליניקייט, נאַטירלעכקייט.
נישטאָ קיין פעסטער „יאָ״ און קיין פעסטער „ניין״.

נאָר „הן ולאו ורפי׳ בידיה...״ דאָרט ווי ס׳איז „הן ולאו״ — וואַקלדיקייט — איז
במילא „רפי׳ בידיה״ אַ שוואַכע האַנט, שוואַכע מעשים. דערפון די מהיכא־
תיתידיק גיפונט זיך ס׳רוב בײַ אונדז אין צושטאַנד פון פּליסיקייט, און דאָס לא
קרירא ולא חמימא.

נישטאָ קיין סטאַבילער פּלאַן, קיין פעסטע קלאָרע שיטה. נאָר מע טוט פון פאַל
צו פאַל. ווען ס׳ווערט גראָד „אַקטועל״ דאָס אָדער יענץ. דעמאָלט ערשט „באַוועגט
מען שטעלונג...״

די קללה פון צופעליקייט און צופאַרנקייט.

בית־יעקב אָבער, אין ב־ייטסטן זין פון דער דאָזיקער באַצייכינונג, איז מער ווי
אַנ׳אָרגאַניזאַציע, מער ווי אַ באַוועגונג; בית־יעקב איז אַ שיטה.

מאָרגן. און אַזוי ווי מאָרגן אין דערפרי דאַרף איך גיין אין שפּיטאָל אַריין צו
באַזאָרגן זייער אַ סך זאַכן. ס׳ליגט אין שפּיטאָל אַ סעמינאַריסטקע, אַ מיידל פון
בענדין און זי איז נעביך גיפערליך קראַנק. איך וועל שוין אי״ה מאָרגן מוזן
דאַווינען בײַ איר בעט. בעט איך אייך איבער, ר׳ בנימין הונדערט טויזנט מאָל,
אַז איר זאָלט זיך אי״ה מאָרגן צוּאײַלן אַז מע זאָל פריער זיין בײַ
דער לערערן נ. נ. און איר זאָלט אַ ביסל צואַרבייטן ס׳זאָל גוט זיין — המתחיל
במצווה אומרים לו גמור! איך קען באַשטיין, אַז די מצווה זאָל אינגאַנצן ווערן
אָנגירופן אויף אייער נאָמען. איך פאַרגין מיטן גאַנצן האַרץ. דערנאָך האָט זי
מסביר גיוועזן מיין פרוי, אַז זי האָט דאָ נישט גיטון אַזאַ גרויסע עבירה מיט דעם
וואָס זי האָט מיר גישטערט דעם שלאָף.

— הלמאי מע וועקט אויף אַ דאָקטאָר, אַנ׳אַרצט, אין מיטן דער נאַכט צו ראַטעווען
אַ קראַנקן? טוט מען זיך דען אַנטשולדיקן בײַם דאָקטאָר?
אַלאַ וואָס דען: דער דאָקטאָר באַקומט זיין לוין?

אַ מצווה איז מער ווערט פון גאָלד און זילבער. האָט נישט קיין תּרעומות. ס׳זאָל
אויסגיפירט ווערן און ס׳זאָל זיין צו אַ מצווה״.

זי האָט גיזאָגט אַ גוטן יום־טוב און אַרויס פון דער שטוב.

אויף צומאָרגנס האָב איך אויסגיפירט איר וואונטש און דער שידוך איז גישלאָסן
גיוואָר.

אַזוי האָט די פרוי שענירער גיזאָרגט פאַר אירע שילערנס...

לכו ונלכה באור ה׳״ מיט דעמזעלבן ברען וואָס די פרוי שענירער ע״ה
האָט עס אויסגירופן.

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות, וועלכע האָט גיוואוינט אין קראָקע
אין משך פון אַ צענדליק יאָרן און א־ז גיוועזן נאָענט צו דער באַוועגונג פון
בית יעקב, האָט גיהאַט די זכי׳ און די גילעגנהייט אַ סך מאָל זיך צו באַגעגנין
מיט דער פרוי שענירער ע״ה און צו אָבסערווירן אירע גרויסע מעשים און
סודות־ולע אויפטועכצער.

נישט איין מאָל בין איך פאַר איר גישטאַנען און באַוואונדערט איר
גרויסקייט, איר צדקות, איר בטחון, איר מוט, און בכלל אַלע אירע
מעלות און מידות טובות.

נישט איין מאָל האָב איך זיך גיפילט גיפאַלן קליין און נידריק לגבי איר גרויסער
פּערזענלעכקייט מיט איר עזות־דקדושה און מיט איר שטאָלץ־באַוואוסטזיניגן
יידישקייטס־גיפיל.

איך וועל היינט נישט אויסדערציילן און באַשרייבן אַלץ וואָס איך ווייס פון
אירע גרויסע מעשים — ווייל דאָס וואָלט גידאַרפט פאַרנעמען זייער אַ סך צייט
און ס׳וואָלט זיך נישט אויסגישעפּט אפילו אין אַ דיק בוך — נאָר איך וועל מיך
באַשרענקין מיטן איבערגעבן פאַר דער עפנטלעכקייט עטלעכע פאַקטן און
עפּיזאָדן פון די באַגעגינישן וואָס איך האָב גיהאַט מיט איר אין מיין וואוינונג
אין קראָקע אויף קראַקאַויסקא 35.

פאַקט נומער איינס:

ס׳איז גיוועזן אין יאָר תר״ץ, צוויי וואָכן פאַר פסח, אַכט אַ זייגער אין אָוונט. איך
זיץ בײַ מיין שרייב־טישל און שרייב עפּיס פאַרן „קינדער גאָרטן״ וואָס דערשיינט
אין לאָדזש.

אין מיטן שרייבן הער איך דאָס קול פון דער פרוי שענירער פון קיך־צימער. איך
וויל גיין עפינין די טיר, אָבער די פרוי שענירער האָט זיך מקדים גיוועזן און
איז אַריין אין מיין צימער אין דער באַגלייטונג פון אַ קליין מיידעלע.
„אַ, איר שרייבט אַ וודאי פאַרן „קינדער־גאָרטן״, ר׳ בנימין, יישר־כח! יישר־כח!
ס׳איז זייער אַ גרויסע מצווה — האָט זי אויסגישריגן אויף אַ קול מיט באַגייסטע־
רונג — איך בין אייך מקנא, ר׳ בנימין! באמת, איך בין אייך מקנא. ס׳איז
דאָך אַזאַ גרויסע מצווה!״

נאָך די דאָזיקע ווערטער האָט זי מיר אָנגיהויבן צו דערציילן אַ מעשה וועגן
אַ באַקאַנטן חסידישן יונגערמאַן, אַ תּלמיד־חכם — וואָס איז גיוועזן פון מיינע
באַקאַנטע און פריער מיט אַ יאָר איז ער זייער גוט גישטאַנען — אַז ס׳איז בײַ
אים אין דער היים גאָר שלעכט און ער האָט נישט קיין שום אויסקוק אויף די
באַדערפינישן פון פסח.

— „ווייסט איר וואָס איך וויל פון אייך האָבן, ר׳ בנימין? — האָט זי צו מיר
גיזאָגט מיט אַ צופרידינער מינע — איך וויל, אַז איר זאָלט נעמען דאָס געלט וואָס
איך וועל אייך דאָ געבן, בערך פופציק גילדן (דערווייל האָט זי אַרויסגינומען פון
אַ טאַש צען טיטלעך ראָלקיס מיט מטבעות צו פיניף גילדן אין איטלעכן, און
אַוועקגילייגט אויף מיין טיש) און איר זאָלט אי״ה מאָרגן גיין אין שטיבל אַריין
צום דאַווינען, און בשעת ער וועט שטיין בײַ דער מוספדיקע שמונה־עשרה, זאָלט
איר אַריינלייגן די צען טיטלעך אין אַ טאַש פון זיין איבער־פּאַלטן וואָס הענגט
אויף דער וואַנט. איי, איר וועט זיין אַ ביסל גישטערט בײַם דאַווינען און טרוד
בײַם אויספירן די מעשה, ס׳שאַט גאָרנישט, ווייל די מצווה איז זייער גרויס.

באַלד דערנאָך האָט זי זיך אויפגיהויבן און גיזאָגט: „אַ גוטע נאַכט! ס׳זאָל
זיין צו מצווה!״

דער סוף איז גיוועזן, אַז איך האָב צומאָרגנס גיטון אַזוי ווי זי האָט מיך
גיהייסן. איך האָב נאָכגיקוקט ד.ם באַטרעפנדיקן יונגערמאַן אַזוי, אַז ער זאָל מיך
נישט באַמערקן. אויפן וועג, אַזוי ווי ער האָט אַריינגיטון די האַנט אין דער
טאַש און אַרויסגינומען איין טיטל און גיעפנט, האָב איך גיזעען, אַז ס׳איז אים
ליכטיק גיוואָרן אין די אויגן און ס׳איז אים אַראָפּגיפאַלן אַ שטיין פונים האַרץ.

אַזוי האָט די פרוי שענירער גיהאָלפן אַ גיפאַלינים...

פאַקט נומער צוויי:

שפּעטער מיט אַכט טאָג. די פרוי שענירער קומט ווידער אַריין צו מיר אין שטוב
אין דער זעלבער שעה.

זי רעט נישט מיט מיר מער וועגן יענער מעשה און וועגן יענים יונגערמאַן. די
פרוי שענירער שטייט נישט אויף איין אָרט. זי אַרבייט אויף דער מאָשין אין

איילניש און גרייט צו אַלע מאָל פרישע אַרבייט. אָפּגיטון און ווייטער גיגאַנגען.
רעדן וועגן דעם וואָס מ׳האָט נעכטן גיטון איז נישטאָ קיין צייט.

— איר ווייסט וועגן וואָס איך בין צו אייך היינט גיקומין, ר׳ בנימין? — האָט זי
זייער שווערלעך גירעט — דאָס פריילין נ. נ. וואָס איר קענט זייער גוט, האָט
זיך אין דער לעצטער צייט אַ ביסל אָפּגירוקט פונים דרך הישר און מע דאַרף
באַצייטנס טראַכטן אַנ׳עצה זי באַלד צוריקצוקערן. מע דאַרף נישט לאָזן פאַרקילן.
איך ווייס, ר׳ בנימין, אַז איר קענט אויף איר האָבן אַ גרויסע השפּעה, ווייל זי
גלייבט זייער אין אייך. איך בעט אייך גיט אַנ׳עצה וואָס ס׳איז דאָ צו טון?
ווייל איך בין וועגן דעם אין אַ גרויסער פאַרלעגנהייט און ס׳גייט מיר אין
לעבן. איך האָב אויף איר גילייגט האָפנונגען. און אַצינד...

איך האָב, פאַרשטייט זיך, גיטון דאָס מייניקע. דער סוף איז גיוועזן, אַז איך האָב
דאָס פריילין איינגילאַדן צו מיר אַ היים און מיט איר פאַרפירט אַ שמועס, איין
מאָל און נאָכאַמאָל, ביז איך בין גיקומין אויף דער טעמע צו וועלכן איך האָב
גיצילט. זי האָט זיך מודה גיווען און מיר צוגיזאָגט, אַז זי וועט אַלץ גוט מאַכן
און מע וועט פון איר האָבן נחת.

היינט איז זי שוין אַ שטרענג רעליגיעזע יידישע פרוי (אויף אַלע יידישע
טעכטער גיזאָגט).

אַזוי האָט די פרוי שענירער צוריקגיקערט פאַרשטויסינע...

פאַקט נומער דריי:

ס׳איז גיוועזן אין יאָר תרצ״ב. צען טאָג פאַר פסח אין אַ מיטוואָך,
אין דער צייט פון צוויי ביז דריי נאָכמיטיק. איך האַלט אין מיטן עסן. די פרוי
שענירער קומט אַריין צו מיר אין שטוב און ווינטשט: אַ גוטן אַפּעטיט!

— „איר ווייסט, ר׳ בנימין, וועגן וואָס איך בין צו אייך גיקומין? פאַר עטלעכע
יאָר אין דער צייט האָט איר אָנגישריבן אין „קינדער גאָרטן״ זייער אַ שיינע
דערציילונג אויף שבת הגדול מיטן נאָמען: „שרהלע איז גירעכט״. די דאָזיקע
דערציילונג איז גיוועזן אַזוי גילונגין און אמתדיק יידיש, אַז זי גייט מיר קיין מאָל
נישט אַרויס פון די גידאַנקען. איך וויל לאָזן די איבערדרוקן די זעלבע דערציילונג
אין אַ גרויסער צאָל עקזעמפּלאַרן און צושיקן אין אַלע בית־יעקב־שולן, אַז די
לערערנס זאָלן אויפגעבן די דערציילונג אַלע שילערנס צו לערנין זי פון
אויסנווייניק. ס׳וועט בעזהי״ת זייער אַ גוטער אויפטו וואָס מע קאָן האָפן אויף
דערפאָלג. אַ יאָ, ס׳איז וואָר? אפשר גיפונט זיך נאָך בײַ אייך יענער נומער ק״ג
בעט איך אייך איר זאָלט אים מיר בארגן. כ׳האָב שוין גישריבן צו פרידנזאָנין,
האָט ער נישט גישיקט, און דאָ איז שוין נישטאָ מער קיין צייט צו וואַרטן״.

איך האָב גיזוכט און גיפונין דעם עקזעמפּלאַר וואָס זי האָט פאַרלאַנגט און אים
איר אַוועקגיגעבן.

אַ גליקלעכע האָט זיך באַוויזן אויף איר פּנים און זי האָט אויסגירופן מיט פרייד:
„אַ יישר־כח! אַ יישר־כח, ר׳ בנימין! אַצינד קען איך שוין אַהיים גיין
עסן פרישטיק״.

אַזוי האָט די פרוי שענירער גיזאָרגט פאַר קינדער־ליטעראַטור...

פאַקט נומער פיר:

ס׳איז גיוועזן אין יאָר תרצ״ג, אין דער נאַכט פון שמחת־תורה עלף אַ זייגער
בײַנאַכט. איך בין שוין גילעגן אין בעט און גיכאַפּט אַ דרימל. קומט אַריין מיין
פרוי אין דער שלאָף־שטוב און וועקט מיך אויף.

די פרוי שענירער — האָט מיין פרוי גיזאָגט — וויל אַריין עפּיס רעדן. באַלד איז
זי אַריין און גיבעטן, אַז מיין פרוי זאָל זיך אַנידערזעצן בײַם טיש און זי האָט
אָנגיהויבן צו רעדן.

„איר ווייסט ר׳ בנימין, וועגן וואָס איך בין אַצינד גיקומין? כ׳האָב פאַרגעסן
זיך צו אַנטשולדיקן. איך מיין אַז איר וועט אויף מיר נישט ברוגז זיין וואָס איך
שטער אייך די רו אַזוי שפּעט בײַנאַכט. ס׳איז אַ מצווה, אַ גרויסע מצווה.
איר ווייסט, ר׳ בנימין, וועגן דעם שידוך וואָס איר האָט מיר גיזאָגט פאַר דער
לערערן נ. נ. און איר האָט גיזאָגט, אַז מע זאָל זיך אין שמחת־תורה אָנקוקן. בין
איך גיוועזן אַ קייגן אייער מיינונג און זיך אַרויסגיזאָגט אויף אסרו־חג. היינט
בײַנאַכט האָב איך גיהערט בײַם דאַווינען, אַז די מוטער פון דעם חתן איז בדעה
אי״ה מאָרגן אָנצוקוקן אַנ׳אַנדער מיידל. אַז איך בין אַהיים גיקומין פונים
דאַווינען האָב איך גיעפנט דעם שלחן־ערוך, איז מיר דאָס ערשטע גיקומין פאַר
די אויגן דער דין, אַז מע מעג טון אַ שידוך אין חול־המועד „שמא יקדמנה אחר״,
טאָמער וועט זיך אַנ׳אַנדערער פאַרערן און אויסכאַפּן. האָב איך זיך מיישב גיוועזן
און איך צי צוריק מיין וואָרט. זאָל טאַקי זיין אַזוי ווי איר האָט גיזאָגט אויף

לכו ונלכה באור ה׳" מיט דעמזעלבן ברען וואָס די פרוי שענירער ע"ה האט עס אויסגירופן.

דער שרייבער פון די דאָזיקע שורות, וועלכע האט גיוואוינט אין קראָקע אין משך פון אַ צענדליק יאָרן און א'ז גיוועזן נאָנט צו דער באַוועגונג פון בית יעקב, האט גיהאַט די זכי׳ און די גילעגנהייט אַ סך מאָל זיך צו באַגעגנין מיט דער פרוי שענירער ע"ה און צו אבסערווירן אירע גרויסע מעשים און סוּרות־ולע אויפטועכצער.

נישט איין מאָל בין איך פאַר איר גישטאַנין און באַוואונדערט איר גרויסקייט, איר צדקות, איר בטחון, איר מוט, און בכלל אַלע אירע מעלות און מידות טובות.

נישט איין מאָל האב איך זיך גיפילט גיפאַלן קליין און נידריק לגבי איר גרויסער פערזענלעכקייט מיט איר עזות־דקדושה און מיט איר שטאָלץ־באַוואוסטזיניגן יידישקייטס־גיפיל.

איך וועל היינט נישט אויסדערציילן און באַשרייבן אַלץ וואָס איך ווייס פון אירע גרויסע מעשים — ווייל דאָס וואלט גידאַרפט פאַרנעמין זייער אַ סך צייט און ס׳וואלט זיך נישט אויסגישעפט אפילו אין אַ דיק בוך — נאָר איך וועל מיך באַשרענקין מיטן איבערגעבן פאַר דער עפנטלעכקייט עטלעכע פאַקטן און עפיזאָדן פון די באַגעגינישן וואָס איך האב גיהאַט מיט איר אין מיין וואוינונג אין קראָקע אויף קראַקאָווסקא 35.

פאַקט נומער איינס:

ס׳איז גיוועזן אין יאָר תר"ץ, צוויי וואָכן פאַר פסח, אכט אַ זייגער אין אָוונט. איך זיץ ביי מיין שרייב־טישל און שרייב עפּיס פאַרן „קינדער גאָרטן" וואָס דערשיינט אין לאָדזש.

אין מיטן שרייבן הער איך דאָס קול פון דער פרוי שענירער פון קיך־צימער. איך וויל גיין עפינין די טיר, אבער די פרוי שענירער האט זיך מקדים גיוועזן און איז אַריין אין מיין צימער אין דער באַגלייטונג פון אַ קליין מיידעלע.

„א, איר שרייבט אַ וודאי פאַרן „קינדער־גאָרטן", ר׳ בנימין, יישר־כח! יישר־כח! ס׳איז זייער אַ גרויסע מצווה — האט זי אויסגישריגן אויף אַ קול מיט באַגייסטערונג — איך בין אייך מקנא, ר׳ בנימין! באמת, איך בין אייך מקנא. ס׳איז דאך אַזאַ גרויסע מצווה!"

נאָך די דאָזיקע ווערטער האט זי מיר אָנגיהויבן צו דערציילן אַ מעשה וועגן אַ באַקאַנטן חסידישן יונגערמאַן, אַ תלמיד־חכם — וואָס איז גיוועזן פון מיינע באַקאַנטע און פריער מיט אַ יאָר איז ער זייער גוט גישטאַנין — אַז ס׳איז ביי אים אין דער היים גאָר שלעכט און ער האט נישט קיין שום אויסקוק אויף די באַדערפענישן פון פסח.

— „ווייסט איר וואָס איך וויל פון אייך האָבן, ר׳ בנימין? — האט זי צו מיר גיזאָגט מיט אַ צופרידענער מינע — איך וויל, אַז איר זאלט נעמין דאָס געלט וואָס איך וועל אייך דאָ געבן, בערך פופציק גילדן (דערווייל האט זי אַרויסגינומען פון אַ טאַש צען טיטלעך ראָלקיס מיט מטבעות צו פיניף גילדן אין איטלעכן, און אַוועקגילייגט אויף מיין טיש) און איר זאלט אי"ה מארגן גיין אין שטיבל אַריין צום דאַווינין, און בשעת ער וועט שטיין ביי דער מוספדיקע שמונה־עשרה, זאלט איר אַריינלייגן די צען טיטלעך אין אַ טאַש פון זיין איבער־פאַלטן וואָס הענגט אויף דער וואַנט. איי, איר וועט זיין אַ ביסל גישטערט ביים דאַווינין און טרוד ביים אויספירן די מעשה, ס׳שאַט גאַרנישט, ווייל די מצווה איז זייער גרויס.

באַלד דערנאָך האט זי זיך אויפגיהויבן און גיזאָגט: „אַ גוטע נאַכט! ס׳זאל זיין צו מצווה!"

דער סוף איז גיוועזן, אַז איך האב צומארגנס גיטון אַזוי ווי זי האט מיך גיהייסן. איך האב נאָכגיקוקט ד.ם באַטרעפנדיקן יונגערמאַן אַזוי, אַז ער זאל מיך נישט באַמערקן. אויפן וועג, אַזוי ווי ער האט אַריינגיטון די האַנט אין דער טאַש אַון אַרויסגינומען איין טיטל און גיעפנט, האב איך גיזעען, אַז ס׳איז אים ליכטיק גיוואָרן אין די אויגן און ס׳איז אים אַראָפּגיפאַלן אַ שטיין פונים האַרץ.

אַזוי האט די פרוי שענירער גיהאָלפן אַ גיפאַלינים...

פאַקט נומער צוויי:

שפּעטער מיט אַכט טאָג. די פרוי שענירער קומט ווידער אַריין צו מיר אין שטוב אין דער זעלבער שעה.

זי רעט נישט מיט מיר מער וועגן יענער מעשה און וועגן יענים יונגערמאַן. די פרוי שענירער שטייט נישט אויף איין אָרט. זי אַרבעט אויף דער מאַשין אין איילעניש און גרייט צו אַלע מאָל פרישע אַרבעט. אָפּגיטון און ווייטער גיגאַנגין.

רעדן וועגן דעם וואָס מ׳האט נעכטן גיטון איז נישטאָ קיין צייט.

— איר ווייסט וועגן וואָס איך בין צו אייך היינט גיקומין, ר׳ בנימין? — האט זי זייער שווערלעך גירעט — דאָס פריילין נ. נ. וואָס איר קענט זייער גוט, האט זיך אין דער לעצטער צייט אַ ביסל אָפּגירוקט פונים דרך הישר און מע דאַרף באַצייטנס טראַכטן אַן־עצה זי באַלד צוריקצוקערן. מע דאַרף נישט לאָזן פאַרקילן. איך ווייס, ר׳ בנימין, אַז איר קענט אויף איר האָבן אַ גרויסע השפעה, ווייל זי גלייבט זייער אין אייך. איך בעט אייך גיט אַן־עצה וואָס ס׳איז דאָ צו טון? ווייל איך בין וועגן דעם אין אַ גרויסער פאַרלעגנהייט און ס׳גייט מיר אין לעבן. איך האב אויף איר גילייגט האָפנונגען. און אַצינד...

איך האב פאַרשטייט זיך, גיטון דאָס מייניקע. דער סוף איז גיוועזן, אַז איך האב דאָס פריילין איינגילאַדן צו מיר אַ היים און מיט איר פאַרפירט אַ שמועס, איין מאָל און נאָכאַמאָל, ביז איך בין גיקומין אויף דער טעמע צו וועלכן איך האב גיצילט. זי האט זיך מודה גיווען און מיר צוגיזאָגט, אַז זי וועט אַלץ גוט מאַכן און מע וועט פון איר האָבן נחת.

היינט איז זי שוין אַ שטרענג רעליגיעזע יידישע פרוי (אויף אַלע יידישע טעכטער גיזאָגט).

אַזוי האט די פרוי שענירער צוריקגיקערט פאַרשטויסענע...

פאַקט נומער דריי:

ס׳איז גיוועזן אין יאָר תרצ"ב. צען טאָג פאַר פסח אין אַ מיטוואָך, אין דער צייט פון צוויי ביז דריי נאָכמיטיק. איך האַלט אין מיטן עסן. די פרוי שענירער קומט אַריין צו מיר אין שטוב און ווינטשט: אַ גוטן אַפּעטיט!

— „איר ווייסט, ר׳ בנימין, וועגן וואָס איך בין צו אייך גיקומין? פאַר עטלעכע יאָר אין דער צייט האט איר אָנגישריבן אין „קינדער גאָרטן" זייער אַ שיינע דערציילונג אויף שבת הגדול מיטן נאָמען: „שרהלע איז גירעכט". די דאָזיקע דערציילונג איז גיוועזן אַזוי גילונגין און אמתדיק יידיש, אַז זי גייט מיר קיין מאָל נישט אַרויס פון די גידאַנקין. איך וויל לאָזן די איבערדרוקן די זעלבע דערציילונג אין אַ גרויסער צאָל עקזעמפּלאַרן און צושיקן אין אַלע בית־יעקב־שולן, אַז די לערערנס זאלן אויפגעבן די דערציילונג אַלע שילערנס צו לערנין זי פון אויסנווייניק. ס׳וועט בעזהי"ת זייער אַ גוטער אויפטו וואָס מע קאָן האָפן אויף דערפאַלג. אַ יאָ, ס׳איז וואָר? אפשר גיפונט זיך נאָך ביי אייך יענער נומער ק"ג בעט איך אייך איר זאלט אים מיר בּאָרגן. כ׳האב שוין גישריבן צו פרידנזאָנין, האט ער נישט גישיקט, און דאָ איז שוין נישטאָ מער קיין צייט צו וואַרטן".

איך האב גיזוכט און גיפונין דעם עקזעמפּלאַר וואָס זי האט פאַרלאַנגט און אים איר אַוועקגיגעבן.

אַ גליקלעכע האט זיך באַוויזן אויף איר פנים און זי האט אויסגירופן מיט פרייד: „אַ יישר־כח! אַ יישר־כח, ר׳ בנימין! אַצינד קען איך שוין אַהיים גיין עסן פרישטיק".

אַזוי האט די פרוי שענירער גיזאָרגט פאַר קינדער־ליטעראַטור...

פאַקט נומער פיר:

ס׳איז גיוועזן אין יאָר תרצ"ג, אין דער נאַכט פון שמחת־תורה עלף אַ זייגער ביינאַכט. איך בין שוין גילעגן אין בעט און גיכאַפּט אַ דרימל. קומט אַריין מיין פרוי אין דער שלאָף־שטוב און וועקט מיך אויף.

די פרוי שענירער — האט מיין פרוי גיזאָגט — וויל אַריין עפּיס רעדן. באַלד איז זי אַריין און גיבעטן, אַז מיין פרוי זאל זיך אַנידערזעצן ביים טיש און זי האט אָנגיהויבן צו רעדן.

„איר ווייסט ר׳ בנימין, וועגן וואָס איך בין אַצינד גיקומין? כ׳האב פאַרגעסן זיך צו אַנטשולדיקן. איך מיין אַז איר וועט אויף מיר נישט ברוגז זיין וואָס איך שטער אייך די רו אַזוי שפּעט ביינאַכט. ס׳איז אַ מצווה, אַ גרויסע מצווה.

איר ווייסט, ר׳ בנימין, וועגן דעם שידוך וואָס איר האט מיר גיזאָגט פאַר דער לערערין נ. נ. און איר האט גיזאָגט, אַז מע זאל זיך אין שמחת־תורה אָנקוקן. בין איך גיוועזן אַ קעגן אייער מיינונג און זיך אַרויסגיזאָגט אויף אסרו־חג. היינט ביינאַכט האב איך גיהערט ביים דאַווינין, אַז די מוטער פון דעם חתן איז בדעה אי"ה מארגן אָנצוקוקן אַן־אַנדער מיידל. אַז איך בין אַהיים גיקומין פונים דאַווינין האב איך גיעפנט דעם שלחן־ערוך, איז מיר דאָס ערשטע גיקומין פאַר די אויגן דער דין, אַז מע מעג טון אַ שידוך אין חול־המועד „שמא יקדמנה אחר", טאָמער וועט זיך אַן־אַנדערער פאַרערן און אויסכאַפּן. האב איך זיך מיישב גיוועזן און איך צי צוריק מיין וואָרט. זאל טאַקי זיין אַזוי ווי איר האט גיזאָגט אויף מארגן. און אַזוי ווי מארגן אין דערפרי דאַרף איך גיין אין שפּיטאָל אַריין צו באַזאָרגן זייער אַ סך זאַכן. ס׳ליגט אין שפּיטאָל אַ סעמינאַריסטקע, אַ מיידל פון בענדין און זי איז נעביך גיפערליך קראַנק. איך וועל שוין אי"ה מארגן מוזן דאַווינין ביי איר בעט. בעט איך אייך איבער, ר׳ בנימין הונדערט טויזנט מאָל, אַז איר זאלט זיך אי"ה מארגן צואיילן אַז מע זאל פריער זיין ביי דער לערערין נ. נ. און איר זאלט אַ ביסל צואַרבעטן ס׳זאל גוט זיין — המתחיל במצווה אומרים לו גמור! איך קען באַשטיין, אַז די מצווה זאל איינגאַנצן ווערן אָנגירופן אויף אייער נאָמען. איך פאַרגין מיטן גאַנצן האַרץ. דערנאָך האט זי מסביר גיוועזן מיין פרוי, אַז זי האט דאָ נישט גיטון אַזאַ גרויסע עבירה מיט דעם וואָס זי האט מיר גישטערט דעם שלאָף.

— הלמאי מע וועקט אויף אַ דאָקטאָר, אַן־אַרצט, אין מיטן דער נאַכט צו ראַטעווען אַ קראַנקן? טוט מען זיך דען אַנטשולדיקן ביים דאָקטאָר?

אַלא וואָס דען: דער דאָקטאָר באַקומט זיין לוין?

אַ מצווה איז מער ווערט פון גאָלד און זילבער. האט נישט קיין תרעומות. ס׳זאל אויסגיפירט ווערן און ס׳זאל זיין צו אַ מצווה".

זי האט גיזאָגט אַ גוטן יום־טוב און אַרויס פון דער שטוב.

אויף צומארגנס האב איך אויסגיפירט איר ווינטש און דער שידוך איז גישלאָסן גיוואָר.

אַזוי האט די פרוי שענירער גיזאָרגט פאַר אירע שילערנס...

הלל זיידמאַן

נישט איינעם שאָטן פון טויט...

הויכע נשמות שיידן זיך הויך.

נאָך אַ לעבן אַ סימפאָניע קומט דער סוף, דער האַרמאָנישער אויסקלאַנג־אַקאָרד. פאַר די, וואָס באַגרייפן דעם זין פון זיין, אַנטפּלעקט זיך דער סוד פון טויט.

די וואָס ווייסן דעם תכלית פון לעבן שפּיר. דעם באַטייט פון שטאַרבן.

דערציילן חסידים אין היילקן ציטערניש, אין שעהן פון בני הכלא דכסיפין, וואונדערלעכע מעשיות פון וואונדערלעכע מענטשן; ווען ס׳איז גיקומין די צייט פון הסתלקות...

דעריבער:

לייענין מיר אין הייליקע ספרים, טאַקי אין די סאַמע הייליקסטע, ווי אַזוי און ווי אַרום גרויסע יודן האבן זיך מיט דער וועלט גישייט.

דעריבער:

טרעפן זיך אַ סך מאָל, אַז אין דער לעצטער מינוט טויכט אויף אַן־ערשיינונג, אַ פאַרלאַנג, אַ וואָרט, וואָס גיט ווי אַ פּלוצימדיקער בליץ, אַ באַלייכט דאָס גאַנצע לעבן פון אַזאַ אויסדערוויילטן.

דעריבער!

..ווען ס׳האבן זיך דערנענטערט די לעצטע מינוטן פון ש ר ה ש ע נ י ר ע ר. האט זי זיך גיהייסן דערלאַנגין — די שבת־ליכט אָנצוצינדן...

דאָס איז גיוועזן דער סימבאָלישער לעצטער אַקאָרד פון אַ לעבן אַ סימפאָניע. דער תמצית פון אַ הייליק שיין שטרעבן. דער סך־הכל פון גרויסע דערגרייכונגין. וואָרן שבת־ליכט האט זי אין טויזנטער הערצער פון יידישער פרויען־יוגנט אָנגיצונדן. שבת־ליכט האט זי אין אונדזער פאַרחושכטער צייט אויפגיפלאַמט.

•

בראשונה היו משיאין משיאות, משקלקלו וכו׳ התקינו שיהיו שליחין יוצאין. („פריער האט מען אויפגיפלאַקערט פלאַמען, ווען די מינים האבן גיזינדיקט און האבן פאַלשע פייערן אָנגיצונדן, האבן די חכמים מתקן גיוועזן, אַז ס׳זאלן אַרומגיין שליחים").

צוערשט איז גינוג גיוועזן דאָס ליכט פון תורה פאַר זיך אַליין. המאור שבה מחזיר למוטב. ווען פרעמדע פאַלשע פלאַמען האבן אין יידישן לעבן אויפגיפלאַמט, זענען אַרויסגיגאַנגען שליחים, וועלכע האָבן ג־טס וואָרט אין די יידישע קיבוצים גיטראָגן.

שרה שענירער איז גיוועזן אַזאַ שליח. ... נדערטער שטעט און שטעטלעך באַזוכט, הונדערטער שולן גיגרינדעט. און שטענדיק און אומעטום התלהבות פאַר תורה און אמונה איינגיפלאַנצט, שבת־ליכט גימאַכט אויפלייכטן.

און אַן־איבערקערעניש האט זי אין דער יידישער פרויען־וועלט אַריינגיבראַכט. גיוועזן אַנגינומען אַלס זעלסט־פאַרשטענדלעך;

ביי אונדז איז אַלץ צוריקגישטאַנין, פאַנאַטיש, פינצטער, אָפּגילאָזן, [illegible] פאַרקריפּלט.

דאָרט אבער, ביי פרעמדע, איז ליכטיק, קולטור, פאָרטשריט, ציוויליזאַציע, שיין, און דערהויבן.

כי נטשתה עמך בית יעקב ובילדו נכרים ישפיקו (ישעי׳ ב׳) דו האסט פאַרלאָזט דיין פאָלקסטימלעכקייט און זיך באַגניגנט מיט פּראָדוקטן פון [illegible] קולטור.

איז גיקומין פרוי שענירער און האט דעם אַלטן אמת אין אַ נייער [illegible] גימאַכט אויפשיינין:

כי הנה החשך יכסה ארץ, וערפל לאומים, ועליך יזרח ה׳ וכבודו עליך יראה! פינצטערקייט באַדעקט די וועלט, דער נעפּל האַלט איין די נאַציעס, — דאָרט ביי זיי, אין דער פרעמד איז פינצטער, אבער אויף דיר, יידיש פאָלק, לייכט די ג־טלעכקייט, ג־טס אידעאַלן און הערלעכקייט אַנטפּלעקן זיך אין דער יידישער נשמה!

היינט באַמקין דאָס נאָך אַלע משכּילישע „אינטעליגענטישע" קולטור־טרעגער פון די פרייע צייטונגען. ווייל היינט האט די „קולטור" זיך באַוויזן אין אַן־אומהיימלעך־פינצטער מיטלאַלטערלעך גישטאַלט.

אבער דעמלט איז עס נאָך גיוועזן איידער די אייראָפּעאישע „קולטור" האט זיך דעמאַסקירט, איידער זי האט אַראָפּגיוואָרפן פון זיך דאָס [illegible] כלומרשטער עטיק און אידעאַליזם.

דעמלט איז אַוודאי דאָס אויפטרעטן פון שרה שענירער גיוועזן אַ העלדישע רעוואָלוציע. און אַן־ענטדעקונג פון אַ נייער, אייגנליך, אַלט־נייער [illegible]

•

און ווען מיר פרעגן היינט:

במה כחה גדול?

דאַן איז עס קלאָר: דער כּוח פון אמונה.

דאָ ליגט דער מקור פון דער דאָזיקער ברויזנדיקער לעבנס־קראַפט [illegible] ב"י־באַוועגונג. דאָ ליגט דער סוד פון דעם דערפאָלג פון פרוי שענירערס שאַפן.

אויף דעם מדרש: „בזכות אמונה זכו ישראל לומר שירה", זאָגט דער [illegible] רבי זצ"ל: ביים ים האבן אַלע גיזעען גלייך. (ראתה שפחה על הים וכו׳) ווייל זיי האבן גיהאַט די שטאַרקע אמונה. („ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו"). און אין אמונה איז יעדער גלייך, דער קלענסטער און דער גרעסטער. אין תורה זענען פאַראַן פאַרשידענע השגות. לויט דער מדרגה. אין אמונה איז נישטאָ קיין חילוקים צווישן גרויס און קליין. („ישמח ישראל").

און אט דאָ איז די קראַפט פון דער אַלגעמיינער פאַרשפּרייטקייט, פון דער דעמאָקראַטישקייט פון דער בית־יעקב און בא"י־באַוועגונג.

גלייכקייט, איינקייט אין אמונה.

•

און אויך ג אַ נ צ ק ײ ט.

איינע פון די הויפּט־מחלות פון אונדזער דור איז: האַלבקייט, צוברָאָכנקייט און צוריסנקייט. (אויך אונדזער חרדישע מחנה איז ליידער נישט [illegible] פריי דערפון).

נישטאָ קיין אויסגיהאַלטנקייט, פעסטקייט, קאָנסעקווענטקייט.

נישטאָ קיין פשטות, גראָדליניקייט, נאַטירלעכקייט.

נישטאָ קיין פעסטער „יאָ" און קיין פעסטער „ניין".

נאָר „הן ולאו ורפי׳ בידיה..." דאָרט ווי ס׳איז „הן ולאו" — וואַקלדיקייט — איז במילא „רפי׳ בידיה" אַ שוואַכע האַנט, שוואַכע מעשים. דערפון די מהיכא־תיתידיק גיפונט זיך ס׳רוב ביי אונדז אין צושטאַנד פון פּליסיקייט, און דאָס לא קרירא ולא חמימא.

נישטאָ קיין סטאַבילער פּלאַן, קיין פעסטע קלאָרע שיטה. נאָר מע טוט פון פאַל צו פאַל. ווען ס׳ווערט גראָד „אַקטועל" דאָס אדער יענץ. דעמלט ערשט [illegible] מין שטעלונג...

די קללה פון צופעליקייט און צוטאָרנקייט.

בית־יעקב אבער, אין ב־ייטסטן זין פון דער דאָזיקער באַצייכנונג, איז מער [illegible] אַן־אָרגאַניזאַציע, מער ווי אַ באַוועגונג; בית־יעקב איז אַ ש י ט ה.

א וועלט־אַנשויאונג א סיסטעם. אויסגיגאָסן, אויסגיהאַמערט אין פייער פון התלהבות פאַר תורה און יהדות. — אויסגיפאַרמט, גאַנץ, איינהייטלעך, האַרמאניש אָן בלויזן און צופעליקייטן. אָן נישט־דערזאָגינישן און האַלבקייטן. אָן זיגזאַגן, פאַרקרימענישן און נאָכקרימענישן...

א שיטה, סאליד אויסגיבויט, מאַסיוו מיט פולווערטיקן וואָגיקן תוכן. גישעפּט פון ערשטן מקור: תורה און אמונה.

און איבער דעם אַלימין אויסגישפּרייט דער חן פון נאַטירלעכקייט. פון ריינים נישט־גיקינסטילטן פשטות. פון אמת.

און נאָך איין זאַך: ה אַ ר מ א נ י ע פ ו ן ט ע א ר י ע א ו ן פ ר אַ ק ט י ק. איינקלאַנג פון לעבן און שטרעבן. ולאו מלת זוטרתא היא!

•

די השפעה פון שרה שענירער איז גיוועזן אומגיהויער. ברייט און טיף. ברייט, איבער די ווייטסטע מקומות און גירופן פון יידישע רעליגיעזער פרויען־יוגנט טיף, ביזן סאַמע גרונט פון דער נשמה.

דאָס דאזיקע איז פאַר אונדז — א מוסר השכל, א טרייסט און א דערמוטיקונג.

א מוסר השכל:

אמתע נאַטירלעכע, מסירת־נפשדיקע איבערגעבנהייט צו א הויכן הייליקן אידעאַל, קען שאַפן וואונדער.

א טרייסט:

אין דער צייט פון אַלגימיינער הערשאַפט פון גיוואַלט, פון דער באַרבאַרישער פויסט; אין דער צייט פון דיקטאַטור פון האַס און אונטערדריקונג, — באַווייזט זיך, אז דער כח פון גייסט אין זיין הערשאַפט איז פיל גרעסער און שטאַרקער און טיפער און ווייטער ווי די ממשלת הזדון פון דעם מעכטיקסטן טיראַן. נישט פאַראַן קיין שום שטערונגן און שוועריקייטן פאַר דעם אייזערנים ווילן און שטרעבונג צו א הייליגן אידעאַל. נישט פאַראַן קיין שום מחוצות און גרעניצן פאַר די אונזעעבאַרע עטערישע כוואַליעס פון מענשליכע האַרץ־וויברירונגען. דער פויסט־דיקטאַטאר קען בלויז דעם גוף פאַרשקלאַפן, קען באַצווינגן דעם קערפער, אבער נישט די נשמה. — אבער דאָרט ווי קיין שום גיוואַלד־מאַכט קען נישט אריינדרינגען, — אין האַרץ פון דער יוגנט, — דאָרט קיניגט דער ג י י ס ט. דער־פון איז גידרינגען: גרעסער ווי דער כח פון שנאה איז די קראַפט פון ליבע. מעכטיקער און דויערהאַפטיקער איידער רשעות, ווירקט — גוטקייט.

א דערמוטיקונג:

עס זענען נאָך פאַראַן אפילו אין אונדזער דור יתום ג ר ו י ס ע ב אַ ה אַ ל ט י־ נ ע כ ח ו ת. עס זענען פאַראַן — אפילו אונטערן אש פון אָבהענדיקייט און גלייכגילטיגקייט, — פייערדיקע פונקן פון טאַלענטן און פעאיקייטן, פון מעלות און מדות, פון הויכע מדרגות און גרויסע השגות. איין שטאַרקער ע ר ל ע כ ע ר אויפברויז קען די דאזיגע באַהאַלטינע פונקן מאַכן אויפלייכטן. דעריבער: נישט אָבשטיין. נישט אַריינפאַלן אין יאוש און אָבהענדיגקייט! נאר טון און ווירקן

און רופן און וועקן! וה׳ יגמר בעדנו

•

א וואונדער איז די ערשיינונג שענירער און איהר אונשטערבליכע שאַפונג. א וואונדער איז אויך דער אופן ו ו י א ז ו י דאָס דאזיגע ווערק איז ענטשטאַנין. אין א וועלט פון חוצפהדיקן, מאַרקשרייעריש באַטויבנדיקן רעש, — א קול דממה דקה.

צווישן פאַרבלענדזירישע פאַלשע שיינליכט (אויף וועלכע רש״י טייטשט אין תהלים —,ולילה אור בעדני״ — אור זה לשון חושך הוא״) — א קליין באַשיידן שבת־ליכטל.

אויף דער גאַנצער באַוועגונג האט זי אויפגיסטעמפּלט דעם חן פון צניעותדיגקייט, באַשיידנקייט.

ע כ ט ־ ד ע ר צ י ע ר י ש.

-ואהי׳ א:לו אמון״, זאָגט דער מדרש: אמון פדגוג, אמון מכוסה, אמון מוצנע. פעדאַגאגיש ווירקט אַמבעסטן אמון מכוסה, אמון מוצנע, באַהאַלטינע, נישט־אויפאַלנדיקע דערציאונג, לערנדיק אזוי ווי דרך אגב, פאַרבייגייענדיק. נישט אויפדרינגלעך און נישט־אויפוואַרפנדיג, נאר נאַטירלעך, זעלבסטפאַרשטענדלעך, פון זיך אַליין, דברים היוצאים מן הלב.

און דעריבער ווירקט די גאַנצע באַוועגונג אזוי טיף ד ע ר צ י ע ר י ש. יעדעס וואָרט, יעדער טאַט איז מחנך, לערנט, זאָגט עפּיס.

און מ׳ווייסט וואָס מ׳זאָגט, און וואָס מ׳וויל. לגבי יעדער אויפטויכנדיקע פראַגע, — א שטעלונג. אָן וואַקלענישן, אָן ספקות און פקפוקים. קלאָר, איינדייטיק און פעסט.

„רבו מובהק״, — ווערט גיטייטשט דורך „זה שרוב תורתו ממנו״ (וואָס דער רוב פון זיין לערנין איז פון אים פון דעם באַטרעפנדן רבין.) דער תוספות יום־טוב טייטשט דאָס וואָרט „מובהק״ פונם לשון „סמן מובהק״; א תלמיד מובהק הייסט דער — זאָגט דער „תוספות יום־טוב״ — אין וועמין מ׳דערקענט דעם רבין מ׳דערקענט, אז ר׳האט גילערנט ביי ד ע ם רבין.

אויף דער בית־יעקב באַוועגונג ליגט דער חותם פון איר שעפערן. אירע תלמידות זענען מובהקות. אין זיי שיינט (מובהק־אויפגלאַנציק־אויפשיינין) דער גייסט פון דער גרויסער לערערן.

און דערפאַר — אבער מערקווירדיק: גיוואַלט שרייבן אַן־הספד־אַרטיקל און ס׳קומט עפּיס נישט אַרויס קיין „טויטן־נאָכרוף״... ווייל —

ווייל, אז מ׳רעט וועגן שרה שענירער שפירט מ׳ין נישט דעם שאָטן פון טויט, נאר אדרבא — דעם הויך פון לעבן.

ווייל זי האט איר נשמה אָנגיקניפּט מיט אָנצייליקע פעדים אין די נשמות פון די לערערנדיקע און ווירקנדיקע יידישע טעכטער און אין דעם אייביק־לעבנדיקן גייסט פון לעבידיקן יהדות.

נשמתה צרורה בצרור החיים.

שרה פעסא גוטמארגן — זי האט מנצח געווען!

די ערשטע לערערנס גידע:קין נאך גאַנץ גוט ווי שווער ס׳איז אָנגיקומין אין אָנהייב די אַרביט פאַר בית־יעקב. ס׳האבן זיך שטענדיק גימאַכט פאַרשידינע שטערונגין, כאטש די לערערנס זענין גיוועזן גינוג מוטיק אָפּצושלאָגן אַלע אָנגריפן דאך איז טיילמאָל גיוועזן אַזעלכע אַטאַקיס וואָס א לערערן איז נישט גיוועזן צוגיגרייט צום ווידערשטאַנד. למשל אין דער פּאַווּשעכנע שול איז שטענדיק גיגעבן גיווארן די לימודים פון רעליגיע דורך לערערס וועלכע האבן אויך ביי:ערנט אַלגימיינע לימודים. לעצטנס איז אבער אויף רעליגיע באַשטימט גיווארן א ספּעציעלער לערער. א גרויסער טייל פון זיי אַרביטן, צוליב אייגינים נוצן, קיגן בית־יעקב און אין דער שטאָט ב. איז דער לימוד פון רעליגיע אויסגינוצט גיווארן נא־ צו העצן קיגן בית־יעקב. מ׳האט אונטערגיהעצט די קינדער זיי זאלן אַנטלויפן פון בית־יעקב, אָפּגילאַכט פון די ל״ט מלאכות אין שבת און זיי גיהייסן פאַרשרייבן זיך אין אַנדערע אָרגאַניזאַציעס. די קינדער וואָס האבן רעאַגירט דערויף האט מין אָפּגישראָקן אַז מע וועט געבן א שלעכטן „סטאַפּיען״ און נישט איבערגיין אין קיין העכערע קלאַסן.

פאַרשטייט זיך, אַז מ׳האט זיך אַראָפּגירעט דאָס האַרץ פאַר דער מאַמין, פרוי שענירער ע״ה וועלכע האט באַלד גיענטפערט פאָלגנדע תשובה.

מיינע טייערע גייסטיקע טעכטערלעך! כאטש איך בין מיטן קערפּער אַזוי ווייט אבער מיט דער נשמה בין איך נאָנט ביי אייך. גאַנץ אָפט שפּעט ביינאַכט ווען איר אַלע שוין לאַנג נישט וואַכט, קלער איך מיר: צי ווייסן טאַקי אַלע מיינע ב״י קינדער זייער גרויסע הייליקע אויפגאַבע, יעדע באַזונדער. ווייסן זיי, אַז א ייד איז מין נישט בלויז מיטן נאָמין „ייד״ נאר ווען אַלע מצוות מיט באַגייסטערונג מע דערפילט! אבער דאָ האב איך פון אייך שיינס גיהערט און דאָס גיט מיר מוט און האפינונג, וואָס א טאָג מער אַז אונדזערע קינדער זענין גרייט זיך מוסר נפש צו זיין און נישט ח״ו נאָך א שלעכטן ביישפּיל נאָכגיין!

אַלזא מיינע ליבע קינדער! כ׳ווענד מיך צו אייך יעדע באַזונדער, איר זאלט אייך צו קיין שום אָרגאַניזאַציע נישט פאַרשרייבן נאר טריי בלייבן אונדזער בית־יעקב אידעאַלן. זאָרגט נישט וועגן א שלעכטן „סטאַפּיען״ אין שול זאל דאָס נאר זיין א פּרוּואַווינג נאר איר זאלט אַלע צוזאַמין איינשטימיק זאָגן, אַז אייערע עלטערן דערלויבן נישט צו גיהערן צו אַן־אָרגאַניזאַציע.

נאָכן פאַרלייענין דעם בריוו פאַר די קינדער, האט דער כח און די השפּעה פון פרוי שענירער ע״ה אַזוי אַרום גינומין אַלע קינדער אַז זיי האבן באמת גיקענט מקיים זיין דעם „הי׳ גבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים״.

ד״ר בן־ציון פעסלער — הספד־רעפלעקסן

א׳

אויף דער מצבה פון שרה שענירער וואלט איך אויפגישריבן קורץ און שאַרף אט וואָס:

דאָ ליגט דער זעלטנסטער יידישער פרויען־טיפּ פונים היינטיקן יידישן דור. ווייל זי איז אַלס רעליגיעזער יידישער פרויען־טיפּ גיוועזן באמת א זעלטינער עגזעמפּלאַר — א מ י ן ח פ ץ ־ ח י י ם א י ן א ו ו י י ב ל ע כ ע ר א ו י ס ג א ב ע:

דעריבער איז דער גרעסטער שבח, וואָס מע קען איר נאָכזאָגן, נישט דאָס, וואָס זי האט ג י ל י י ס ט י ט, נאר דאָס וואָס זי איז ג י ו ו ע ז ן!...

לייסטן האבן אַנדערע גיקענט אפשר בעסער און מער פון איר, אבער אַזאַ זעלט־נע סינטעזע פון יידישקייט מיט ווייבלעכקייט אין איר נשמה און מהות — איז אומנאָכמאַכלעך.

דעריבער: חבל על דאבדן!

איך זע נישט מער אַזאַ טיפּ מיט זיין קרישטאָל־ריינער איינהייטלעכקייט, אַזאַ פרום און לעבידיק קיפּיטל תהלים...

ווער־זשע וועט קומין אויף איר אָרט, פאַרנעמין איר פּלאַץ אויף דער יידישער רעליגיעזער גאַס?

ב׳

אבער דאָ שטיי איך שוין מיט ביידע פוס פאַר — רעפלעקסן. זיי דערהייבן און טורמין זיך פאַר מיר, הויך און גרויליק, דורך דעם גיוואַלטיקן קאָנטראַסט פון ערשט־נעכטן ביז שוין־היינט.

ערשט נעכטן גישטאָרבן דער חפץ־חיים — ווער דערזעצט אים?

אָוועק דער לובלינער רב — ווער קומט נאָך?

און וואו איז די צווייטע דערהאַבינע אַריסטאָקראַטן־פיגור נאָכן טשאָרטקאָווער? און נאָך און נאָך?...

און וויפל לעבידיקע פיגורן גייען שטיל אַוועק, רוקן זיך אָפּ, אַזוי אַז עס ווערט וואָס אַנ׳אָל שטילער און אומיטיקער אויף דער רעליג. יידישער גאַס.

אַנ׳אויסשטאַרבנדיקע אַרמיי, אפשר אַנ׳אונטערגייענדיקע וועלט...

ס׳וואָלט גיקענט אפשר אַזוי אויסזען, אבער וואָס איז מיט די גרויסע אמתע פונים אמתן יידנטום, וועלכע מ ו ז ע ן לעבן און ו ו ע ל ן לעבן.

אפשר איז עס די לעצטע ירידה פאַר דער ערשטער עלי׳?...

אפשר דער לעצטער סטאַדיום פון א פאַרוויאַנין־פּראָצעס, פאַרן אויפקום פון א נייער בליענדיקער תקופה?

וואו־זשע זענין זיי, די פּיאָנערן, די צוגרייטער, די באַן־ברעכער, די וועג־ווייזער און די שטורמער פון אט דער נייער תקופה?

די מצבות פון די נפטרים שטייען פאַר די אויגן — ווען וועט זיך באַווייזן איבן האָריזאָנט דער אויפשיין פון נייע זונין?

ד״ר יהודית ראָזנבוים־גרינפעלד — שווער ווייט צו זיין...

פון א בריוו צו די סעמינאַר־דאַצענטס

מיינע ליבע קינדער, ל׳אי״ט!

כ׳זיץ און וויין מיט אייך איבער דער פרוי שענירער זצ״ל. די נסים, וואָס מיר האבן אויף זיי גיהאָפט, זענין נישט גיקומין. הקב״ה האט מיט זיין חסד אונדז די דאזיקע פרוי גיגעבן און האט זי אַזוי פרי פון אונדז צוריקגינומין.

מיר וואָלטן גידאַרפט האָבן מער גליק, כדי צו קענין מיט איר נאך זיין.

דאָס יידנטום האט באַקומין איר ווערק און די יוגנט איר פאַרבילד אבער די פרוי שענירער — די מוטער און פירערן פון אונדז אַלימין איז מער נישטאָ. כ׳קאָן עס נישט תופס זיין.

ווען איך זע זי, איז זי פאַר מיר שטענדיק אינים בילד פון פרייטיק צו נאַכטס ווי זי איז מיט אונדז גיזעסן אין איר ווייסן שירצל, דער שבת אויף איר גיזיכט, די גוטקייט, די אהבת תורה מיטן וואָרט: „אַשרינו!״

וואָס האבן מיר דערלעבט? מיר זענין טאַקי די באַפאַרצוגטע, אבער אויך די יתומים.

איר, מיינע גיליבטע קינדער, איר וועט עס זייער, זייער פילן. אבער גילויבט השי״ת, וואָס מיר האבן אייך. כ׳בין זיכער, אַז עס איז גיוועזן א טרייסט פאַר פרוי שענירער, וואָס איר זענט דאָ. אויף אייערע אַקסלין ליגט א סך. איר קענט די טראַדיציע מיט נשמה און גייסט. איר ווילט און קאָנט ב״ה. הקב״ה זאל אייך ווייטער געבן סייעתא דשמיא און איר האט פאַרטרויען, אַז די איבערנאַטירלעכקייט פון פרוי שענירער, וואָס איז אַזוי גרויס גיוועזן, וועט קיינמאָל נישט פאַרלוירן גיין און אַז דאָס, וואָס זי האט גיזייט וועט זיך ווייטער פלאַנצן. אַלץ, וואָס איר האט פון איר באַקומין, זאלט איר פעסט האַלטן. ס׳וועט אַזוי גישווינד נאך אַזאַ מענטש נישט זיין. מיר וועלן לאַנג, לאַנג פאַר אונדזער לעבן מוזן דערפון נעמין.

די השגחה האט אונדז פרוי שענירער גישיקט, הקב״ה אַליין ווייסט פאַרוואָס ער האט זי אַזוי שנעל פון אונדז צוגינומין.

כ׳וויין מיט אייך, מיינע קינדער. איך וויל און קען מיט אייך אַרביטן און העלפן, אַז דאָס קאָסטבאַרע זאל קיינמאָל נישט פאַרלוירן גיין. ס׳איז דייער שווער אין אַזעלכע טעג פון אייך ווייט צו זיין.

המקום ינחם אותנו וכל בית יעקב בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

ראש חודש אדר־שני תרצ״ה לאָנדאָן.

יהודית בוימינגער — גדלות און ענוות

דער קיניג דוד, יידישע פערזענלעכקייט, יידישער כאַראַקטער. פאַסטעך און קיניג. פון איין זייט „תולעת אנכי״ — כ׳בין נישטיק ווי א ווערימל. פון דער אַנדערער זייט „כי חסיד אני״ — כ׳האב דעם ווערט פון א חסיד.

וואו ליגט זיין גרויסקייט? מיט וואָס שאַצט מין זיין פערזענלעכקייט? „ואלה דברי דוד האחרונים, נאם דוד בן ישי, ונאם הגבר הוקם על, משיח אלקי יעקב״. פון איין זייט: קליינער, פשוטער פאַסטעך, דוד בן ישי. פון דער אַנדערער זייט: דערהויבינער פירער, ג—ט־גיזאַלבטער קיניג. דאָס איז דער חותם פון יידישער פערזענלעכקייט.

באַוואוסטזיין פון יש און גיפיל פון התבטלות צוזאַמינגינומין אין איין מענטש איז דער סימן פון גרויסקייט. אין אמתן איז דאָס דווקא גאַנץ פשוט און נאַטירליך. בין איך דען נישט גרויס, ווען איך בין א חלק אלקי ממעל? דאַרף איך נישט באַוואוסטזיניק זיין איבער מיין דאזיקן ווערט? אבער אין דעם גופא ליגט דאך דער יסוד פאַר מיין התבטלות. איך בין דאך נאר א חלק. וואָס איך בין דען פאַר זיך אַליין, אָן דער התדבקות צום אייבערשטן?

אַזוי באַקומט דערפון דער מענטש א שורש פאַר גאווה און א שורש פאַר ענווה. אבער אָנשטאָט צו פאַרייניקן ביידע שרשים, אַנשטאַט צו שאַפן פון זיי א סינטעטישן כוח, א ג—טלעכע פערזענלעכקייט, נייגט זיך דער מענטש צו איינים פון די שרשים, צו עקסטרעמער גאווה אדער צו גרעניצלאָזער ענווה. ווען ס׳בלייבט איינס, ווערט עס נאַטור, איז נישטאָ דערביי מענטשלעכע מי, מענטש־לעכע אַרביט איבער פערזענלעכקייט. ס׳פעלט אָנשטרענגונג, ס׳פעלט בחירה חפשית. ממילא פעלט אויך פאַרדינסט, פעלט אויך דער ווערט פונים מענטש. די מידה הערט אויף צו זיין שכלית. אָן אַרביט איז זי א מידה טבעית, אָן נארמין איז זי רוי.

דער מענטש האט אבער דאך בחירה חפשית. ער קען און דאַרף זיך ביי־גן, אָנשטעלן גרעניצן צו יעדן שורש. באַוואוסטזיניק זיין איבערן ג—טלעכן כוח און צונישט מאַכן די מענטשלעכע איינבילדונג. ביידע שרשים, גאווה און ענווה, גדלות און ענוות, באַקומין זייער ווערט. ווען איז ענוות א גוטע מדה? ווען איז יש־באַוואוסטזיין א גוטע מדה? ווען זיי האַרמאָנירן צוזאַמין. „בכל מקום שאתה

מוצא גדולתו של הקדוש ברוך, שם אתה מוצא ענוותנותו" — וואו דו גיפינסט די גרויסקייט פונים אייבערשטן, מוזטו אויך אָנטרעפן זיין אַראָפּנידערונג צו די קליינטשיקע.

ז"ד תורה גירימט כביכול אליין. אַזוי מעסט מען אויך מענטשן. דאָס איז אַ ב"ס טבע מאָס נאר דער וואָס פילט ביי זיך, אַז ער איז נישט מער, ווי כפר האפר און צוגלייך „בשבילי נברא העולם" איז ווערטפול, איז צו גטלעכער בארזענלעכקייט אויסגיוואַקסן. ביי אַזאַ מענטש זענען ביידע גמת. ביידע שטריכן זענען דורך אַרביט דערגרייכט גיוואָרן, זענען מדות שכליות און נישט טבעיות. דאָס איז דער קין־צייכן פון גרויסע גישטאַלטן.

באַסירלעך קען מען נישט ציען קיין פּאַראַלעלן פון דער נביאים־תקופה צו אונדזערע דורות. אבער פאַרט איז דאך דאָס אַ מאָס, אַ תורה־מאָס. ס'קאן זיין אַ חילוק אין גראַד, אין אַן־אומפאַרגלייכלעכער פּראָפּאָרציע. אבער אַן־אָפּגלאַנץ קען מען דאך פאַרט מערקן. ישראל אף על פי שאינם נביאים, בני נביאים הם. עפּ'ס לעבט דאך אין זיי פון יענער גרויסקייט. זעסטו דאָס בולטער, דערקענסטו עס, מוזטו אויסרופן יידישע גרויסקייט! דור דור ומנהיגו. יעדער דור האט טאַקי זיין גראַד. אבער צו דער קוואַליטעט גיהערט עס. יידישע פּערזענלעכקייט!

אַזוי מוזטו אויסרופן!

יעצט זע און הער זיך צו:

אַ קלאַס תלמידות זיצן אויף די בענק, זיי הערן לייענען די לערערן. זי לייענט הירשס שריפטן אין דייטש.

— „כ'פאַרשטיי נישט — דערהערט זיך די שטים פון דער לערערן, וואָס זיצט אויף דער קאַטעדרע — אפשר פאַרשטייסטו — פרעגט זי אַ שילערן, וואָס באַהערשט דייטש — זאָג אונדז!"

ס'איז אַ זיצונג פונים קאָלעגיום. ס'פאַלט אַ פּראָיעקט

— ניין! — דונערט אַ שטים.

אַן־אויסערגיוויינטלעכער כּוח שפּרודלט אַרויס פון אירע אויגן, אַרויסזאָגנדיק דאָס קרעפטיקע וואָרט „ניין". דו בלייבסט שטיל, צוטומלט. קוקסט זיך אום און און...

ווידער אַ דערגענצונג:

— „כ'דערלויב נישט".

בלייבסט שטיין און באַוואונדערסט. אַ מאָמענט צווישן שילערנס, וואו זי איז אַזוי ענייוותדיק און וואָגט צו ווייזן איר אומוויסנקייט לגבי תלמידות.

דערנאָך אַ צווייטער מאָמענט, צווישן לערערשאַפט, דו זעסט איר פירערישע ראָל, איר „ניין" הערסטו, התבטלות און יש אין איין פּערזאָן.

ווער איז דאָס?

פרוי שרה שענירער

אַ לעבן פון אַ מענטש

ניטל פאַס

דער גרעסטער סוד אין דער בריאה איז דאָס לעבן. ס'ליגט אינגאַנצן אין דער האַנט פון השם, פון אים אָפּהענגיק, פון אים גיגעבן. מאַכטלאָז איז דער מענטש. זיין ווילן איז אויסגישטראָכן.

איינס איז אבער פאַר אים גיבליבן. מיט איינעם קאן ער זיין ווילנס קראַפט אַרויסווייזן. ער קאן זיין לעבן איינריכטן אויף אַן־אופן, וואָס זאל אים פאַרהיטן פון שפּעטלאָזער פאַרשווינדונג, וואָס זאל אים אַריינפירן אין דער אייביקייט, מאַכן אים אומשטערבלעך.

אַ פולע פאַרקערפּערונג פון אַזאַ לעבן איז גיוועזן אונדזער לערערן און פירערן, פרוי שענירער ע"ה. פאַרטיידנפאַרביק און פילזייטיק איז איר לעבן גיוועזן. אבער אַלץ האט ביי איר גיפירט צו איין ציל. זי איז פונים לעבן נישט אַנטלאָפן, נישט עס אויסגימיטן. מיט ביידע פיס איז זי דערין גישטאַנען, גיזעצן זיינע נעמען, גיפילט די סביבה און דערביי גילערנט, גיוויזן וואָסער חשיבות עס האט דאָס לעבן.

למנות ימינו כן הודע. נאר קיין צייט נישט פאַרלירן. יעדע מינוט אויסנוצן, אַזוי גילערנט און אַזוי זיך גיפירט. ווער קען דען רעדן וועגן יאָרן? קומען ביי איר יאָרן אין באַטראַכט? פופציק יאָר? איז אירס אַ יאָר לעבן צו פאַרמעסטן מיט אַן־אַנדערנס? האט זי דען גיווירקט נאר אין באַשטימטע צייטן? אין די דריי הונדערט פיניף און זעכציק טעג פונים יאָר האט זי דאך קיין איין שעה, קיין איין מינוט נישט דורכגילאָזט.

אויב מע לעבט לענגער, איז דאָ מער צו טון. יעדער טאָג ברענגט דאָך פרישע פאָדערונגען און גלייכצייטיק נייע כּחות. אַזאַ איינשטעלונג האט זי גיהאַט צום לעבן. ווער קאן איבערציילן אירע שלאָפלאָזע נעכט? ווער קאן אויסמעסטן איר שטענדיקע אַרבעטסזאַמקייט?

נישט נאר לויטער איז איר לעבן נישט גיוועזן אויך שטאַרק איז עס גיוועזן, קרעפטיק פון גרויסער ליבע צו אַלעמען. וויפל ליבשאַפט מוז מען באַזיצן צו קאָנען פאַרווירקלעכן אַזאַ אידעאַל, ווי ס'איז ב"י? יעדער איינצלנער האט דאך ביי איר פאַרנומען דאָס חשובסטע אָרט. פאַר יעדן האט זי גיהאַט ווילן און צייט צו העלפן. יעדער האָט איר אינטערעסירט, וועגן יעדן האט זי גידענקט, מיט יעדן נאָנט גיוועזן.

נישט נאר יעדער מענטש. אויך יעדע פּעולה האט ביי איר גיהאַט אַ חשיבות. אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר! די מינדסטע קליינקייט האט זי נישט גרינגגישעצט. אַלץ האט זי אויסגינוצט. אין אַלעם האט זי גיזעען אַ מיטל צו איר ציל. קיין זאך טאָר נישט פאַרלוירן גיין. לעבן, שטאַרק לעבן, אַלזייטיק לעבן — דאָס איז גיוועזן איר וועג, לויט דעם האט זי זיך גיריכטיט. יעדע מינוט איז אַן־אוצר. יעדער מענטש איז אַ וועלט, יעדע פּעולה האט אַ חשיבות. אפילו דאָס שלעכטס איז פאַר איר נישט גיוועזן באַדייטונגסלאָז. ס'האט גיוועקט רחמנות און האפינונג.

דערביי האט זי אָבער זיך נישט פאַרלוירן און די פּרטים, אין די קליינקייטן. דערביי האט זי גיהאַט דעם חוש פאַר דער גאַנצקייט, פאַרן כּלליותדיקן. ביי מענטשן טרעפט מען אַזאַ טאָפּלט פאַרשטענדיניש גאַנץ זעלטן. ביי איר האט זיך דאָס אויף אַ וואונדערלעכן אופן צונויפגירופן. דאָס קליינע איז נישט פאַרשטעקט גיוואָרן דורכן גרויסן און דאָס גרויסע איז נישט פאַרטונקלט גיוואָרן צוליבן קליינעם. אינים טומעל פון הונדערטער דערבליקט זי דעם יחיד. אינים צער פונים יחיד דערהערט זי דעם הילפס רוף פונים כּלל. פון די הונדערטער און טויזנטער יידישע מיידלעך האט יעדע איינציקע, אָרימע און עלטערע גיפונען צו איר אַ וועג, באַקומען פון איר אַן־עצה, גיהערט פון איר אַ טרייסט וואָרט, אַוועק פון איר אַ צופרידענע און אַ גליקלעכע.

צו יעדן האט זי גיהערט. יעדער האט גיפילט איר גאַנצע ליבשאַפט. זייענדיק פון די ערשטע פופציק קינדער, וועמען זי האט גישענקט איר וואָרט, איר לערע, איר אהבה, קאן איך קיינמאָל נישט פאַרגעסן דעם שטאָלץ מיינעם ביים אויסרופן זיך, אַז איך האב נאר גילערנט ביי דער פרוי שענירער. דערביי איז זי ביי מיר פון די יונגסטע יאָרן דערשינען אומבאַגרייפלעך מיט איר ליבע און פאַרטרויען פון איין זייט, און מיט איר פאָדערונג און שטרענגקייט פון דער אַנדערער זייט.

תמים זאלסטו זיין! שלימות גיפאָדערט. קיין האַלבקייט נישט פאַרטראָגן. אַלע פאַרגניגנס, אויב זיי קענען שטערן שלמות, מוזן באַזייטיקט ווערן. דערביי נאָכגיביק און ליבלעך. גיפרייט זיך מיט תענוגים, וואָס קאָנען שטאַרקן דעם מענטש, העלפן אים לייכטער מאַכן זיין שווערן לעבנס־וועג.

כ'וועל נישט פאַרגעסן אויך איר אויספלוג מיט אונדז אין די זאַקאָפּאַנער בערג. אַלס קינדער האבן מיר גיבעטן פרוי ש. זאל מיט אונדז מאַכן אַן־אויספלוג קיין זאַקאָפּאַנע. אַ קליינע גרופּע. בס"ה אפשר פיניף מיידלעך. פרוי שענירער האט פאַר זיי פאַרשטענדיניש. זי נעמט זיך צייט זיי אַ ביסל פרייד צו פאַרשאַפן. מע פאָרט גאַנץ פּרימיטיוו, אויף אַ פּויעריש וועגעלע. מע גייט אַרויף צום „טשאַרני סטאַוו" און מע זעטיקט זיך מיט די וואונדערלעכע בילדער פון דער ג־ט גיבענטשטער נאַטור. ווער ס'האט זי אין דעם מאָמענט נישט גיזעען, קאן זיך גאָר נישט פאָרשטעלן איר פרייד, איר תענוג, בשעת זי איז גיקומען אין באַרירונג מיט די וואונדער פון דער געטלעכער בריאה, בשעת איר אמונה האט זיך גיוויזן אין איר פולער קראַפט. נישט גיוועזן קיין זאך, וואָס זאל ביי איר נישט באַקומען אַ קדושהדיקן זין, אַ געטלעכן ווערט.

דאָס איז גיוועזן אַ לעבן פון אַ מענטש אין פולן זין פון וואָרט. אַזאַ לעבן גייט נישט פאַרלוירן. אַזאַ מענטש שטאַרבט נישט. פאַר אונדז וועט זי שטענדיק בלייבן דער קוואַל פאַר לעבן, פאַר מסירת נפש, פאַר העלדישקייט, צו גיין אויפן וועג פון שלימות.

מיר נעמען זיך צו אַ פאַרשטאַרקטער אַרביט*)

פון אסתר הייטנער

ס'איז פאַראַן אַ צייט פון שמחה, פאַראַן אַ צייט צו טרויערן, אַ צייט צו שווייגן און אַ צייט צו רעדן.

מיר זענען זיך היינט צונויפגיקומען צו רעדן איבער דער גרויסער פּערזענלעכקייט פון פרוי שענירער ע"ה. ווער איז בכוח צו רעדן וועגן דעם גרויסן יידישן האַרץ, וואָס מיר האבן יענע וואָך צום לעצטן מאָל באַגלייט צו איר אייביקער רו? ווער קאן אַריינדרינגען אין די פאַרבאָרגענישן פון דעם גרויסן יידישן האַרץ, וואָס האט אויף אייביק אויפגיהערט צו קלאַפּן? און, אַז זי איז גיוועזן אַ גרויס יידיש האַרץ, אַ לויטערע יידישע נשמה, ווער וועט עס באַצווייפלען?

ווען איינער פון אונדזערע גרויסע תנאים האט גיהייסן זיינע תלמידים אויסקלויבן דעם אידעאַלסטן וועג, וואָס אַ מענטש דאַרף האָבן אין לעבן, האט איינער גיזאָגט: אַ גוט האַרץ. יאָ! רופט אויס דער גרויסער תנא, ווער ס'האט אַ גוט האַרץ האט אויך אַלע אַנדערע מדות טובות.

פרוי שענירער ע"ה, אונדזער גרויסע פירערן האט גיהאַט אַלע מדות טובות, ווייל — ווייל זי האט פאַרמאָגט דאָס אמתע גוטע האַרץ. פרוי שענירער פלעג מיט מיר רעדן און דערציילן פון איר יוגנט. זי איז גיוועזן אַ ברויזנדיקע נאַטור, וואָס נעמט נישט דאָס לעבן אַזוי ווי ס'לאָזט זיך, נאר שאַפט זיך אַן־אייגינים לעבנס־אָרט, נישט קוקנדיק אויף דער סביבה אַרום און אויף דעם מינוט־גייסט. זי האט גיהערט צו יענע נאַטורן, וואָס פרעגן זיך: און וואָס ווייטער? וואָס וועט דערפון אַרויסקומען? דאָס האט איר גיבּרענגט אַרויסצוגיין פון דער ענגער סביבה, וואָס צענדליקער טויזנטער מענטשן לעבן נאר פאַר זיך. זי איז גיוואָרן אַ גיוואָרן אַ זאָרגערן פאַרן כּלל און אַ צווייטע מאַמע שרה אין אונדזער דור.

די ערשטע מוטער פון יידישן פאָלק האט אָנגיצינדן צווישן די פרויען־מחנות דאָס ליכט פון אמונה, און פרוי שענירער, די צווייטע מוטער שרה פון די יידישע פרויען איז גיקומען אין אַ צייט, ווען אונטער די חורבות פון יידישקייט האבן גיטליעט שוואַכע איינצלנע פונקן.

מע קאן זיך היינט קוים פאָרשטעלן דעם דורשט און חשק וואָס האט גיהערשט צווישן די יידישע טעכטער צו אַלעם, וואָס האט גישמעקט מיט פרעמדקייט. ס'זענען גיוועזן איינצלנע יידישע היימען וואו די קינדער זענען שבת גיזעסן ביים טיש, אבער זיי האבן זיך גיפילט ווי גיפאַנגענע און גיקוקט מיט קנאה אויף זייערע חברטעס, וועלכע טראָגן זיך אין גאַס פריי, לויט אייגינעם איינזעען, מיט כל־ערליי פענער און דעווויזן. ס'איז גיוואָרן אַ מאָדע אויף מחלוקות צווישן קינדער און עלטערן. ס'האט גיהייסן: די קינדער קעמפן פאַר אַ גרויסן מאָרגן, זיי זענען מאַרטירער פון אַ גרויסער אידיי, קאָמוניסטישער, באַלשעוויסטישער, צי וועלכער ווי איסטישער עס זאל דאָרט נישט זיין. מ'האט גיריסן לעבעדיקע שטיקער פון אייגינער טראַדיציע אַבי צו דערגרייכן אַן־אָנזעען צווישן דער פרייער חברה. און אויב עס האט זיך גיפונען אַ קינדיש האַרץ, וואָס האט גינומען דעם סידור אויף דער מאַמעס אָדער טאַטנס בקשה, האט זי גיציילט די בלעטער, וויפל זי וועט נאָך נעבעך מוזן „אָווינען"... ווער שמועסט, ווען ס'איז גיקומען אַ חברטע און מיט אַ ציניש שמייכל גיזאָגט: „טי שבן מאַדליש?" איז מען רויט און טויט גיוואָרן, פאַרלייגט דעם סידור מיט אַ פּויליש ביכל, ווייל זי וועט דאך אַלע דערציילן וועגן דעם גרויסן פאַרברעך. מע וועט מאַכן אַ נעביך איבער איר פינצטערער נשמה.

אין אַזאַ מצב פון שטייגנדיקן זינקען אין אָפּגרונט פון פרעמד לעבן קומט זי, אין וועלכער ס'האט גיפלאַקערט דאָס ליכט פון אונדזערע גרויסע אָבות, וועלכע האט גיטראָגן אין זיך אַ חלום פון אַ הערלעכן יידישן עתיד. זי קומט ווי אַ מלאך מושיע און צוריסט דעם קאַשמאַר פון שפלות פאַרן אייגינעם כבוד, פאַרן כבוד פון יידישן עבר און עתיד און עפנט פאַר אונדז פרויען די טויערן פון אונדזער לעבנס־קוואַל פון דער תורה הקדושה.

די תורה — האט מען אונדז גיזאָגט אין דער וועלטלעכער שול — האט אָפּגיטון דאָס איריקע. איר אָרט איז אין אַרכיוו צווישן זעענסווירדיקייטן, אבער קיין לעבן קען שוין דורך איר נישט ווערן גיבויט. קומט פרוי שענירער און ווייזט אונדז די אייביק אַקטועלע און לעבעדיקע תורה־ווערטן און אַ נייע וועלט עפנט זיך פאַר אונדז.

דערצו איז זי ממש אין דער לעצטער מינוט גיקומען, ווען פאַר אַן־אָרטאָדאָקסיש פרויען־רענעסאַנס זענען נאר נאָך איינצלנע פאַרבליבן. מ'האט זיי גידאַרפט צונויפזאַמלען פון שטעט און שטעטלעך ווי די איינצלנע פּערל פון ים־אָפּגרונט. ס'זענען אויך נאָך גיבליבן די גאָר יונגע, נאָך נישט פאַרסמטע קינדער. דאָ הייבט זיך איר גראַנדיעזע ווערק.

מע וואַנדערט איבער שטעט און שטעטלעך, איבער די פאַרוואָרפנסטע ישובים נישט גיקוקט אויפן „האַרציקן" קבלת־פנים, וואָס מ'האט אונדז אַ סך מאָל אָקעגן גיטראָגן: שוואַרצע מאַסע, פינצטערע רעאַקציע, תהלים־ווייבער, תחינות־באָבעס וכדומה. ווער גידענקט דען אויסצורעכענען די אַלע עפּיטעטן. פרוי שענירער האט דערויף נאר גיענטפערט מיט אַ ליבלעכן שמייכל און גיזאָגט: ווע‎סט זעען, אַז זייערע קינדער וועלן אַרביטן מיט אונדז און נישט קעגן אונדז.

ווי מקוים גיוואָרן זענען אירע ווערטער. פון איינצלנע זענען גיוואָרן טויזנטער. אַ גאַנץ דור דערצויגן אויפן שויס פון ב"י, וואָס איז היימיש מיטן חומש און מיטן נביא און דער סידור איז זיי גיוואָרן אַ לעבעדיקער פריינט. זייער לעבן האט באַקומען אַ ציל־באַוואוסטן תוכן.

אַ דאַנק איר האבן די עלטערן צוריק גיווינען זייער אויטאָריטעט און זיך צוזאַמענגיטראָפן מיט זייערע קינדער, ווייל זי האט אָנגיצונדן דעם נר־תמיד פון דער תורה־הקדושה אינים האַרץ פון דער יידישער טאָכטער. מ'האט אויף זיך גינומען מיט באַוואוסטזיין, מיט שטאָלץ, חשק און ליבע אויפסניי צו בויען דאָס יידישע לעבן לויט דער תורה. מ'האט אַראָפּגיוואָרפן פון זיך אַלעס פרעמדיס. מ'האט איינגיזען ווי נאַריש, ווי קאָמיש, ווי טראַגי־קאָמיש ווי חסר־דעהדיק דאָס איז ביז גאָר.

צי האט איר גיקאָנט די שפּערן, איניציאַטאָרן, פירערן און לערערן, די פשוטע און גוטע מאַמע? איבער די קראָקעווער גאַסן איז זי גיגאַנגען פון איין דבר־מצווה צו דער אַנדערער. צו אַלעם און פאַר אַלע גיהאַט צייט, כּוח און האַרץ.

ווער האט זי נישט גיקענט? ווער האט נישט גיקענט איר פשוט קליידן זיך? וואָלט זי נישט גיקענט דאָס טייערסטע טראָגן, ווען דאָס זאל זיין איר באַגער? וואָלט מען איר נישט אַ פּאַלייץ גישטעלט און באַקרוינט, ווען דאָס זאל זיין איר ווילן? זי האט אבער דאָס אַלץ נישט גידאַרפט.

באַצירט און באַקרוינט איז זי גיוועזן מיט מעשים טובים. זי איז גיוועזן אַ קיניגן, גיקרוינט מיטן טייערסטן — מיט אַ שם טוב. זי האט גיקענט זיין מאַיעסטעטיש אין איר באַשיידנקייט און דער טייערסטער איידלשטיין אין איר קרוין איז גיוועזן בית־יעקב.

וואָלט זי נישט אַזוי פרי אַוועקגיגאַנגען, וואָלטן מיר זי נאָך כסדר גיזעען, פול מיט שמחה — שמחה של מצוה. אבער ג־טס ווילן איז אַזוי גיוועזן.

נאר דאָס זאָגן מיר דיר, פרוי שענירער אונדזער גרויסע פירערן: מעג דאָס דיין נשמה פאַרנעמען און זיך פרייען: דו האסט איבערגילאָזט צענדליקער, הונדערטער און טויזנטער, אין וועמענס הערצער עס פלאַקערט דער סיני־פלאַם, אין וועמענס הערצער עס ציטערט דער נר־תמיד פון יידישן לעבן און וועט נישט אויסגילאָשן ווערן, נאר פאַרקערט, וועט שטופּע נאָך שטופּע, טריט נאָך טריט אַרומנעמען יעדע יידישע נשמה, ביז צו דער גאולה שלמה.

קאָנסט רואיק שלאָפן אין דיין קבר. צוזאַמען מיטן אויפוואַכנדיקן פרילינג נעמען מיר זיך צו פאַרשטאַרקטער אַרביט. מיר וועלן נישט שטיין גיבראָכן, נאר מיר וועלן דערפירן צו שלמות דיין־אונדזער ווערק בית־יעקב.

*) אַ גרויסער־רעפעראַט גיהאַלטן גיוואָרן אויף דער פאַרזאַמלונג, וואָס איז פאָרגיקומען אָ' ויקרא אינים גרויסן קהל־זאל צו דער פאַרענדיקטער שבעה נאָך דער פרוי שרה שענירער ע"ה.

זעלדא ראַחיטש

די טרויעריקע דאַטע

אין דער קורצער גישיכטע פון דער ארטאדאקסישער פרויען־באַוועגונג האבן מיר צו פאַרצייכינין פיל היסטארישע מאמענטן. יעדע פאָר חדשים איז עפּיס נייעס גישען, אַזעלכיס, וואָס האט אָנגיפולט אונדזערע הערצער מיט פרייד, מיט האפינונג.

באַלד ווי עס איז אויפגישווימען דער ב"י גידאַנק האט זיך אָנגיהויבן די רומרייכע אַנטוויקלונג פון דער דאזיקער באַוועגונג. און מיר זענין שוין גיוואוינט גיוועזן בסדר זיך אָנצושטויסן אויף וויכטיקע דערשיינונגין, וועלכע האבן אונדז דערציילט פון דעם אויפשטייג פון דער בית־יעקב אידיי.

און דאָ פלוצלינג — אַזאַ טרויעריקער מאמענט. די שפּעטרן פון דעם אַלים, די וועלכע האט אונדז די אַלע היסטארישע מאמענטן גיבּרענגט, איז פון אונדז אויף אייביק אַוועק, און פאַר אונדז אָנגיצייכנט די טרויעריקע דאַטע פון כ"ח אדר.

יא, כ"ח אדר תרצ"ה איז די ערשטע טרויעריקע דאַטע אין דער בית־יעקב גישיכטע. עס איז דער ערשטער שמערצלעכער קלאַפּ, וואָס עס האט גיטראפן טיף אין אונדזער האַרץ.

הגם עס איז שוין וואָכן אריבער איז נאך אַלץ אונדז — אירע ערשטע תּלמידות — שווער זיך צו באַהערשן, כדי צו קענין באַגרייפן, וואָס מיר האבן אַלץ פארלוירן מיט דער פטירה פון פרוי שענירער.

וואָס איז זי דען פאַר אונדז נישט גיוועזן? האבן מיר דען גיפילט, גיפונינדיק זיך אונטער איין דאַך מיט איר, אַז עס פעלט אונדז עפּיס? צי האט זי נישט אויסגיפולט מיט איר גייסט, מיט איר האַרץ, אונדזערע וועזנס, אונדזער גאַנצער אינערלעכקייט?

אַ"ך, אַלץ איז זי פאַר אונדז גיוועזן, אַ דערציערן, אַ וועג־ווייזערן, אַ מענטש, וואָס האט מיט זיך סימבאַליזירט גאַנצקייט, שלמות. און איבער אַלים — אַ מ אַ מ ע.

פאַרלאזנדיק אונדזערע היימין איז דאך שווער גיוועזן זיך צו באַפרייען פון דעם איינדרוק, וואָס מ'ר ווערן אויף לאַנגע צייטן אָפּגיריסן פון היים און פאַמיליע. אבער מיטן מאמענט ווען מיר האבן זיך גיפונין אין רשות פון דער דאזיקער פרוי — איז דער דאזיקער שווערער איינדרוק אינגאַנצן פאַרלוירן גיווארן.

אַ מאַמע איז זי גיוועזן, אַ מאַמע־האַרץ האט זי פאַרמאָגט, וואָס אירע גיפילס־אויסגיסן און עמפּפינדונגין האבן באַהערשט און אַרומגינומען די אַלע סעמינאַר־ריסטנס — אַלימין האט זי גילאַשטשיט, אַלימין האט זי גישטראָפט, איבער אַליימינס קאָפּ האט גיוואַכט די מאַמע־האַנט.

און נישט בלויז דאָן, ווען מיר האבן זיך גיפונין אין סעמינאַר, אויך ווען מיר זענין גיוועזן פאַרשפּרייט איבער די שטעט און שטעטלעך האט אַהין דערגרייכט די מוטעו'ליכע האַנד פון שרה שענירער. זי איז מיט אונדז גיפאָרן אין די אַלע ערטער, פאַר אונדז אויסגיבויט דעם וועג — פאַר אונדז גיעפנט די טירן, די ערשטע גיגאַנגין אין פייער. צו גיטריי איז זי גיוועזן אירע קינדער, אַז זי זאַל זיי אַליין לאזן אויף די שווערע וועגן.

און ווען די לערערנס האבן זיך גיפונין אויף זייערע פאסטענס — ווער איז צו זיי גיקומין אין די שווערע מאמענטן און צושטראַלט זייערע גימיטער און באַלזאַם־ווערטער גיגאָסן אויף זייערע באַטריבטע הערצער? שטענדיק איז זי דערשינין פאַר אונדז ווי אַ באַשיצערן, גיזארגט פאַר די קלענצטע אַזוי גיט ווי פאַר די גרעסטע באַדערפנישן אונדזערע.

איך דערמאַן זיך אַ גישיכטע מיט עטליכע יאָר צוריק. איך בין גיפאָרן קיין קערניצעוויץ אַלס לערערן, פאַרשטייט זיך, אַז נישט אַליין. שרה שענירער איז גיוועזן מיין באַגלייטערן.

3 ביינאַכט זענין מיר אַהין אָנגיקומין — אַרום איז גיוועזן שטיל, קיין שאַרך פון קיין מענטש האט מין נישט גיהערט — ווי אַלץ וואלט גיוועזן אָפּגישטארבן. זינצטער און גליטשיק. פרוי שענירער האַלט מיך ביים האַנד און מיט שנעלע טריט גייען מיר אריין אין וואקזאַל, דארט האבן מיר זיך אָנגישטויסן אויף 2 פריילינס, וועלכע האבן גיהאַלטן ב"י זשורנעלער אין דער האַנט — דאָס האבן זיי אונדז ערוואַרט.

צומארגנס איז פארגיקומין אַן־עפנטליכע פאַרזאַמלונג, פרוי שענירער האט גי־האַלטן איר רעפעראַט. גירעט אויף איר שטייגער. פשוט אָן קונצן, מיט האַרציקע ווערטער זיך גיוואונדיט צו די פרויען, פאַר זיי גישילדערט, דאָס היינטיקע לעבן און גיבעטן זיך ביי זיי צו העלפן, אַז די יונגע נשמהלעך זאלן חלילה נישט נפגם ווערן, גיבעטן זיך ווי אַ מאַמע בעט קינדער.

אַזוי איז שוין גיוועזן איר נאַטור, ווען זי האט גירעט פאַר מענטשן, איז זי גיוועזן אַזוי מאַמיש ווייך, אַזוי האַרציק מוטער־ליב. אין די מינוטן איז זי גיוועזן אַלימינס מוטער, און מערקווירדיק, די צוהערער האבן זיך אין די מינוטן אויך גיפילט, ווי זיי זענין אירע קינדער. פשוט איז זי גיוועזן אין איר האַלטונג, קיין שום עפעקט־פוליס נישט פאַרמאָגט אין איר רעדן, אבער דאך שטאַרק איז גיוועזן איר איינ־פלוס. און מעכטיק איר כּוח. אין איר נאַטור איז גילעגן באַהאַלטן טיפע גיהיימניס־פולע און ג–ט גיבענטשטע קרעפטן.

אין מיטן רעפעראַט האט מין איר גיפראַוויט שטערונגין, עטליכע צווישן־רופן זענין גימאַכט גיווארן — פרוי שענירער האט גיענטפערט, נאר זי האט זיך נישט באַגנוגנט בלויז מיט אָפּענטפערן. מיט איר אינסטינקט האט זי דערפילט, אַז די דאזיקע מיידלעך—געגנערנס קענין אַמאָל זיין אַ שטערונג פאַר מיר אַלס לערערן, און דאָס האט זי אַלס מוטער נישט נישט גיקענט רואיק פאַרטראָגן. גלייך נאָך דער פאַרזאַמלונג האט זי גיבעטן מע זאַל אַריינבעטן די מיידלעך־צווישן־רופערנס און אַ גאַנצע נאַכט האט זי מיט זיי פאַרבראַכט אין אַ דיסקוסיע און אַזוי לאַנג מיט זיי גירעט און גישמועסט ביז זי האט גיווינין זייערע הערצער און — די זעלבע מיידלעך זענין שפּעטער גיוועזן אַקטיווע מיטגלידערנס פון בנות אגודת ישראל.

• • •

ווען מיר דערמאַנין זיך פון אונדזער לעבן אין סעמינאַר שיינט באַזונדערס אַרויס די ליכטיקע גישטאַלט פון שרה שענירער. זי איז דאך גיוועזן די צענטראַלע פינור אַרום וועלכע מיר האבן זיך גרופּירט. זי איז דאך נישט גיוועזן בלויז פאַר אונדז קיין דערציערן און די ווענט פון סעמינאַר, נישט בלויז אין די שעהן פון די לימודים, אויך אויסער די סעמינאַר־ווענט און אויסער די באַשטימטע שעהן איז זי גיוועזן מיט אונדז גיבונדן, האט זי אַריינגידרינגין מיט איר גייסט. איר יעדע טאַט, איר יעדע באַוועגונג האט אונדז גידינט פאַר אַ לימוד.

עס ליגט נאך טיף אין אונדזער זכרון די אָנצייליק גימיטליך פאַרבראַכטע שעהן מיט פרוי שענירער אויסערהאַלב דעם סעמינאַר. אירע האַרציקע שילדערונגין פון אירע לעבנס־יאָרן ווי אַזוי זי איז גיקומין צום גידאַנק וועגן ב"י, די אַלע נלגולים וואָס זי האט דורכגימאַכט, וועלכע זי האט אַזוי ליב גיהאַט שטענדיק צו דערציילן. און פון אַלע אירע ערציילונגין און פאַסירונגין האט אַרויסגישיינט דער מוסר־השכל, די כּונה פון דערציילן, אַז יעדער מענטש דאַרף זארגן פאַר דעם לבוש פון זיין נשמה טוענדיק אַפילו די פשוטסטע זאַך, אַזוי ווי זי, ווען נייענדיק מלבושימלעך פאַר די קערפּערלעך פון יונגע קינדער, האט זי גיחלומט אויך וועגן די גייסטיקע מלבושים פאַר די דאזיקע נשמהלעך.

אין יעצט ווי שטאַרק האט גיווירקט אויף אונדז די צדקה־אַרביט פון פרוי שענירער, וועלכע זי האט גיטון מיט אַזוי פיל האַרץ און גיפיל, הצנע־לכתדיק אָן טומל און גירויש, שטיל זיך גישלייכט איבער די גאַסן, אָנגיקלאַפּט אין יידישע הייזער און גינומין דארט פאַר אָרימע, פאַר הונגעריגע.

יעדן פרייטיק האט זי אונדז מיטגינומין און אפטמאָל אַליין אונדז גישיקט כּדי אַזוי אַרום צו דערוועקן ביי אונדז דאָס מענטשלעכע גיפיל, דאָס רחמנות גיפיל, כּדי אין יעדן מאמענט צו זיין גרייט צו העלפן אַ דערדריקטן און נויטליידנדן. ביי יעדיס מאָל האט זי אונדז גישילדערט די גרויסקייט פון דער מצווה: צדקה בסתר, און וויפיל פרייד מע פאַרשאַפט דעם מענטש, ווען אין זיין הויז איז שבת גיגרייט דער טיש.

איינס פון אירע שטרעבונגין וועגן וועלכן זי האט מיט אונדז כסדר גירעט איז גיוועזן די וויכטיקייט פון תפלה בצבור. פאַר דער דאזיגער מצוה איז זי גרייט גיוועזן אויף אַלים. קיין שום שווערע זאַך איז פאַר איר נישט שווער גיוועזן...

אין יאָר תרפ"ו ווען מיר סעמינאַריסטנס זענין גיוועזן אין יאָרדאַנאָוו אין אַ זומער קאָלאָניע, איז איינמאָל אין אַ שבתדיגן פרימארגן, ווען דער הימל האט זיך גיהאַט שטאַרק פאַרוואָלקנט און אַ גרויסער שלאַקס־רעגן האט זיך אַראָפּגילאָזט באַגלייט מיט דונערן און בליצן, האט זיך גיעפנט אַ טיר, אין וועלכע ס'האט זיך באַוויזן שרה שענירער אָנגיטון גרייט צו גיין איז שטאָטישן בית המדרש צום דאַווינין

אליעזר שינדלער

שָׂרה שענירער

אין דער שיינער, שטילער,
נגידישער קראָקע —
אין דער שטאָט פון לומדות,
פון חסידות און צדקה;

האט שרה שענירער,
גיליִיגט דעם יסוד,
צונ־אַ בנין־מפואר,
גיהייליקט צו גאָט.

און שטאַרק האט איר רוף,
ווי דאָס קול פון אַ וועכטער —
גיבּעטן, גיוואָרנט,
די יידישע טעכטער;

גיקליבן, גיזאַמלט,
אַרום דער מנורה,
יונגטשקע מחנות,
גיטריי דער מסורה.

און דארט וואו ס'האט מינות,
צובראָכן, צוריסן —
גישאַפן גיצעלטן.
פאַר צניעות און וויסן.

און די וואָס מיט שנאה,
פון פאַלק זיך דערווייטערט;
דערנענטערט צו תורה,
גירייניקט, גילייטערט.

איז גרויס גאָר איר תּיקון,
גיוואַלטיק איר זכיה —
און וואָס אמאָל מערער,
צובליט זיך די זריעה.

און ס'גרינין די ביימלעך,
און ס'וואַקסן די פּירות,
אין זוניקער שפע
פון חָרות און חֵירות...

א. י. ליפּמאַנאָוויטש

דער כּוח פון פּשטות

די מאדערנע גישיכטע פארשונג האט אָנערקענט די וויכטיקע ראָל, וואָס מאַסן־יחידים שפּילן ביי היסטארישע גישעענישן. אַזוי למשל, ווערט אָנערקענט, אַז אין מלחמה, איז נישט דער פעלד-האַר, דער יעניקער, וואָס מיט זיין מלחמה-קונסט איז ער מכריע צום נצחון פון דער אַרמיי, נאר דווקא דער אומבאַקאַנטער זעלנער מיט זיין בלוט און לעבן. ביים פרידלעכן אויפבוי ווי־דער פון אַ לאַנד, שאַפט נישט נאר דער גילערנטער מיט זיין גיגאַנטישן פלאַן דאָס אויפבוי-ווערק, נאר אויך דער אַרביטאָרער מיט זיין שוויס און האָ־ראוואַניע.

די יידישע פרוי, כאָטש זי האט אינים עפנטלעכן לעבן פונם יידישן פאַלק נישט פאַרנומין אפיציעל קיין פּלאַץ (כל כבודה בת מלך פנימה), פון דעסט וועגן שרייבן איר צו אונדזערע חז"ל, דעם פאַרדינסט פאַרן גרעסטן היסטאָרישן גישעעניש אין דער יידישער גישיכטע, וואָס איז גיוועזן יציאת מצרים; דאָס באַפרייען זיך פון שקלאַפן, וואָס זענין שוין אליין גיוועזן משוקע אין מ"ט שערי טומאה ל"ע, פון אַזאַ מעכטיק מכשפים-לאַנד ווי מצרים, האט השי"ת גיהאָלפן נאר אינים זכות פון נשים צדקניות.

און שוין ביי מתן תורה גיפונין מיר, אַז השי"ת האט באַפוילן משהן זיך צו ווענדן צו די פרויען (כה תאמר לבית יעקב) אַלס פאַקטאָר פון וועלכן ס-איז אָפּהענגיק דאָס האַלטן פון דער תורה *).

די יידישע פרוי האט אויף זיך גינומין — דורך אַ נאַטירלעכן אמונה־אינס־טינקט — דאָס שליחות פון אַ דערציערין פון אַ יידיש דור, און דאָס דאזיקע שליחות דערפילט עס בשלימות במשך דעם גאַנצן גלות.

ווען אין די ישיבות פון בבל האט גיקלונגין דער קול תורה האבן יידישע מאַמיס גיטראָגן אַהין זייערע פּיצלעך קינדער, כּדי זייערע אויערן זאלן אין זיך איינזאַפּן דאָס גיזאַנג פון דער הייליקער תורה, און זייערע אייגעלעך זאלן זיך אָנזעטיקן פון די ליכטיקע צורות פון די הייליקע חכמים.

אין שפּעטערע תּקופות, ווען דער מאַן איז גיווען פאַריאָגט נאך פּרנסה, אדער ער האט פון זיך אין גאַנצן אַראָפּגיוואָרפן דעם עול פּרנסה און גיזעסן יומם ולילה און גילערנט אדער גיוועזן א "יושב" ביים רבין, און די פרוי האט גי־מוזט אַרויסברענגין דאָס שטיקעל ברויט. דעמאָלט איז דאָס גיוועזן די יידישע פרוי וואָס האט גיזארגט פאַרן חינוך פונים קינד, נישט גיזשאַליוויט קיין מי און קיין געלט און גישיקט דאָס קינד אין דער ישיבה אַריין אדער עס גי־האַלטן ביי תּלמידים, אַבי ס-זאָל זיין אַ בן תורה. אַליין איז די יידישע מאַמע גישטאַנין אין מאַרק אדער אין קלייט גיפרוּוירן פאַר נאסקייט, הונגער און קעלט. דאָס לעבן זיך נישט פאַרגינין, אבער פאַר שכר-לימוד האט זי תמיד גיהאַט צו באַצאָלן.

דאָס איז גיוועזן דער כּוח פון אמונה פשוטה, אָן שום חקירות און פילאָזאָפיעס נאר האַרציקע פרומקייט ביז מסירת נפש.

• * •

ווען מיר ווילן אַנאַליזירן די פּערזענלעכקייט פון שרה שענירער ע"ה, שטויסן מיר זיך אָן — ווי ביי יעדער שעפערישער פּערזענלעכקייט — אויף אַ ריי מוטיקע פּיאָנערישע לייסטונגין און אַ היבש ביסל שרייבערישער ירושה. און מיר בלאָנדזשן אינים דאזיקן פּיראַמיד פון ממשותדיקע און שרייבערישע שאַ־פונגין, און מיר קענין נישט גיפונין דעם אויסגאַנגספונקט פון דער דינאַמיק וואָס האט די דאזיקע מערקווירדיקע פרוי באַוואויגן צו אַזעלכע מוטיקע מעשים.

צופעליק שטויס איך מיך אָן אויף אַ פּריוואַט שרייבן פון שרה שענירער ע"ה (גיפינט זיך אין מיין רשות) וואָס זי האט בשעת מלחמה גישריבן צו אירס אַ באַקאַנטער. אינים דאזיקן שרייבן דערציילט זי מיט התלהבות וועגן די דרשות פון ראַבינער פלעש און איז איר מודיע דעם באַשלוס, אַז צוריקקומינדיק קיין קראָקע וועט זי זיך ווייטער אָפּגיגעבן מיט שניידעריי פאַר קינדער, און גלייכ־צייטיק וועט זי בעטן די יידישע מאַמיס וואָס ווילן איר געבן צו נייען, אַז זיי זאלן איר שיקן זייערע קינדער, כּדי זי זאָל מיט זיי לערנין יידישקייט. פונים דאזיקן שרייבן זעט מין בולט אַרויס דעם טיפּ פון דער פאַרצייטישער יידישער פרוי מיט איר פּשטות און מסירת נפש פאַר יידישקייט, און מיר ווייסן דעם סוד פון איר כּוח און מוט.

בשעת שרה שענירער ע"ה האט ביי זיך באַשלאָסן אירע כּוחות מקדש צו זיין דעם חינוך הבנות, האט זי זיך נישט וויכטיק גימאַכט מיט פּראָבּלעמין פון טעכטער-דערציאונג, פון זיך נישט גיבלאָזן וועגן דער הויכקייט פון איר שליחות, נישט גיפּרואווט צו גיוואונין פּערזענלעכקייטן פאַר איר פּלאַן, בכלל האט זי פאַרמיטן יעדן פּרסום און פּראַפּאַגאַנדע-טאַראַראַם, נאר פשוט זיך אַוועקגיזעצט לערנין יידישקייט מיט קינדער מיט אַזאַ ערנצטקייט און תּמימות אַזוי, אַז נישט נאר איר דאזיקער שריט האט נישט אַרויסגירופן אַ קעגנער־שאַפט (וועגן חשש פון לערנין מיידלעך תורה "כדומה") נאר, אדרבא, האט נאך אַרויסגירופן אַ גרויס צופרידנקייט און הסכמה אין אַלע קרייזן.

דער דאזיקער פאַקט ווייזט אונדז נאכאמאָל דעם סוגיסטיוון כּוח פון דער ממשותדיקער מעשה, אַפּסטראַקטע אידעען מעגן זיי אַפילו האבן דעם גיהויבנסטן תּוכן, וועלן זיי קיין מאָל נישט האבן די השפּעה, און זיי וועלן קיינמאָל נישט דינין אַלס לעבידיק משל און איבערצייגנדיקן כּוח, וואו ס-באַווייזט אַ מעשה. אַן־אויפריכטיקער אַ ממשותדיקער אויפטו, אָן שום פּניות און אָן שום קונצן, נאר אַ ריינע מצוה לשמח.

דער בולטסטער באַווייז פאַר דער וואַגיקייט פון שרה שענירערס אויפטו איז די התלהבותדיקע צוגיבונדענקייט צו איר פּערזאָן מצד דער קלענצטער בית־יעקב תּלמידה ביז צו דער דערוואַקסינער "בנות" חברה, שוין נישט רעדנדיק די אָנערקענונג מצד דעם גרויסן רעליגיעזן צבור וועלכער האט אין איר גיזעען דעם רעטער פון יונגין ווייבלעכן דור, וועלכן מ-האט שוין גיהאַלטן פאַר כמעט פאַרפאַלן פאַרן רעליגיעזן יידנטום.

און דאָס אַלץ צוליב דעם כּוח פון ממשות, פון פּשטות.

זאָל איר אָנדענקין זיין צו אַ ברכה פאַר דער באַוועגונג וואָס זי האט גישאַפן.

*) אגב איז כּדאי צו באַמערקן, אַז אפשר איז איינס פון די סבות פאַר וואָס דער אייראָפּעאיזם האט זיך מער ווי די פריערדיקע קולטור-שטרעמונגין אַריינגעקומין אין דער יידישער גאַס, ווייל דער אייראָפּעאיזם מיט זיינע עמאַנציפּאַציע אידעען און ליבעראַליזם האט גיהאַט אַ פּע־מעניסטישע קולטור-פאַרים, מיט אַ שטאַרקער עסטעטישער און סענטימענטאַלער באַטאָנונג און איז צום אָנגיטראָפן אויף די הויפּט-שוואַכקייטן פון דער פרוי און גיוואונינדיק די פרוי, האט דער אייראָפּעאיזם פאַר זיך גיהאַט אַ לייכט פעלד צום איינעמין.

פאַרוואונדערטע האָבן מיר זיך גיפרעגט: ווי גייט יעצט פרוי שענירער אין אַזאַ רעגן?

מיר וועלן נישט לאָזן — האָבן אַלע גישריגן אין איין קול.

זי איז גישטאַנין און גישמייכלט גיוואַרט ביז אַלע וועלן אָפּרעדן און דאַן גוטמי־טיק צו אונדז אַ זאָג גיטון:

— צי גידענקט איר נישט דעם פסוק: בבית אלקים נהלך ברגש.

— יאָ, מיר גידענקין, איז גיקומין אַנ׳ענטפער. אויב אַזוי ווייסט איר דאָך מסתמא, אַז די ראשי תבות פון רגש זענין: רעגן, גליטש, שניי, ד. ה., אַז אפילו אין אַזעלכע מאָמענטן דאַרפן מיר גיין בבית אלקים.

און זאָגנדיק דאָס האָט זי זיך גלייך גילאָזט אין דעם דאָזיגן שטורים אויפן וועג אין בית המדרש.

* * *

שווער איז אונדז שוין צו מאַכן מיטן גידאַנק, אַז אט די גרויסע ליכטיקע און אַלזייטיקע פערזענליכקייט איז פון אונדז אַוועק.

שווער, שווער, אָבער די טרויריקע דאַטע כ״ח אדר תרצ״ה צווינגט אונדז צו טראַכטן, אַז פרוי שענירער איז שוין מער צווישן אונדז נישטאָ!

די פאַרטזעצונג פון די קינדער

(פון אַ בריוו צו אַ חברטע)

חנה ראט

דיין בריוו האָט מיך זייער פאַרוואונדערט. ווי קען מין אַרויסגיבן אַנ׳אורטייל, גי־שטיצט אויף אייניקע השערות? כ׳קען נישט אין דעם פאַל בשום אופן פאַר־שטיין דיין קורצזיכטיקייט. דיין אורטייל פאַרקלענערט דעם ווערט פון אונדזער באַוועגונג, אין ערשטער ריי איר שעפערן. צי איז טאַקי די ווייטערדיקע עקזיס־טענץ פונם בנין פאַרבינדן מיטן לעבן פונם בויער? אויב יאָ, ווי איז צו אים און ווי איז צו זיין ווערק. דער אמתער שעפער איז דער, וועמינס שאַפונג לעבט אים איבער און צובליט זיך ערשט דערנאָך.

די שעפערן פון אונדזער באַוועגונג האָט אַליין גיפאַרימט, גישטאַלטעט יעדיס שטיינדל, יעדן ציגל, וואָס זי האָט גיקליבן פאַר איר בנין. ביי דער דאָזיקער אַרביט איז זי קיינמאָל נישט גיוועזן אַליין. שטענדיק גיהאַט אין איר נאָענטקייט גיטרייע, איבערגיגעבינע העלפערנס. די דאָזיקע האָבן גילעבט אין איר אַטמאָס־פערע, דורכגידרונגן גיוואָרן מיט איר גייסט, גיעטימט מיט דער זעלביקער לופט, וואָס זי אַליין, איינגיזאַפּט אין זיך אירע אידעען און גיפילן, פאַראייגנט זיך אי״ע מידות. שטענדיק האָבן זיי גיהאַט פאַר זיך דאָס לעבעדיקע פאַרבילד — ביי״ן דאַווינין, ביים עסן, ביים טאַנצן, ביים לערנין. ביז ס׳איז ענדליך, נאָך יאָרן, גישען... דער איבערברוך. ס׳האָט זיך גיענדיקט. זי איז אַוועק. פאַרשווינדן פון דער גישיכטלעכער אַרענע.

גרויס, זייער גרויס איז דער פאַרלוסט. אָבער פיל, פיל מער איז גיבליבן. פאַר־שוואונדן דער גוף. גיבליבן אָבער דער גייסט, וואָס לעבט און ווירקט צווישן אונדז, צווישן דער לערערשאַפט אויף אַנ׳אייגינים שטייגער.

דו פרעגסט זיך: ווי אַזוי גייט ווייטער אייער אַרביט?

אויף דעם איז נאָר דאָ איין ענטפער: קום און זע!

אַלץ גייט, ווי פריער. די ענערגיע איז נאָך פילפאַך פאַרשטאַרקט גיוואָרן, דער טעמפּאַ־שטאַרק פאַרשנעלערט, דער רעזולטאַט פון דער אַרביט ממילא פאַרגרע־סערט. די זאָרגן, דער עגמת נפש, דער צער, וואָס דאָס האַלבע יאָר האָט אונדז אַזוי אומברחמנותדיק גיליפערט, איז גיוועזן פאַר אונדז אַ לימוד, אַ שווערער פּרוּאוו, וואָס האָט אונדז גימאַכט פעסטער און שטאַרקער.

דאָס שרעקלעכע אומגליק האָט אומגיהייער פאַרגרעסערט אונדזער אחריות. די לערערשאַפט האָט דערפילט ווי דער גאַנצער עול ליגט אויף זייערע אַקסלין. דער עבר דינט פאַר אַ יסוד. די אוטאָפּיע איז רעאַליזירט. דער בנין — אויסגי־בויט. וואָס דען? די פאַרטזעצונג, די דערהאַלטונג. דאָס איז נישט אַזוי לייכט. אחריות העלפט אָבער דערצו זייער פיל. דאָס אחריות איז פאַראַן. מע ציטערט פאַרן מינצטן אָפּנויג. מע וויל גיטריי זיין, גאָר נישט פאַרפעלן. באַטראַכט מין דעריבער מיטן גרעסטן ערנצט, יעדע זאַך, פון קליין ביז גרויס. די פיל־יעריקע דערפאַרונג האָט אונדז גילערנט, אַז אונדזער אידעע דולדעט נישט קיין קאָמפּראָ־מיס, מוז בלייבן קרישטאָל־ריין. דעריבער שטייט יעדע פון אונדז אויף דער וואַך, צו דערהאַלטן די הונדערט פראָצענטיקע גאַנצקייט.

די אַרביט פון דער לערערשאַפט גייט אין צוויי ריכטונגן. די ערשטע נעמט אַרום סעמינאַר, די צווייטע — דאָס שול־וועזן איבער גאַנצן לאַנד. די נאָר וואָס פאַרגי־קומינע קרייז־קאָנפערענץ פון דער לערערשאַפט שפּיגלט בולט אָפּ ביידע אַרביטס־ריכטונגן.

בלויז די איניציאַטיוו, די צוגרייטונג, דער סדר היום, דער גאַנג פון די פאַרהאַנד־לונגן, די זאַכלעכקייט זאָגט שוין גינוג עדות אויף דער פירערישער האַנט פון דער באַוועגונג. דער שאַפנדיקער כוח, די טרייבנדיקע ענערגיע לאָזט זיך פילן אויף טריט און שריט.

נישט ווייניקער האָט זיך גילאָזט מערקן אויף דער אָנגיקומינער לערערשאַפט פון דער פּראָווינץ. זייער אַרביטס־לוסט, זייער אינטערעס, זייער זאַכלעכקייט, זייער ערנצ[..]ה [..] גימאַכט אַנ׳אָנציקנדיקן איינדרוק אויף יעדן בייוואוינער. האָסט דאָ נישט גיהערט קיין אינהאַלטסלאָזע פּלאַפּלעריען, קיין כאַאָטישע דיסקוסיעס. אַלע האָבן גיאַרביט און צוגיטראָגן ווערטפולע ציגל צום גרויסן בנין.

נאָך מער קענטיק איז די איטענסיוויטעט, דער מוט און גלויבן ביי די סע[..]ינאַר־שילערנס גופא. וואָס דאַרף איך איבערגיבן מער? כ׳וועל דיר נאָכזאָגן זייערע ווערטער, ווי זיי זאָגן עס אַליין.

— מיר מוזן יעצט אַנדערש פילן און טראַכטן. מיר מוזן יעצט אַנדערש אַרביטן.

אַ פלוצלינגע איבערקערעניש. די קינדער זענין גיוואָרן מענטשן. פולע רייפקייט. זיי שטרעבן צו פאַרלייכטערן די לאַסט פון זייערע פירערנס. די גרעסטע טייל ווילן זיי נעמין אויף זיך. די אַרביט איבער זיך און די צוזאַמינאַרביט איז רעאָר־גאַניזירט. ווי ס׳זעט אויס יעצט, דאַכט זיך, אַז די אויפזיכט פון דער לערערשאַפט איז גאָר איבריק. מע לעבט און מע אַרביט אונטערן איינדרוק פון דער שעפערנס השפעה, ווי זי וואָלט גילעבט, ווי זי וואָלט ווייטער מיט אירע מעשים טובים און מדות טובות מיטגיריסן די מאַס.

פאַרוואָס זאָל עס דען נישט זיין אַזוי? זי האָט דאָך אַזוי לאַנג אויף זיי גיווירקט זיי באַגייסט[..]רט, זיי דערוואַ[..]ימט. פּ[..]רוואָס זאָלן די יעצט נישט צאָלן זייער חוב? פאַרוואָס זאָלן זיי אויך נישט נעמין אַ חלק אינם אחריות, אַ חלק אין דער אַרביט!

ס׳איז דער ערשטער פרייטיק צונאַכט פונם פאַרגאַנגינים ווינטער. חוץ די אַלטע קורסן, זענין אויך אָנגיקומין נייע. פרוי שענירער האָט נאָך גילעבט. אָבער אינים סעמינאַר איז זי שוין נישט גיוועזן. די שווערע קראַנקייט האָט זי שוין גיפּייניקט.

גיגאַנגען זענין אין צווייען, אין דרייען, פאַרטיעסווייז. יעדע גרופּע איז באַשטאַנין פון „אַלטע״ און „נייע״. כ׳האָב גיהערט אָפּגיריסענע ווערטער. אָבער דערפון איז גינוג צו זען, ווי דאָס אחריות, די אַרביט, גייט פון זיך אַליין איבער פון עלטע־רע צו יונגערע, ווי מע פרעגט זיך אויס אויף די הנהגות פונם סעמינאַר, ווי מ׳גיט זיך איבער די וויכטיקסטע ידיעות, ווי מע דערציט זיך געגנזייטיק. דער סיסטעם לאָזט זיך כסדר מערקן אויף טריט און שריט.

דעריבער, מיין חברטע, זעענדיק די צוגיבונדנקייט פון די שילערנס, די אומדער־מידלעכע אַרביט פון דער לערערשאַפט, מוז איך דיין אורטייל סטעמפּלין פאַר פאַלש. יעדע, וואָס איז ביי אונדז, דאַכט זיך מיר, טוט אַלץ, כדי צו לינדערן דעם פאַרלוסט, כדי צו פאַרקלענערן דעם צער, כדי צו באַלוינין איר, דער מייס־טערנס, אַרביט, מיט תורה, עבודה און גמילת חסדים.

דאָס ענינות פון דער גרויסער מאַמין

מאַלע קאַללער

דער קומינדיקער יידישער גישיכטע־שרייבער וועט זיצן גיבויגן איבער אַרכיוון און שלונגין יעדיס וואָרט פון דיר. ערשט יענער פאָרשער מיט אַ סך דורות שפּעטער וועט וויסן ווי אָפּצושאַצן דיין גרויסקייט. נישט מיר, צופיל איינגילעבט זענין מיר גיוועזן מיט דיר, אַז מיר זאָלן קענין גיפינין דעם אויסדרוק פאַר דיין וועזן

אַמשטאַרקסטן האָב איך גיפילט דיין גרויס ענינות. אַ מאָל גייענדיק פון אינטערנאַט, אַ ביסל פאַרטראַכט, ביסטו מיר אַקעגן גיקומין און מיך די ערשטע באַגריסט מיט אַזאַ ליכטיק און פריידיק פּנים. אַ ים מיט גיפילן האָט מיך דאַן אַרומגינומין: כ׳האָב דערקענט אַז דו ביסט אַ מענטש פון אַ העכערער וועלט, ווי די, אין וועלכער מיר לעבן.

שפּעטער פלעגסטו קומין זעען ווי ס׳האַלט מיט יידישקייט אין דיינע שולן. איך אַלס לערערן האָב דיך באַגריסט און גיוואָלט אויסדריקן דאָס אַלץ, וואָס כ׳פיל פאַר דיר, האָסטו זיך גיבעטן: „לאָז אָפּ, מע דאַרף נישט, מע דאַרף נישט״.

דו, וואָס ביסט גיוועזן אַזוי פּצלדון־פעסט אין יראה, פלעגסט באַוואונדערן וועןדו האָסט דאָס גיזען ביי דיינע קינדער.

דו, וואָס האָסט אָנגיצינדן דאָס ליכט פון תורה אין טויזנטער הערצער, פלעגסט שטיין און באַוואונדערן, אויסהערן פון אונדז די תורות וואָס מיר האָבן ביי דיר גינומין.

כ׳וואָלט גימעגט טויזנטער מאָל לייענין איבער דעם באַשיידנקייט פון אונדזערע גרויסע גישיכטלעכע גישטאַלטן. אָבער דעם אמתן באַגריף וואָלט איך פון די נישט גיקענט האָבן, ווען איך וואָלט דיך און דיין ענינות נישט גיקענט.

איצט ווען ס׳וועט קומין יום־טוב, די פאַסט וועט שוין מער נישט ברענגין דיינע האַרציקע בריוולעך, וועלן מיר דערפילן אַ העכערע פאַסט, אַ התעוררות דלאַייל וועט עס אונדז איבערגעבן.

דעריבער נישט רעדן, שטיל זאָל זיין אַרום דעם גרויסן קבר — שטיל אָן ווערטער, ווייל עס זענין נישט פאַראַן קיין ווערטער. און דו די רואיק, גרויסע מאַמע, מיר ווייסן צוליב וואָס דו האָסט גילעבט און מיר וועלן בעזהשי״ת די אַרביט ווייטער פאַרטזעצן און דאָס וועט זיין דיין שענסטע מצבה.

אַל תטוש תורת אמך!

הענע זיסקינד

פאַראַן פּערזענלעכקייטן אין אונדזער יידישן לעבן, וואָס פאַרלייכטן די וועלט מיט אַ חידוש, וואָס פאַרוואונדערן און ווערן באַוואונדערט פון יחידי סגולה, וואָס פאַרשטייען זיי. פאַרט־פּן און דערגרונטעווין דעם אַרויסגיזאָגטן גידאַנק אדער אידיי. די איבריקע, דער המון שטייט נאָר מיט דרך־ארץ פאַרן אויטאָריטעט, הערט זיך איין, כאָטש ער פאַרשטייט אים נישט.

ס׳זענין אָבער דאָ פּערזענלעכקייטן וואָס זייער פּערזאָן אַליין, אָן לערנין זענין אַ תורה. מענטשן, וואָס אין זייער אָנוועזנהייט איז נישט מעגליך צו זיין נישט ערלעך. מיט זייער קרישטאָל־ריינקייט און מסירת־נפש דערוועקן זיי אַ הרהור תשובה, זיי ווירקן ריייניקנדיק, לייטערנדיק.

דאָ איז נישטאָ וואָס צו הערן, נאָר צו זעען און נאָכצוטון.

אויף אַזאַ זאָגט שלמה המלך: „ואל תטוש תורת אמך״, ווענד נישט אָפּ פון דיר דאָס מוסטער־בילד פון דער תורה וואָס עס האָט מיט זיך פאַרקערפּערט דיין מוטער.

דאָס איז גיוועזן פרוי שענירער ע״ה

זי האָט גיווירקט מיט איר פּערזענלעכקייט. זי האָט נישט אַזוי פיל גירעט וועגן קדושה און שבת, וויפל זי האָט גישאַפן אַנ׳אַטמאָספערע פון שבת און קדושה.

זי האָט גיאָטימט מיט יידישקייט, זי האָט מיט זיך פאַרגישטעלט אַ שלמותדיקע יידישע פּערזענלעכקייט.

אַנ׳אשת חיל — מיט אַזוי פיל עקשנות און אויסדויער האָט זי גישאַפן דאָס, וואָס ס׳האָבן פיל דורות נישט גיקענט.

די ווירקנדיקע, די שאַפנדיקע און די אַלץ זאָגנדיקע מאַמע.

זאָל זי פאַרבלייבן אין אונדזער זכרון אַ שטאַם בילד, וואָס מאָנט און פאָדערט כסדר — אל תטוש תורת אמך!

קראָקע דאַרף שטאָלצירן!

שרה חנה גוטער

פאַראַן מאָמענטן, וואָס רייסן אַוועק דעם מענטש פונם אַרום, פונם גיטומל, פאַר־פליען מיט אים ערגיץ ווייט, ווייט אין דער נאָנטער אדער ווייטער פאַר־גאַנגינהייט.

ס׳דערוועקן זיך ערינערונ[..]ן, וועלכע האָבן זיך פאַרקריצט אין זכרון, איבערלאָזנדיק אַ טיפן, נישט־פאַרגעסלעכן רושם.

כ׳דערמאָן מיך, די ערשטע צייט פון די יאָרן פ״ג־פ״ד, ווי פרוי ש. האָט גישפּרייזט צו קבלת־שבת, אויך איך בין מיטגיגאַנגען. ביים דאַווינין שטייט זי פאַרטיפט אין די תפלות פריידיק, און דאָך איז אין דער חדות־הנפש אַ ביסל אומיט פאַראַן. מיר גייען שוין אַ היים און פלוצלים, בלייבן מיר שטיין. ווייס איך דען צי איך טו גוט? צי מאַך איך נישט נאָך מער קאַלע? ווייסט דאָך, אַז מע רעט ביי מיר אין שול פּויליש. כ׳ווייס, אפשר זענין פאַראַן צווישן די מיידלעך אַזעלכע, וואָס וואָלטן גירעט יידיש, ווען זיי וואָלטן נישט גיקומין צו מיר אין שול אַריין! אָבער פרוי שענירער — באַרואיק איך זי — אַז מע האָט האַלץ פאַלן דאָך שפּע־נער. דאָס האַלץ קען דאָך נישט בלייבן אַ נישט צוהאַקטס. פרוי ש. פאַרטראַכט זיך, באַקומט מוט און כוח. ניין! „כ׳וועל בעז״ה נישט קאַלע מאַכן, אַז דער רצון איז גוט״.

שבת נאָכמיטאָג לערנט זי מיט די מיידלעך „מסלת ישרים״. ביים פאַרענדיק רופט זי אויס: „קינדער כ׳פיל מיך גליקליך, אַז איר זענט דאָ פאַרזאַמלט, אָבער שטאַט צו גיין אויף דער גאַס. ס׳טוט מיר איינס נאָר וויי, וואָס איר רעט נישט יידיש, טוט מיר צוליב און רעט יידיש. כ׳האָף, אַז איר וועט אוודאי מיר צוליב טון און פאַרשאַפן דאָס פאַרגיניגן״.

די דאָזיגע דברים היוצאים מן הלב האָבן גימאַכט אַ שטאַרקן רושם און אַלע האָבן זיך אויפן אָרט מתחייב גירען צו רעדן יידיש.

אַ צווייט מאָל: מיר גייען מיט פרוי ש. אויפן אַלטן בית החיים אין קראָקע, גיבויגן שטייט זי איבערן קבר פון דעם גרויסן רמ״א, שעפּטשעט אַ תפלה, אַז זי זאָל מצליח זיין אין איר אַרביט. און אַזוי וואַנדערן מיר פון אָרט צו אָרט, פון קבר צו קבר. יאָ — זאָגט פרוי ש. — קראָקע דאַרף שטאָלצירן מיט אירע גרויסע יידן.

אוודאי איז קראָקע גרויס און קען שטאָלצירן בלויז צוליב דעם, וואָס זי האָט דיך גיבוירן.

היינט נאָך צוועלף יאָר, האָט קראָקע נאָך אַ קבר, אַ הייליק קבר פון אַ גרויסע יידישע פרוי — שרה שענירער.

קראָקע דאַרף שטאָלצירן.

צירל נייגרעשל

אַזוי ווי איר רצון!

איך דערמאָן זיך דאָס יאָר תרצ"ג, אָנהייב חודש טבת ווען ס'זענען אָנגיקומען נייע תלמידות אין סעמינאַר, פון אַלע עקן פוילן. זיי קומין פון גימנאַזיעס, העברעאישע שולן, פון פרעמדע וועלטן. אַ טייל בלויז קומט פון בעל־ביתיש חסידישע היימען. פרעמד איז דאך פאַר זיי די שטרענגע דיסציפלין, וואָס ווערט דאָ אינים סעמינאַר גיפאדערט. אבער דער ווילן, דער שטאַרקער רצון צו דעת, צו לערנין איז פאַראַן.

באַלד צומארגנס פאַרזאַמלט פרוי שענירער ע"ה די אַלע סעמינאַריסטנס צו דער תפלה. מיט אַ נישט באַשרייבלעכער פרייד ווייזט זי און לערנט דעם סדר פון די תפלות, די תפלה דויערט שעהן. די מיידלעך זענין נישט גיוואוינט דערצו, באַזונדער זענין זיי נאך מיד פון וועג.

פאַרמיטיק איז שוין נישט פאַרבליבן קיין צייט אויף קיין לעקציעס. ווענדן זיך די אייניגע מיט אַ שטומער פראַגע צו פרוי שענירער וועלכע ענטפערט פריילעך „לערנין וועט איר נאך גינוג, קודם דאַרפט איר אייך צוגיוויינין צו תפלה". דער דבספער האט אַלע פאַרוואונדערט, אבער דאָס אַליין איז שוין גיוועזן אַ לעקציע, אַ גינוגנדער לימוד, אַז דער עיקר איז נישט לערנין — נאר תפלה און מעשים — דאָס האט זיי באַלד גיגעבן צו דערקענין דעם דרך פון סעמינאַר, דעם רצון פון פרוי שענירער.

און אַט דער חותם, איר אייגנאַרט האט זי אַרויפגילייגט אויף דער גאַנצער בית־יעקב־באַוועגונג.

דעמלט איז אין מיר אויפגישווימען דער גידאַנק: ווער וועט נאָך הונדערט־און צוואנציק יאָר, ווען פרוי שענירער וועט מער נישט זיין, קאנטראלירן אונדזער באַוועגונג, ווי וועט זי דעמלט אויסזעען און וואָס פאַר אַ כאַראַקטער וועט די באַוועגונג דעמלט טראָגן?

כ'האב מיט אַלע כוחות פאַריאָגט פון מיר די אַלע פינצטערע מחשבות, כ'האב זיך באַהאַלטן פאַר מיין אייגינים גידאַנק, זיך גישעמט דערפאַר. נאר די געגנוואַרט פון פרוי שענירער ע"ה, איר לעבן און ווירקן, איר דאָ־זיין האט נישט דערלאזט צו קיין זארג, צו קיין מורא. זי האט גיזארגט און — פאַרזארגט, גיזארגט צו דערהאַלטן דעם אמת־יידישלעכן כאַראַקטער אין דער באַוועגונג. ס'זאל ח"ו נישט אַריינדרינגען אַ שפור פון דער פרעמד, גיוואַקסט און גיהיטן. איבער איר כאַראַקטער זי זאל נישט אָפנייגן און פאַרבלאנדזשין פון פשוטן יידישן דרך.

פרוי שענירער דערציילט עפיס. מיר זענין שוין אַדורכגיגאַנגין אייראפעאישע שולן. מיר ווילן אַביסל לאגיק, ראַציאנאַליסטיק. פרוי שענירער האט דערויף איין אַנטשידינים ענטפער: „אַזוי זאָגט די תורה, אַזוי זאָגן חז"ל".

אט אַזוי האבן מיר גיפינין אין פרוי שענירער ע"ה, די תורה־שטעלונג, „תמים תהי' עם ה' אלקיך" ווי רש"י איז מפרש התהלך עמו בתמימות וצפה לו ולא תחקור.

היינט... ווי איז אונדז — פרוי שענירער איז נישטאָ מער, און די פראַגע פון אַמאָל שווימט ווידער אַרויף. כיט יעדן טאָג וואָס פאַרגייט פון פרוי שענירערס פטירה, ווערט די פראַגע וואָס אַמאָל גרעסער און דערדריקנדיקער.

וואָס וועט זיין? ווער וועט אונדז קאנטראלירן?

ווער וועט אויף אונדז אַכטונג געבן, כדי מיר זאלן נישט פורץ־גדר זיין? אַליין זענין מיר גיבליבן, צו פרי איז פרוי שענירער אַוועק פון אונדז, מיר זענין נאך נישט דערגאַנצט אין יידישער פשטות און תמימות?

און מיר דאַרפן דאך טראָגן אַחריות, דאָס אַחריות פאַר דער באַוועגונג. מיר, די נאך־נישט שלמותדיקע און גיענדיקט־דערצויגינע, מיר דאַרפן זיין די יורשים, פאַרווירקלעכער פון איר רצון.

אבער אדרבא, זאל דער באַוואוסטזיין פון אונדזער מאַנגלהאַפטיקייט העלפן, דאָס באַוואוסטזיין אַז מיר דאַרפן נאך אַ פירערן, וואָס זאל אונדז קאנטראלירן. מיר האבן דאך גיקאנט פרוי שענירער, מיט איר גילעבט, מיר ווייסן איר רצון. דאָס דאַרף אונדז גליקליך מאַכן!

מיר וועלן נישט מער וואַרטן ביז פרוי שענירער וועט קומין קאנטראלירן, נאר מיר וועלן זיך ווענדן צו איר! — איר רצון זאל זיין דער מאַסשטאַב פון אונדזערע מעשים און אַרביטן.

גיטל לויפער

נאָנט צו איר...

כ'האב בטבע נישט ליב צו שרייבן, איבערהויפט ווען דאָס גישריבינע קומט אין דער עפענטלעכקייט. מיר ווייסן דאך גאַנץ גוט, אַז די גרויסע נפטרת נייטיקט זיך נישט אין קיין שבחים. אירע מעשים זענין דאך די גרעסטע עדות אויף איר פאַרזענלעכקייט, דאך פילט זיך אָפט, זייער אָפט אַ ווילן צו דערציילן, אַדורכצושמועסן און איבערגעבן אַן איבערלעבינישט.

כאטש איינס פון די פילע עפיזאדן אין איר מעשים־פול תוכנדיק לעבן.

די שרייבערן פון די שורות, איז גיוועזן אירס אַ שטענדיקע באַגלייטערן. גיוועזן פון אירע ערשטע תלמידות, ממש דערצויגן גיווארן ביי איר, נאָכגיטראָגן די ביכער. גילאָפן אין יעדע שליחות, אַזוי אַז מיינע חברטיס האבן מיך דערפאַר גירופן „דאָס שמשל".

די לעצטע יאָרן, אין וועלכע כ'בין שוין גיוועזן אויף אַ פאסטן, האב איך פשוט מיך נישט גיקענט דערוואַרטן די יום־טוב טעג כדי כ'זאל אַהיים־פאָרן און דאָס ערשטע אַרויפלויפן צו דער מאַמע שרה, דערציילן, טיילן זיך מיט איר און דאָס אַלץ אַדורכגילעבטע במשך דער צייט, פרעגן און לערנין. אין דער צייט, וואָס כ'פלעג זיין אין דער היים, האב איך מיך גיפילט ווי פון יענע יאָרן, תמיד גיזעסן ביי איר, גילערנט און גיטון איר שליחות מיט אַ טיפער אינערלעכער פרייד.

פאַר פסח, אַ היימקומינדיק, איז גיוועזן מיין עבודה כ'זאל צולייכטן די פרוי שענירער ע"ה, ביים בודק־חמץ זיין. דאָס איז גיוועזן נישט פון די לייכטע זאַכן. דאָס מבער זיין דעם חמץ האט ביי איר אַוועקגידויערט פון ניין אָוונט ביז צוויי אַ זייגער, טיילמאָל נאך פיל לענגער. איך בין שוין גיוועזן מיד ביז גאָר, שלעפעריק און צובראכן אבער זי. די גרויסע פרוי איז גאָרנישט מיד גיווארן זוכנדיק און נישטערנדיק אין אַלע ווינקעלעך, אויסווישנדיק אַלע שופלעדער און שענקלעך.

מיר זענין גיגאַנגין פון קאַטאַזשינא, אויגוסטיאַוסקא, שפעטער שוין אויך סטאַניסלאַווסקא און נישט דורכגילאזט קיין איין טעפל אדער שפאַרע, וואו זי האט נישט גוט אַריינגילויכטן.

די סעמינאַריסטינס, פלעגן זי דערמאַנין פאַר זייער אַ היים־פאָרן אויף פסח, אַז זיי זאלן נישט פאַרגעסן אפן צו לאזן זייערע שופלעדער, כדי מע זאל זיי קענין בודק־חמץ זיין. און אויב אַ סעמינאַריסטן האט פאַרגעסן און צוגישלאסן, דאַן האט זי זיך נישט גיבייזערט נאר רואיק גיהייסן ברענגין אַ העמערל, אַליין אויפגיקלאַפט און עס בודק גיוועזן ווי דער דין.

נאָך אַזאַ עבודה בין איך שטאַרק מיד גיוועזן, אַזוי אַז כ'האב אַ היבשע פאָר מינוטן נישט גיקאנט רעדן, פאַר אָנשטרענגונג.

צומארגנס פרעגט זי מיך, נו וועסט שוין איבער אַ יאָר זיכער נישט וועלן קומין צו מיר?

אבער ווי גליקליך וואלט איך גיוועזן, ווען כ'קאָן היי־יאָר אויך צו לייכטן, — זיין דאָס שמשל ביי אַזאַ הייליקע און ליכטיקע פערזענלעכקייט. וואָס איז אבער ליידער מיר מער נישט באַשערט גיוועזן.

איר גיטרייקייט בעת טון אַ מצווה, איר אָן שיעורדיקע אָנגשטרענגונג און מסירת נפש איז באמת גיוועזן צו באַוואונדערן. ס'איז גוט גיוועזן צו לעבן אין רער נאָנטקייט פון אַזאַ מענטש, וואָס האט אַזוי גילערנט מיט איר בלויזן התנהגות, מיט אירע מעשים. מיט איר מוסטער־לעבן פאַר דורות, פאַר גאַנצע תקופות.

קיילא שטראַך

דער קינדער־צער

איך שטיי פאַר מיינע קינדער אין בית־יעקב, די דערשיטערנדיקע בשורה איז שוין גיקומען. ניין! עס ווילט זיך נישט גלייבן. שווער זיך צו צוגיוואוינין צו עצם גידאַנק, אַז אַנטשוויגן זענין שוין יענע אויפריכטיקע ווערטער פון הארץ, אַז פאַרלאשן זענין די אויגן, וואָס האבן איבער אונדז, אַזוי גיטריי גיוואַכט, גיבליקט אויף אונדז מיט אַזוי פיל ליבשאַפט. אפשר, טראַכט איך מיר, איז עס נאר אַ בייזער חלום.

אבער פאַרט בין איך אין דער שול און פאַר מיר קינדערשע פנימער. אבער ווי פאַרענדעדט זיי זענין דאָס היינט!

כ'דאַרף דערמאַנין איר גרויסן נאָמין פאַר די קליינע קינדער. אבער ווי שווער איז עס, אומבאַשרייבלעך שווער. דער נאָמין וואָס זיין בלויזער קלאַנג האט אַזאַ פייער אָנגיצינדן אין זייערע אויגן און זיי גימאַכט פאַר אַזעלכע דאַנקבאַרע צוהערערנס. און היינט ביים דערמאַנין איר נאָמין, איז די שטים אַ גיבראכינע, אַ ציטערנדיקע און דערביי ווייטאָגט אַזוי שטאַרט ביים האַרץ. טרערן, הייסע טרערן גיסן זיך, ווען אַ יונג קינד פרעגט זיך מיט אַזאַ ציטער: צי וועלן שוין מיר זיך באמת מער נישט קוויקן מיט אירע בריוועלעך אינים קינדער־גאָרטן?

יא, איך זע נאך די גליקלעכע קינדערשע בליקן „צו אונדז האט זי דאָב גישריבן?" יא, צו דיר און און צו אייך אַלע ווייל, ווייל איר לעבן זענט איר גיוועזן. און דוייסט איר קינדער ווען פרוי שענירער שרייבט צו אייך? ווען אירע גידאַנקן זענין ביי אייך? ווען איר זענט פאַרזינקין אין אַ זיסן שלאָף, זעט זי אייך אַלע, זי זעט אייך אין גרויסע רייען, האַנט־גיקלאַמערט מיט איין גידאַנק „לעבוד את ה' בשמחה".

איר שלאָפט און חלומט, אבער די מאַמע ווייס נאך נישט פון קיין שלאָף. איר קאפ גיבליבן, אירע אויגן גלאַנצן. איר האַנט באַוועגט זיך „צו אייך אַלע ליבע קינדער!" ברייט איז דאָס מוטערליכע הארץ, פאַר יעדן קינד קען זיך דארט אַן־ארט גיפינין און אויך אפשר פילט זיך איינע פון זיי באַוועלהט, באַרואיקט שוין די מאַמע.

— „איר זענט אַלע מיינע".

— ווי גערן וואלט איך וועלן זיין ביי אייך אַלע! מיט מיין נשמה, מיט מיין גידאַנק בין איך ביי אייך יעדע רגע, מיט מיין גוף בין איך עס נישט בכוח צו טון און איר דאַרפט דערפון קיין עגמת נפש נישט האָבן.

אט אַזוי שרייבט זי צו אַלע אירע נאָנטע, ווי ווייט זיי זאלן פון אירע קינדער נישט זיין.

אַ קינד דערציילט מיר: „כ'האב אַ דורכגיבלעטערט אַלע קינדער־גאָרטנס און אין אַלע איז פאַראַן איר וואָרט". יא זי האט אויסגישטרעקט איר האַנט און אַרומגינומין מחנות קינדער. צוגיטוליעט און באַפרייט זיי.

ווער קאָן נאך אַזוי שטאַרק ווי זיי, די יונגע הערצלעך פילן אין איר גאַנצן גרויל, די גרויס פון די שרעקלעכע אבידה. זי האט גיפינין דעם וועג, דעם שליסל צו זייערע הערצער, גיעפינט און אָנגיפולט מיט אַזוי פיל אמונה און בטחון־פרייד, וואָס איז דער וואונדער, אַז דאָס זעלבע הארץ ווערט היינט אַזוי צוריסן פון ווייטיק און צער.

אייגנאַרטיק איז זי מיט איר גרויסקייט. דעם פאַרלוסט פון גרויסע מענטשן־פערזענלעכקייטן ווירקט שטאַרק עמפינדלעך אויפן פאָלק, דער כלל פילט עס זייער טיף, אָפשאַצן אבער זייערע אויפטון, זייער שאַפן און ווירקן, קאנין נאר רייפע, דערוואַקסענע און באַוואוסטזיניקע מענטשן. קינדער פאַרשטייען אָפט נישט און ווייסן נישט אין וואָס און אין וועלכן ס'האט זיך אויסגידרוקט זייער גרויסקייט. ווילט איר אבער וויסן ווער פרוי שענירער איז גיוועזן, מוזט איר נישט גיין ווייט, מוזט איר נישט אָנקומין צו אַזאַ איינים, וואָס זאל אייך ערשט אויפקלערן.

בייגט אייך אַראָפּ און נייגט צו דאָס אויער, הערט וואָס אַ יונג קינד וועט אייך דערציילן, זעט די ריינע אמתע טרערן, הערט ווי קינדער דערציילן אַזוי פשוט און הארציק, ווער און וואָס ס'איז גיוועזן שרה שענירער די מאַמע. פאַר וועלכן זי האט זיך מוסר נפש גיוועזן. דער קינדער־צער און זייער פשטות וועט אייך אַלץ דערציילן.

רבקה האַראַוויץ

ליכט דאַרפן מיר צינדן!

און אַוועק איז זי פון אונדז — זי, אונדזער מאַמע. אבער נישט אָן אַ פאַרלאַנג נישט אָן אַ רוף. זי, וואָס האט מיט איר לעבן גירופן, גימאָנט און גיוועקט, רופט מיט איר הסתלקות ווייטער.

זי האט אונדז אַ צוואה איבערגילאזט — זי האט גיוואלט ליכט צינדן און שוין נישט גיקענט, האט זי פאַר אונדז זיי איבערגילאזט, מיר זאלן זיי צינדן. ליכט צינדן אינם יידישן הויז, דעם שבת אַריין צו ברענגן, מיר מוזן ליכט טרעגער זיין! מיר מוזן איר רצון דערפולן.

ליכט צינדן שוועסטער — דיינע ליכט, מאַמע!

פון וואו נעמט מען אבער פייער? וואָס פאַר אַ פייער האסטו מאַמע גיהאַט צום צינדן? נישט יענץ פייער, וואָס צינט זיך אָן באַלד און ווערט אַזוי גיך פאַרלאָשן. זי פלעג אונדז כסדר זאָגן: קאָנפערענצן און באַנקעטן פאַרגייען, אויך אַ שיינע פאַרלעזונג פאַרגייט און מיט זיי פאַרשווינדט די באַגייסטערונג. מיר מוזן אבער שטענדיק די באַגייסטערונג האַלטן.

נישט מיט אַ מאָל און פלוצלינג, אָנצינדן דאָס פייער, נאר פאַמעלעך מדרגהווייז, פונק צו פונק ביז ס'וועט ווערן דויערהאַפט. מיר מוזן האבן התלהבות ביים דערפילן פון יעדער מצווה. תורת ה' תמימה משיבת נפש. ווען די תורה פון ג־ט ווערט דערפילט פולקאם, דאַן קען זי דאָס הארץ דערוועקן. צי גידענקט איר נישט די אַזוי אָפט לערמאַנטע ווערטער?

זי האט שטענדיק גילערנט ווי אַזוי צו דערפילן מצוות, נאר לערנין דינים.

ווען מ'האט גיפייערט איר פופציק יעריקן יובל, זענין גיוועזן פיל וואונטש־מאמרים, טרייהייטס־ברכות, איז איר שמחה גיוועזן, וואָס אירע שילערנס האבן אַרויסגיגעבן אַ רוף אין בית יעקב זשורנאַל צו לערנין דינים, ספרי־מוסר וכדומה.

„דאָס — האט זי גיזאָגט — איז די בעסטע מתנה פאַר מיין יובל, אַז כ'האב גיהערט פון מיינע קינדער, אַרויסזאָגן גידאַנקין, וואָס גיהערן צו מיינע אינטימסטע חלומות".

ס'איז גיוועזן איר חלום, איר דערוואַרטן. זי פלעג אונדז אָפט דערציילן און די האט גיחלומט וועגן דעם, אַז מע זאל לערנין דינים. יעדע בנות־חבורה זאל האָבן אַ שולחן־ערוך, כדי אַלע דינים צו וויסן. צי זאל עס בלייבן אַלץ חלום? ניין! מיר דאַרפן זעען איר חלום פאַרווירקליכן.

לאמיר אַלע זיך פאַרשאַפן דעם שלחן־ערוך, לערנין דינים, וויסן ווי אַזוי מקיים צו זיין מצוות. זאל דער רוף מיט איר הסתלקות גיפינין אוירן, וואָס הערן, זאל זיך יעדערער פון אונדז אַ שולחן־ערוך פאַרשאַפן, לאמיר ווידמינין יעדן טאָג צען מינוט פאַר די לימודים, די לימודים פון דינים. און די וועלכע קענין נישט זיין אין לאקאַל, זאלן עס אין דער היים לערנין.

דאָס איז דער קדיש נאָך אונדזער מאַמין!

לערנין און דערפילן די דינים.

אל תקרי הלכות אלא הלכות — דאָס זענין מדרגות, וואָס פירן וואָס אַ מאָל העכער. ס'זענין פונקן, וואָס צונויפקערן זיך אין אַ גרויס פייער.

אַזוי האט די מאַמע ליכט גיצינדן.

אַזאַ פייער האט זי באַנוצט צום צינדן.

לאמיר נעמין דאָס פייער.

לאמיר **אַזוי** ליכט צינדן — איר צוואה דערפילן.

מיט די מאַמיס ליכט, שבת מאַכן אויף דער וועלט — **נר־מצוה!**

מרים טויבע שטיין

אויף ווייטער, אויף אייביק...

ס׳איז אפשר נאך צו פרי, די טראגעדיע איז נאך אזוי פריש און ניי, אז מע זאל קאנען שוין שרייבן זכרונות. נאר זי, די מאמע שרה שענירער, האט עס געקאנט אין סאמע מיטן פון די גרעסטע יסורים, שטארקסטע און טיפסטע ווייטאגן האט זי זיך געקאנט באהערשן, קאנצענטרירן דעם גידאנק, פארגעסן אן אלע יסורים און גישריבן אירע הארציקע בריוו, פאר איהרע קינדער און תלמידות.

מיר לערנען זיך פון איר, די גיטרייע, וואס האט כסדר גידענקט אין אירע קינדער. למען השם — שרייבט זי צו מיר פאר מיין חתונה — גידענק דיין אויפגאבע. ביים לאזן אויספערטיקן דעם אויסשטייער און בכלל ביי אלע פארברייטונגען, פארגעס נישט דיינע פליכטן.

פאר יעדן יו״ט, א בריוועלע, דערמאנט גימאנט: „פארגעס נישט אין דעם״, „דאס אדורכצולערנען״. „ס׳זאל נישט זיין צו שפעט״. דעריבער איז נישט קיין חאזנדער, וואס זי האט גיווינין צוטרוי צו זיך, נישט בלויז אין גייסטיקע ענינים, נאר אויך אין פריוואטע, אינטימע האט מען פאר איר זיך פארטרויט. און גיבעטן איר עצה.

זי האט אקצענטירט ביי יעדער גילעגנהייט, אז מע זאל זיין התלהבותדיק, מיט פייער און ברען לערנען תורה און טון מצוות. נישט ס׳זאל זיין מצוות אנשים מלומדה — אויס גיוואוינהייט, נאר ס׳זאל טאקי זיין כל עצמותי תאמרנה, אלץ אינים מענטשן זאל רעדן, זאל מיטלעבן ביי א תפלה אדער ביי א מצוה. אלץ דארף זיין אקטיוו און משעבד זיין אלץ צו די מעשה אין עבדות השם.

כ׳צ דענק, מ׳האט דאס ערשטע מאל איינגיפירט למודי־חול אין ב״י־סעמינאר, בין איך באשטימט גיווארן אלס לערערן פון די לימודים, איר וואכזאם אויג האט אבער גיהאט אן השגחה אפילו אויף לימודי־חול און זי פלעג אפט אריינקומען צו הערן ווי אזוי איך לערן. איינמאל האט זי באטראכט ווי אזוי איך גיב איבער די לעקציעס, אזא ענטוזיאם איבערהויפט ביי א לעקציע וועגן סטיליסטיק, האט זי זיך אנגירופן: „מיט אזא ברען גיט מען איבער לימודי חול? בעסער צו באהאלטן דאס התלהבות און אויסנוצן עס ביי לימודי־קודש״. פון דעמ׳ט אן האב איך אנגיהויבן פארשטארקן די ארביט טאקי נאר ביי די לימודים פון אונדזערע גייסטיקע אוצרות.

ראבאוו: דער זייגער שלאגט צוויי ביינאכט, אלע זענען פארזונקין אין א טיפן שלאף. נאר מיר זיצן און וואכן, איך מיט דער מאמע ע״ה, מיר ארבייטן ביים איבערזעצן און אויסארביטן די דערקלערונגען פון די ר״ה תפלות. אזוי זיצן מיר און ארביטן, אין דרויסן טאגט שוין און זי מערקט עס נישט. זי טאר נישט מיד ווערן, נאך היינט ביינאכט מוז זי אויספערטיקן, אויסארביטן, כדי שוין מארגן פרי קאנין עס איבערשיקן אירע קינדער, וואס האבן די קורסן נישט גיקענט ביייוואוינין.

יארדאנאוו: שוין באלד פארטאג, און זי זיצט נאך אלץ און ארביט איבער די בריוו צו אירע קינדער, זי פלעג שרייבן אייגנהענדיק יעדן פרייטאג. פארבן אבער א סך בריוו וואס זי האט נישט גיקענט אפלייגן, האט זי גימוזט וואכן נעכט. זי ווייסט נישט פון קיין רו.

דאך אין פריידיקע שעהן נעמט זי זיך צייט, סכות, שמחת־תורה — א באזונדער קאפיטל איז איר פרייען זיך מיט אירע קינדער. פורים האט זי גיטאנצט אינאיינים ווי א יונג מידל, אינגאנצן אראפגיווארפן פון זיך די ארביט, וואס מוטשיט איר אזוי, פורים איז היינט, כאטש מע מעג דאך שרייבן און האט זי דאך אייביק גיהאט וואס, ניין! היינט פרייט זי זיך מיט אן־אויסער־גיוועהנלעכער קוואלידיקער פרייד, טאנצט און זינגט צוזאמין מיט אירע קינדער.

איר ענערגי און אומדערמידלעכקייט איז באמת גיוועזן צו באוואונדערן און ווען מיר דערמאנין זיך, אז זי איז נישטא מער צווישן אונדז, וועל איך איבערזאגן די ווערטער וואס זי האט מיר גישריבן נאך די פטירה פון מיין פאטער ע״ה „זע אין דעם נעמין — א געבן״.

יא, ג—ט האט צוגינומין, אבער ער האט דאך אונדזער ארים דור אויך גיגעבן אזא ליכטיקע פערזענלעכקייט אויף וועלכן מיר קאנין זאגן: מתוקה שנת העובד אם מעט אם הרבה־יאכל — ס׳איז זיס דער שלאף פון דעם פלייסיקן ארביטער, כאטש ווייניק יארן האט ער גיארביט, אבער זיין ארביט איז גיוועזן אזוי פיל, וואס אנדערע וועלן עס נישט אין טאפלטע יארן אויפטון. ווי אונדזער מאמע שרה, וואס האט במשך אירע פאר יארן פיל מער אויפגיטון ווי אנדערע אין טיפן גראען עלטער.

און מיר דארפן שווערן: לא אחשה ולא אשקוט עד יצא כנגה צדקה וכלפיד יבער. מיר זאלן נישט שווייגן, נישט רוען ביז איר צדקות וועט ווי אין א ליכט שטראל פארוואנדלט ווערן, ווי א פאקל ברענין און לייכטן אונדז דעם וועג אויף ווייטער, אויף אייביק.

פייגא אייבעשיץ

דער גארטן איז געבליבן!

ביים לעבן פון פרוי שענירער האבן מיר זיך נישט אזוי פיל פארטראכט איבערן מהות און גרויסקייט פון איר. פשוט דערפאר, ווייל מ׳האט אזוי פיל אדורכגילעבט, אזוי פיל זיך אנגיזעען און דאס בליץ־שנעל, נאך פארן פארשווינדן פון איין גרויסע זאך, האט מען שוין באמערקט א צווייטע, אזוי אז מ׳האט זיך נישט גיקענט לאנג אפשטעלן.

איר גאנץ לעבן איז גיוועזן אן־אומאויפהערלעכע קייט פון מעשים, גרויסע און קלענערע — אבער לויטער גוטע און פארן כלל, פאר איר לעבנס־אידיי.

ערשט איצט ווען די גרויסע ענערגיע האט זיך אפגישטעלט, אויפגיהערט האט צו פולסירן יענער אומדערמידלעכער האמער, דער וועקער און מאנער, דער טוער און רופער — דאס הארץ פון דער גרויסער פרוי שענירער, האט מען ערשט צוים צו באטראכטן דאס וואס עס איז גישעען, דאס וואס זי איז גיוועזן נישט בלויז אלס כלל־פירערן, נאר זי בעצם, א פערזענלעכקייט בפני־עצמה, איר התנהגות איז גיוועזן אזא גרויסער, און הייליקער וועג, יעדער שריט מיט חשבון און מיט אזא וגילו־ברעדהדיקער אחריות.

ווען מ׳ר שטייען נאך אזוי ביי איר פרישן קבר, קענין מיר זאגן, נאך א גינויען אריינטראכטן אין איר לעבן — אז זי האט זיך פאר א קרבן גיבראנגט לטובת איר רעיון. ווער ווייסט דען נישט פון איר טירחא און מי, פון איר אנשטרענגונג לטובת דעם רעיון פון איר נישט דערשלאפן און נישט דערעסן?

כ׳גידענק, אמאל האב איך באמערקט ווי די פרוי שענירער האט א גישוואלינים פוס. אויף מיין פראגע, דערציילט זי מיר אז דער פיס איז באמת גישוואלן און דער דאקטאר הייסט נעמין קווארץ־לאמפן. נאר — האט זי צוגיגעבן — ווער קען זיך דען אויף דעם דערלויבן און ווי קאן מען אוועקפטרן צייט דערויף, אין דער צייט ווען דער רעיון פאדע־ט אזוי פיל ארביט. אין עטלעכע וואכן ארום פרעג איך זי: נו, וואס הערט זיך מיטן פוס? האט זי מיר גיענטפערט — כ׳האב דאך גיוואוסט אז ס׳וועט זיך מיר אויסהיילן, כ׳בין גיפארן באזוכן א פאר שולן און השי״ת האט גיהאלפן.

כ׳דערמאן זיך יענע מעשה מיט די גערטנערן, וועלכע האט גינומין א קרוג מיט אייגן בלוט און עס גיגאסן אויף די פרוכטן פון איר גארטן. פרעגט מען זי: אויב דו גיסט דיין אייגן בלוט פון וואנין לעבסטו? ענטפערט די גערטנערן: איך לעב פונים זאפט וואס עס גיבן ארויס די בליענדיקע פירות, פון זייער חן און גוטן גישמאק.

יא, די פרוי שענירער האט גינומין פון איר אייגן בלוט און גיגאסן, באפרוכפערט דערמיט אירע פירות אינים גארטן מיט בלוט פון איר הארץ, מסירת־נפש און קרבנות און גילעבט האט זי פון דעם ביסל נחת וואס זי האט גיהאט דערפון.

די גערטנערן איז אוועק אבער דער גארטן איז גיבליבן.

איך דערמאן זיך נאך, אז ביים פארלאזן דעם סעמינאר האב איך מיך מיט איר גיזעגנט און דערביי שטארק גיוויינט, וויסנדיק וואס פאר א גרויס אחריות איך נעם דא אויף מיר. פרוי שענירער האט זיך דאן אנגירופן: רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה. איך האב אויפגיטון, זאלסטו א סך מער אויפטון. כ׳וויל זעען ביי איך העלדישקייט, שטארקייט און מוטיקייט.

די דאזיקע ווערטער, וואס זי האט גיזאגט בעתן א שיידן זיך, איז מיר גיקומין אויפן זכרון ווען זי האט פארלאנגט פון אונדז העלדישקייט. מיר דארפן טאקי באהערשן אונדזערע גיפילן, איר פטירה זאל ווי איר גאנץ לעבן אונדז דערמאנין אין דעם אחריות און אונדז מוטיקן, מוטיקן און שטארקן מיט יענים גרויסן אידעאליסטישן בטחון, וואס זי האט אזוי שטארק גיוואלט זען ביי אונדז.

א מאמר פון פרוי שענירער ע״ה,

צוגישיקט בעת איר קראנקייט צום לעצטן סיום אין בית־יעקב־סעמינאר.

ב״ה.

מיינע ליבע און טייערע קינדער לאוי״ט.

מה נאמר, מה נדבר ומה נצטדק רבות מחשבות בלב איש, ועצת ה׳ היא תקום!

יא, שוואך זייער שוואך, זענין די מענטשלעכע חשבונות, אבער ווי השי״ת פירט איז דאך אלץ „גם זו לטובה״.

גילויבט השי״ת פאר זיינע חסדים טובים.

זייט אין דער פרי פון הייגטיקן טאג׳ קען איך מיך נישט באהערשן פון טרערן. איך, וואס כ׳האב מיך אלע מאל באקלאגט, אז ס׳איז מיר אזוי שווער ביים דאווינין צו וויינען. פיל איך ערשט איצט ווי שטארק ס׳זענין די גייסטיקע בענדער, וואס בינדן מיך מיט מיינע קינדער. איר גידענקט אוודאי, ווי כ׳פלעג צו זאגן, אז ס-איז דא א פויליש ווערטל: „צא קרעוו, טא ניע וואדא״ און איך זאג... „צא דושא, טא ניע טשאלא״. יא, גייסטיקע בענדער זענין דאך פעסטער, ווייל זיי זענין אייביק!

דערפאר פיל איך, אז אזוי גוט, ווי מיר גיסן זיך טרערן בשעת איך שרייב צו אייך, אזוי וועט איר אויך לאזן טרערן, בשעת מע וועט לייענען מיינע ווערטער זאל השי״ת העלפן, די געגנזייטיקע טרערן זאלן קומין פארן כסא הכבוד און אויסבעטן די גאולה שלימה און דערווייל א רפואה שלימה.

נו, און איצט ווענד איך מיך צו אייך, מיינע ליבע קינדער וועלכע פארלאזן אונדזער הויז, גייען אין די וועלט כדי צו ווערן פירערנס און דערציערנס פון יידישע טעכטער.

כ׳בין זיכער, אז איר פארשטייט ב״ה אייער הויכע אויפגאבע. מיר האבן א גוטן באשעפער ב״ה, וועלכער העלפט דעם מענטש צו גיין אין דעם וועג, וואס ער וויל, אזוי האט ער אויך מיר גיהאלפן, און מיר אין די אלע יארן פון מיין ארביט, צוגישיקט מענטשן, וועלכע טוען מיר גיטריי און ערליך צו העלפן אין מיין ארביט.

כ-וויל אייך נאר באמערקן, אז צוויי גיפארן דערווארטן מיינע קינדער, זיי זענין דא מער גיפערלעכער און ווירקנדיקער ווי ביי אנדערע.

דאס ערשטע איז, דאס שטארקע לויבן פון מענטשן נאך א גילונגינים רעפעראט, וואס קען ווירקן אויף גאות, צו זיין „שטאלץ״ ביי זיך, זיי זאלן מיינין, אז זיי זענין טאקי עפיס „גרויסע״, וואס פארדינין זיך א שם אין רום.

דאס צווייטע איז פונקט פארקערט, טייל קלערן צו פיל אריין, צו אויב זי דערפילט ריכטיק אירע פליכטן, מע ווערט דערפון ח״ו בעצבות, פארצווייפלט א״ו. ביים ערשטן פאל, זאלט איר אייך דערמאנין, וואס כ׳האב אייך דערציילט פון רבי ר׳ שמעלקע זצ״ל, וועלכער האט פאר זיין ערשטע דרשה, זיך אויסגיבעטן מע זאל אים לאזן א שעה ביחידות אין זיין צימער. דארט האט ער צו זיך אליין גיזאגט אלע לויב־ווערטער און טיטלין וואס זענין אים צוגיטיילט גיווארן און וואס ער האט פארשטאנין, אז ס׳דערווארט אים צו הערן.

האט זיך א מע:טש באהאלטן און אליס באמערקט, האט ער זיך שטארק גיוואונדערט אויף דעם רבינס התנהגות און אים גיפרעגט דערויף, דער רבי ר׳ שמעלקע האט אים דאן גיענטפערט:

„אזוי ווי כ׳האב מורא, אז די שבחים וואס מיינע בעלי בתים וועלן מיר צוטיילן, זאלן נישט אריינברענגין א שמץ פון גאות אין מיין הארץ, האב איך מיר פריער דאס אלץ אליין גיזאגט, כדי ס׳זאל שפעטער נישט מאכן אויף מיר דעם מינצטן איינדרוק, ווי א שבח וואס דער מענטש גיט זיך אליין, ווען קיינער הערט דאס נישט״.

ווידער ביים פארקערטן פאל, ווען מע פארטראכט זיך אויב מע דערפילט ריכטיק זיינע פליכטן, דארף מין זיך געבן א גינויען דין וחשבון צי מ׳האט זיי ווירקלעך דערפילט און אויב מע גיפינט, אז יא, דארף מין זיך דערמאנין, וואס כ׳האב אייך גיהייסן זאגן יעדן טאג נאכן דאווינין — פרשת היראה וואו ס׳שטייט:

ועתה ישראל מה ה׳ אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה את ד אלקיך, ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו, ולעבוד את ה׳ אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך.

כאטש כ׳ווייס, אז איר ווייסט גאנץ גוט דעם פשט פון פ׳ היראה, דאך וויל איך איצט נאך א מאל איבערחזרן.

ועתה ישראל. איר ווייסט, אז אין די פריערדיקע קיפיטלן, איז דערמאנט אז נאר פון די גיטרייע דערפילונג פון די מצוות, איז אפהענגיק אייער צוקונפט קורץ גיזאגט: כי אם ליראה, ללכת ולאהבה. אלזא דער ערשטער באדינג איז „ליראה״. די אנדערע „ללכת״ און „ולאהבה״ זענין די קאנסעקווענצן פון די ריכטיקע יראה און מיר האבן דאך צוזאמין גילערנט אין „חירב״ אז צו יראת ד׳ קומט מין, אויב מ׳האט ביי יעדן שריט בכוונה, דעם באשעפערס גרויסקייט און אונדזער נישטיקייט.

ללכת בכל דרכיו, נאר דער גידאנק קען אונדז פירן צום דערפילן אלע זיינע מצוות און צו פילן דאס גליק וואס דאס דערפילן ברענגט אונדז, ווי מיר זאגן יעדן טאג ביי שחרית: אשרי איש שישמע למצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו:

יא, „דרכיו דרכי נועם״ און דאס גיפיל פון נשמה־גליק ברענגט אונדז צו אהבת השם, וואס איז דאס העכסטע און גרעסטע גליק, אפגעבן זיך צו השם, זיך פילן נאנט פון אים ולעבוד את ה׳ און מיט די ליבשאפט גיפילן אויסנוצן אלע כוחות, גידאנקין און גיפילן פון אונדזער הארץ, אלע גייסטיקע און קערפערלעכע פעאיקייטן נאר צום דערפילן דעם באשעפערס רצון אויף די וועלט.

אבער איר ווייסט, ווייל יראת ה׳ איז אזוי גרויס, האט עס השי״ת איבערגעבן אין אונדזער האנט ווי די חז״ל דערקלערן, „הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים״ דאס איז דאס איינציקע וועלכיס איז „ממך״, דאס ׳חייסט: וואס השם פאדערט פון דיר דאס איינציקע וואס השם דערווארט פון אונדז פאר אלים וואס ער גיט אונדז. אין לו להקב״ה בבית גנזיו, אלא אוצר של יראת שמים, זי איז דער שליסל צום אל־ווייסן און די אמתע התנהגות פון יראת שמים איז צו דערפילן אלע מצוות! ווי דוד המלך זאגט: תורת ה׳ תמימה משיבת נפש מע קען דא נישט אנערקענין קיין צבוק אדער אפילו ניין און ניינציק פראצענט, ווייל זי איז תמימה און נאר ווען מ׳האלט זי תמימה דעמלט משיבת נפש קען זי באגליקן אונדזער נשמה.

אלזא מיינע טייערע קינדער! איר זענט שוין ב״ה נאך אלע פערזענלעכע און שריפטליכע פריוואונגען, איר האט זיי ב״ה אויסגיהאלטן, אבער א בט קומט די אמתע, די שווערסטע פריוואונג, — דאָס לעבן.

דאָס לעבן איז ליידער אַ סך מאָל הארט, אבער איר האט ב״ה דעם שטאַרקסטן כלי־זיין דערצו, טאַקי אין יראת, אהבת ועבדות השם.

יא, נישט ווילנדיק באַהערשט מיך אַ פיינלעכער גידאַנק: צו פילן באמת זיי, מיינע קינדער, די יונגע פיאנעריגס דעם גרויסן פאַרטרויען, וואָס איך, און אזא גרויסער טייל פון יידישן פאלק לייגט אויף זיי? צו פאַרשט״ין און פילן זיי דאָס גרויסע אחריות, וואָס זיי נעמען אויף זיך אלץ דערציערינס פון אַ יונגען דור? וועלן זיי קענען באַשטיין די אַלע נסיונות, וואָס דערוואַרטן זיי אויף זייער נייעם וועג, ווען דאָס לעבן וועט זיי פּרוּוון?

און אַ שטילע תּפילה רייסט זיך פון מיין האַרץ, ווי אייביק אין אזא שעה: „אַ גרויסער באַשעפער, העלף צו מיינע גיטרייע קינדער אין זייער הייליקע אַרביט״!

זאלן זיי נישט צופיל גיפּרוּווט ווערן אויף זייער נייעם וועג, זאל אין זיי מקוים ווערן דער מאמר פון אונדזערע חז״ל, וועלכער באַגלייט מיך ב״ה פון די ערשטע שעה אין מיין אַרבּיט: „הבא לטהר מסייעין אותו״.

„זיי האבן זיכער אַ גוטן רצון, העלף־זשע טאַטישי אין הימל, אַז פון דעם גוטן רצון זאלן גוטע און שיינע מעשים אַרויסוואַקסן.

כ׳דערמאַן מיך די ווערטער וואָס אונדזער חשובער ה׳ אַרלעאַן האט גיזאָגט, ווען ער איז אַנוועזנד גיוועזן ביי אַ בחינה אין ראַבקע.

די ווערטער קלינגען מיר נאך אין די אויערן:

„אַז איר קענט לערנען און באַלערנען, דאָס האבן מיר זיך איבערצייגט בעת דער בחינה אבער צו איר וועט אויך קענען דערציען די יונגע יידישע נשמות, אט די פראַגע האט אונדז באַשעפטיקט אונדזער האַרץ, דורך די גאַנצע צייט פון די באַזינות.

מיר האבן גיהאַט בּכוונה די יינגע כהנים אין בית־המקדש. היינט ווען דאָס בית־המקדש איז חרוב און יעדעס יידישע הויז אַ בית־המקדש. די כהנים האבן גיהאַט דעם חוב צו היטן די קדושה פון בית־מקדש... און היינט ליגט אויף אייך די דאזיקע פליכט. **איר גייט איצט אַרויס אויף דער וועלט בויען מקדשים.**

יעדער דער כהן איז צוגיטרעטן טון די עבודה, האט מען אים גיפרעגט... אפשר איז דאָ עפּיס פרעמדס אין דיין האַרץ? אפשר האסטו נישט אַלץ גינוי אַ דורכגילערנט?

ווען דו האסט נאך נישט אַלץ גינוי אַ דורכגילערנט. באַשולדיקן מיר נישט, נאר אפשר איז פאַראַן עפּיס פרעמדס אין דיין האַרץ, וועסטו פאַראומרייניקן דיין הייליקע אַרבּיט״.

„איר ליבע קינדער גייט איצט אַרויס אין די גרויסע וועלט, ריינע קינדישע נשמות וועט מען אייך איבערגעבן. איר דאַרפט די דאזיקע ריינע נשמות דערציען אַלס מענטש־ישראל!

„גידענקט, פון אייך איז אָבהענגיק דער גורל פון יונגען דור און ממילא פון גאַנצן פאלק. ווי שרעקלעך וועט זיין אייער חטא, ווען אייער האַרץ וועט חיו נישט זיין אין גאַנצן ריין, אין גאַנצן איבערגיגעבן צו אונדזער הייליקער אידייע...״

יא, כ׳פיל נאך דעם איינדרוק, וואָס יענע ווערטער האבן אויף מיר גימאַכט.

כ׳בין זיכער אַז אַלע, אַלע מיינע קינדער האבן דעמלט ביי זיך פעסט באַשלאָסן, טריי צו בלייבן אונדזערע אידעאַלן, מען מוז אבער גידענקן אַז ס׳לעבן איז אפט מאָל — הארט...

אלזא שטאַרקט אייך, שטאַרקט אייך אין אייער עבודת־הקודש! גידענקט די ווערטער וואָס מיר. האבן צוזאַמען גילערנט אין די שריפטן פון רשיר הירש זצ״ל „באַגייסטערן איז לייכט, זייער לייכט אבער אויפצוהאַלטן די באַגייסטערונג יאָרן־לאַנג, ס׳גאַנצע לעבן לאַנג, אט דאָס איז דער עיקר.״ **קיינמאָל זאלן אונדזערע כוחות נישט אָפּשוואַכן און נישט מיד ווערן זיך צו ווידמינען עבודת־הבורא,** יא, דאָס פעלט אונדז נעבעך אַממערסטן!

און דאָס פאַרלאַנג איך פון מיינע קינדער אַמשטאַרקסטן!

קיינמאָל נישט מיד און אָפּגישוואַכט ווערן סיי צוליב מאַטעריעלע צרות וואָס זענען ליידער אַזוי אָפט, סיי צוליב ווייניק הצלחה ביי די קינדער. ביי יעדע מלאכה איז פאַראַן שוועריקייטן, פאַרוואָס זאל גראַד ביי די עבודת־הקודש, אַליס אזוו גרינג אַנקומען. שטאַרקט אייך אַ קייגן אַלע!

כ׳וואָלט אפילו נישט שוין מער נישט גישריבן אבער כ׳האָב דאך שוין אַזוי לאַנג נישט גילערנט מיט אייך און איר פייערט היינט אַ סיום, כמעט פון גאַנץ תנ״ך, דערמאָן איך מיך די חסידישע מעשה ווען אַ תלמיד איז גיקומין צו זיין רבין מיט אַ שמחה זאָגנדיק: „רבי, כ׳האָב אויסגילערנט גאַנץ ש״ס.

און — וואָס האט ש״ס דיך אויסגילערנט? — פרעגט דער רבי...

יא, מיינע טייערע קינדער באַטראַכט נאר וואָס פאַר אַ אוצר פון תורה איר פאַרמאָגט, איר ווייסט אבער ב״ה גאַנץ גוט אַז „לא המדרש עיקר אלא המעשה״

דאָס איז דאך ביי אונדז דער עיקר.

אַזוי ווי כ׳האָב שוין אָנגיהויבן, אַז יראת־שמים און ענווה זענען די וויכטיקסטע און שווערסטע מדות. וואָס איר באַדאַרפט אין אייך אויסאַרבּיטן, וויל איך נאך זאָגן אַ גידאַנק פון דער סדרה שמות.

ס׳שטייט: „וירא אליו ה׳ בלבת אש מתוך הסנה והסנה איננו אוכל״

די מיטל־אותיות פון וואָרט „אש״ אַלף שין מאַכן לי. „ל״ איז דאָס גרעסטע אות און „י״ איז דאָס קלענצטע אות פון א״ב, דאָס ווייזט אונדז **בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב״ה. שם אתה מוצא ענותנותו.** אַזוי ווי די אותיות למד יוד לערנען אונדז, אַז הקב״ה וואָס איז דער העכסטער איז גלייכצייטיק אַן ענוו. ווי רש״י הקדוש שרייבט אויפן אָרט: לא משאר אילן, נאר „מתוך הסנה כי עמו אנכי בצרה,״ דאָס ווייזט אויף ענוות, השגחה־פרטית און אמונת השם.

די תורה־הקדושה איז זיך מסיים מיט די ווערטער „וכל האותות והמופתים אשר עשה משה לעיני כל ישראל. דאָס לערנט אונדז אַז דער צדיק האט דעם זעלבן כוח ווי השם צו טון וואונדער, ווייל בשעת בריאת העולם האט השם זיך אויסגירעדט מיט די וועלט, זי זאל זיין גיהאַרכזאַם דעם צדיק ווי די ספרים הקדושים שרייבן. אַז דערפאַר האט דער סוף פון דער תורה אַ חיבור מיטן אָנהייב „בראשית ברא אלקים״ צו לערנען אמונת השם און אמונת חכמים.

נביאים ענדיקט זיך מיט ספר „חבקוק״ וועלכער פאַרענדיקט זיין ספר: הנה אנכי שולח לכם את אלי׳ הנביא און דער אָנהייב פון זיין ספר „ד׳ שמעת שמעך ויראתי״

ווי מיר ווייסן איז חבקוק גיוועזן דער זון פון די שונמית וואָס אלישע הנביא האט אים לעבעדיק גימאַכט, האט ער דאך גיזעען דעם כח פון צדיקים.

די יראה פאַרן צדיק ברענגט צו יראת השם ווי די חז״ל זאָגן „את ד׳ תירא״ מיינט מען „לרבות תלמידי חכמים״ און מיר זאָגן דאך אויך יעדן טאָג **ויאמינו בד׳ ובמשה עבדו.**

דעריבער ענדיקט חבקוק „הנה אנכי שולח לכם את אלי׳ הנביא, צו חיזן אַז די גאַנצע גאולה קען קומין נאר דורך אמונה.

נו. כ׳ענדיק מיט מיינע אַלטע פסוקים (נישט מיינע, נאר דוד המלךס) וועלכע זאלן אייך שטענדיק באַגלייטן

עבדו את ה׳ בשמחה שויתי ד׳ לנגדי תמיד ראשית חכמה יראת ה׳ למנות ימינו כן הודע תורת ד׳ תמימה, משיבת נפש!

ד׳ ישמור צאתכן ובאכן מעתה ועד עולם נו, השם זאל אונדזערע תפלות אויסהערן, אונדז שיקן באַלד די גאולה שלמה אמן.

אייער **שרה שענירער**

קראָקע פ׳ שמות תרצ״ח

רבקה ראָזנבערג

די בעסטע היים...

די שוועסטער ס׳זאל נישט זיין, איז עס אבער אונדזערס אַ היסטאָרישע אויפגאַבע צו געבן פאַר די שפּעטערדיקע דורות, אַ נ׳עכט בילד פון פרוי שענירערס אידעאַל לעבן. מיר ווילן זיך טיילן מיט אייניקע עפּיזאָדן און איינדרוקן, וואָס זענען פאַרקריצט גיבליבן אין אונדזער זכרון.

ס׳איז גיוועזן באַלד נאָך מיין אָנקום אין סעמינאַר, גראָד איז פרוי שענירער גיוועזן ערגיץ אויף אַ באַזוך, און מיר האבן זיך עפּיס גיפילט שטאַרק פאַרבענקט אַ היים. אבער ווי פרוי שענירער איז נאר גיקומען, און אַ פלא: מיר האבן אַזוי ווייניק גיקלערט אַ היים צו פאָרן. זי האט מיט איר מוטערלעכקייט פולקאָם גישטילט אונדזער בענקשאַפט, מע האט ביי איר גיפינען די רעכטע היים.

דאָס זאָרגן פאַר אירע קינדער איז גיוועזן אויסערגיוויינלעך. מיטן קלענצטן פּרט פון אירע קינדער, האט זי זיך פאַראינטערעסירט. טאַמער איז ווער פון די סעמינאַריסטינס קראַנק גיוואָרן, האט זי שוין נישט גירוט, אויף וויפיל איר באַשרענקטע צייט האט איר נישט דערלויבט, איז זי פון דער תּלמידהס בעט נישט אָפּגיטרעטן.

אבער נישט בלויז פאַר אונדז איז זי אַ מוטער גיוועזן, נאר אויך פאַר פיל נצרכים, ווי נאר אַ הונגעריקער, אַ נויט־באַדערפטיקער איז זי אָנגיקומען ווי אַ מלאך מושיע און דאָס אַלץ אויפן אַ בכבודיקן, צניעותדיקן אופן.

כ׳דערמאָן מיך, ס׳איז גיוועזן פאַר פרוי שענירערס אָפּרייזן אויף אַ לענגערע צייט. זי רופט מיך צו, דערלאַנגט מיר אַ סומע געלט און — אַ רשימה פון נצרכים, צווישן זיי אַזעלכע יורדים, וואָס זייער ירידה איז בכלל גיוועזן אַ סוד, כדי כ׳זאל עס פונאַנדערטיילן במשך איר אָפּוועזנהייט.

אָנ׳זונג רוחני זענען פאַר אונדז גיוועזן אירע דערציילונגען פון אירע נסיעות. זי האט נישט דערציילט גלאַט לשם אינפאָרמאַציע, ווייל מיר פלעגן אייביק אָנטרעפן אויף אַ מוסר־השכל.

אַמאָל, שבת נאָכן עסן, מיר נעמען זיך צום טאַנצן. מיר פאַרבעטן פרוי שענירער צום מיטהאַלטן. אבער זי פילט זיך עפּיס נישט אַזוי ביים בעסטן, און זאָגט אונדז אָפּ. מיר פאַלן אבער אויף אַ גילונגינער המצאה. מיר הויבן אָן „וטהר לבנו״ און פרוי שענירער קען נישט איינזיצן און כלעכט זיך תיכף אַריין אין אונדזער טאַנצנדיקן ראָד.

ס׳איז מיר אויסגיקומען צו זיין בעת אַ ב״י פאַרוואַלטער האט שטאַרק גילויבט זיין לערערין, אַז זי איז אַ צנועה. פרוי ש. האט פשוט גישטראַלט פאַר שמחה און גיהאַלטן אין איין שעפטשן אַ תּפלה צום באַשעפער, הלוואי זי זאל דאָס הערן פון יעדער באַזונדער.

יא, אַזוי איז זי גיוועזן די מאַמע פאַר אונדז, פאַרן כלל ווי פאַרן פּרט. לערערין איז זי גיוועזן און אַלס אַזעלכע איז זי אויכט פאַרבליבן פאַר אונדז. מיט איר מוסטער־לעבן און התנהגות.

מירל קנעללער

לאמיר ציילן ספירה!

פאַראַן אַ סך מאָל זאַכן, וואָס אויב אין דער ערשטער מינוט ווערט עס נישט אָפּגישאַצט ווי גיהעריק, באַקומט עס ערשט די אמתע אָפּשאַצונג אין די ערינערונגס שעהן, אפט מאָל קומט עס שוין גאָר שפּעט, דאָס ליגט שוין אין דער מענטשלעכער נאַטור.

מיר גיפינען זיך יעצט אינם פרילינג־פעריאָד, אַלץ אָטימט מיט פרישן לעבנס־לוסט. יעדער פרימאָרגן ברענגט אונדז פרישע זון־שטראַלן, אַלץ טינקט זיך אינים לאַבירינט פון ליכטיקייט און פאַרשידן־פאַרביקייט. דאָס האַרץ פון מענטש ווערט פאַרפולט מיט האפינונג. מונטער, פריילעך. דער אָרום האט אים פאַרכישופט און אין דער זעלבער צייט האבן מיר „ספירה״ טעג, ס׳האט השם באַפוילן „וספרתם לכם״ — אַזוי איז גיוועזן דער גיבאָט פון השם אין דער צייט, ווען מיר האבן דערגרייכט דעם העכסטן פונקט וועגן אונדזער פאָלקס־שאַפונג, צו די שעה, וועלכע האט באַדאַרפט באַשטימען אונדזער לעבנס־מהות, אונדז געבן די עקזיסטענץ־קראַפט אַלס פאלק, וואָס דאַרף שפּילן די דאָמינירנדע ראָל אין לעבן פון די פעלקער, אַלס די ג־טליכע נאַציע.

יא, נישט בחנם האבן מיר גיציילט, נאָך אַ טאָג, נאָך אַ טאָג צום עיקר פון אונדזער גליק. נאך אַ טאָג און ס׳איז נישט ווייט יענער גרויסער מאמענט פון די קרוינונג אַלס עם־הנבחר.

און ווען ס׳זענען גיקומען די הייליקע ספירה־טעג, זענען זיי ביי מיר גיוועזן אָנ׳ערינערונג פון איר, די מאַמע ע״ה. נאך אַזוי קלאָר איז פאַר מיר איר בילד, נ ך אַזוי דייטלעך קלינגען אירע ווערטער אין מיינע אויערן, „קינדער, איר זאלט אַלע ספירה־ציילן און ווערט ס׳וועט גאַנץ ספירה אויסציילן, וועט פון מיר אַ מתנה באַקומין״, אַזוי האט זי אונדז גיזאָגט און מיר האבן זיך אַלע דערמיט שטאַרק גיפרייט.

ס׳האט מיך דעמלט שטאַרק גיוואונדערט, וואָס עפּיס גראָד די מצוה אַליין הייסט י טון און מיט אזא זריזות. אבער היינט אַ יאָר שפּעטער, ווען זי, די מאַמע ע״ה, איז שוין נישטאָ, קלינגט אין מיינע אויערן נאכאַמאָל און פיל שטאַרקער יענער אָנזאָג: „ציילט ספירה — קינדער״. דאָס גאַנצע לעבן פון מענטש איז דאך נאר אין ציילן די טעג, וואכן און חדשים, אַלזא „ספירה״ — ווייל גישווינד ווי אַ שאָטן פליען זיי פאַרביי און דער ג־טלעכער משורר זאָגט דאך אויך למנות ימינו כן הודע — מיר זאלן וויסן צו ציילן אונדזערע טעג, ציילן זיי, חשבונין און האבן טאַקע אַ סך הכל.

און דאָס טאַקע פלעג דאך אונדז כסדר לערנען די מאַמע. זי האט דאך דעם פסוק גישטעלט צווישן אירע הויפּט־דעוויזן.

און אויב דאָס גאַנצע לעבן איז אַ ספירה־צייט איז מיר היינט שוין פאַרשטענדלעך די ווערטער פון אונדזער מאַמין, וואָס זי האט דעמלט גיזאָגט און וועלכע קלינגען מיר נאך היינט אין די אויערן.

יא, ווער פון אייך קינדער ס׳וועט גאַנץ ספירה אויסציילן, ווער ס׳וועט פאַרשטיין צו ציילן די ספירה פון לעבן — למנות ימינו, דער וועט אוודאי אַ גרויסע אַ גייסטיקע מתנה באַקומין.

לאמיר ציילן ספירה, לאמיר ציילן אונדזערע טעג, ווי אונדזער ליבע מאַמע האט אונדז גיבעטן, וועלן מיר אוודאי באַקומין אַ מתנה פון השי״ת, מיר וועלן האבן אויסשאַן אונדז דעם גייסט פון פרוי שרה שענירער ע״ה, זי וועט ממליץ זיין און גידענקין אָן אונדז.

לאמיר ציילן ספירה!

דאָס אחריות פון מענטש פאַר זיינע מעשים

לויטן ספר „מנורת המאור"

פון א. מ. ראַגאָווי

דאָס ליכטיקע פאָלקס־ספר „מנורת המאור" אַלס אָנדענק פאַר דער ליכטיקער פאָלקס־גישטאַלט, ש׳ ה׳ שענירער עליה השלום!

שרה שענירער, די גייסטיקע מאַמע פון היינטיקן ,פרויען־דור — אַ לעבידיקער „מנורת המאיר" איז זי דאָך גיוועזן אין אונדזער חשכותדיקער צייט! אין אַלע יידישע ווינקעלעך האָט זי אָנגיצונדן דאָס ליכט פון דער תורה. וואַרימקייט און פרייד האָט זי אַריינגיגאָסן אין יונגע יידישע הערצעלעך.

און אַלץ מיט אַזאַ פשטות, מיט אַזאַ תמימות, מיט אַזאַ אומדערשיטערלעכן גלויבן. איר אמונה פשוטה האָט דאָך גישמעקט מיט דער הייליקער ריינקייט פון די אמונה־גיצעלטן:

ווי ענלעך איז איר לעבן גיוועזן צו דעם קלאַסישן פאָלקס־ספר — „מנורת המאור"!

ווען אַ יידישע פרומע טאָכטער וועט נאָר אין גילייטערטע שפּעט־שבתדיקע אָוונטן לערנען און זיך אָפּפרישן אין דער הייליקער לערע פון „מנורת המאור" — זיכער, מאַמע, אַז דיינע לעפצן וועלן זיך באַוועגן אין קבר...

ווייל דאָס ליכט פון דיין האַרץ ווערט גיטראָגן פון טויזנטער יידישע הערצער, און עס וועט נאָך שטאַרקער און מעכטיקער אויפפלאַמען אין דער אונענדלעכקייט פון דורות.

אַ ליכטיקן גן־עדן דיר — מאַמע פון אַ גאַנצן יידישן דור! — — —

א. מ. ר.

א.

די מאָס פון שכר און עונש

דער באַשעפער, וועלכער איז אַן־אמתדיקער שופט, משפט דעם מענטש לויט זיינע מעשים. זיין שטראָף איז „מדה כנגד מדה", ס׳־הייסט, די שטראָף איז אין דער זעלבער מאָס און אויף דעם זעלבן גיביט, וואָס די באַגאַנגינע עוולה. אַזוי לערנט אונדז די גמרא (סוטה ה׳): „אין דער מאָס, וואָס אַ מענטש כעסט, ווערט אויך פאַר אים גימאָסטן". אַזוי זעען מיר, אַז דער עונש פון אַ סוטה, פון אַ נישט גיטרייער פרוי, איז פונקט אין דעם זעלבן אופן ווי די באַגאַנגינע עבירה.

רבי יוסף זאָגט: כאָטש די פּראַקטישע באַשטראָפונגס־מאָס איז בטל גיוואָרן, איז אָבער גיבליבן די כמו־מאָס. אַזוי האָט אויך גילערנט רבי ח״יא: ווען דאָס בית־המקדש איז חרוב גיוואָרן, איז בטל גיוואָרן דער גרויסער סנהדרין און קיין טויט־שטראָף (אַרבע מיתות) איז מער נישט גיפּסקנט גיוואָרן, איז אָבער דער דין פון די אַרבע מיתות נישט בטל גיוואָרן; ווער עס פאַרשולדיקט זיך פאַרשטיינערט צו ווערן (סקילה), אדער ער פאַלט אַראָפּ פון דאַך, אדער אַ חי׳ צוטרעט אים; ווער עס פאַרשולדיקט זיך פאַרברענט צו ווערן (שרפה), אדער ער פאַלט אין פייער אַריין, אדער אַ שלאַנג בייסט אים; ווער עס פאַרשולדיקט זיך גיקעפּט צו ווערן (הרג), אדער ער ווערט איבערגיגעבן צום גיריכט, וואָס טראָגט אויף אים אַרויס אַ טויט־אורטייל, אדער ער ווערט באַפאַלן פון באַנדיטן; ווער ס׳־פאַרשולדיקט זיך גיוואָרגן צו ווערן (חנק), אדער ער ווערט דערטרונקען אין אַ טייך, אדער ער שטאַרבט אין דער „אַספרה"־קרענק.

רבי מאיר זאָגט: דאָס באַשטראָפן דעם מענטש מיט דער זעלבער מאָס, איז נישט בלויז, ווען די עבירה איז אַזאַ גרויסע, אַז זי פילט אויס דאָס גאַנצע מעסטל, נאָר אפילו קליינע עבירות און עוולות ווערן גיזאַמלט. עס איז אַ שטייגער, אַזוי ווי איינער, וואָס זאַמלט זיך אָן פון פּרוטות אַ גרויסן חשבון.

און אָט זענען פאַקטן, ווי מענטשן זענען באַשטראָפט גיוואָרן מיט דער מאָס פון זייער זינד:

שמשון האָט מורד גיוועזן מיט זיינע אויגן, פאַרקוקנדיק זיך אויף דער פלשתים־טאָכטער און נעמינדיק זי פאַר אַ ווייב, דעריבער האָבן די פלשתים אויסגישטאָכן זיינע אויגן; אַבשלום האָט זיך גרויס גיהאַלטן מיט זיינע שיינע האָר, דעריבער איז ער אויפגיהאַנגען גיוואָרן ביי די האָר, און ווייל ער האָט גיהאַט גינומען דורכ צען קעפּס־ווייבער, איז ער גישטאָכן גיוואָרן מיט צען שפּיזן פון יואבס צען כלי־זיין־טרעגער, און ווייל ער האָט גימאַכט דריי שווינדלין: באַשווינדלט דעם פאָטערס האַרץ, באַשווינדלט דאָס האַרץ פון דער סנהדרין און באַשווינדלט דאָס האַרץ פון כל־ישראל, דעריבער האָט אים יואב אַריינגישטעקט אין זיין האַרץ דריי אייזערנע ריטער, נאָך וועלכע ער האָט נאָך גילעבט.

די רבנן האָבן אַזוי גילערנט (סוטה י׳): פיניף מאַן זענען באַשאַפן גיוואָרן מיט באַזונדערער ג—טלעכער באַגאַבונג און זענען דערמיט גישלאָגן גיוואָרן. שמשון איז באַגאַבט גיוועזן מיט כוח, איז — נאָך דעם, ווי דלילה האָט אים די האָר אָפּגישוירן — דער כוח פון אים אָפּגיטון גיוואָרן; שאול מיט אַ שיינעם האַלדז, האָט ער זיך גיוואָרפן מיטן האַלדז אויף דער שווערד; אבשלום מיט די שיינע האָר, — איז ער אויף זיי אויפגיהאַנגען גיוואָרן; צדקיהו מיט שיינע אויגן, — האָט אים נבוכדנצר בלינד גימאַכט; אסא מיט שיינע פיס, — זענען אים אויף דער עלטער די פיס קראַנק גיוואָרן.

אויך יששכר, דער מאַן פון ברקאי, איז גישטראָפט גיוואָרן מדה כנגד מדה אַזוי לערנען די רבנן אין פסחים: ווען עזרא איז גיקומען צום בית־המקדש האָט ער גימאַכט פיר אויסגישרייען: דער ערשטער אויסגישריי: גייט אַרויס פון דאַנען איר קינדער פון עלי, ווייל איר האָט מטמא גיוועזן דעם ג—טלעכן היכל; דער צווייטער אויסגישריי: גיי אַרויס פון דאַנען יששכר, דער מאַן פון דאָרף ברקאי, וועלכער טוט זיך אָן כבוד און פאַרשוועכט די הימלישע הייליקייטן (אַלס כהן האָט ער ביים מקריב זיין קרבנות אַרומגיוויקלט זיך די הענט מיט זיידן־צייג, כדי זיי נישט איינצושמוצן). און נאָך האָ אויסגישריגן עזרא: עפנט אייך טויערן ברייט אויף, און זאָל אַריינגיין ישמאל דער זון פון פאבי, דער תלמיד פון פנחסן און זאָל ער איבערנעמען דעם אַמט פון כהן גדול. און נאָך האָט אויסגישריגן עזרא: עפנט אייך טויערן ברייט אויף און זאָל אַריינגיין יוחנן, דער זון פון נרבאי, דער תלמיד פון פוקא, און זאָל ער זיך אָנעסן מיט די הימלישע הייליקייטן. (ער האָט זייער אַ סך גידאַרפט, ווייל ער האָט דערצויגן אַ סך כהנים).

דער דערמאָנטער יששכר, דער מאַן פון דאָרף ברקאי, איז באַשטראָפט גיוואָרן מדה כנגד מדה. גיוועזן איז אַזוי: דער קיניג און די קיניגין פון חשמונאים־הויז האָבן צווישן זיך גיהאַט אַ וויכוח. דער קיניג האָט גיזאָגט: ציגן־פלייש איז בעסער און די קיניגין האָט גיזאָגט: שעפּסן־פלייש איז בעסער. איז גיבליבן, אַז מע זאָל פרעגן דעם כהן־גדול, וועלכער איז יעדן טאָג מקריב קרבנות. ווען דער כהן גדול יששכר, דער מאַן פון דאָרף ברקאי, איז גיקומען און אויסגיהערט די פראַגע, האָט ער וואָוילעריש אַ קנאַק־גיטון מיטן פינגער און גיזאָגט: אויב אַ ציג וואָלט גיוועזן בעסער, פאַרוואָס־זשע נעמט מען עס נישט פאַר אַ קרבן תמיד? האָט עס דעם קיניג פאַרדראָסן, פאַר וואָס ער ענטפערט אים אַזוי וואָוילעריש און גרינגשעצנדיק, האָט ער באַפוילן, אַז מען זאָל אים אָפּהאַקן די רעכטע האַנט. האָט ער גיגעבן שוחד, אַז מע זאָל אים כאָטש אָפּ־

האַקן די לינקע האַנט. ווען דער קיניג איז פון דעם גיוואויר גיוואָרן, האָט ער אים גיהייסן אויך אַראָפּנעמען די רעכטע האַנט. אַזוי אַרום איז יששכר, דער מאַן פון ברקאי אָפּגיקומען זיין זינד אויף דער וועלט. (אַגב, שטעלט די גמרא פעסט, אַז יששכר, דער מאַן פון ברקאי, האָט נישט גיקענט לערנען, ווייל פון דער תורה ווייזט זיך אַרויס, אַז אַ ציג און אַ שעפּס האָבן גלייכע חשיבות).

אָבער נישט בלויז די שטראָף קומט צו אַ מענטש אויף דעם זעלבן גיביט. דאָס זעלבע איז אויך מיט שכר פאַר גוטע מעשים. עס קומט אויך אין דער אייגינער מדה, וואָס די גוטע פעולה, נאָר נאָך אין אַ פיל גרעסערער מאָס, וויפל מע פאַרדינט זיך עס, ווייל די באַצאָלונג פאַר גוטס איז גרעסער, ווי די באַצאָלונג פאַר שלעכטס, אַזוי זאָגט די גמרא (סוטה י״א): דערפאַר, וואָס מרים האָט גיוואַרט אַ קליינע צייט, דעמלט, ווען די מוטער האָט משהן גילאָזט אינים קעסטל אויפן וואַסער, כדי צו זעען וואָס מיט איר ברודער וועט גישעען, האָט זי זוכה גיוועזן, אַז ווען זי איז גישלאָגן גיוואָרן מיט צרעת, האָבן די יידן גיוואַרט אויף איר אין דער מדבר גאַנצע זיבן טעג.

נאָך דערציילט די גמרא (תעניות י״א): אין סיריא איז אויסגיבראָכן אַן־עפּידעמיע און אין שכנות פון רבן איז די עפּידעמיע נישט אַריינגידרונגין. האָבן מענטשן גימיינט, אַז דאָס איז צוליב דעם זכות פון רבן. האָט מען אָט די מענטשן גיוויזן אין חלום, אַז רבס זכות איז גאָר אַ גרויסער און דאַרף אויסגינוצט ווערן אויף פיל גרעסערע זאַכן. נאָר דאָס איז דער זכות פון אָט דעם מענטש, וואָס באָרגט האַק און רידעל אויף צו גראָבן קברים פאַר מתים, דערפאַר איז אים אָפּגידינט גיוואָרן מדה כנגד מדה און די טויט־עפּידעמיע איז פון זיין סביבה אָפּגיטון גיוואָרן.

אין דוקרת — דערציילט ווייטער די גמרא — איז אויסגיבראָכן אַ שרפה, וועלכע האָט אָבער אויסגימיטן די הייזער, וואָס זענען גישטאַנען אין שכינות פון רב הונאן. האָבן מענטשן גימיינט, אַז דאָס איז איבערן זכות פון רב הונא. האָט מען אָט די מענטשן גיוויזן אין חלום, אַז רב הונאס זכות איז גאַר אַ גרויסער און דאַרף אויסגינוצט צו ווערן אויף גרעסערע זאַכן. נאָר דאָס איז דער זכות פון אָט דער פרוי, וועלכע הייצט יעדן ערב שבת אויס דעם אויוון און לאָזט דאָרט די שכנים באַקן לכבוד שבת; מחמת איר מצווה איז פייער־מאַכן, איז איר סביבה נִצול גיוואָרן פון פייער.

דערפון איז זיך אַראָפּצולערנין, אַז דער הייליקער באַשעפער איז דן דעם מענטש מדה כנגד מדה. סיי ווען ס׳־האַנדלט זיך ביי באַצאָלן שכר פאַר גוטע מעשים און סיי ביי באַשטראָפן פאַר שלעכטע מעשים.

ב

די מאָס ביי דער שטראָף פון הימל

עס זענען דאָ אַזעלכע, וואָס די שטראָף „מדה כנגד מדה" קומט זיי פון הימל.

אַזוי לערנין די רבנן (סנהדרין ק״ח): דאָס דור המבול איז אַריינגיפאַלן אין גאוה נאָר דורך דעם וואויל־טאָג וואָס דער באַשעפער האָט זיי באַשאָנקען. אַזוי שטייט אין איוב (כ״א): „אין זייערע הייזער איז גיוועזן פרידן אָן שרעק, די רוט פון ג—ט איז נישט גיוועזן אויף זיי, די טראָגנדיקע קו האָט נישט גימפּלט און בעתן ניבוירינייש איז זי נישט אומגיקומען, מיט זייערע ערשט־גיבוירינע קינדער האָבן זיי זיך באַדעקט ווי מיט שאָף און זייערע קליינע קינדער זענען באַלד אַרומגישפּרונגען, זיי האָבן פאַרבראַכט ביי פּייקל און פידל און האָבן זיך גיפרייט ביים קול פון גיזאַנג, זייערע טעג האָבן זיי פאַרבראַכט אין וואויל־טאָג — און אין איין רגע זענען זיי גיפאַלן צום אָפּגרונט. אָט וואָס זיי האָבן גיזאָגט צום שטאַרקן ג—ט: טרעט אָפּ פון אונדז, מיר ווילן נישט קענען דיינע וועגן, וואָס איז דען דער אַלמעכטיקער, אַז מיר זאָלן אים דינין? און וואָס וועט דען אונדז אַרויסקומען, אַז מיר וועלן אים בעטן?" דאַרפן מיר דען כאָטש אַ טראָפּ רעגן? מיר האָבן גינוג טייכן און קוואַלן, וואָס זעטיקן אונדזער באַדערפעניש. — האָט דער באַשעפער — גילויבט איז ער — גיזאָגט: מיט דעם וואויל־טאָג, וואָס איך האָב זיי באַשאָנקען, דערצערנין זיי גאָר מיך? וועל איך זיי דערמיט טאַקע שטראָפן, אַזוי ווי ס׳־שטייט (בראשית ו׳): „און איך וועל ברענגען אַ וואַסער־מבול אויף דער ערד".

רבי יוסי דער זון פון דורמסקית זאָגט: דאָס דור־המבול האָט נישט גיזינדיקט נאָר מיט דעם ווייס־רעדל פון אויג, וואָס איז ענלעך צו וואַסער, דערמיט וואָס זיי האָבן זיך אוממאָראַליש אויפגיפירט, פאַרקוקנדיק זיך אויף ווייבער פון פרעמדע מענער, דעריבער האָט דער באַשעפער — גילויבט איז ער — זיי באַ־שטראָפט מיט וואַסער, וואָס איז ענלעך צום אויגן־רעדל, אַזוי ווי ס׳־שטייט: „ס׳־זענען גישאָפן גיוואָרן די קוואַלן פון טיפן אָפּגרונט".

זאָגט רבי יוחנן: די פאַרדאָרבנקייט פונם מבול איז גיוועזן מיטן וואָרט „רבה" ס׳־הייסט — גרויס, אַ סך (ווי ס׳־שטייט (בראשית ו׳): „און ג—ט האָט גיזען, אַז דאָס שלעכטס פון מענטש אויף דער ערד איז גרויס"), און מיט דעם וואָרט „רבה" זענען זיי גישטראָפט גיוואָרן, ס׳־הייסט, אַז גרויס איז גיוועזן זייער שטראָף, ווי ס׳־שטייט: ,ס׳־זענען גישפּאַלטן גיוואָרן די קוואַלן פון טיפן אָפּגרונט (תהום רבה)".

די גמרא (שבת ל״ב) לערנט: צוליב דריי עבירות קומין אום פרויען ביים קינד־האָבן: ווייל זיי היטן נישט אָפּ די דינים פון נדה, פון חלה־נעמין און פון ליכט־צינדן. פאַרוואָס קומט די פרוי אום ביים קינד־האָבן? זאָגט רבי יצחק, ווייל זי האָט נישט אָפּגיהיטן די דיניט פון דם־נדה, וואָס גיפינט זיך דאָך אין דער פרויס אינגיוויד, דעריבער ווערט זי גישלאָגן בעתן האָבן דאָס קינד, וואָס גיפינט זיך אינעווייניק אין איר. דער טעם פאַרוואָס גראָד ביי אָט די דריי עבירות קומין אום פרויען ביים קינד־האָבן איז, ווי עס האָט גידרשנט איינער פון גליל פאַר רבי חסדא: דער באַשעפער — גילויבט איז ער — זאָגט אַזוי: איך האָב אייך גיגעבן דאָס בלוט צום לעבן, האָב איך אייך גיוואָרנט וועגן בלוט (זם נדה), איך האָב אייך אָנגירופן „ראשית", ס׳־הייסט די ערשטע, האָב איך אייך גיוואָרנט צו נעמין חלה פון ערשטן טייג, איך האָב אייך גיגעבן אַ נשמה, וואָס ווערט אָנגירופן „ליכט", האָב איך אייך גיוואָרנט וועגן די שבת־ליכט; וועט איר זיי היטן — איז גוט, אויב נישט וועל איך ביי אייך צונעמין די נשמה. און פאַרוואָס גראָד בעתן קינד האָבן? זאָגט רבא, אַ שטייגער ווי מענטשן זאָגן: „דער אָקס איז גיפאַלן — נעם דעם חלף", ס׳־הייסט: אַ גיפערלעכער מאָמענט איז אַ זמן פאַר פּורעניות.

רבי עולא דער זוהן פון רבי עלאי האָט גידרשנט (שבת ס״ב): ס׳־שטייט (ישעי׳ ג׳): „און ג—ט האָט גיזאָגט: ווייל די חתונה־גיהאַטע טעכטער פון ציון זענען גיגאַנגין ווי אויף שטאָלצן און האָבן שטייף גיהאַלטן די העלדזער און האָבן גיווינקין מיט די אויגן און זענען גיגאַנגין שוועבנדיק און האָבן קאַקעטירט מיט די פיס", דעריבער איז די שטראָף פאַר זיי גיוועזן ווי ס׳־שטייט ווייטער: און ס׳־וועט זיין אָנשטאָט גיווירצן — פוילעניש, און אָנשטאָט די גאַרטל — גישווילעכץ, און אָנשטאָט די האָר באַצייכניש — אַן־אויסגיגאָלטקייט, און אָנשטאָט דעם שיינים מאַנטל — אַן־אָנטועכץ פון זאַק; דאָס אַלץ אָנשטאָט די שיינמאַכעריי".

און נאָך לערנין די רבנן (סנהדרין צ״א): אָט די האָבן נישט קיין חלק עולם־הבא: דער וואָס זאָגט, אַז תחיית המתים איז נישט גידרונגין פון דער תורה. פאַרוואָס? — ווייל ער האָט גילייקנט אין תחיית המתים, דעריבער וועט ער נישט האָבן קיין חלק אין תחיית המתים. ווייל די מאָס פון באַשעפער — גילויבט איז ער — איז מדה כנגד מדה. דען אַזוי האָט רב שמואל בר נחמני גיזאָגט פאַר רבי יונתנס וועגן: פונוואַנין איז גידרונגין, אַז אַלע מאָסן פון באַשאַפער — גילויבט איז ער — זענין מאָס קעגן מאָס? — ווייל ס׳־שטייט (מלכים ב׳, ז׳): „און אלישע האָט גיזאָגט: הערט ג—טס וואָרט, אַזוי האָט ג—ט גיזאָגט: מאָרגן אין דער צייט וועט זיין אַ סאה זעמל־מעל פאַר אַ שקל און צוויי סאה גערשטן פאַר אַ שקל אינם טויער פון שומ־ון. האָט גיענטפערט דער מיניסטער, וואָס דער מלך האָט זיך אויף אים אָנגישפּאַרט: וואָס, אפילו ווען ג—ט זאָל מאַכן פינצטערלעך אין הימל, קאָן דען זיין אַזוינס? האָט ער (אלישע) גיזאָגט: דו וועסט עס זעען מיט דיינע אויגן און פון דאָרט וועסט דו נישט עסן". און ס׳־שטייט „און אַזוי איז אים טאַקע גישעען און דאָס פאָלק האָט אים צוטרעטן אין טויער און ר׳איז גישטאָרבן". דערויף פרעגט די גמרא: אפשר איז דאָס נישט גיוועזן צוליב מדה כנגד מדה, נאָר ווייל די קללה פון אלישען האָט דער־צו גורם גיוועזן? ענטפערט די גמרא, אַז אויב ס׳־וואָלט אַזוי גיוועזן האָט גידאַרפט שטיין: „דאָס פאָלק האָט אים „צוטרעטן ר׳איז גישטאָרבן". צו וואָס ווערט אַקצענטירט, אַז ער איז גישטאָרבן „בשער", אין טויער? כדי צו ווייזן, אַז זיין טויט איז גיוועזן אַ שטראָף צוליב דעם נישט־גלייבן ג—טס וואָרט מכות דעם ביליקן תבואה פאַרקויף אין טויער.

רבי נהוראי לערנט (כלה): ווער ס׳־פאַרשעמט זיין חבר ווערט אַליין פאַרשעמט און נישט בלויז דאָס, נאָר מלאכים שטויסן אים, כדי ס׳־זאָל באַוויזן ווערן זיין שאַנד פאַר דער גאַנצער וועלט.

אויך איז, ווען אַ מענטש טוט אַן־עבירה פּרוּוענלעך, באַשטראָפט אים דער באַ־

שאַפער בכבודו ובעצמו, אויב אָבער ער טוט אַן־עבירה דורך אַ שליח, קומט די שטראָף אויך דורך אַ שליח. אַזוי זאָגט רבי יהושע בן קרחה (סנהדרין צ"ד): פּרעה האָט אַליין גילעסטערט, ווי ס־שטייט (שמות ה'): „און ער האָט גיזאָגט: ווער איז דאָס ג—ט, אַז איך זאָל הערן זיין קול? — האָט דער באַשעפער — גילויבט איז ער — בכבודו ובעצמו אים באַשטראָפט, ווי ס־שטייט (שמות ט"ו): „און ג—ט האָט אויסגימישט די מצריים אין ים", סנחריב ווידער, וועלכער האָט גילעסטערט דורך אַ שליח, ווי ס־שטייט (מלאכים ב' י"ט): „דורך דיינע שליחים האָסט דו גילעסטערט ג—ט און האָסט גיזאָגט מיט מיינע פיל רייטוועגן גיי איך אויף די הויכקייט פון די בערג (ירושלים) — די הינטער־זייטן פון לבנון" און ס־שטייט (דאָרט): „איך האָב גיגראָבן און גיטרונקען וואַסער און איך וועל חרוב מאַכן מיט דער סטאָפּע פון מיינע טריט אַלע באַלאַגערונגס־טויערן" — האָט דער באַשעפער — גילויבט איז ער — ג׳נומען פון אים באַצאָלט דורך אַ שליח, ווי ס־שטייט (דאָרט)! און ס־איז אַרויסגיגאַנגען אַ מלאך פון ג—ט און גישלאָגן די מחנה פון אשור".

דערפון אַלזאָ איז גידרונגען, אַז אויך די שטראָף, וואָס קומט דעם מענטש פון הימל, איז מדה כנגד מדה.

ג

עבירות, וואָס זייער שטראָף איז ברמז אָנגימערקט אין תנ"ך

ס־זענען דאָ גיוויסע עבירות, פאַר וועלכע ס־ווערט דעם מענטש באַצאָלט מיט באַשטימטע שטראָף. די חכמים האָבן אויף אַט די שטראָף גי־פונען אַ רמז אין פסוקים פון תנ"ך. אַזוי זאָגט רבי נתן (שבת ל"ב): איבער די זינד פון נישט־האַלטן קיין נדרים, קומט־אום די פרוי פונם באַטרעפנדן. רבי זאָגט: ס־קומען אום די קינדער קליינערהייט, אַזוי ווי ס־שטייט (קהלת ה'): „דו זאָלסט נישט דורך דיין מויל פאַרזינדיקן דיין פלייש און זאָלסט נישט זאָגן פאַרן שליח (וואָס קומט מאָנין דעם נדר): „איך האָב מיך אַרויסגיכאַפּט; פאַר־וואָס־זשע זאָל ג—ט צערנין איבער דיין קול (דאָס אויסגידרוקטע נדר־וואָרט) און פאַרדאַרבן דיין האַריוואַניע". וועלכעס איז די אמתדיקע האַריוואַניע פון אַ מענטש? — זיינע קינדער. רבי יהודה הנשיא זאָגט, אַז קינדער קומען אויך אום צוליב די זינד פון ביטול תורה, ווי ס־שטייט (ירמי' ב') „האָב איך דען אומזיסט גישלאָגן אייערע קינדער? איר האָט דאָך דעם תורה־מוסר נישט גילערנט!". דאָס לעבן פון די קינדער איז אויך אָפּהענגיק פון מקיים זיין די מצוה פון מזוזה און די מצוה פון ציצית. מזוזה — ווי ס־שטייט דברים (י"א): „און דו זאָלסט אויפשרייבן (די מזוזה) אויף די פיר־זייטן פון דיין הויז" און באַלד נאָכדעם שטייט: „כּדי איר און אייערע קינדער זאָלן לאַנג לעבן"; ציצית — ווי ס־שטייט (ירמי' ב'): „אויך אין די עקן פון דיינע מלבושים גיפונט זיך דאָס בלוט פון ריינע אָרימע נפשות".

רבי נחמי' זאָגט: איבער די זינד פון שנאת־חנם, פון פיינט האָבן יענים אומזיסט, איז אַ גרויסע קריגעריי ביי דעם באַטרעפנדן אין הויז און זיין פרוי מפּלט נפלעך און זיינע זין און טעכטער קומען אום קליינערהייט.

רבי אלעזר דער זון פון יהודה זאָגט: איבער די זינד פון נישט חלה־נעמען איז נישטאָ קיין ברכה אין די שפּייז־אוצרות, אַ קללה ווערט גישיקט אין די תבואה־פרייזן און פרעמדע עסן אויף דאָס, וואָס זיי זייען, ווי ס־שטייט (ויקרא כ"ו): „אויך און איך וועל אייך דאָס אָפּדינען און איך וועל אייך שטראָפן מיט בהלה" (אַזוי ווי אין לשון הקודש זענען ה און ח טויש־אותיות. איז דער קלאַנג פון „בהלה" ענלעך צו בחלה, וואָס באַקומט אינים דרש די באַדייטונג: „און איך וועל אייך שטראָפן ווען די זינד פון חלה"). און ס־שטייט באַלד דערנעבן: „און אומזיסט וועט איר זייען, ווייל אייערע פיינט וועלן עס אויפעסן". אויב אָבער מע נעמט יא חלה — ווערט מע גיבענטשט, אַזוי ווי ס־שטייט (יחזקאל מ"ד): „און דאָס ערשטע פון אייער טייג זאָלט איר געבן צום כהן, כּדי ס־זאָל הערשן אַ ברכה אינים הויז".

איבער די זינד פון נישט געבן תּרומה און מעשרות אין ארץ־ישראל, ווערן די הימלען איינגיהאַלטן פון געבן טוי און רעגן און ס־הערשט אַ יקרות און די פּאַרדינסטן פאַרקלענערן זיך און מענטשן יאָגן זיך נאָך פּרנסה, נישט קענינ־דיק עס דערגרייכן. ווי ס־שטייט — לויט דער אויסטייטשונג אין ישמעאלס בית־המדרש — (איוב כ"ד): „דאָס גיבאַט אין די הייסע טעג, גזלט פון אייך פון די שניי־וואַסערן"; ס־הייסט: צוליב די זאַכן, וואָס איך האָב אייך גיבאָטן אום זומער־צייט (תרומות ומעשרות) און איר האָט עס נישט דערצילט, וועלן פון אייך גיגזלט ווערן די שניי־וואַסערן אום ווינטער־צייט. אויב אָבער ס־ווערן אָנגיגעבן תרומה ומעשרות, קומט דערפאַר אַ ברכה, ווי ס־שטייט (מלאכי ג'): „ברענגט אַלע אייערע מעשרות אין זאַמל־אוצר און זאָל זיין שפּייז אין מיין הויז און פּרוּווט מיך מיט דעם — זאָגט ג—ט, דער האַר פון אַלע מחנות — אויב איך וועל אייך נישט עפינין די פענצטער פון המל און אייך אַראָפּשיקן ברכה ביז איר וועט מיד ווערן פון צו זאָגן: גינוג".

איבער די זינד פון גזלן גייט אויף דער היישעריק און ס־הערשט הונגער און מענטשן עסן אויף דאָס פלייש פון זייערע זין און טעכטער, ווי ס־שטייט (עמוס ד'): „הערט אַט די זאַך איר קיען פון בשן, (גימיינט אַזעלכע פרויען, וואָס ליגן אין וואויל־טאָג און אַרבייטן נישט). וואָס אויפן באַרג שומרון, וועלכע באַרויבן אָרימע־לייט און אונטערדריקן אביונים און זאָגן צו זייערע האַרן: גיט אונדז אויף צו טרינקען" און באַלד דערנעבן שטייט: „איך וועל אייך שלאָגן מיט תבואה־בראַנד און אומגירעטעניש; אייערע פיל גערטנער, ווייגערטנער, טייטל־ביימער און אייל־ביימער וועט אויפעסן דער גזם־היישעריק און איר זענט דאָך נישט בעסער גיוואָרן, זאָגט ג—ט".

איבער די זינד פון עינוי הדין, ס־הייסט אָפּשלעפּן מיט אַרויסגעבן אַ פּסק־דין און איבער די זינד פון ביטול־תורה, ס־הייסט דאָס נישט אויסנוצן די פאַרהאַנ־ינע צייט אויף תורה לערנען, מערט זיך די גיפאַר פון שווערד, און רויבערייען און עפּידעמיעס און הונגער קומט, און מענטשן עסן נישט ווערנדיק זאַט, און עסן זייער ברויט לויט וואָג.

איבער די זינד פון נאַרישע און פאַלשע שבועות, פון חלול השם (אַ מענטש וואָס טוט נישט גלייכע מעשים — פאַרקוקן זיך אויף אים), און פון הלול שבת — פאַלן בייזע חיות אָן אויפן ישוב און ס־קומט אַ מגפה אויף בהמות און מענטשן ווערן ווינציקער און די וועגן ווערן וויסט.

איבער די זינד פון שפיכת־דמים איז דאָס בית־המקדש חרוב גיוואָרן און די שכינה טוט זיך אָפּ פון יידן, ווי ס־שטייט (במדבר ל"א): „און איר זאָלט נישט פאַרשוועכן די ערד און איר זאָלט נישט מטמא זיין די ערד אויף וועלכער איך רו"; דערפון איז צו זען, אַז אויב מע איז מטמא די ערד דורך בלוט־פאַרגיסונג טוט די שכינה זיך אָפּ.

איבער די זינד פון עבודה־זרה, פון אויסגילאַסנקייט און דאָס נישט האַלטן שמיטה און יובל, קומט גלות אויף דער וועלט. מענטשן מוזן אויסוואַנדערן פון זייערע היימען און אַנדערע פאַרנעמען זייער אָרט. מכּוח עבודה־זרה שטייט (ויקרא כ"ו): „און איך וועל מאַכן אייערע פּגרים אויף די פּגרים פון אייערע אָפּגעטער און איך וועל אייך פאַרוואַרפן"; מכּוח אויסגילאַסנקייט שטייט (ויקרא י"ח): „איר זאָלט נישט נאָכטון די מיאוסקייטן, וואָס די פריערדיקע איינוואוינער פון אַט דער ערד, כּדי די ערד זאָל אייך נישט אויסשפּייען"; מכּוח שמיטה און יובל שטייט (ויקרא כ"ו): „אייער לאַנד וועט וויסט ווערן, אייערע שטעט — חרוב, דעמלט וועט די ערד זיך אָפּגעטן איר שמיטה־רו און איר וועט זיין אינים לאַנד פון אייער פיינד"ן.

איבער די זינד פון נבול פה (נישט אָנשטענדיקע רייד) קומען גרויסע און שרעקלעכע צרות און עס אַנטשטייען שווערע גזירות און אויסדערווײַלטע קומען אום און יתומים און אַלמנות שרייען און זייער גישריי ווערט נישט גי־הערט, ווי עס שטייט (ישעי' ט'): „דעריבער פרייט זיך נישט ג—ט מיט די אויסדערווײַלטע און איז זיך נישט מרחם איבער די יתומים און אַלמנות, ווייל אַלץ איז צביעותדיק און שלעכט און יעדעס מויל רעט גימיינהייט; נאָך דעם אַלים אָבער איז נאָך זיין צאָרן נישט איינגישטילט און נאָך איז זיין האַנט אויסגישטרעקט". די לעצטע ווערטער — זאָגט רב חנן — האָט רבא אַזוי אויס־גיטייטשט: אויב אַ מענטש מאַכט מיאוס זיין מויל און רעט אַרויס אַ מיאוס וואָרט פון זיין מויל, אַפילו ווען דאָס איז אַזאַ מיאוס וואָרט, וואָס פאַר אַלע אַנוועזנדיקע איז עס קיין שום נייס נישט, ווערט אויף אים אַרויסגיגעבן אַ בייזער גזר, ווען אַפילו ס־איז פאַר אים אונטערגישריבן אַ גוט לעבן אויף גאַנצע זיבעציק יאָר אַרויס (ס־הייסט אַזוי: „און נאָך", ווען ער האָט נאָך פיל גוטס צו דערלעבן — „איז די האַנט (פון שטרענגין משפט) אויסגי־שטרעקט.

רב חסדא זאָגט: ווער עס פאַרברודיקט זיין מויל מיט מיאוסע רייד — מאַכט מען אים טיפער דאָס גיהנם, ווי סע שטייט (משלי כ"ב): „אַ טיף גרוב פאַר דעם מויל פון מיאוסקייט". רב נחמן ב"ר יצחק זאָגט: אויך פאַר דעם, וואָס הערט און שווייגט, ווי ס־שטייט (דאָרט): „דער וואָס ציט אויף זיך אַרויף ג—טס צאָרן (נישט רעאַגירנדיק אויף גיהערטע מיאוסע רייד) פאַלט דאָרט אַריין.

רב הושעיא זאָגט: ווער ס־פאַרלייגט זיך אויף צו טון אַן־אומאַראַלישע עבירה, ווערט ער גישלאָגן מיט הויט־קראַנקייטן.

דעריבער דאַרף דער מענטש ביי זיך פאַרמיאוסן דאָס שלעכטע און אויסקלויבן דאָס גוטע.

(סוף — זע נומער 126)

ציפּאַ לעשינסקאַ
תּל־אביב

אויפן וועג קיין ארץ־ישראל

שווער, זעהר שווער איז צו באַשרייבן אַ נסיעה קיין ארץ ישראל, ווייל בכלל איז נישט פאַראַן באַלד אַ פּאַסיק וואָרט, אַ גיהעריקע באַצייכינונג, וואָס זאָל אויסדרוקן דאָס אַלץ, וואָס מיר האָבן גיפילט און אַדורכגילעבט במשך דער נסיעה.

דאָך וויפל ס׳ליגט אין אונדזערע כּוחות, ווילן און וועלן מיר זיך טיילן מיט די איינדרוקן און איבערלעבינישן, וואָס זענען זעהר אינטערעסאַנט און ברענגען אַ גרוס פון די ערשטע עולות־גרופּע און זייער בשלומדיקער נסיעה.

דער לעצטער גיזעגנונגס־מאָמינט מיט אונדזערע פירער אויפן וואַרשאַווער באַן־הויף, איז פאַרבליבן טיף איינגיקריצט אין זכרון, אין אונדזער האַרץ און נשמה. זיי האָבן אונדז אַריינגיגעבן אַ סך, אַ סך מוט און כּוח, אַ סך חיזוק און אויסדויער, כּדי ביישטיין די אַלע נסיונות, וואָס וועט אונדז אויסקומען אַדורכצולעבן.

9.45 ביינאַכט. דער צוג רירט. פון אונדזערע הערצער רייסט זיך אַרויס מיט אַ מאָל... לשנה הבאה בירושלים. דער צוג הייבט אָן צו לויפן איבער די רעלסן, וואָס שנעלער. ס׳ווילט זיך שטאַרק עפּיס רעדן: עפּיס, זאָל זיין נישט מער ווי איין איינציק וואָרט, וואָס זאָל אויסדרוקן דאָס אַלץ, וואָס מע קען נישט דער־זאָגן.

אין אַזאַ מאָדנער שטימונג זענען מיר גיזעסן אַ לענגערער צייט שטיל־שווייגנט אָבער גינוג אויסדרוקספול. די פרייד, וואָס האָט זיך פון יעדן אַרויסגיפילט, האָט גיאָטימט אין דער לופטן, און גיצאַפּלט האָט אַלץ, אין אַזאַ הייליקער חרדת־קודש שטימונג.

סקערניעוויץ. אויפן וואָקזאַל, די גאַנצע סקערניעוויצער „בנות". זיי זענען זיך גיקומען גיזעגינין מיט די ערשטע בנות־עולות. מחנות שיטן זיך פון אַלע זייטן פאַר די ערשטע; די ערשטע, וואָס דאַרפן זיין די שליחים פונם בנות־ציבור, אויס־באַנין דעם וועג אויך פאַר אַנדערע צו קענין עולה זיין.

אַזעלכע גיזעגינונגען באַקומין מיר אין אַ רייע אַנדערע שטעט ווי: טשענסטאָכאָוו, סאָסנאָוויצע א א"וו.

דער צוג לויפט... ס׳לויפן אויך אונדזערע מחשבות, וואָס פאַרטראָגן זיך ווייט, ווייט אינים אויסגישטרעבטן לאַנד. מיר דערמאָנין זיך און פילן גאָר שטאַרק אונדזער אויפגאַבע, אונדזער אחריות אַלס די, וועלכע דאַרפן ווייזן דעם וועג, זיין אין אַלים אַ מוסטער פאַר די נאָכקומינדיקע.

מיר, די פּיאָנערן פון בנות, פילן טיף די טראַגעדיע פון אונדזער לאַנד. די קרי׳נאַ־נה, וואָס צדק ילין בה — איז היינט אַ נעסט פאַר נישט־יידישע אידעען, פרעמדע און אייגינע פרייע, ווילן בגוואַלט אַרויפלייגן זייער אפּיקורסישן חותם אויף דעם יידישן לאַנד. ס׳ווערט טרויעריק אויפן האַרצן.

מיר דערזעען די שטיינער, וואָס צולייגן זיך אויף אונדזער וועג. מיר דערזעען זייער גרויס און ברייט, און דאָך — זענען מיר בטחון־פול. מיר גלויבן אין אַ פול־שטענדיק נצחון.

ווער, ווער האָט דען גיגלויבט אין סערטיפיקאַטן פאַר אונדז. האָבן דאָך די גרעס־טע אָפּטימיסטן סקעפּטיש גיקוועטשט מיט די פּלייציס, באַדויערט די הכשרה־סטקיס, וואָס מוטשין זיך בחנם און דאָך — בעזר השם — האָבן מיר די דאָזיקע סערטיפי־קאַטן־מויער אַדורכגיבראָכן. וועלן מיר אויך ווייטער, אינם הייליקן לאַנד, אַלים שווערע און שווערסטע, אַדורכגיין בשלום און קענין פאַרבלייבן, קאָנסעקווענט גיטריי אונדזער אידעע, גיטריי אונדזער גרויסער אויפגאַבע.

מיר פאַרלאָזן פּוילן. ס׳קומען אַרויף קאָנדוקטאָרן, וואָס קאָנטראָלירן די בילעטן.

פאַרשטיין פאַרשטייט זיי קיינער נישט, קיין פּויליש הערט מען מער נישט.

טשעכאָסלאָוואַקיי. די נאַטור אַ הערלעך־שיינע. מיר קוקן און גאַפן. ג—טס פּראַקטיקע וועלט. אָבער דער צוג לויפט.

ווין. עפּיס אַ צאַפּל. אַ פריידיקער, אַ טיפער. דאָס אָרט פון כּנסי׳ גדולה. ווין, דאָס אָרט, ווי אונדזער מאַמע פרוי שרה שענירער האָט באַקומין דעם רעיון צו גרינדן „בית יעקב".

דער חלום „בית יעקב"...

דער צוג באַווייזט נאָך נישט אָפּצושטעלן זיך און שוין טראָגט מען אונדז אַנטקעגן בייגל מיט קאַווע, וויפל איינער וויל.

מיר פאָרן אַדורך כּמעט אַלע פיר זייטן פון דער דאָזיקער שיינער שטאָט.

ווין. אַ הייליקייט ווייעט פון אַלע ווינקלעך, אַ היימישע היימישקייט. ווין דאָס זיץ־אָרט פון דער וועלט־אגודה. ווין...

דער צוג לאָזט נישט לאַנג טראַכטן. ער לויפט און פאַרשווינדט הינטער זיך פּראַכ־טיקע לאַנדשאַפטן, מיר קענין נישט דערכאַפּן מיטן אויג. ס׳ווילט זיך לענגער אָפּשטעלן זיך און פאַרטראַכטן, גינויער איינקוקן זיך אין דעם אַלים, וואָס אָטעמט פון זיך מיט אַזוי פיל גדלות הבורא, וואָס דערציילט דעם באַשעפערס מעשים. די בריאה אין איר ערב פרילינגדיקייט מיט זיין גאַנצן חן און צויבער. און אָט... איטאַליע. דאָ צוואַקסט זיך אונדזער התפעלות, מיר זינגען שטיל אייניקע פּסוקים פון ברכי נפשי, מיר דערמאָנין זיך דאָס צוזאַמינלערנין אין הכשרה, אין די שבתדיקע נאָכמיטאָגן. ס׳שעפּטשיט זיך אַליין אין דער שטיל, דער פּירוש פון די פּסוקים, וואָס מיר זעען אין דער ווירקלעכקייט.

*

דאָנערשטיק 7 אַ זייגער פרי זענען מיר גיקומין קיין טריעסט.

מיר לאָזן איבער אונדזערע גיפּעק אויף די שיף.

מיר גייען — ס׳זאָגט זיך נאָר אַזוי, מיר האָבן מאַרשירט, — אָט אַזוי טריט ביי טריט, האָט ביי האָנט מאַרשירן מיר. — ס׳איז גיווען אַ שיין רירנד בילד דאָס גיין קיין... ארץ ישראל. אָט אַזוי האָבן מיר באַטראַכט דעם מאַרש. נישט איינע טראַכט זיך דערביי, הלוואי מיט משיחן שוין, רבונו של עולם!

מע פירט אונדז צריין אין אַ גרויסן זאַל, אַלע באַקומין טיי און מיר גייען אַרויף אויף דער שיף.

דאָס אויפשטייגן אויף דער שיף קומט אָן גינוג שווער. ס׳איז אַ שרעקלעך גי־דראַנג, מע שטופּט און מע דרוקט זיך גאַנץ גוט. אָבער אַלץ איז אַזוי ליב, פאָרן מיר דאָך קיין ארץ ישראל, יסורים של אהבה.

מיר פאַרנעמין באַלד אונדזערע קאַיוטיס. דער גרויסער און פּראַכטיקער עס־זאַל איז דער זאַמלפּונקט פון אונדזערע מיידלעך, מיר זיצן ביי שכנותדיקע טישלעך, עסן און בענטשן צוזאַמין, אַזוי, אַז דער גאַנצער זאַל האָט זיך גישושקיט המ... דאָס זענען די אגודיסקעס. מיר האָבן נישט גיוואָלט עסן ביז מיר זענען זיכער גיווען, אַז עס איז באמת כּשר.

*

שבת אויף דער שיף. דאָס איז אַ באַזונדער קאַפּיטל אין אונדזער עלי׳ קיין ארץ ישראל.

פרייטיק פאַרנאַכט זענען זיך אַלע אגודיסטן צוזאַמינגיקומין אין אַ גרויסן זאַל, כּדי צו דאַווינין מיט מנין. מיר האָבן גידאַווינט אין אַ דערנעבנדיק צימרל. נאָכן דאַווינין האָט זיך דער עולם גילאָזט אין אַ ריקוד — אַלץ האָט גיטאַנצט. די שיף האָט ווי צוגיהוידיט זיך צום ריקוד. צושטראַלטע שבתדיקע פּנימער, יידן האָבן זיך פאַרייניקט האַנט צו האַנט, אַקסל צו אַקסל און הנה מה טוב ומה נעים, הנה מה טוב ומה נעים... וואָס אַמאָל שטאַרקער, ס׳פאַר־זאַמלין זיך מענטשן, ציוניסטישע חלוצים שטייען און קוקן צו, פרעמדע, ווייטע, אומפאַרטייאישע רעליגיעזע יידן קייטלין זיך צונויף, דאָס ראָד ווערט גרעסער, ברייטער און ס׳איז בלויז נגינה, שבתדיקע און־שוין כּמעט ארץ ישראלדיקע.

בייטאָג איז ווידער גיווען דאָס זעלבע, דאָס מנין אונדזערס האָט שוין גיהאַט אַ גאָר גרויסן עולם, און די נגונים זענען גיווען ווי אין דער היים חסידישע, היימי־שע מיטן גאַנצן התלהבות.

ביים עסן האָבן מיר גיהאַט אַלע שבתדיקע מאכלים, אַפילו טשאָלנט. מיר האָבן בכלל אויף דער שיף זייער גוט און היימיש, יידישלעך פאַרבראַכט.

שלש סעודות האָבן מיר צוזאַמין גיגעסן און מיר האָבן זיך דערמאָנט, די שלש־סעודות מסיבות אויף דער הכשרה. מיר האָבן זיך דערמאָנט אַ סך דברי תורה, וואָס מיר האָבן עס נאָכאַמאָל אַ דורכגישמועסט. מיר זענען אָפּט אויף דעם דעק, וואו מיר זעען פון דערווייטנס די גאַנצע פּראַכט פון גרויסן ים, זיין זילבערנער אויבערפלאַך שמייכלט צו אונדז מיט אַזוי פיל אויסגיגאָסינים חן, ער ברענגט אונדז גרוסן — דורך גלעקלעך, וואָס בליצן און פינקלין אַזוי אין די כוואַליעס — פון אַ פרילינג־זון, וואָס אָט און ער וועט אויפשיינין מיט אַ שפע פון שטראַלן, וואָס וועלן טרייסטן, וואַרימען אויף דעם היכל — פון אונדזער לאַנד. מיר דערזעען שוין דעם כּרמל, מיר דערנענטערן זיך צו חיפה, אַ הייליקע שטיל־קייט... מע דאַרף עס נישט באַשרייבן, ניין, מע איז עס נישט אומשטאַנד צו באַשרייבן. מיר שעפּטשין נאָר שטילע תּפלות, שטילע און ערלעכע, טרערן פון פרייד בליצן אויף אין די אויגן. טרערן פון פרייד...

*

אין חיפה האט אונדז אָפּגיוואָרט ה׳ כץ, וועלכער האט אונדז באַזאָרגט מיט די פעק און דינסטיק פאַרנאַכט זענען מיר געקומען קיין תל־אָביב. אויפן וואָקזאַל האט אונדז אָפּגיוואַרט אַ דעלעגאַציע פון בנות, וועלכע האבן זיך באַקלאָגט, אַז זיי דערוואַרטן אונדז שוין עטלעכע טעג און כמעט שוין געצווייפלט אין אונדזער אָנקום.

מיר זענען גלייך געגאַנגען אויף ג׳ וזנבערג־גאַס אינם לאָקאַל פון „בית יעקב״, וואו ס׳זענען שוין געווען צוגעגרייט סערווירטע טישן מיט ארץ ישראל פירות, וויינען, ניס און מאַנדלען. מיר האבן זיך עפּיס גאָרנישט געקענט צוגעוואוינען צום געדאַנק, אַז מיר זענען שוין אין דעם לאַנד, נאָך וועלכן מיר האבן, אין דער היים, אַזוי לאַנג געבענקט. אבער, וואָס מער האבן מיר זיך איבערצייגט דערין, אַז באמת מיר געפינען זיך שוין אין דעם לאַנד פונם אַזוי הייס אויסגעחלומטן ארץ ישראל.

אין בית־יעקב זענען שוין געווען פאַרזאַמלט די גאַנצע „בנות״ פון תל־אביב. די פייערלעכע אויפנאַמע ווערט דערעפנט דורך ה׳ מאיר שטשעראַנסקי, וועלכער באַגריסט די אָנקומענדיקע חברות און דערקלערט אויך די אויפגאַבע פון די ערשטע פּיאָנערס פאַרן בנות־רעיון אין ארץ ישראל, וואָס דאַרפן זיך רעקרוטירן פון די אָנקומענדיקע עולות. א. נ. פון מרכז בנות אגו״י אין פּוילן באַגריסט ר׳ דוד צבי זילבערשטיין, וועלכער האַלט אַ לענגערן רעפעראַט וועגן די צילן און אויפגאַבן פון בנות בכלל און די אָנקומענדיקע עולות בפרט. אין נאָמען פון ועד הפועל פון אגודת ישראל אין תל־אביב, באַגריסט הרב י. י. פרנקל. און אין נאָמען פון די תל־אביבער בנות, באַגריסט פרל. שעדלעצקאַ. דאַן דאַנקט אין נאָמען פון די אָנקומענדיקע עולות די שרייבערן פון די שורות, וועלכע דערקלערט פייערלעך אין נאָמען פון אַלע געקומענע חברות, זייער גרייטקייט זיך מוסר־נפש צו זיין פאַרן אגודה רעיון אין ארץ ישראל. עס רעט אויך פרוי רייזל כהן, וועלכע דאַנקט די תל־אביבער „בונת״ פאַרן אַרויסווייזן זייער גאַסטפריינטשאַפט צו די אָנקומענדיקע חברות.

די חברות פאַרברענגען ביי רייך סערווירטע טישן, מע דערקענט באַלד נישט קיין אונטערשיד, אַלע פאַרברענגען אַזוי פריינטלעך און נאָענט, ווי זיי וואָלטן זיך שוין געקענט פון יאָרן לאַנג.

אויפן אָרט ווערט געמאַכט די רעגיסטראַציע פון די פרישע חברות — נייע עולות, וועגן זייערע פאַך־קוואַליפיקאַציעס. ס׳ווערט אויך איבערגעגעבן אַן אומזיסטע דירה אין דער קאָלאָניע „זכרון מאיר״ פאַר די נייע עולות.

מיר וואוינען היינט אין די קאָלאָניע, מיר געפינען זיך ווי „אין דער היים״, דען דער בעל הבית איז אַ רעליגיעזער ייד און דערביי אַ פריינטלעכער מענטש, וועלכער האט אונדז אַלע פאַרבעטן אויף די סדר־נעכט צו זיין טיש.

מיר אַלע זענען שוין פאַרזאָרגט מיט אַרבעט, טייל אַרבעטן ביי זייערע פאַכן, טייל אין פאַבריק. זייער אינטערעסאַנט זענען די אויסאַרבייטונג פון קנעפּ. איין קנאָפּ ווערט אויסגעאַרבייט, אַדורכגייענדיק זעכצן הענט. מיר זענען אַלע פאַרלייפיק זייער צופרידן. אין „בנות״ קומען מיר ווייניק, ווייל מיר וואוינען ווייט פון דער שטאָט, נאָר זיי קומען שוין צו אונדז אַרויס, אין אונדזער קאָלאָניע. באַזונדערס שבת זענען אַלע ביי אונדז, מיר נעמען זיי זייער שיין אויף, מיר פאַרברענגען צוזאַמען, שפּאַצירן, לערנען און עסן צוזאַמען „שלש סעודות״.

תל־אביב מאַכט אַן אויסערגעוויינטלעך גוטן רושם, הערלעכע הייזער און גרויסע געשעפטן. ס׳איז אבער שטאַרק דאָ די פרייע השפעה און דער חילול שבת אין דער איינציקער יידישע שטאָט רייסט פשוט ביים האַרץ. דאָך „לא אלמן ישראל״ — ס׳זענען נאָך פאַראַן יידן שומרי שבת, וואָס רעאַגירן ווי אַמשאַרפסטן אויף אַ זעלכע חילול שבת בפרהסיא, מיר האבן דאָ אַ סך פאַקטן, וואָס געבן אַ סך מוט און האָפענונג, אַז בעזהי״ת וועט ארץ ישראל זיין און פאַרבלייבן — טראָץ אַלעם — אַ יידיש ארץ ישראל.

אוודאי פאַרשטייט זיך, אַז כל התחלות קשות, דער אָנהייב איז אייביק שווער און מיר זענען נאָך נישט [illegible] געהעריק סיטואירט. אבער מיר האבן אַ פעסטן און שטאַרקן גלייבן, אַז דער סוף וועט בע״ה זיין אַ גוטער און דערפרייענדיקער.

מיר זענען געווען לעצטנס צוזאַמען מיט פרל. גור־ארי׳ אין ירושלים, מיר האבן באַזוכט דעם כותל המערבי, געווען ביי רחלס קבר. ס׳איז שווער צו באַשרייבן די געפילן, וואָס צוואַלן זיך, ווען מע שטייט אויפן מקום הק־ש, ווי די שכינה האט גערוט. מיר נורן אונדזערע קעפּ אין די שטיינער פון כותל. דאָס זענען אויך טרערן פון טרייסט, דען מיר האפן דאָך, אַז [illegible] גאולה וועט קומען. ס׳זענען היינט די חבלי משיח, וואָס מיר מוזן געדולדיק און מיט אויסדויער פאַרטראָגן.

די סדרים־נעכט זענען מיר געווען ביים ה׳ האַלפערן, מיר האבן זיך געפילט ווי אין דער היים, מיר האבן בכלל דעם פסח זייער גוט און פריילעך פאַרבראַכט.

פאַרלייפיק איז ביי אונדז פאַראַן אַ קאָלעקטיווע קאַסע, מיר וועלן אי״ה, ביים האבן אַן אייגענע היים, זיך איינאָרדענען אויף קאָ פּעראַטיווע יסודות. מיר האפן אויף גוטע אויסזוכטן.

מיט גרויס אינטערעס דערוואַרטן מיר דעם אָנקום פון דעם לייטער פון צ. ס. רעד. פרידנזאָן. מיר האפן, אַז זיין אָנקום וועט אַריינברענגען אַ סך ברכה אין אונדזער אַרבעט, פאַרשטאַרקן אונדזער מוט און בכלל פאַרפעסטיקן אונדזער באַוועגונג אינם הייליקן לאַנד.

רשימה פון די קופאַנין־פאַרשפרייטער אויפן אָנדענק־העפט

חוה מילשטיין — זשאַרנאָוו, מרים פּאַדעמבסקאַ און רבקה זלאַטשעווסקאַ — דוואַרט, ה. ראָזענבערג — קאַליש, ה. ראָזענבלום — לאָדזש, צוטיל טשאַמאַנסקאַ און גיטל מאָזעס — פּאַביאַניץ, ז. בלאַס און רבקה האַנדעלסמאַן — פּשעדבאָזש, ש. קרימאַן — שטשעקאָטשין, אסתר ווייַנשטאָק — גרודעק, ר. מיללער און ד. פערשטער — באָכניע, חוה ערליך — אַדאַמאָוו, בלומע שוואַרץ און האה טויב — וואָלאָמין, רעכיל שטיינמאַן און גיטל ראָזענבוים — שידלאָווצע, מרים שטראַסבערג — קיעלץ, רחל ווייסבלום — קאָסאָוו, שרה קאַרעליץ — לעכעוויטש, קופּערוואַסער — לאָדז, ראָט — פּשעמישל, ח. ראַגאָווסקאַ — ווישראָשאָוו, מ. גאָלדבערג — ביאַליסטאָק, ר. ווינדבערג און נ. זינגער, א. ל. לובלינער און ב. א. זיידענבערג — סטערדין, שרה גרין — פּראָשקע, פּ. לעווין — קאָנין, לערערין זשורקאָווסקאַ — זשאַרקי, רייזל ווײַנטרויב — ריערזבניק, חי׳ קנאָללער — קאַטאָוויץ, ר. גרינפעלד — יאָסלאָ, פּעסל גאָטליב — יענדזשעוו, אַלטע טויבע רוזשיצקאַ — סאָסנאָוויץ, גיטל קליינמאַן און ליבע זילבערשאַץ — וואָידיסלאָוו, פרומיט ווײַנשטיין און שרה ריטשקע — סלופּצאַ, פּ. טייטעלבוים — סאָסנאָוויץ, ר. שאַמראַט — קראָסנאָ, קיילאַ שטשעקאָוו־סקאַ — ווישראָשאָוו, איידל גורפינקעל — ליפּנאָ, מרים שעכטער און ביילאַ האַראָ־וויץ — לעסקאָ, יהודית פּיעטרושקאַ, עטיל פרידמאַן — זוואָלין, אסתר שאַטאַן — דאָבראַ, געלאַ רודאַ — זשוראָמין, רבקה ווייצען — קאָלבושאָוו, שרה בוימעלגרין און בינה אַפּעלבוים — וואָנאָוואָניץ, סימאַ מעטצגער, פריידאַ בירענקרויט — פּשעמישל, ל. שלאָמאָוויטש — זעלעוו, נחמה סרעבראַ, אסתר הערצליך — ווענג־שאָוו, אסתר ראָזענבערג און פייגע רובינשטיין — בענדין, רחל גינצבערג — רי־מאַנאָוו, ברכה צוקער — לאָדזש, גיטל פּלאָנסקיער און מיכעל עסטרייך — שערפּץ, מ. פּערלמוטער — יאַדאָוו, מרים שטראַסבערג און שרה פייערשטיין — קיעלץ, רחל גוטפריינד און שיינדל שוואַרץ — דאָמבראָווע־גור, ח געלערנטער און ש. רויט — יאַנוב־לוב., שרה רחל קאַהן און פּעסאַ וואַסערמאַן — ק־עטשעוו, הענאַ זינגער און אסתר טאָנדאָווסקאַ — בלאַשקי, ב. דאָמאַניעוויטש — לאָמזשע, ראָזענ־פעלד און גאָלדפאַרב — קלימענטאָוו, ראָזענבוים און קאַן — באַדזאָנאָוו, פּרילוק — בריסק, חנה יוטאַ פּשעמיסלאָווסקאַ און מלכה קאַדזיאַל — בעלכאַטאָוו, ראַצע ליפּ:עק און סט. אבעליינסקאַ — באַראַנאָוויטש ש. יוסטמאַן — בענדין, לערערן צירל נייגרישל — ביליץ. די, וואָס וועלן אויסצייכענען ביים פאַרשפרייטן וועלן מיר פאַרעפנטלעכן אין קומענדיקן העפט.

עס גרייט זיך אין דרוק אַ גראַנדיעז ארץ־ישראל העפט פון בית־יעקב־זשורנאַל, וואָס אַזעלכעס האט מען נאָך אין אונדזער אגודיסטישער וועלט נישט געזען

עס דערשיינט אַ ספּעציעלער פּראָספּעקט!

גיקליבינע פּערל

גיזאַמלט פון
א. שנור

נאָכדרוק פאַרבאָטן.

[redacted]

תורה־ווערטער, גידאַנקען און אַפּאָריזמען פון יידישע גרויסע מענטשן

שרה

צום אָנדענק פון פרוי שרה שענירער ע״ה.

א׳

ויהי שני חיי שרה... ותמת שרה...
אירע אַלע יאָרן זענען געווען אין כסדר־דיקן מסירת נפש, כסדר זיך ממית גע־ווען פאַר יידישקייט.
(תפארת שלמה)

ב׳

שני חיי שרה...
צביי לעבנס (פון לשון שנים) בעולם הזה ובעולם הבא.
(ישמח ישראל)

ג׳

מיר בעטן אייביק אין זכות פון אָבות, אבער נאָך מער אין זכות פון אמהות. מיר בעטן וזכור לנו ברית שלש עשרה, גידענק אונדז דעם ברית פון דרייצן דאָס זענען די דרייצן אותיות פון די אמהות, שרה רבקה רחל לאה.
(אגרת הטיול)

ד׳

ויהי חיי שרה
ויהי לייענט זיך הין און צוריק גלייך. דאָס איז מרומז, אַז אַלע אירע יאָרן האט זי מיטן זעלבן פייער און התלהבות געאַרבעט פאַר יידישקייט.
(רבי חיים וויטאַל)

ה׳

ותמת שרה
שרה איז געקומען צו דער העכסטער מדרגה פון תמימות.
(רבי רב בער)

ו׳

ותמת שרה בקרית ארבע.
ביים אויסרופן (פון לשון קריאה) דעם שם פון פיר אותיות, האט זי געהאַט מסירת נפש.
(חשבה לטובה)

ז׳

ותמת שרה — הוא חברון
שרה איז געשטאַרבן, אבער זי איז נאָך מחובר מיט אונדז, דורך אירע אויפטון און מעשים.
(לויטן אור החיים הקדוש)

ח׳

אמרי נא אחותי את.
למען ייטב לי בעבורך.
זאָג אַ תפלה (פון לשון נא — בעטן) דו, מיין שוועסטער, בעט רחמים, נאָר אין דיין זכות קענען מיר געהאָלפן ווערן, ברכות נשים צדקניות.
(רבי רב משה לייב)

ט׳

ויהיו שני ח׳ שרה
יודע ה׳ ימי תמימים (מדרש)
אויב מע נעמט דעם דעת ה׳ אַריין אין די טעג — תמימים, זענען זיי גאַנצע שלימותדיקע.
(ר׳ אשר מסטאָלין)

י׳

בת ק׳ כבת כ׳, בת כ׳ כבת ז׳ ליופי.
אין איר צוואַנציק־יאָריקער פונאַנדערבלי האט זי זיך געפירט ווי אַ זיבן יעריק קינד, נישט שטאָלצירט דערמיט, נאָר באַשיידן געווען ביז גאָר.
(דער ווילנער גאון)

י״א

אויפן זעלבן:
דאָס איז דער עיקר שלימות, כסדר אויפסניי צו לעבן, בת ק׳ בת כ׳, בת ז׳, יעדיס מאָל אַ פרישע חיות, אַ ניי גע־בוירנקייט פון אמונה און צדקות.
(ר׳ נהן תלמידו של מהר״ן)

י״ב

אי׳ שרה אשתך
די מלאכים האבן זיך געפרעגט: מיט וואָס פאַר אַ זכות זאָל שרה האָבן קי־נדער. האט ער געענטפערט הנה באהל זי איז כסדר אין דער היים, אַ צנועה.
(עוללות אפרים)

י״ג

אויפן זעלבן:
די מלאכים האבן געהערט פון דעם גדלות פון אברהם אָבינו, האבן זיי גע־וואָלט אים באַקענען. אברהם האט זיך אבער פון זיי באַהאַלטן, זיי האבן גאָר נישט געקענט דערגיין, האבן זיי גע־פרעגט — אי׳ שרה אשתך, וואו איז דיין שרה, אפשר וועט מען פון איר עפּיס געוואָר ווערן דיין גדלות.
הנה באהל — האט אברהם געענטפערט, אויך זי איז באַהאַלטן, צניעותדיק. איר וועט פון איר אַ פייג דערגיין.
(רבי ר׳ מיכלי מזלאָטשאָוו, זיין לשון)

י״ד

אויפן זעלבן:
די מלאכים האבן געפרעגט, אי׳ שרה אשתך, זאָג, אויף וועלכן געביט צייכנט זי זיך אויס, די מאַמע שרה. אויף וועלכן געביט שאַפט זי גרויסע און איי־ביקע מעשים.
הנה באהל — איר געביט איז אין גע־צעלט, אין איר באַליבט ווינקל „בית יעקב״.
(הדרש והגיון)

ט״ו

שרה האט געהערט, אַז יצחקן האט ג—ט געהייסן ברענגען פאַר אַן־עולה, און ער איז נישט געבראַכט געוואָרן פאַר אַ קרבן, האט זי זיך דערשראָקן. זי האט געמיינט, אפשר איז איר זון נישט ראוי ח״ו פאַר אַ קרבן השם. אָדער — ווי דער שטן האט איר געזאָגט — אַז יצחק איז נישט געגאַנגען מיט אַ גאַנץ האַרץ, האט זיך געוואַקלט און נישט באמת געמיינט זיך מקריב צו זיין פאַר השי״, און דאָס האָט אַזוי שטאַרק געווירקט אויף איר, אַז פרחה נשמתה, איר נשמה איז אַרויס־געפלויגן.
(תולדות יעקב יוסף,
אור פני משה, לקוטי אמרים)

ט״ז

לספוד לשרה ולבכותה
אומיטום איז דאָך בכי׳ פאַר הספד. נאָר אומיטום ווייַנט מען צונ־ערשט און שפּע־טער ווערט עס געלינדיטער, קלענער, ס׳איז בלויז הספד. דאָ, איז געווען פונקט פאַרקערט. מ־האט געמאַכט אַ הספד און ערשט שפּעטער, וואָס אַ טאָג אַלץ מער האט זיך אַרויסגעפילט די גרויסע אבידה און מ־האט ערשט אויף אַן־אמת זיך צעוויינט.
(כלי־יקר, מלבי״ם)

י״ז

ואקברה מתי מלפני
נאָר אויסערלעך וועל איך זי קובר זיין, אבער זי פאַרבלייבט שוין אייביק אין מיין האַרץ.
(מהר״ם אש)

י״ח

פאַראַן אַ מאמר חז״ל:
מה ראתה אסתר שתמלוך על מאה ועשרים ושבע מדינות, אלא תבא בת בתו של שרה שחיתה קכ״ז שנים ותמלוך על קכ״ז מדינות.
אסתר — די קיניגין. מיט וואָס פאַר אַ כּוח האט זי דאָס אויסגעהאַלטן, גע־בליבן געטריי איר אמונה, טראָץ איר זיין אַרומגערינגלט פון לויטער געצן־דינער.
מה ראתה אסתר, וואָס פאַר אַ מוסטער־בילד האט זי געהאַט, וואָס האט אין איר אַריינגעגעבן אַזוי פיל אויסדויער און פעלדזן־פעסטע קאָנסעקווענטקייט.
נאָר — שרה די מוטער פון ישראל תבא בת בתו של שרה, זי דאָס איינקל פון שרה שחיתה קכ״ז שנים האט אַדורכגעלעבט אַזוי פיל, געווען געפּאַנגען ביי מלאכים און דאָך פאַרבליבן די זעלבע שרה. בת ק׳ כבת כ׳ לחטא. דאָס האט איר געגעבן אַזאַ כוח. אַזאַ מוסטער־לעבן צו פירן ותמלוך על קכ״ז מדינות, זיין קיניגין און פאַרבלייבן די אסתר, וואָס

את מאמר מרדכי אסתר עושה.
די יידיש־געטרייע.
(הדרש והעיון — המדרש והמעשה)

י״ט

אם זענען די איניציאַלן פון אַלע יידי־שע גואלים: משה אהרן, אסתר מרדכי, אלי׳ משיח, וואָרן אַלע גאולות זענען נאָר געווען בזכות נשים צדקניות.
(כתבי הארי׳)

כ׳

כי היא היתה אם כל חי.
די פרוי איז צו זיין אַ מוטער, אבער נישט בלויז פאַר אירע קינדער, נאָר אם כל חי, צו זיין מוטערלעך פאַר יעדיס אָרימע, עלנטע און פאַריתומטע קינד.
(של״ה הקדוש)

כ״א

כה תאמר לבית־יעקב
ותגיד לבני ישראל.
זאָג צו די „בית יעקב״ — ותגיד — און זי זאָל זאָגן (לשון נקבה), זי זאָל עס פאַרפלאַנצן צו די יידישע קינדער.
(חידושי הרי״ם)

כ״ב

אשת חיל מי ימצא,
ורחוק מפנינים מכרה (משלי)
אַן־אשת חיל, ווער קען געפינען? — דער, וואָס איז ווייט פון געלט כוונות, פון פאַרקויפן זיך פאַר געלט!
(מדרש אלי׳)

כ״ג

טעמה כי טוב סחרה (דאַרטן).
איר גאַנצער טעם איז, וואָס זי דרייט זיך נאָר ביי מעשים טובים (סחרה פון לשון סחור, סחור).
(ליקוטי אמרים)

כ״ד

עוז והדר לבושה. (דאַרטן).
מאָדערן איז שיינע קליידער, לייכטע, וועלכע זענען איבערהויפּט, נישט פּראַק־טיש, רייסן זיך באַלד. די עקרת הבית זעט אבער, אַז ס־זאָל זיין עוז — שטאַרק און פעסטע סחורה און אויך והדר — שיין אט אַזעלכע קליידער נייט זי זיך, ותשחק ליום אחרון פרייט זי זיך אפילו שפּעטער, דען אי־רע קליידער זענען דויערהאַפט.
(בית ישראל)

כ״ה

כי כל ביתה לבש שנים (דאַרטן)
אַלץ מוז זיין טאָפּלט, משנה תורה, נאָך אַמאָל איבערחזרן אַלץ, טאָפּלט איז שטאַרקער, מיט טאָפּלטן חיות גוף און נשמה. צדקה איז אויך טאָפּלט, פתוח תפתח, העניק תעניק, נתן תתן. דאָס גאַנצע קאַפּיטל איז געזאָגט געוואָרן אויף שרה. איר גאַנץ הויז־פירונג איז געווען פאַרטאָפּלט און דערפאַר שטאַרק לבוש שנים (ס־לייענט זיך שנים — צוויי) באַקלייט מיט צוויי־פאַכיקייט — שני חיי שרה, צוויי־פאַכיק איז געווען דאָס לעבן פון שרה, אַלץ מיט טאָפּלטער ענערגי. איבערגעגעבנקייט און גרייטקייט
(ליקוטי הלכות, או״ח ה׳ תפילין)

די ביאגראַפיע פון שרה שענירער

איר יוגנט.

די ביאגראַפיע פון פרוי שענירער ע"ה איז, ווי איר התנהגות און לעבן, אַ שטילע און באַשיידענע. איר כּלל ווי איר פּרט־לעבן האט נישט גיהאַט אין זיך פון דער היינטיקער שרייענדיקער גאַסן־רעקלאַמע. איר אַרביט איז גיוועזן נישט אין דער לענג און אין דער בּרייט נאר, על פּי רוב – אין דער טיף. טיפע ערנצטקייט, פאַרטיפטע און פאַרפלאַנצטע יידישקייט און דערפאַר האט זי זוכה גיוועזן צו אזא מדרגה – צווישן די גרויסע און היסטארישע יידישע מאַמיס.

גיבוירן גיווארן איז זי אין חודש תמוז תרמ"ג אין קראָקע. צו איר פאָטער ר' בצלאל הכהן פון טאָרנע.

זי האט גישטאַמט פון שיינים יחוס, איר פאָטער איז גיוועזן פון ש"כס משפחה און פון די ערשטע סאַנדזער חסידים, אויך איר מוטער איז אַ גרויסע בעלת־מדות און שטאַמט פון ב"ח.

איר דערציאונג איז גיוועזן ווי פון אַ סך אַנדערע, גילערנט אין אַ פּאָווּשעכנער שול, אבער שטאַרק נזהר גיוועזן אין יידישקייט, אַזוי אַז אין שול האט מען זי גירופן „חוסעטקאַ". ביים לימוד פון רעליגיע, האט זי זיך באַזונדערס אויסגיצייכנט· און די לערערן פלעג זי נעמען אַלס מוסטער פאַר די אַנדערע קינדער.

נאך אין איר פריסטער יוגנט האט פרוי שענירער ע"ה גיהאַט אַ נייגונג און אַ באַזונדערן אינטערעס פאַר אַ יידיש ספר. יעדן שבּת האט זי דורכגילייענט דעם „צאינה וראינה", די גאַנצע סדרה, הפטורה און „נחלת צבי". דאָס איז גיוועזן איר אַנגינעמסטער פאַרגיניגן. ס'האט אפט גיטראפן, אַז ס'זענין גיוועזן פאַרשידענע געסט אין דער היים, אבער זי האט זיך אוועקגיזעצט אין אַ ווינקעלע, פאַרטיפט זיך אין אירע באַליבטע ספרים.

דערזעענדיק ווי אַ יידיש מיידל פירט זיך נישט יידיש, האָט דאָס איר זייער שטאַרק וויי גיטון, איבערהויפּט דאָס שעמין זיך און נישט האָבּן קיין אינטערעס צו אַ יידיש וואָרט. זי פלעג נישט קענין רואיק בלייבּן אין אַזעלכע פאַלן און רעאַגירט דערויף, אויסגימוסרט אירע חבירטיס, וועלכע פלעגן חוזק פון איר, רופן זי „חסידיתטע", אבער דאָס האט זי גאָרנישט אָפּגישראקן און זיך ווייטער נוהג גיוועזן אויף איר אייגנאַרטיקן יידישן דרך.

די שטיקערן.

די יידישע אגדות זענין רייך מיט פאַרשידענע מעשות וועגן שניידערס און שוסטערס, וואָס זענין גיוועזן פון די „למד וואוו", זיי די עמודי העולם האבן זיך גילערנט אַ מלאכה און ביי דער אַרביט האבן זיי גילערנט, גיזאָגט תהילים. צו די אַלע אגדות וועט צוקומען די לעגענדע שרה שענירער אין איר יוגנט, אין איר אַרביטס־פעריאד אַלס בעלת־מלאכה, אַ שטיקערקע.

דאָס איז גיוועזן, ווען זי איז שוין אַביסל עלטער גיווארן, דאָס מסחר פון אירע עלטערן איז נישט גיוועזן אַזוי גיהויבן, האבן זיי פון איר פאַרלאַנגט, זי זאל זיך זוכן אַ פאַסטן ערגיץ אין אַ געשעפט, אדער עפּיס אַן־אַנדער מיטל פונוואנין צו ציען חיונה. די יונגע שרה האט אבער שטאַרק גישראָקן זיך צו דערווייטערן פון איר היים. זי האט מורא גיהאַט פאַר די נסיונות, וואָס אַזעלכע זענין עלול אַדורכצולעבן, האט זי זיך גיזוכט פאַרשידענע אַרביטן, אַזוי, אַז זי זאל פאַרבלייבן אין דער היים און נישט דאַרפן אַנקומען צו פרעמדע. זי האט זיך אויסגילערנט זיין אַ שטיקערין.

אין דעם פאַך האט זי אַביסל מצליח גיווען, די קונים זענין גיוועזן צופרידן, אַ סך פלעגן זאָגן, אַז זי האט אריינגילייגט אַ שטיק נשמה אין דער אַרביט.

איר אַרביט איז אבער נישט גיוועזן אַ פּשוטע, זי האט פון איר אַרביט אַ סך גילערנט. ווען זי פלעג מעסטן קליידער אדער פאַסן און זעען, ווי מ'איז מדקדק אויף יעדער קלייניקייט, האט זי דעמאָלט גיטראַכט „ווי זענען אויס זייערע נשמה לבושים". און אַרויסגינומען דערפון אַ מוסר השכל, אַז פונקט ווי ביי די לבושים פון גוף, אַזוי אויך ביים לבוש פון די נשמה, דאַרף מען מדקדק זיין אויף יעדע קלייניקייט, ס'מוז זיין גאַנץ – תורת ה' תמימה – וואָס איז שפּעטער גיווארן איר לעבנס דעוויז.

אָפּזיצנדיק ביי דער אַרביט ביז שפּעט אין דער נאַכט, פלעג זי שפּעטער לערנין „חק לישראל". זי האט אויסגימיטן די יידישע יוגנטלעכע פרויען־פאַריינין, ווייל זי האט נישט גיקאָנט הערן כּפירה פון אַ יידיש מויל, צוזעען חילול־שבת און אַנדערע עבירות. זייענדיק אַמאָל אין אַזאַ פאַריין האט זי גיוויינט צוזעענדיק ווי חסידישע פרומע יידישע טעכטער הערן אויס רעפעראַטן פול מיט כּפירה און מינות, איז דער צייט, וואָס זייערע עלטערן זיצן און זענין מעיין אין אַ גמרא אדער ביים טייטש־חומש.

דעמאָלט איז ביי איר גיבוירן גיווארן דער גידאַנק צו שאַפן אַן אייגענע יידישע מיידל־סביבה, וואָס זאל זיין גיהיטן פון אַזעלכע נישט־יידישע ענינים.

דער ערשטער רעיון פון ב"י.

תרע"ה ביים אָנהויב פון דער וועלט־מלחמה עמיגרירט זי קיין ווין. דארט האט זי אויך אַדורכגימאַכט צרות מיט יסורים, דארטן איז אבער אויך באַשערט גיוועזן פאַר איר צו זיין דאָס וויגעלע פון בית־יעקב גידאַנק.

ס'איז גיוועזן אין שבת־חנוכה, פרוי שענירער ע"ה האט גידאַוונט אין אַ שול אויף דער שטומפער־גאַס, וואו זי האט גיהערט אַ באַגייסטערטע דרשה מענינא דיומא פון הרב ד"ר פלעש, וועגן די פאַרזענלעכקייט פון יהודית און איר גישיכטליכער ראל. די דרשה האט אויף איר גימאַכט אַ גרויסן רושם. זי האט שוין נישט פאַרפעלט זיינע רעפעראַטן און גיווארן אַ פלייסיקע צוהערערין פון ד"ר פלעשס שיעורים, פון חומש, תהילים, פרק און זיינע אָפּהאַנדלונגן איבער פאַרשידענע יידישע ענינים.

דארט האט זי פעסטגישטעלט, אַז דער גאַנצער חסרון פון די פוילישע יידישע מיידלעך איז, וואָס זיי קענין גאָרנישט די יידישע גישיכטע, דאָס לעבן פון זיינע גרויסע מענער און פרויען, וואָס וואלט זיי גידינט אַלס מוסטער.

זי האט באַשלאָסן ביי זיך, אַז אַ היים־קומענדיק זאל זי זיך משתדל זיין וועגן עפּיס טון אין דעם ענין, שאַפן אַזאַ שולע פאַר יידישע מיידלעך.

זי האט דעם גידאַנק אַרויסגיזאָגט פאַר אירע נאָנטע אין ווין און באַשלאָסן ביי זיך נישט צו רוען, ביז זי וועט פאַרווירקלעכן איר אידיי.

אַ היים־קומענדיק קיין קראָקע, אַרביט זי ווייטער אין איר פאַך, זי נייט קליידלעך פאַר יידישע טעכטער און פרעגט ביי זייערע מוטערס, אויב זיי וואלטן נישט אָפּגיגעבן איר די קינדער, כּדי אויסצולערנין זיי יידישקייט. די מוטערס זענין באַלד מסכּים. דערווייל אָרגאַניזירט זי אַן־אָרט. מיידל פאַריין, גרינדיט אַ ביבּליאָטעק, האַלט פאַר זיי פאָרטראָגן און שיחות, וואָס זענין אויסגיהערט גיווארן מיט גרויס התלהבות. דער עיקר איז אבער ביי איר גיוועזן דאָס שאַפן מיידל־שולן, וואו מע זאל פון דער פריסטער יוגנט איינפלאַנצן באַוואוסטזיניקער יידישקייט.

איידער זי איז צוגיטרעטן צום גרינדן די שולן, האט זי אַנגיפרעגט אַ חוות דעת, ביים בעלזער רבּין זצ"ל, אויף וועלכן דער צדיק האָט גיענטפערט: „ברכה והצלחה". דאָס האט איר גיגעבן אַ סך מוט און אַ היים־קומינדיק דינגט זי זיך אַ קליין שטיבעלע און די ערשטע לעקציע קומט פאַר ביי 25 תלמידות. על פּי רוב זענין די קינדער גיוועזן פון אירע קונים, וואָס האבן ביי איר זייערע קליידער גינייט.

די שמחה פון די גרויסע יידישע פרוי איז גיוועזן אָן־לשער. איר אידיי ווערט פאַרווירקלעכט און זי איז זוכה מדריך צו זיין יידישע קינדער בדרך התורה.

איר אַרביט פאַרן כּלל און פאַרן פּרט.

פרוי שענירער האט זיך נישט צופרידן גישטעלט מיט איר אַרביט, אַלס לערערן און דערציען פון כּלל. זי האט גיהאַט אויפן קאָפּ אַ סך אָרימע און נויט־באַדערפטיקע, גיוועזן די מאַמע פאַר יתומים און יתומות, גיזאַמלט פאַר זיי געלט און מיטלין, זי פלעג אונטערשרייבן וועקסלין פאַר אָרימע אויף נדנים פאַר זייערע טעכטער, יעדע לערערן איז גיוועזן אויף איר קאָפּ, ממש זיי חתונה גימאַכט און פאַרזאָרגט. זי האט גיהאַט אַ סך אָרימע־לייט, וואָס זי פלעג געבן מתן־בסתר. אַ חוץ דעם איז זי גיוועזן אַקטיוו אין אַלע יידישע פילאַנטראָפּישע חברות.

נישט בלויז די מאַמע פאַרן כּלל נאר די מאַמע פאַר אַ פּ ר ט, פאַר וועמען זי איז גיוועזן אַ גיטרייע זאָרגפעלטיקע און איבערגיגעבענע מאַמע. דאָס לעצטע האט זיך גאָר שטאַרק : רולסגיוויזן ביי איר לוי', ווי די אָרימע אַליין האבן עס דערציילט און גיקלאָגט נאָך דער גרויסער אבידה.

די אַנטוויקלונג פון בית"יעקב.

מיט פרייד זעט פרוי שענירער ע"ה, ווי בית־יעקב ווערט וואָס אַמאָל מער פּאָפּולער. ס'קומין חסידישע יידן פאַרשרייבן זייערע קינדער. דאָס שטיבל ווערט קליין, מע דינגט אַ צווייטס און דאַן אַ דריטס, ס'לערנין שוין אַכציק קינדער. פרוי שענירער קען זיך שוין אַליין נישט קיין עצה געבן. אַ סך צוגי־אַלפּן צו די אַנטוויקלונג פון דער ב"י שול האבן הרבּנית האַלבערשטאַם און ר' מאָטל לוקסנבערג, וועלכע האבן גיאַרביט מיט אַלע כּוחות צו פאַרגרעסערן די שול.

תּ ר ע"ט ווערט די ב"י שול איבערגינומען דורך דער קראָקעווער אגודה. ס'גרינדן זיך שוין ב"י שולן אין עטליכע שטעט און זייט דעמאָלט וואַקסט די צאָל ב"י שולן מיט אַן־אומגיהויערער שנעלקייט. ביים היינטיקן טאָג ציילט זיך שוין מערער ווי 300 ש'לן מיט אַן־ערך פון אַ 40

צענדליק טויזנט יידישע קינדער אין גאָר דער וועלט, וואו דער נאָמען „שרה שענירער" אַליין ווערט אויסגידריקט מיט דער גרעסטער יראת הכבוד און ליבע.

אירע פריידיקע שעהן אין דעם ב"י לעבן

כּדאי צו פאַרצייכנין איינינקע פון אירע שענסטע איבערלעבונגין, וואָס זיי האבן, לויט איר אַליין באַשריבן, אַ סך פרייד און איר גיגעבן מוט.

ס'איז אַ־בּריק צו דערמאָנין, אַז יעדער עקזאַמין איז ביי איר גיוועזן דער שענצטער טאָג אין וועלכן זי האט זיך דערהויבן צו אַ אמתע יידישע מדרגה פון הויכן שמחה. אבער קיינמאָל איז איר שמחה, ווי שטאַרק און ווי ערנצט זי זאל נישט זיין, נישט גיוועזן אַז ס'זאל נישט זיין מעורב מיט דעם „וגילו ברעדה".

אַזוי שרייבט זי אין אירע איינדריקן פון די סעמינאַר עקזאַמינס אין יאָר תרצ"א, צוו. אנד.

„בעת דער שמחה האט מיך אבער אַ פיינלעכער רעיון באַהערשט, צי פילן באמת די יונגע פיאַנערנס דעם גרויסן פאַרטרויען און די האָפענונגין, וואָס מיר לייגן אויף זיי אַרויף?"

אַזוי אויך בעתן לייגן דעם גרונט שטיין פונם סעמינאַר, דעמלט, ווען אַלע זענין גיוועזן באַגייסטערט פון די גרויסע שמחה, וואָס הייסט, לייגן אַ יסוד פאַר מחנכות פון אונדזער פרויען־דור און זי, די אייגנטלעכע בעלת שמחה, ציטערט, שיקט אַ תּפלה צום אויבערשטן, אַז ער זאל די אַרביט פירן אין גוטן וועג".

איצט, דער פאַרטבילדונגס־קורס אין יאַרדאַנאוו, די פרייד פון נחת ביי די לערערנס און סעמינאַריסטינס, ווערט ביי איר אויסגימישט מיט טרויעריקע מחשבות, מ'אַן־בקשות לייגן אין סעמינאַר וועגן אריינעמען קינדער, אבער זיי ווערן נישט דערלעדיקט".

אַלץ איז ביי איר גיוועזן באַהויכט מיט ערנצטקייט, מיט אחריות פון אַ יידישע פירערן.

אי־ר אַנטייל אין דער בנות

אדר תּרפ"ז איז פאַרגיקומען די ערשטע קאַנפערענץ פון בנות אגודת ישראל אין לאָדזש דורך דער איניציאַטיוו פון א"ג פּרידזאַן. זי אַליין איז צו די קאַנפערענץ נישט גיפאָרן, ווייל זי האט גיצווייפלט צי מע קען נאָך די עלטערע מיידלעך גיווינין פאַר אונדז און אַריינגיוויינען זיי אינים דרך התורה. זי פאַלגט אבער נאָך די ערשטע שריט פון דער באַוועגונג מיטן גרעסטן אינטערעס. שפּעטער באַזוכנדיק איינינקע בנות־גרופּן איבערצייגט זי זיך אין די גוטע פּירות פון אט דער ברכה־פולע באַוועגונג. זי ווערט דאַן איינע פון אירע אַקטיוויסטע חברות, העלפט שאַפן בנות־אָרגאַניזאַציעס, שרייבט צו זיי התלהבותדיקע בריוו וועגן זייער ציל און אויפגאַבע.

אין אַלע בנות קאָנפערענצן איז זי פון די ערשטע, אין די הויפּט אַנפירערנס און עסקניה.

אין די צייט פון די צווייטע כּנסי' גדולה פון דער אגודת ישראל אין ווין, איז דעמאָלט פאַרגיקומען דער וועלט־קאַנגרעס פון אָרטאָדאָקסישע פרויען. זי פאַרט אַהין און אין אירע איינדריקן איז זי צופרידן פונם קאָנגרעס, באַדויערט נאר, וואָס אַ גרויסער רוב פון די פוילישע בנות האט נישט קיין מעגלעכקייט צו זיין ווי גיהעריק רעפּרעזענטירט אויפן קאָנגרעס פון אגודיסטישע פרויען.

באַזוכנדיק די ב"י שולן האט זי תּמיד גיהאַלטן רעפעראַטן און שיחות אויך פאַר די אָרטיקע בנות. לעצטנס האט זי אויך באַזוכט די הכשרה פון דער בנות־צענטראַלע אין לאָדזש, וואו זי האט זיך באַקענט מיטן לימודים פּראָגראַם און אויך גיהאַלטן אַ לענגערע לעקציע.

בכלל האט זי אין אַלע בריוו, דער עיקר גיווענדיט זיך צו די בנות. באַזונדערס וועגן רעדן יידיש, גיוועזן אייער מנהיג און גיטרייע עסקנית ביזן לעצטן טאָג פון איר לעבן.

אירע ליטעראַרישע אַרביט

אַ באַזונדער קאַפּיטל איז די פרוי שענירער שבּכתב. דאָס זעלבע פייער, וואָס איז גיקומען צום אויסדרוק אין אירע מעשים, אין איר אַרומפאָרן און אַגיטירן, אין אַ · פּשוטע און האַרציקע ווערטער. דאָס זעלבע האט זיך אַרויסגישפּילט אין איר שרייבּן. פּשוט און קלאָר, אָן דיפּלאָמאַטיע און פראַזן, גילערנט, גיוועקט, גירופן און גיפירט.

אירע אַרביטן זענין צום ערשטן גיוועזן על פּי רוב פאַר קינדער, אַ חוץ די מאַמרים וועגן ב"י האט זי פאַרעפנטלעכט אין קינדער־גאַרטן אַ רייע פאַרשטעלונגין פאַר קינדער. אַ טייל זענין שפּעטער פאַרעפנטלעכט גיווארן אין ספּעציעלע ביכלעך, אַרויסגיגעבן דורכן „בית יעקב" פאַרלאַג. זי האט אויך גישריבן אַ רייע דערציילונגין אבער דער עיקר פון איר שרייבּן איז באַשטאַנין אין מאמרים, אָפּהאַנדלונגין וועגן ימים־טובים, יומא דכגראַס און וועגן ענינים פון יהדות.

כּמעט אין אַלע אירע בריוו און מאמרים האט זי דערמאָנט און אָנגיוויזן און דערמאָנט איבער אירע דעווויזן, די פאַר פּסוקים, וואָס זענין גיווארן דער כּלל פון די ב"י שולן און בנות אָרגאַניזאַציעס אין זייערע לימודים.

אירע בריוו אין „קינדער־גאַרטן" האבן ־ערצויגן די יונגע לייענערנס אין מדות, אמת און באַוואָפנט מיט אַ שטאָלץ יידישקייט באַוואוסטזיין.

זי האט מיטגיאַרביט אין יעדן נומער פון „בית־יעקב־זשורנאַל" און „קינדער־גאַרטן". באַזונדערס באַלערנט זענין גיוועזן אירע „סדרה גידאַנקין", וואָס זענין דארט גיוועזן גידרוקט אין בית־יעקב־זשורנאַל און גידינט אַלס לעקטור אין אַלע שולן.

ס'זענין פאַרבליבן נאָך אַ סך כּתב־ידן, וואָס וועלן פאַרעפנטליכט ווערן אין „ב"י זשורנאַל", וועלכע אַנטהאַלטן אַ ריי ליטעראַרישע שאַפונגין, פאַרשטעלונגין און מאמרים

איר בוך פון דת

פרוי ש. האָט אין די ערשטע יאָרן פון איר לערנין די בית יעקב קינדער נישט גיהאַט קיין שום לערן־בוך, קיין שום כרעסטאָמאַטיע, אָן וועלכן מע קען זיך היינט נישט באַגיין. זי אַליין האט גילערנט און גישאַפן פאַר זיך לערן־ביכער. כּאַראַקטעריסטיש איז דאָס בוך פון דת־לערנין „יהדות" נאָך אין מאַנוסקריפּטן. דאָס בוך נעמט אַרום עטלעכע שול־קורסן. דאָס לערן־בוך באַשטייט פון שאלות ותשובות (פראַגן און ענטפערס). די פראַגן זענין אין דער פאָרים פון לימודים, כּאַטש גימאַכט זהר פּרימיטיוו, דאָך שלאָגט אַרויס פון דארטן איר ווארים הייסע נשמה און האַרץ, איר צאַפּל און ציטער ביים דערמאַנין אהבת השם אדער אהבת ישראל. מיר ברענגין דאָ אַלץ מוסטער איינקע פראַגן:

פראַגע: מיט וואָס ביסטו אַ יידישע טאָכטער?

ענטפער: ווייל איך גלייב אין היילקן באַשעפער און אין זיין היילקער תּורה.

פראַגע: מעג מין גנבינין?

ענטפער: ניין, נישט דעם באַשעפער, נישט קיין מענטש.

פראַגע: צי קענין מיר שטרעבן היינט צו וואוינין ארץ ישראל?

ענטפער: יאָ, מיר קענין שטרעבן דערצו, ווייל עס איז דאָס לאַנד פון אונדזערע אבות אבער מיר דאַרפן דאָס נישט באַטראַכטן אַלס אונדזער גאולה, ווייל אונדזער אויסלייזונג וועט זיין ערשט, ווען משיח וועט קומין.

פראַגן: צו וועמינס הילף האפן מיר?

ענטפער: מיר האפן צו די הילף פון באַשעפער.

דאָס בוך נעמט אַרום אָפּהאַנדלונגין איבער די חדשים פון יאָר, עשרת הדברות, דערקלערונגין צו די וויכטיקסטע תפלות, תרי"ג מצוות, אָנווייזן פון תפלות ס'איז בכלל אַ זעלטן אויספירלעך לערן־בוך מיט אַ גאָר גוט צוגיפאַסטן פּראָגראַם.

דאָב בוך איז איינס פון אַ סך אירע שריפטן, וואָס זענין פון וויכטיקע דערציערישע באַדייטונג און זענין דער בולטער אויסדרוק פון אירע וואונטשן און אַרביטן.

איר אַרביט פאַרן ב"י־זשורנאַל

אַ חוץ איר אומערמידלעכער מיטאַרביט אין בית יעקב זשורנאַל איז אבער אויך גיוועזן אומאויפהערליך איר אַגיטירן און אַרביטן פאַרן בית יעקב זשורנאַל. זי אַליין פלעג פאַרשפּרייטן די זשורנאַלן און קינדער־גאַרטנס, דערמאָנין אין יעדן בריוו צו אירע לערערנס און ב"י קינדער וועגן דעם חוב צו פאַרשפּרייטן דעם זשורנאַל. גישריבן דערוועגן וואַרימע מאמרים און בעת איר קראַנקייט גיבעטן אַלע אירע באַזוכערנס, זיי זאָלן פאַרטאַפּלין, לייענין און אַגיטירן פאַרן זשורנאַל. אויך אין אירע לעצטע בריוו, צוויי וואכן פאַר איר פּטירה, דערמאָנט זי וועגן דעם.

מיטן זשורנאַל האט זי פאַרבונדן כּמעט איר גאַנץ טעטיקייט, דורכן זשורנאַל האט זי דערציילט, גילערנט און גירופן. איר איבערגעבנקייט פאַרן זשורנאַל איז אַזוי ווייט, אַז זי האט עס גישטעלט אַפּט אַלס איינס פון די עיקרים פאַר די בנות און ב"י שולן.

דאָס לעצטע יאָר

דאָס לעצטע יאָר, האט זי זיך ערשט אָנגיהויבן פילן שוואך אַרום די ימים־נוראים צייט, פון דעמלט אָן פילט זי זיך וואָס אַמאָל שוואכער. דאָך שוואַכהייט, אפילו שוין זייענדיק שווער קראַנק איז זי נישט מסיח־דעת פון אירע קינדער, שרייבט זיי וואַרימע בריוו. רייסט נישט איבער איר מיטאַרביט אין בית יעקב זשורנאַל און קינדער־גאַרטן. די דאָקטוירים ראָטן צו מאַכן אַן־אָפּעראַציע, וואָס דאָס האָרט גיטון. אירע גיפילן אונטער־ן אָפּעראַציע־מעסער באַשרייבט זי אין מאמר „גם זו לטובה", ווי ס'נעמט אַדורך איר פּשוטע תמימות און ערלעכקייט.

זייענדיק שווער קראַנק האט זי אַלע לערערנס, וואָס האבן זי באַזוכט, נישט אויפגיהערט צו לערנין און באַזונדערס מצתה גיוועזן צו פאַרשפּרייטן דעם בית יעקב זשורנאַל און „קינדער־גאַרטן". די קראַנקהייט האט אנגינומען שטאַרקערע פאָרמין און פריטיק פ' ערש"ק ויקהל כ"ו אדר א', פאַר ליכט צינדן האט זי אויסגיהויכט איר ריינע און ערליכע נשמה אין עלטער פון צוויי און פופציק יאָר, און איר רו אָרט איז אין קראָקע, אין די שטאָט וואו זי האט גישאַפן און פאַרווירקלעכט איר ג ר ו י ס ע היסטארישע באַוועגונג

(סוף אויף זייט 49)

אלימלך שטייער

אויף צוריקוועגס...

(לזכר שרה שטיינער ע״ה)

דערציילונג

זיי זענען גיגאַנגען צוריק פונים בית עלמין אינים שטעטל, וואו זיי האבן אי־בערגילאָזט דעם טויטן קערפער פון שושנה, די יונגע בליענדיקע חברטע פון זייער הכשרה־קיבוץ.

גיגאַנגען, אַ צושאַטינע מחנה. מרה־שחורהדיק פאַרשרומפּן אין זיך — נישט אויסגירעט קיין וואָרט איינער צום צווייטן; זיך גישעמט צו קוקן איינאַנדער אין די פּנימער. גלייך ווי יעדער וואָלט זיך גיפילט שולדיק אינים פּלוצימדיקן טויט פונים יונגין מיידל, וועלכע מ׳האָט אין אַ שיינים, העלן זומערדיקן טאָג אַרויסגיצויגן אַ טויטע פונים טייך.

ס׳האָט קיינער נישט גיוואוסט, וואָס ס׳איז עפּיס פּלוצים גישעען. אפילו די נאָנטסטע חברטעס. קיין שום רמזים זענען נישט גיווען.

הויך אויפן קול האָט מען דעריבער גיזאָגט — אַ צופאַל... זיך גיגאַנגען באָדן... און אין האַרצן האָט גינאָגט אַ צווייפל, כמעט אַ זיכערקייט — אַ יונג מיידל גיווען... לעצטנס אַרומגיגאַנגען מיט אַ מאָדנע צואוויטיקט, סודותדיק פּנים... גיוויינט באַהאַלטן אין די אָוונטן... ווער קען וויסן?..

זענען זיי איצטער גיגאַנגען צוריק די חברותא, פון זייער הכשרה־קיבוץ, וואָס אויפן דאָרף, וואו זיי האבן גיאַרבעט אין אַ יידישן פאַלוואַרק.

אַ שטיקל וועג — האבן זיי באַגלייט חברים פון שטאָט. האָט מען אבער נישט אַרויסגירעט קיין וואָרט. ס׳האָט גיהערשט אַזאַ דרוקנדיקע שטילשווייגעניש — אַז די שטאָטישע האבן זיך גיפילט אומהיימלעך, פאַרלוירן.

צוגיקומען צום אָרט, וואו ס׳האָט זיך שלאַנגיוודיק גינומען זילבערן דער טייך, יענער טייך, וואָס האָט ערשט איינגישלונגען זיין יונגין קרבן — האבן זיך יענע ווי דערשראָקן, זיך אָן עפּיס ווי דערמאָנט — און ראַפּטום בייגאַנד זיך אויסגידרייט צוריק, אויסבערומינדיק אונטער דער נאָז עפּיס אַ נישט־קלאָרע גי־זעגינונג מיט אַ פרעמדער, האַרטער ספרדישער הברה.

בלויז איינער, אַ פרעמדער מענטש איז פאַרבליבן — און ווייטער זיך גי־שלייכט נאָך דער חברה.

קיינער פון זיי האָט אים נישט גיקענט — גיזען אים בלויז אויפן בית־עלמין. אבער יעדער פון די גייענדיקע איז גיווען פאַרזונקען אין זיך, קיינער האָט זיך נישט גיוואונדערט אויפן פרעמדן און אפילו נישט אומגיקוקט.

די נאַכט האָט אַראָפּגינידערט אַ טונקעלע, ווען זיי זענען גיקומען אין דאָרף. די הונט פון די פּויערישע כאַטעס — האבן זיך שאַרף צופילט.

אין פאַלוואַרק האָט דער לאָמער פאַסטעך הויך גיקלאַפּט מיט די צוויי בלעכענע קאַנען, אַ סימן — ס׳איז גיקומען די צייט פון מעלקן.

אַ גויע אין אַ דויטער פאַרטשיילע איז גישטאַנען און אַראָפּגינומען די ערדענע גרויסע מילך־טעפּ פון די צוגרינטע שטאַכעטן, וואו זיי זענען גיהאַנגען — גי־וואַרט אויף די מיידלעך פון „כאַכשאַרא״ (ווי די גוים האבן האַרט נאָכגיזאָגט) זאָלן גיין מעלקן.

אבער יענע זענען איצט גיגאַנגען צעזאַמינגיטוליעט און הויך גיוויינט.

די בעל־ביתטע, אַ דיקע, מיט אַ פאַרסאָפּיט, בייז פּנים, איז גישטאַנען אויף די שוועל און זיך גיבראָכן די הענט.

איינער פון די „חלוצים״ משהוק, אַ הויכער פאַדאַליער בחור, מיט קודלאַטע האָר, אין אַ לעדערנים קאַשקעט, האָט ביטולדיק אַ בורטשע גיטון ביי דער זייט פון די מיידלעך — באָבּיס...

אין הויף איז גיווען טונקל און שטיל ביז שרעק. פון דער ווייטנס האבן פערד גיהירזשעט — און זשאָבּיס האבן זיך וואַיענדיק צושריגן

אַלע זענען שווייגנדיקע און צוקנאָדערטע אַריין אין די אויפגיפּראַלטע סטאַדאָלע — האבן זיך אַ וואָרף גיטון אין די קופּיס שמעקיוודיקע פייכטע היי.

אַלץ אין זיי האָט גיבראָכן, ווי נאָך אַ טויט־שווערער האַרעוואַניע.

אין דער שטילקייט האבן די מיידלעך, די צוויי, וואָס האבן זיך גיטוליעט אין ווינקל אויף אַ צובראַכינער קאַריטע — אויסגיבראָכן אין אַ פריש גיוויין, גי־כליפּיט שטיל אין זיך.

מיט אַ מאָל האָט משהק דער פאַדאַליער, זיך אויפגיהויבן, שטייף זיך אַרום־גיקוקט — פון ערגיץ וואו אַרויסגישלעפּט אַ טעמפּע, פלאַנקע קאַסע און שנעל מיט אַ גרילץ גינומען שאַרפן, פירן אַהין און צוריק מיט אַ שלייף־שטיין צופייפנדיק מיט אַ נאָזיק קול.

סלוצים איז פון ווינקל עמיץ אויפגישפּרונגין. אַ נידריקער, רויט־האָריקער בחור, דער חלוץ זאַלצמאַן — וואָס וואַלגערט זיך שוין אַזוי יאָרן אַרום אויף כלעריי הכשרות. מיט אַן־אויסגיקרומט מויל ווי צו וויינים האָט ער אַ קאַפּע גיטון אַ סטויג היי, וואָס איז זיך צופליגן און הייזעריק זיך זיך צושריגן:

— וואָס... האָז וואָס בריהסטו זיך אַזוי, פאַדאַליאַק פאַרשאַלטינער... וואָס פייפסטו און גרילצטו מיט דער קאַסע, גלייך ווי דיך וואָלט די גאַנצע מעשה אַנגיגאַנגען ווי דער פאַראַיאָריקער שניי...

מאַך נישט קיין קוגצן, פּאַזעווע נישט מענטש איינער, ווייסט אַזוי גוט ווי איך אַז דאָס מיידל איז גישפּרונגען אין וואַסער... ווייסט גאַנץ גוט ווער ס׳איז שולדיק — האָז ווייסט גאַנץ גוט אונדזער פּוילניש — ס׳גריזשיט דיך אַזוי גוט ווי מיך, ווי אונדז אַלימען... מיר גייען אונטער... אוודזער קיבוץ גייט אונטער — אַלץ גייט אונטער... נישטאָ קיין יסוד — צו אַלדי שווארצע... חלוציות, אידעאַליזם פון אַמאָל — היינט איז עס ביי אונדז נישט מער ווי פּוסטע, צומירבלטע רייד...

משהק, דער הויכער פאַדאַליער בחור מיט די קודליס, האָט פּאַמעלעך אויפגי־הויבן דעם שווער־אָנגיגאָסינים קאַרק ווי ביי אַן־אָקס, גיקוקט מיט שפּיציקע אויגן און גיזאָגט מיט אַ גלייכגילטיק, נישט צוציטערטער שטים.

— שווייג שטיל חבר...

— וואָס, שטילשווייגן?..

דער רויט־האָריקער זאַלצמאַן איז אַזש אויפגישפּרונגין פון אָרט מיט אַ פאַר־לאָפּן פּנים.

— איך זאָל זיין שטיל? שטיל קען נאָר זיין אַ נואישע נשמה ווי דו, וואָס אַלץ איז ביי אים צו פיל און נישט מער. וואָס, דאָס לעבן איז פאַר אים גלאַט און שטאָלערן קאַלט ווי אַן־אָקס און אויב. ס׳באַווייזט זיך אַמאָל אַ פגימה, אַ שטשערב — טאַ היידאַ דיר דאָ אַ שלייף־שטיין, הויך און גרילציק... און די וויבראַציעס פון מענטשלעכער נשמה — וואָס זענען זיי ביי איר? פּלעוויס... האָק דיר קאָפּ אין דער וואַנט...

און ווייסטו ווער איך בין?... איך... איר ווייסט... איר רופט עס מיך נישט איין מאָל, ווי אַ שטיף נאָמען. כ׳בין אַ מלמדישער זון, אָט דאָס בינך... כאַ... כאַ... כאַ... אפשר איז עס אַ מום — פאַרפאַלן.

מיך האָט מען פון קינדהייט אָן גילערנט זוכן פשט אין די דראַבנע אותיות... נישט דורכגיין גלייכגילטיק איבער אַ האַרט, נישט־פאַרשטענדלעך שייטל עברי...

ג—ט, אבער ווי איר זאָגט — צום אַלדי...

וואָס באַטייט דאָס אַלץ? וואָס זיצן מיר דאָ ווי אין קאַסערנע? וואָס זיצן מיר און גרייטן זיך און גרייטן צו עפּיס דאָרט אַ פּאַלעסטינע? ווער האַלט אונדז דאָ און וואָס האַלט אונדז דאָ?...

המ... צי וועלן מיר ביים ערשטן איבערטרעטן די שוועל פון לאַנד, נישט אַנטלויפן אַ יעדער אין זיין נאָרע, וואו דער פּעפּער וואַקסט, זוכן ברויט מיט זופּ פאַר זיך?... צי וואָס די אַלע קונצן־מאַכערייקעס...

אַן־ערזאַץ פון משפּחה וויל מען אונדז דאָ געבן, אַן־הכנה פאַר אַ קאָלעקטיוו, שותּפותדיק לעבן... כאַ... כאַ... דרייצן קינדער זענען מיר גיווען פון דער היים און אַז כ׳דערמאָן מיך אין מיין משפּחה, שטיקן מיך נאָך היינט אין האַלדז טרערן... און דאָ, מיר זיצן צוזאַמען און האַסן זיך אין האַרץ אַזוי טיף; עפּיס אַזאַ שנאה אָן אַ גרונד שפּראַצט איניווייניק, אפשר איז עס צוליב אַ צו־זאַמינלעבן אָן אַ בשותּפותדיקן אידעאַל...

זעט, ס׳דרייען זיך ביי אונדז אַרום מיידלעך יונגע, זענען זיי דורשטיק נאָך אַ ביסל מענטשלעכקייט און אַ ביסל אידעאַל — און מיר, צו־וואָס באַהאַלטן? מיר זענען אַזוי אויסגילײַדיקט און אַזוי הויל ווי טרוקינע שציאַניס האַלץ אויף דער זון; און מיר זענען צו נאָנט, מיר קענען זיך צי־גוט, אַז מיר זאָלן צו זיי קענען זיין ווייך, מענטשלעך און אַז זיי חלומען אַזוי אין די אָוונטן, שפּינען טרוימען וועגן ביי לעבן, הערן זיי בלויז גראָבע רייד און דאָס שאַרפן פון קאַסיס...

איז וואָס־זשע בלייבט איבער? אדער מ׳אַנטלויפט ווי די מייז פון אַ טרינקינ־דיקע שיף — איי, גידענק איך אַזעלכע פאַלן — אדער מע שפּרונגט אין וואַ־סער אַריין...

די מיידלעך האבן אויפגיהערט צו כליפּן און אויפגישטעלט גרויסע צושראָ־ייינן.

די צוויי ברידער גראָף, סטודענטלעך, וואָס זענען אַנטלאָפן פון זייער פאָטערס, דעם רייכן אַסימילאַטאָרס הויז מיט דער פאַרצעלאַן־פאַבריק און זענען גיקומען אַרבעטן אויף הכשרה און זיך גילערנט רעדן יידיש מיט אַ שווערער צונג — האבן זיך ביידע צוזאַמען מיט גולמעוואַטע פּנימער און צופלאַשעטע אויגן ווי צושראָקינע האָזן צוגישאַרט צום רויט־האָריקן זאַלצמאַנען און זיך גינומען ביי אים בעטן, אין אַ צובראָכינים יידיש.

— לאָז גימאַכן... לאָז שויע אָן...

אבער דער נידריקער רויט־צופּאַטלטער בחור איז גיווען צעווילדיוויט, ער האָט זיך גיוואָרפן ווי אין קאַנוואַלסיע, גיקאַפּיט אין אַלע זייטן מיט הענט און פיס:

— טראָגט אייך אָפּ, לאַלקיס וואָס איר זענט... צי וואָס זענט איר דאָ אַהער־גיקומען צו אונדז? זוכן אידעאַלן... — טפשים וואָס איר זענט!... אידעאַל, שמאַל... מיר לויפן פּראָסט־פּשוט קיין פּאַלעסטינע, ווייל דאָרטן איז פּרנסה, ווייל מיר זוכן אַ לייכט לעבן... ווי די סוחרים לויפן מיר, ווי די קרעמער — און דאָס איבריקע איז פּלעוויס; איז אבער אויסגיטראַכט פון בטלנים, אדער אויסגינאַרטער קונצנמאַכערישער אָנשטעל...

וואָסער אידעאַל — אידיאָטן? אפשר זיצן און בענקן וועגן „נייעם לעבן״ דאָרטן אין פּאַלעסטינע, וואָס איז דער טייטש — אַריינפאַלן אין אַ קבוצה און אויסבריען קינסטלעכע אייער פון „אינקובאַטאָרן״, אדער ווי אַזוי ס׳הייסט דאָרטן, שמועסן טעג און נעכט מכּח קאָלעקטיוויזאַציע, אינדוסטריאַליזאַציע, די אַלע ווערטער וואָס מע נעמט אויף באָרג ביי די פּיאַטילעטקע־מאַכערייקיס אין סאָוויעט...

— טפו...

איין מיידל האָט זיך אויפגישטעלט, זיך גיריבן די אויגן, גיוואָלט עפּיס זאָגן — איז זי רויט גיוואָרן, זיך אַ ביס גיטון אין פינגער און שטיל זיך צוריק אַני־דערגיזעצט.

און פּלוצים איז זאַלצמאַן גיוואָרן רואיק.

— איר זעט דאָרט יענעם מיט די בלאָע הויזן אין דעם פּאַסיק אַרומגיגאַרטלט. האָט ער אָנגיוויזן אויף איינים אַ חלוץ, וועלכער האָט גיהאַלטן אין איין גלייך מאַכן די פריזור — דער האָט עס לייכט... ער פּאַזירט דאָס גאַנצע לעבן... איר זעט אים זיצן נאָך דער אַרבעט מיט דינע פּעניצלעך ברויט אין דער האַנט; איר זעט אים שפּאַנען די פערד מיט גראַציע, און איר זעט באַשיימפער־לעך: אָט שטייט ער אַזוי און וואַרט אויפן פאָטאָגראַף...

און אויב ער וועט אַמאָל שטיין און האַקן שטיינער אויפן שאָסיי אין ארץ־ישראל — וועט ער עס אויכעט מאַכן אַזוי פּאָזע־אַרטיק — פאַר דער „אייבי־קייט״ וועגן. פאַרשטייט איר מיך... יעדן טאָג ביים רייניקן דאָס זעלבע וואָס ס׳טוט סטעפּאַן דער פורמאַן, באַווייזט ער, כמעט, אַ העלדן־טאַט, איז ער נישט אַנדערש ווי אַ קדוש...

טפו, פּוילניש...

ער האָט זיך אַ וואָרף אַנידער גיטון אויפן היי, גיגריזשיט און זיך גיוואָרפן מיטן גאַנצן קערפּער.

און מיט אַמאָל איז ער גיגעבן אַ שפּרונג אויף מיט ווילד־צופּאַטלטע האָר, אויפגיריסן די טיר און איז אַרויס אין דרויסן.

אַלע זענען גיבליבן שטיל, משהק האָט פאַרעקשנט גישאַרפט די קאַסע. נאָר דער בחור וואָס האָט גיקעמט די פריזור — האָט זיך מיט אַמאָל אויסגיצויגן און גיחוזקט:

— המ... דער מלמדישער זון, ווען מע קען אויפבויען ארץ־ישראל מיט רייד, וואָלט זאַלצמאַן אַליין גיקענט אויפבויען גאַנץ ארץ־ישראל...

אבער קיינער האָט נישט גילאַכט — האָט ער אָפּגיהאַקט און ווייטער זיך גינומען צו דער פריזור.

אין דרויסן איז דער הימל גיווען טונקל אויסגיבלאָט און די לבנה האָט גי־שווימען און גירייטלט דעם טייך, ווי ער וואָלט גיוויינט מיט בלוטיקע טרערן אויפן קרבן וועלכן ער האָט פאַרשלונגען.

די קי זענען צוריקגיקערט פון פּאַשע, דערנעבן האָט דער לאָמער פאַסטעך גיפּייפט.

דער בעל־בית: אַ ברייטער ייד, אין גלאַנצנדיקע שטיוול איז גישטאַנען און גי־טענהט מיט עפּיס אַ דאָרפס־מאַן.

— די אָקסן צום אַקערן מוזן טראָגן אַ יאָך אויפן האַלדז, מוזן גיין אין שפּאַן... אָן דעם וואָלטן זיי גיגאַנגען שנעלער, אבער זיי וואָלטן אַלץ גיקאָנט צעטרעטן, זיך אַריבערטראָגן ווי אַ וויכער, אָן אַפּהאַלט...

ווען זאַלצמאַן איז גישטאַנען אויפן פעלד האָט ער גיזען, ווי נעבן וואַנט פון סטאַדאָלע איז גישטאַנען אַנגילענט דער פרעמדער פאַרשוין, וואָס האָט זיי באַגלייט אַהער פונים בית־עלמין אין שטאָט.

ווען ער האָט אָנגיהויבן גיין, איז יענער אַוועק פון זיין אָרט און אָנגיהויבן נאָכגיין.

זאַלצמאַן האָט זיך אויסגידרייט —

— וואָס ווילט איר?... האָט ער אויסגישטשיריט אַ מויל צײן און שאַרסטקע אַ פרעג גיטון. אבער מיט אַמאָל האָט ער דערזען אַ פּאָר וואַרימע אויגן, האָט ער זיך ווי פאַרשעמט און פאַריאַנקט.

— איך וויל... איר זאָלט מיר זאָגן, וואו פירט איצטער אייער וועג... האָט דער פרעמדער אַזוי פּשוט גיזאָגט.

— וואו ס׳פירט מיין וועג?... זאַלצמאַן האָט זיך גיוואָלט בייזערן, אבער ער איז בלויז גיווען פאַרוואונדערט.

— גו... כ׳האָב איצט בלויז צוויי וועגן, נאָכדעם, וואָס ס׳איז פאַרגיקומען אין קיבוץ: אַנטלויפן — אדער אין וואַסער אַריין...

— אַנטלויפן? — האָט דער פרעמדער גיזאָגט — גוט, אבער פריער מוז מען האָבן וואו אַהין צו לויפן.

קומט מיט מיר... האָט ער פּשוט גיזאָגט און אים אָנגינומען פאַר דער האַנט. זאַלצמאַן האָט זיך גיוואונדערט, וואָס אַלץ אין אים, דאָס גאַנצע ברויזנדיקע ווירונג, דער גאַנצער טראָץ און צובונטיוויטקייט וואָס אין אים, איז מיט אַמאָל אויסגילאָשן גיוואָרן, אַ רעגנבערדיק שטיקל פּאַפּיר.

ער האָט זיך גילאָזט פירן.

זיי זענען גיגאַנגען אין דער טונקעלער נאַכט.

דער פרעמדער האָט גירעט:

— איר האָט גיהערט, וואָס דער ייד פון פאַלוואַרק, אייער בעל־בית האָט גי־זאָגט, און איר האָט עפּיס דערפון גידרונגען?

איר פאַרשטייט, אַזוי איז עס. אָקסן אָן יאָך, אין גישפּאַן גייען שנעלער, טראָגן זיך ראַשער, אבער זיי קענען אַלץ צוטרעטן אויפן וועג...

גוט. איך בין אייך נאָכגיגאַנגען. איר זענט דער איינציקער, וואָס דאָס גישעע־ניש האָט אויף אייך גיווירקט; איר זענט דער איינציקער, וואָס האָט מוט צו ציען קאָנסעקווענצן. איר נעמט נישט אַזוי ווי אונדזער יוגנט פון היינט אַלץ אַזוי אויפּערפלעכלעך, אָפּגעריסן, אָן אינערלעכן צוזאַמינבונד. אַ סימן, נאָך איז נישט אַלץ אָפּגישטאָרבן.

די יידישע יוגנט פון אַמאָל, האָט גיהאַט פייער פון איניווייניק, נישט גידאַרפט זוכן אין דרויסן; היינט זוכט די יוגנט אידעאַלן... איר פאַרשטייט? יוגנט פון אונדזער דור איז ווי אַלטע לייט מיט גיפרוירינע הענט און פיס, וואָס דאָס איניווייניקסטע וואַרימקייט איז פון זיי אַוועק — און זיי לויפן אַרום אין דרויסן זוכן וואַרימע אייוועלעך, צו דערוואַרימען גיפרוירינע גלידער. זיצט יעדער אין זיין ווינקל, ביי זיין אייוועלע אַזוי לאַנג ביז... ס׳קילט אויס... ווי לאַנג קען אַן־אייוועלע האַלטן היץ?...

רופט מען דאָס אידעאַלן... אידעאַלן...

וואָס איז דער מקור פון די אַלע בלאָנדזשינישן?

דער יוגנט פעלט אַ פייער... היינטיקע יוגנט האבן נישט קיין איניווייניקסטע קראַפט, צו קענען גיין מיט אייגינע כּחות —

זיי ווילן גערן עמיצן נאָכגיין, זיי ווילן זיך לאָזן פירן, ווי די קליינע קינ־דער, אויב ס׳וועט זיך גיפינען דער פירער.

ס׳איז דער דור פון דיקטאַטור...

— די יוגנט דאַרף אַ פירער... האָט זאַלצמאַן נאָכגיזאָגט ווי פון שלאָף.

— יאָ, האָט דער פרעמדער ווייטער גירעט און האָט אויסגיזען אין גאַנצן צו שוועבן אין אַנדערע וועלטן — דאָס, וואָס ס׳טוט זיך היינט אין ארץ־ישראל האָט אונדזער יוגנט אָנגיצונדן, האָט זיי אינערלעך אויפגיברויזט — דאָס האָט גיזאָלט זיין דער אידעאַל, וואָס זיי האַלטן אין איין אַרומזוכן...

אָבער נין, גייען זיי פאַרלויערן ווי די זאַמדלעך אויף אַ רעגן. זיי האבן נישט קיין ספר וואו אַריינצוקוקן — אַזוי איז עס...

זיי האבן נישט קיין פירער, צו פרעגן און הערן — אַזוי איז עס...

ווייסן זיי נישט וואָס זאָל זיין דער זין פון דעם אַלץ אויסטערלישן וואָס גישיט...

מיר זענען אַרויס אויס דער ריי... ווי ס׳טרעפט אַמאָל אַ גאַנצע ראָטע זעלנער און איין זעלנער איז אַרויס פון דער ריי, ער לויפט כסדר ביי דער זייט דער־נעבן... מיר לויפן כסדר דערנעבן אין דער פעלקער־שורה. אבער וואָס ווע

זיין, אַז מיר וועלן שוין צוריק אריין, צי איז דאָס אונדזער גאַנץ שטרעבן — נישט מער ווי צו זיין אַ וועלכער אין דער ריי, מיט אַ גראָען שינעל אַ גלייכער מיט גלייכע...

צי דעריבער לויפן מיר אַזוי לאַנג און אַזוי שווער דורך דורות?

ער האט זיך פאַרטראַכט.

ס־איז אַזוי. איר זעט אַמאָל ביים דרעשן.

ס־דרייען זיך די פערד אין רעדל אַרומין ראָד. ווען די פערד זאָלן קענין דענקן, וואָלטן זיי אויסגיבויט אַ גאַנצע אידעאָלאָגיע מכּוח דעם, פאַר וואָס זיי דרייען זיך גראָד דווקא אַזוי און נישט אַנדערש, און וויסן גאַרנישט, אַז אַנדערער בייטש טרייבט זיי עס אַזוי אומעטער אין זייער קאַראַהאַד־גילויף... און אַזוי איז עס. מיר, דאָס יונגע דור זעען נישט די בייטש, ווילן נישט דערזעען די צייכנס פון אויבן, וואָס טרייבן אונז און מיר טאַנצן אַרום אין ראָד און שאַפן אידעאָלאָגיעס און פאַרמולעט און שיטות, און האָסן זיך און דורסן זיך אין זייער נאָמין...

אונדזער דור פעלט גלויבן, אים פעלט אַ הייליקייט, וואָס זאָל אים שטענדיק שטיין פאַר די אויגן — אים פעלט אַ פירער...

ער האט זיך אָפּגישטעלט. גיקוקט אויף זאַלצמאַנין מיט גרויסע, אָנגיצונדינע אויגן.

זאַלצמאַן איז ווי אויפגיקומין פון אַ ווייטן חלום.

ער האט זיך ארומגיקוקט.

זיי זענין גישטאַנין טיף אין פעלד.

נעבן זיי האט גישימערט דער טייך.

בעריזיס האבן זיך לייכט גיוויגט, און גיוואָרפן שאָטנס אין טונקלקייט.

דער פרעמדער האט גימאַכט אַ פאָר שריט.

— לאָמיר זיך אַנידער זעצן — האט ער גיזאָגט.

זאַלצמאַן האט אָן אַ וואָרט זיך אַוועק גיזעצט.

אַבער ער איז גיבליבן שטיין.

זיין שטים האט באַקומין עפּיס אַ נייעם קלאַנג, איז גיוואָרן פייערלעך.

— הער צו.

ס־איז גיקומין די צייט.

מיר וועלן זיך צעזאַמיננעמין די איינציקע גלויביקע פון צווישן אונדזער דור. די אַלע, וואָס טראָגן ג—ט אין האַרצן און דעם יאָך פון מסורה אויפן האַלדז.

מיר גייען פאַמעלעכער אָבער אָן די סכּנה אַלץ צו צוטרעטן.

מיר, וואָס זעען די צייכנס פון הימל און דעם אַלים, וואָס גישיט אַרומן יידישן לאַנד אין די היינטיקע צייטן, וואָס זענין טראַגידיק מיט פלאַי-פלאים. מיר, די אַלע, וואָס האבן זיך צוגיקוקט צום פאַנאַנדערפאַל פון אונדזער דור־ט פאַלטשע אידעאַלן; צוגיקוקט ווי ס-וואַקסט איניוויייניק דאָס פויליניש, מיר נעמין זיך צונויף און בילדן איין קיבוץ, אַ מוסטער־קיבוץ פון די גאולה־שטרעבנדיקע מענטשן.

און אויף אונדזער שויס ווערט דערצויגן אַ ניי דור.

הער: גייסט מיט מיר מיט?...

זאַלצמאַן האט פלוצים אָנגיכאַפּט אַ שרעק, אָן אַ פאַר וואָס. ער האט זיך אויפגישמעלט.

ווער זענט איר? זאָגט, ווער זענט איר?...

דער פ־עמדער האט אים אָנגיקוקט אַ ווײַלע מיט פאַרנעפּלטע אויגן.

און מיט אַמאָל האט ער גיזאָגט אין דער שטילקייט פון דער נאַכט:

— איך בין דער ברודער פון שושנה — דער קרבן פון היינטיקן דור...

ס־איז גיוועזן שטיל אַרום.

אין טייך האט זיך בלוטיק גיבאָדן די לבנה. ווי זי וואָלט גיווײַנט אויפן פאַרשלונגינים קרבן.

און פון דאָרטן האט זיך מיט אַמאָל דערטראָגן אַ מוראדיק וואָיען, אַ גיוויין אין דער טונקעלער נאַכט...

י. עמיאַט ■ די איינציקע טרייסט... ■ צייט־בילד

אין אָוונט, נאָך דער אַרביט ווערט שלום יוסף דעם אייזן-קרעמערס שטוב פאַרוואַנדלט אין פיניף פאַרטייען...

אַ גאַנצן טאָג איז שטיל, די קינדער זענין ביי דער אַרביט. דעמלט האט נאָך די שטוב די אַמאָליקע מראה פון אַלטער באַלעבאַטישקייט, שלום־יוסף זעצט זיך אַמאָל אויך איבער אַ ספר און די מאַמע זיינע צו וועמין די שטוב קער אָן איינגטלעך, איז, היינט צוליב דער עלטער אויף קעסט ביים זון, זיצט און שטריקט אַ זאָק און שמועסט זיך איבער מיטן זון פון יענע אַלטע גוטע צייטן, ווען דער גראשן איז נאָך נישט גיוועזן אַזוי צוגיציילט און מ-האט זיך פאַרגינין עפּיס בעסערס...

נאָר ווען עס קומט דער אָוונט און די קינדער קומין אַ היים, הייבט זיך אָן אַ גיוואַשריי און יעדער יאָגט זיך אין זיין פאַראיין.

פיניף זערוואַקסינע קינדער האט שלום־יוסף און יעדער פון זיי גיהער צו אַנדערער פאַרטיי. דער עלטערער שכנאַי איז אַ רעוויזיאָניסט, רעט .פון ביידע זייטן ירדן", פון אַ "יידישער מלוכה", איז אַ טרומפּעלדאַרטשיק מיט אַ ברוינער בלוזע, לעבט ער דעריבער נישט בשלום מיטן יונגערן שמחה, אַ פאַרברענטער פועלי-ציוניסט און ביידע קאָנין נישט אויסקומין מיט דער ייִנגערער פון זיי שוועסטער שרה אַ בונדיסטקע, וואָס האַלט נישט פון ארץ ישראל. און אַ פשיטא שוין מיטן יונגערן ברודער מאיר, אַ לינקער פועלי-ציון, וואָס וואַרט אַ ליאַדע טאָג אויף דער וועלט-רעוואָלוציע.

און אַלע צוזאַמין זענין דם-שונאים דער יונגסטער פון זיי חיהלע, וואָס איז גיכאַפּט גיוואָרן אין דער קליאַטקע און האט אַ נאָנטע שייכות מיט די "רויטע".

קומט דער פאַרנאַכט ווערט אַ יריד...

עס זאָגט זיך נאָר אַזוי מע גייט אַוועק. דערוויילע איידער מ-עסט אָפּ מ-שי-קשוינט זיך צו, מע מאַכט די טואַלעטע, כאַפּט זיך דורך אַ "ווערטער־אויסטויש" צווישן ברידער-שוועסטער און קיין וואונדער נישט: יעדן טאָג ברענגט די צייטונג אַן־אַנדער נייעס, איבער וועלכן מע דאַרף זיך קריגן. אָט איז אַן-אַרלאָזאַראָוו-מאָרד. דער רעוויזיאָניסט שכנא מיט שמחה דעם פועלי-ציוניסט ווערן זיך שונאים אויפן לעבן. אַ וואָרט פאַר אַ וואָרט און מע שלאָגט זיך, מע האַלט זיך ביי די גרגרתן, די גיוואַלטן הערן זיך אין גאַס אַרויס, אַז מענטשן קומין אָן אויף שוואַרץ וואונדער. אַמאָל איז אַ בונדישער צוזאַמינפאַל, פאַדערט די טאָכטער געלט ביים טאַטן. די איבריקע דאַרפן אויך אַ פאָר גראָשן פאַר זייערע פאַריינען, ווערט אַ דינגיניש און אַן־אַמפּערניש די קולות גייען עד לב השמים:

— פאַשיסטישער משרת!

— רויטער גזלן!...

מ־איז שוין דערצו ביי שלום יוספן צוגיוואוינט. די מאַמע לעבט שוין נישט און פאַרן טאַטן האט מען נישט קיין דרך ארץ, מע טוט אים אויף צו להכעיס. נישט איין שבתדיקער טיש ווערט שלום יוספן פאַרשטערט. חברה גרייט זיך אין פאַראיין אַריין ווי אין דער וואַכנס: אַ גיפּוצעריי פון שיך, אַ גיוואַשעריי, מיטן טאַטנס טיש עסט מען נישט מיט. דער איינציקער טאָג, וואָס דאָס יונגוואַרג ווערט צווישן זיך שלום... דעמלט עסן זיי צוזאַמין אין קיך. די מיידלעך מאַכן אַ "שבתדיקע סעודה" צורעכט אויף דער קיך און די שונאים פון אַ גאַנצע וואָך ווערן שלום דעם שבתדיקן טאָג...

די ערשטע צייטן האט שלום־יוסף גיוועָרט זיך, גיריסן פון זיך דאָס האַרץ. גילאָזט שטיין דאָס עסן אָפּגילעגן עטלעכע טעג קראַנק נאָך יעדן שבת, נאָר צו וואָס גיוואוינט מען זיך נישט צו. פלעגט ער זיך צומאַכן די קיך-טיר, נישט זעען דעם חילול שבת פון די קינדער און דאָס איינציקע גיוועֶר, וואָס ער האט גיהאַט — איז ברוגז זיין; גאַנצע טעג אַרומגיגאַנגין פאַרשלאָסן און פאַרכמוריט און נישט גיענטפערט אויף די רייד פון די קינדער אַזוי לאַנג, ביז ער איז צוגיוואוינט גיוואָרן...

נאָר איינע, וואָס האט זיך נישט גיקאָנט צוגעבן און זיך גיאַמפּערט קעגן דער חברה: שלום יוספס מוטער!

זי האט נאָך נישט פאַרגעסן איר יחוס, אַ קייט פון חסידיש-נגידישע יידן, דער מאַן אירער יאָקל, איז יומם ולילה גיזעסן און גילערנט, גילעבט פון בוררותן און פון דער שענק, וואָס זי, די יאַקעליכע פלעגט פירן און גיפירט האט מען אַ לעבן — אויף אַלע יידן גיזאָגט גיוואָרן! אַ מנין אורחים שטענדיק גיהאַט אויף שבת, די קינדער אָפּגיגעבן די בעסטע מלמדים. די שענסטע יידן פון שטאָט זענין צו ר' יאָקלען גיקומין. מ-האט גישמועסט חסידות, גירעט אין לערנין און די יאָקלעכע האט גיהאַלטן אַ׳ן איין מכבד זיין מיט אירע איינגימאַכטסן און מיט אירע האָניק-טייגלעך און אַנדערע מיני זיסקייטן, איבער וועלכע מ-האט זיך שוין גישפּאַרט, וואָס פאַר אַ ברכה מע ברויך איבער דעם מאַכן...

איז טאַקע שווער דער יאָקלעכע צו פאַרגעסן די אַמאָליקע יאָרן. שווער זיך צוגיוואוינין צום גידאַנק, אַז פון דעם אַלים איז גאָרנישט, גאָרנישט פאַרבליבן און אויף דעם ארט — די אייניקלעך מיט זייערע מאָדנע לשונות, וואָס די יאַקעליכע קאָן זיי בשום אופן נישט תּופס זיין...

פיניף פאַרטייען זענין פאַראַן ביים זון אין שטוב, פיניף וועלטן מיט שנאה איינער צום אַנדערן, נאָר אַלע צוזאַמין קענין זיי נישט פאַרטראָגן דער באָבין...

דער טאַטע שלום-יוסף איז שוין צוגיוואוינט. חברה מאַכט שוין מיט אים אַ שפּאַס און פרעגן דעם טאַטן צו וועלכער פאַרטיי ער וואָלט צוגישטאַנין... נאָר די באָבע שאָניוועט נישט, הגם זי ווייסט, אַז אירע רייד זענין שוין נישט פאַר אירע אייניקלעך. אַז דאָס האט זי גיקאָנט אַזוי איינעמין די טעכטער אירע מיט 40 יאָר צוריק. דעמלט איז די וועלט אַן-אַנדערע גיוועָן. מ-האט גיזוכט אַ תּכלית און זיך גילאָזט פירן פון די מער דערפאַרינע עלטערן. וואָס די אַלטע יאַקעליכע האט נישט גיפּרוּווט אַרביטן אויף די אייניקלעך. יעדן טאָג פלעגט זי אויפבונדן אירע אַלטע קלומיקלעך, זוכן, נישטערן עפּעס אַ שפּילקעלע, אַ בראַשקע, אַ קייטעלע, אפילו דאָס שנירל פּערל האט די יאַקעליכע גימוזט געבן איינע פון די מיידלעך אַ מתּנה איר "צוצובונדן". וואָס אַ טאָג האט זיך די יאַקעליכע איבערצייגט, אַז דעם זונס טעכטער גייען פון איר אַוועק ווייט, ווייטער. זי איז איבריק גיוואָרן, זי האט אַליין אונטערגיהערט ווי חברה האט איינגיטענהט מיטן זון אירן: הלמאי ער האַלט "אַן-אומזיסטן עסער אין שטוב". האט זיך די אַלטע יאַקליכע פאַרקליבן אין לעצטן צימער, פון וועלכן זי איז גאַנצע טעג נישט אַרויסגיגאַנגין, גילעבט מיט די זכרונות פון אַמאָל און גיקליבן אָפּצופאָרן צו דער טאָכטער אירער און דעם גאַנצן "קרענצל" איבערלאָזן, נאָר שטענדיק האַלט איר פון דעם אָפּ דאָס אייניקל אירס, דאָס יונגסטע קינד שלום יוספס חוהלע.

חוהלע איז די איינציקע טרייסט דער באָבעס, די איינציקע נחמה אין איר צער און ווייטיק. נאָך אַ יונג קינד חוהלע, ווען די מוטער אירע איז גישטאָרבן איז זי סך הכל אַ יאָר אַלט גיוועָן, די יונגסטע פון די 5 עלטערע קינדער איז מיט גאַנצע 7 יאָר פאַר חוהלען. אָבער דאָך איז שוין חוהלע אַ פאַרשטענדיק קינד "מיט אַ סטאַלן שכל" ווי די אַלטע רימט איר.

חוהלע לערנט אין דער "בית-יעקב-שול", נישט לייכט איז עס דער קליינער אָנגיקומין, די שוועסטערן האבן זי נישט צוגילאָזן, דערביי איר פאַרבאַהאַלטן הי ערשטע צייטן די ביכלעך. נאָר פאַר מענטשן איז אַ וואונדער, פון וואַנין עס האט זיך אינים קינד אַזוי כּיל מוט און עקשנות גינומין אויסצופירן דאָס איריקע.

חוהלע לערנט אין בית-יעקב.

און אַלע טאָג נאָך דער לעקציע לויפט חוהלע מיט שמחה אַ היים צו דער באָבישי, איבערגעבן וואָס מ־האט גילערנט.

אין שטוב גיט מען זיך מיט חוהלין ווייניק אָפּ. די קינדער זענין אַ גאַנצן טאָג ביי דער אַרביט און אין אָוונט זענין זיי "פאַריין־מענטשן". מע אַמפּערט זיך אין די פאַרטייאישע זאַכן. אַמאָל נאָר ווען די קליינע קומט צו גיין פון בית-יעקב, כאַפּט איר אַן-עלטערער ברודער פאַרן הענטל, מישט אויף איר ביכל און האַלט אַ פרעדיקט פאַר די ברידער און שוועסטער:

— קלעריקאַליזם, פינצטערקייט!...

די קליינע חוהלע לויפט אַריין אַ פאַרשעמטע צו דער באָבישע אין אַלקערל און ביי דער באָבישי — ווי אָנגילייגט זי איז! די אַלטע ווייס שוין נישט וואָס מיט איר צו טון:

— וואָס האט מען היינט גילערנט? — פרעגט די באָבישי חוהלין.

— היינט האט מען גילערנט פאַרטייטשן "שמונה עשרה" און עטלעכע ברכות אויף אויסנווייניק.

די באָבע נעמט אַרויס איר אַלטן קרבן מנחה-סידור און נעמט זיך פאַרהערן דאָס אייניקל און צו דער אַלטערס פרייד איז קיין גרעניץ נישט דאָ. חוהלע זעט דאָן ווי דער באָבישיס פּנים, דאָס גירינצלטע, ווערט ווי באַנייט. די אַלטינקע גראָע אויגן באַקומין אַ יונג, גלאַנץ און אַ פרייד צוגיסט זיך איבער איר גאַנץ וועזן.

דאָס קינד פאַרלירט זיך נישט און ענטפערט אויף אַלים שטיל, גילאַסן און איז אין זיך זיכער.

קאַפּין דער באָבין די טרערן פון די אויגן. די יאַקעליכע דערמאָנט זיך איצט ווי אַזוי מ-האט זי אַליין גילערנט "עברי". אַנדערע צייטן גיוועָן! איין רביצן גיוועָן אין שטעטל, די אַלטע אסתר און נאָר די גבירישע קינדער האבן גיהאַט די זכי׳ אָנגצוקומין אין איר חדר, זענין טאַקי אויסגיוואַקסן עמי הארצות, איינע צווישן צען האט דאַווינין גיקאָנט און היינט — עס איז דאָך אַ נחת צו זען ווי איר חוהלע זאָגט ווי אַ וואַסער דאָס דאַווינין, מאַכט אַלע ברכות, לאָזט טאַקע די אַלטע נישט אָפּ איר חוהלען און אָפּיעקיוויט זיך דערמיט ווי מיט אַן־איינגן קינד, גיט איר אַלע מאָל אַ נאַשוואַרג פון די פאַרבאַהאַלטינע סלאָיקלעך, וואָס זענין דער אַלטער פאַרבליבן פון די אַמאָליקע צייטן... גילויבט דער אין הימל, גילויבט זיין ליבער נאָמין, כאָטש איין קינד גייט אין מיין וועג.

און דאָס אייניקל קאָן זיך אויך אויף דער באָבישי, ס-ווייסט, אַז די באָבישי׳ האט דאָס ליב, קריכט עס אַלע מאָל דער באָבישי אַרויף אויף דער האַנט, מעשה קליין קינד, שפּילט זיך מיט דער באָבעס רויטע, גרינע, חייס-זיידינע בענדער פון שלייף, נעמט אַרויס פון דאָרט די פּערל־שפּילקע וואָס איז דאָרט פאַרשטעקט, האַלדזט דערנאָך דער יאַקעליכע אַרום דעם האַלדז און בעט זיך — באָבישי וועסט נישט אָוועקפאָרן ניין? די באָבישי זאָגט מיר צו?

איז שוין דער אַלטער ניחא די אַלע עינוים ביי די איבריקע אייניקלעך און דער טאָכטער וואָס בעט זיך ביי איר תּחנונים זי זאָל איבערלאָזן דעם גיהנום און קומין צו איר. ענטפערט זי:

"מיין ליבע טאָכטער, דו ווייסט אַליין ווי איך וואָלט גיקומין צו דיר. שלום יוספס קינדער טרייבן מיך אַרויס פון שטוב, איך האָב מיך שוין נישט איינמאָל איינגיפּאַקט די זאַכן, אָבער ווען כ-האַלט שוין ביים פאָרן פאַלט שטענדיק אַריין צו מיר חוהלע, דאָס יונגסטע טעכטערל שלום יוספס און נעמט מיך קושן און האַלדזן איך זאָל איר נישט איבערלאָזן אַליין. דו ווייסט, ליבע טאָכטער וואָס תּאַר אַ קינד דאָס איז? אַ בריליאַנט! עס קאָן אָן מיר נישט לעבן. אויף דער עלטער איז מיר ב״ה באַשערט אַ שטיקל נחת, וואָס זאָל איך דיר זאָגן? — חוהלה איז אַ פעלנער מענטש, קיין עין הרע! די איינציקע טרייסט אין מיין פּיין! וואָלסט עס גידאַרפט אַמאָל הערן דאַווינין, אַ ברכה מאַכן, און דאָס איידלקייט און דרך ארץ!

נו זאָג אַליין, טייערע טאָכטער מיינע, קאָן איך איבערלאָזן אַזאַ איידל קינד צווישן דערנער?

...אַז דער אייבערשטער וועט העלפן עס וועט עלטער ווערן און איך וועל דערלעבן אַ שטיקעלע נחת דערפון, וועל איך צו דיר קומין"...

— — — — — — — — — — —

די איינציקע טרייסט...

דער שטענדיקער רצון פון פרוי שרה שענירער

איז גיווען צו זעען פאַרשפּרייט דאָס

"בית־יעקב־זשורנאַל"

אין אַלע קיבוצים פון גאָר דער וועלט —

וואָס טוסטו דערצו אַז ס־זאָל אַזוי זיין?

העשל קלעפּפיש.

דער רמב"ם

זיין לעבן, שאַפן און ווירקן

ג'

מאַראָקאָ, ארץ־ישראל און מצרים

צי איז באמת דער אויסוואַל אויסגיפאַלן גליקלעך? צי האט די משפחה מימון ענדלעך גיקענט גיפונין מנוחה אין דער מאַראָקאַנישער שטאָט פעז?

יא, פעז איז אַן־אַראַבישע שטאָט. אַ צענטער פון אַראַבישער קולטור און אַפרי־קע. אבער אויך דאָ האָבן פאַרכאַפט די מאַכט די אַלמאהאַדן, די זעלבע פאַנאַטישע מוסולמענער, וואָס האָבן פאַרוואַנדלט דאָס שיינע שפּאַניע אין אַ גיהינום פאַר יידן. אויך דאָ דרייען זיי זיך אין די צוקרימטע געסלעך און וואַרפן אַן אַ מורא. אויך דאָ האָבן זיי אַרויסגיגעבן די זעלבע באַרבאַרישע, אַכזריותדיקע גזירות.

דער יידישער יישוב איז אַ באַדייטנדיקער. עס איז אין פעז מפיץ תורה ברבים דער גאון רבי יהודה אבן שושן. אפיציעל — דערציילן די פעזער יידן דעם דיין רבי מימון — איז אַזאַ זאַך פאַרווערט. די אַלמאַהאַדן רודפן די יידן, וואָס היטן עפנטלעך די תורה. אבער זיי זענין נישט אזוי ראַפינירט און „קלוג", זיי זאָלן איינפירן אַן־אינקוויזיציע און אַ גיהיים־פּאָליציי, וואָס זאָל קוקן אין די שפּאַרים, וואָס זאָל שפּיאָנירן און זוכן אין די הייזער. צוג־ערשט האָבן זיי אַרויסגיגעבן אַ גזירה, אַז יעדער ייד מוז ווערן אַ מוסולמענער. און אט זעט: עס זענין דאָ צווישן אונדז אַנוסים... יעצט איז אַ ביסל מילדער, מיר לעבן, — אבער עס איז אַ שווער, ביטער לעבן.

די יאָרן פון פּיין קענין דאָך נישט דעם רמב"ם שטערן אין זיין לערנין. מיט ריזיקן פלייס אַרבּיט אין פעז דער רמב"ם אויף אַ פירוש צו משניות. צען יאָר וועט ער אַרבּיטן איבער דעם גאוניש ווערק. עס וועט מיטוואַנדערן מיט אים אין די אַלע ערטער, וואו ער אַליין וועט זיין נע ונד. עס וועט פאַרענדיקט ווערן ערשט אין מצרים. עס וועט טיילן דעם רמב"מס ביטערן גורל און עס וועט אייביק רעדן פון רמב"מס פּיין, פון זיינע יסורים, אבער אויך — פון זיין גרויסקייט, אויסדויער, כאַראַקטער און וואונדערבאַרער גאונות.

ער שרייבט דעם פירוש אויף אַראַביש. ער וויל אים מאַכן צוטריטלעך פאַר די ברייטע שיכטן פון פאָלק, — און דאָס פאָלק רעט דאָך אַראַביש. אבער עס טוט אים וויי, פאַר וואָס ער שרייבט נישט אויף דער הייליקער שפּראַך, וואָס אויף איר איז גישריבן גיוואָרן דער תנ"ך.

וואָס ער וויל אויפטון מיט זיין פירוש? קודם־כל קלאָר מאַכן — דאָס ריזן־ווערק פון די תנאים, דערקלערן, באַלויכטן. און דאַן — אַרויסציען פון דער משנה די הלכה. ער רופט דעם פירוש אין אַראַביש „שיראַג"־ליכט. און עס גייט פון אים ווירקלעך אַ גרויסע ליכט. אַלץ איז קלאָר. ווי דער סטיל, אזוי איז דער תוך. דאָס גאונות בליצט פון יעדער שורה.

און אַז ער פילט זיך מיד נאָך לאַנגע שעהן פון שרייבן, פאַרוויקלט ער דעם פאַרמיט און גייט צו רבי יהודה אבן שושן. עס איז דאָ וואָס צו לערנין פון דעם גדול הדור!

מיט ריפל מסירת־נפש עס פירט רבי יהודה זיין ישיבה. די הערשער פון פעז דערקלערן, אַז פאַר אַזאַ „פאַרברעך" דראָען ענויים און טאַרטורן, אַז דערפאַר דערוואַרט — טויט־שטראָף.

איך האָב פאַר זיך תמיד — זאָגט דער גאון צום רמב"ם — די ווערטער פון רבי עקיבא „און דו זאלסט ליב האָבן ג—ט בכל נפשך, אַפילו דאַן, ווען מען נעמט ביי דיר צו די נשמה"... „מיר זענין מצווה גיוואָרן אויך אויף קידוש־השם"...

די שטים ציטערט ביי אים, אבער זי קלינגט אַזוי שטאַרק. מיט גרויסער יידי־שער גבורה, מיט דורותדיקן יידישן מאַרטירערטום.

דער רמב"ם פאַרברענגט נישט זיינע טעג בלויז אין פאַרמאַכטן חדר. ער גייט צום פאָלק ער קוקט זיך צו צו זיין לעבן, ער ווייטיקט מיט זיינע ליידן און ער באַגערט צו פאַרלייכטערן אים די יסורים, צו ברענגין צו אים אַ וואָרט פון טרייסט און דערמונטערונג.

ער וואַרפט אַ בליק אין די וואוינונגין פון די אַנוסים. זיי דערציילן פאַר אים זייער וויי, זיי שרייען צו אים מיט זייער שטימין צער, זיי פאַרגייען זיך איי אַ גיבעט: האט ער וואָס צו ברענגין פאַר זייערע צוווייטיקטע נשמות? קען דער רמב"ם נישט דערפילן זייער עלנט? עס פּולט אים אויס דער פאַר־לאַנג פון טון, לייסטן פאַר זיינע ברידער. אין פעז שרייבט ער זיין „מאמר קידוש השם", וואָס ווערט אויך גירופן „אגרת השמד".

עס גיט אויף דיר אַ שלאָג פון דעם דאזיקן ערשטן בריוו פון רמב"ם צו דער יידישער עפנטלעכקייט — אַ וואַרימקייט, אַ הייסע ליבשאַפט צו יידן. אזוי גלעטן און צערטלין און רחמנות האָבן קען נאָר אַ גוטער, גיטרייער טאַטע. זעסט בחוש, ווי ער נעמט די קינדער פון ישראל אויף זיין שויס און זאָגט צו זיי:

— ג—ט איז אַ רחום וחנון... דאָס זאָלט איר קודם־כל גידענקין. עס איז אמת אַ ייד איז מחויב זיך צו לאָזן הרגינין און נישט צו דינין עבודה זרה. חיי איז צו דעם, וואָס איז באַגאַנגין אַזאַ שרעקלעך פאַרברעכן! אבער די שכינה איז די מדת הרחמים. און אויב דער דאזיקער אנוס איז נאָך אין האַרצן גיבליבן אַ ייד ווי גיווען, און אויב ער טראַכט כסדר, ווי אזוי צו אַנטלויפן פון שמד־אָרט און וואָס גיכער תשובה צו טון און צוריקקערן צו דער תורה מיט דער גאַנצער נשמה, — וועט דער דאזיקער אנוס נישט אָפּגישניטן ווערן מאלוקי ישראל!

ער וואַרפט אויך, אמת, שטראָף־רייד, האַרטע, שטרענגע שטראָף־רייד:

— זאָלן די אנוסים זיך נישט איינרעדן, אַז דערפאַר, ווייל זיי האָבן דעם פרעמדן דת אָנגינומען באונס און ווייל אין דער היים פירן זיי זיך דאָך יידיש, קענען זיי שוין רואיק זיצן אויף זייערע ערטער. יעדער פאַל פון איבערגיין צו אַ פרעמדן גלויבן, איז אַ חילול השם. דער אנוס, הגם ער לעבט יידיש־רעליגיעז, האט נאָר דאַן אַ האָפינונג אויף מחילה, ווען ער טוט אַלץ, וואָס איז מעגלעך, בכדי זיך צו באַזעצן אין אַן־אָרט, וואו ער וועט קענין פריי לעבן לויט די באַפעלן פון דער תורה...

אבער אזוי אַרום שטראָפט אַ פילבאַר האַרץ. אזוי אַרום רעט דער, וואָס טראָגט דעם צער האומה אין דער טיפקייט פון זיין נשמה.

„זאָל קיינער זיך נישט אָפּהאַלטן צו פאַרלאָזן די דאזיקע ערטער — שרייבט דער רמב"ם — צוליב זיין האָב און גוטס. די אמונה איז די וויכטיקסטע זאַך אויף דער וועלט"...

און צוזאַמין מיט דער שטרענגקייט, קומט אויך די צערטלינדיקע ווייכקייט. עס הערט זיך דאָס פלאַמיקע טרייסט־וואָרט:

— אויב דאָס פאָלק איז פאַרטרויערט, זאָל עס זיך אויפוועקן! יידן, עס וועל קומין גרויסע צייטן! — — —

* * *

פון חודש צו חודש ווערט פאַרפינצטערט דער האָריזאָנט. די אַלמאהאַדן הויבן אָן זיך צו באַציען שטרענגער צו די יידישע איינוואוינער פון פעז. וועט זיך נישט ברעכן די עקשנות פון די, וואָס לערנין תורה ברבים? — זאָגן די רשעותדיקע מושלים און פאַרקריצן די ציין פון כעס.

עס קומט אַ טאָג פון קלאָג: רבי יהודה אבן שושן ווערט גיכאַפּט דורך שפּיאָ־נין. מע פירט אים אַוועק אין תפיסה. דער גאון ענטפערט אַפּ מוטיק די פּייני־קער. ער טראָגט אַריבער מיט וואונדערבאַרער העלדישקייט די שוידערלעכע ענויים. און ער קומט אום אויף קידוש השם. ביי „אחד" גייט אויס זיין נשמה.

דער זעלבער אורטייל ווערט אויך אַרויסגיגעבן אויפן רמב"ם. דאָס העצט ער דאָך די אנוסים צו פאַרלאָזן דאָס לאַנד און עפנטלעך צוריק צו ווערן יידן!...

און שוין ווערט אַ באַפעל אַרויסגיגעבן: כ...פן דעם דאזיקן ייד!

דער רמב"ם ווייס נישט פון דער גיפאַר, וואָס הענגט איבער אים. ער זיצט גראָד און שרייבט זיין פירוש צו דער משנה. שאַרט זיך אַריין אין זיין חדר זיין פריינט, דער אַראַבישער פילאָזאָף אבן־מו־וואַשאַ.

דער רמב"ם הויבט אויף זיין בליק. עפּיס איז דער־פילאָזאָף אזוי צושראָקן. ברענגט ער אומהיימלעכע נייעס?

דער אַראַבער סאָפּיט.

— נישט פאַרזוימין קיין רגע! — רופט ער אויס. — שוין זאָלט איר פאַרלאָזן די שטאָט. אייער אַלימינס לעבן איז באַדראָט.

עס איז גראָד אין אַ זונטיק. פיר טעג אין חודש אייר. מיר האָבן דאָס יאָר תתקכ"ה אין פויעריקן אלף (אַגב, שרייבן בטעות! אַ ריי היסטאָריקער, אַז דאָס איז גיווען אין אלף השישי).

אין דער פינצטערער נאַכט שלייכן זיך פיער שאָטנס איבער די פעזער קרומע געסלעך: רבי מיימין, זיינע צוויי זין: דער רמב"ם, רבי דוד און זייער שוועס־טער. אַ רעגן טריפט, אַ ווינט פּאַטשט מיט חוצפה פון אַלע זייטן. די לבנה איז פאַרדעקט מיט אַ נעפל און לאָזט די שטעטלדיקע הייזער זינקין אין חושך.

אט זענין זיי שוין ביים פּאָרט. מע טאָר נישט פאַלירן קיין מינוט! מעגלעך, די שפּיאָנין יאָגן. גיך שטייגן זיי איין אין אַ שיף, וואָס דאַרף זיי אָפּפירן קיין ארץ־ישראל. וואָס פאַר אַ גיפאַר־פולע, ריזיקאַלישע נסיעה אין יענע יאָרן!

ביים שיין פון אייר־פרימאָרגן זעען זיך די זיך דערווייטערנדיקע היים־קאַנטן, אַלץ פאַרשווינט אין דער ים־בלאָקייט. די משפחה מיימון רייסט איבער דעם לעצטן באַנד מיט דער באַרבאַרישער היים, וואָס האט אירע קינדער אַרויסגיש־פּיגן פון זיך.

דער רמב"ם איז נישט פאַרביטערט. זיין גימיט איז נישט באַהערשט פון אומוט. דער ים־ווינט טראָגט אָן אַ פרישקייט. אויך אויף דער שיף שרייבט ער זיין פירוש. ער שרייבט אַפילו אין די טעג פון סכנה.

שבת ברעכט פּלוצלינג אויס אַ גרויסער שטורים. דער רמב"ם דערציילט: „צען טעג אין אייר איז אויף אונדז אויפגישטאַנין אַ שרעקלעכער ים־שטורם, אונדז צו דערטרינקין. און עס איז גיווען אַ גרויסער שטורעם — האָב איך אַ נדר גיטון, אַז אין די דאזיקע צוויי טעג זאָל איך פאַסטן און איך זאָל אין זיי פאַסטן, ווי אין אַ תענית צבור, איך און מיין הויז־גיזונט און אַלע, וואָס זענין אַרום מיר. און איך וועל אַ צוואה איבערלאָזן פאַר מיינע קינדער אזוי צו טון ביזן סוף פון די דורות... און זיי זאָלן געבן צדקה לויט זייער יכלת".

און כ־האָב מנדר גיווען, אַז איך זאָל זיצן אַליין אָפּגיזונדערט, אין י' אייר, כ־זאָל נישט זען קיין שום מענטש, נאָר כ־זאָל מתפלל זיין און זיצן איינער אַליין אַ גאַנצן טאָג, און אזוי ווי כ־האָב אין דאזיקן טאָג אין ים קיינים נישט גיפינין נאָר הקדוש ברוך הוא, אזוי זאָל איך נישט זען קיין שום מענטש און נישט זיצן מיט אים. סיידן כ־וועל דערצו זיין גינייט"...

די כוואַליס שטורמין אומבאַרחמנותדיק. אט און זיי וועלן צוברעכן די שיף... די משפחה מיימון טוט תפילה און לעבט אין ציטערדיקער ערוואַרטונג. די שיף שלידערט זיך. ענדלעך קומט די דערלייזונג. זי שלאָגט צו צום ברעג. דאָרט ליגט ארץ ישראל. ווער שטייט איינזאַם ביי די טויערן?

די מאַמע רחל. זי גייט זיך פונאַנדער אין אַ גרוילעכן גיוויין. זי יאָמערט אויף דעם ביטערן גורל פון אירע קינדער, וואָס וואַנדערן און ווערן גיפייניקט אין די לענדער פון די פיינט...

* * *

„זונטיק, דריי טאָג אין סיון — שרייבט דער רמב"ם — בין איך אַרויס פון ים בשלום און בין גיקומין קיין עכו. און איך בין ניצול גיוואָרן פון שמד און מיר זענין אָנגיקומין קיין א"י ישראל. און דעם דאזיקן טאָג האָב איך אַ נדר גיטון, ער זאָל זיין אַ טאָג פון ששון, שמחה ומשתה ומתנות לאביונים. איך און מיין הויז־גיזונט ביזן סוף פון די דורות. און דינסטיק, פיר טאָג אין חודש חשון (אין יאָר תתקכ"ו) זענין מיר אַרויסגיגאַנגין פון עכו עולה צו זיין קיין ירושלים. און איך האָב מתפלל גיווען אינים דאזיקן טאָג און אינים פיפטן און אינים זעקסטן חשון"...

ווי אַ קינד אַ פאַרוואָגלטס, וואָס קערט זיך אום אַ היים, פאַלט דער רמב"ם אין שיס פון דער הייליקער ערד. איז נישט דאָ אַמאָל גיזעסן דאָס פאָלק; וואָס האט דער וועלט גישאַנקין אַ ג—ט און אַ מאָראַל? טראָגט נישט יעדער ייד אין זיך די בענקשאַפט צו קושן די זאַמדן פון ארץ ישראל און באַגיסן די שטיי־נער מיט זיינע טרערן? — דער רמב"ם לעבט איבער טעג פון דערהויבונג.

דאָס, וואָס ער דערציילט פון ארץ ישראל, פאַרמאָגט נישט אין זיך קיין ליַרישע השתפכות הנפש. דער רמב"ם פאַרצייכנט קורץ:

„... און זונטיק, ניין טאָג אין חשון, בין איך אַרויס פון ירושלים קיין חברון צו קושן די קברים פון מיינע עלטערן אין דער מערה. כ־האָב מתפלל גיווען, גילויבט צו ג—ט. דעם דערהויבנסטן איבער אַלעם.

אין די דאזיקע צוויי טעג: זעקס און ניין טאָג אין חשון, האָב איך אַ נדר גי־טון זיי זאָלן ביי מיר זיין ווי יום־טוב, און צו דאַוונין און זיך משמח זיין אין זיי, און עסן און טרינקען. ג—ט זאָל מיר אין אַלים העלפן און זאָל מיך שטיצן, און מיין נדר צו ג—ט וועל איך באַצאָלן, אָמן.

און אזוי ווי כ־האָב זוכה גיווען מתפלל צו זיין אין איר בחורבנה, אזוי זאָל איך זען, איך און אַלע יידן אין איר נחמה, במהרה אָמן".

קורץ איז די נאָטיץ. דער רמב"ם דערציילט בכלל ווייניק וועגן זיינע אייגינע איבערלעבונגין, אבער עס זענין די פאָר ווערטער באַהויכט מיט אַזאַ וואַרים גיפיל פאַר ארץ ישראל. ווי גליקלעך ער איז, וואָס ער האט זוכה גיווען מתפלל צו זיין אין הייליקן לאַנד. מיט וויפל פּאַטאָס שלאָגן די דאזיקע פשוטע שורות!

דאָס גליק איז פאַרמישט מיט טרויער. דאָס לאַנד איז וויסט, דער מצב פון די יידן — זייער טרויעריק און דער יישוב איז בכלל קליין. ארץ־ישראל איז דאַן גיווען אין קריסטלעכע הענט, אונטער דער מאַכט פון די קרייץ־ריטער.

עס וואָלט די משפחה מיימון שטאַרק גיוואָלט פאַרבלייבן אין ארץ־ישראל. אין עכו האַלטן זיי זיך אויף עטלעכע חדשים. דאָ וואוינט דער גאון רבי יפת בן אליהו. צוזאַמין מיט רבי יפת גייען זיי אין די מדבריות און וועלדער און פאַרטיפן זיך אין תורה.

לענגער דאָ פאַרבלייבן? אבער די נויט קלאַפּט שוין אין דער טיר. דער יידי־שער יישוב לעבט אין דחקות און אָרימקייט. דעם רמב"מס ברודער, אַ מענטש מיט אונטערנעמונגס־גייסט, מיט אַ שטאַרקן חוש פאַר מסחר, דערקלערט: ניין, דאָ זע איך נישט פון וואַנין צו קענין ציען פרנסה.

זיי מוזן פאַרלאָזן דאָס הייליקע לאַנד. נישטאָ קיין רו פאַר די קינדער פון ישראל. ווידער וואַנדערן, ווידער וואָגלין.

אינים רמב"מס פאַרצייכנונגין איז נישט צו הערן דער מינדצטער אָפּקלאַנג פון קלאָגן זיך אויפן ביטערן גורל, ער נעמט אַלץ פאַר ליב. ער שרייבט:

— דער אויבערשטער האט גוזר גיווען אויף אונדז צו וואַנדערן איבער לענדער אין גלות, פון איין עק הימל ביזן צווייטן...

יעצט פאָרן זיי קיין מצרים. פון יידישן יישוב אין מצרים קומין גוטע ידיעות. נייע זעקס יאָר זענין אַריבער אין דער וואַנדערונג. ווען דער רמב"ם איז גי־קומין קיין פעז, איז ער אַלט גיווען 25 יאָר. יעצט ווערט ער שוין 31. ווען ער איז אַנטלאָפן פון קאָרדאָוואַ און דאָס ערשטע מאָל פאַרזוכט דעם טעם פון גלות, איז ער קוים גיווען בר מצוה. מע קען בלויז באַוואונדערן, ווי אזוי די אַלע גרויזאַמע צרות און טלטולי הדרך האָבן ביי אים נישט גיבראָכן דעם גייסט מע קען בלויז שטוינין. וואָרן עס איז דאָך נישט משיג צו זיין, ווי אזוי דער רמב"ם איז גאָר אין די וואַנדער־יאָרן גישטיגן אין וויסן און גאונות. און עס איז דאָך באין אופן נישט צו באַגרייפן, ווי אזוי אַרבּיטן, צו וועלכע מע דאַרף האָבן גייסטיקע רו, זענין דורך אים גימאַכט גיוואָרן זייענדיק נע ונד. אונטער בייזע אומשטענדן, ביי שרעקלעכע באַדינגונגין — און ס־וואַקסט אַ ריז

אליעזר שינדלער

פאַר די בענטשליכט.

פאַר די בענטשליכט, ש ייט די מאַמע, ווי אַ טאָכטער פון מלכים,
הייליק און ציכטיק ווי אַ חסידישע כלה;
און ווי דאָס לחם־הפּנים אויפן שולחן פונים בית־המקדש,
ליגט אויפן שבתדיקן טיש, די הייליקע חלה. —

דער טאַטע קומט אַ היים פון שול ווי אַ נשיא־בישראל,
און זיין גיזאַנג צושוועבט זיך ווי אַ נפלאדיקער חידוש;
אין זילבערנים ירושה־כוס פונקלט דער גאָלדינער וויין,
און ווי אַ שבועה פאַר זיין ליבן נאָמין, הערן זיך די ווערטער
פון קידוש...

דאָס לעבן און שאַפן פון פרוי שרה שענירער ע״ה

דערציילט דורך תלמידות פון דער נפטרת

דער וועג אַרויף

זומער אין יאַרדאַנאָוו. מיר, עטלעכע מיידלעך, פאָרן מיט דער פרוי ש. קיין ראַבע אויף אַ סור, באַזוכן די קראָקעווער בנות־קאַלאַניע. אַהין זענען מיר גיפאָרן ביי טאָג. צוריק־וועגס איז שוין גיוועזן נאַכט, פינצטערע, האַלבע נאַכט. דער הימל איז גיוועזן ריין, די שטערנס האָבן גיפינקלט און באַלויכטן דעם פינצטערן וועג. מיר זענען גיוועזן פריילעך. דער וואָגן האָט זיך גישלעפּט לאַנגזאַם און מיר זענען גיוועזן צופרידן, וואָס דער וועג פאַרלענגערט זיך. די צייט רוקט זיך אָבער פאָרט. ס׳איז אַ שאָד, אַז וועלן מיר באַלד זיין אין דער היים און דער תענוג צו פאַרברענגען מיט פרוי ש. וועט איבערגיריסן ווערן.

אַט זיצט אונדז פרוי ש. אַנטקעגן, דערציילט פאַרשידענע פריילעכע עפּיזאָדן, וואָס רופן אַרויס פיל געלעכטער. אָבער פרוי ש. פאַרלירט נישט איר ערנסט. זי וואַרפט איר בליק איבערן וועג און פאַרטראַכט זיך. זי האָט עפּיס אין זין. זי וויל עפּיס זאָגן, אָבער זי וואַרט, קוקט אויס אַ גילעגנהייט, כּדי מע זאָל עס בעסער פאַרשטיין.

ס׳דויערט אָבער נישט לאַנג. דער וועג הייבט אָן גיין באַרג אַרויף. ס׳איז פינצטער, קוים וואָס מע זעט דעם שמאָלן וועג־פאַס, אַ שטרויכלונג איז לייכט מעגלעך. „זעט, קינדערלעך מיינע, — רופט זי ענדלעך אויס — דער וועג אַרויף איז פיל שווערער, ווי דער וועג אַראָפּ. פאָרנדיק אַהין, האָט אַזוי לאַנג נישט גידויערט ווי יעצט, צוריק־וועגס. פריער איז דער וועג גיגאַנגען אַראָפּ, דעריבער איז לייכטער גיוועזן, יעצט גייט אַרויף, דעריבער איז ער שווערער״.

זי האָט גיוואָרפן אַ וואָרט. אונדזער גידאַנק האָט שוין גיטראַכט ווייטער. פאַר אונדז איז שוין דאָס גינוג גיוועזן. אַזאַ וועג מאַכט דאָך דער מענטש דורך אין לעבן, וואָס איז גיריכטעט לויט דער נאַטור. גייענדיק אין לעבן, ווערט מען נישט איין מאָל מיד און פאַרמאַטערט. די שוועריקייטן זענען אָן אַ שיעור, מע מוז האָבן גינוג כּוח און אויסדויער די שוועריקייטן צו באַקעמפן. דער וועג איז אומבאַקאַנט. דערמיט ממילא שווערער. די צייט ברענגט מיט פינצטערניש, אומקלאָרקייט. פון דעסטוועגן זענען דאָ שטערן, וואָס וואַרפן אַ שיין, ווייזן דעם וועג, ביז מע דערשלאָגט זיך צום ציל.

נו איז דאָס נישט גינוג? יונגע קינדער ווערן אויפמערקזאַם אויף די לעבנס־גיפאַרן, דערביי נישט פאַרצווייפלט, ס׳זענען דאָ שטערן, וואָס באַלייכטן אַפילו אין דער פינצטערניש. מע וועט קומען אַ היים, מע וועט זיך שוין דערשלאָגן צום ציל.

אַזאַ שטערן איז פאַר אונדז, אין אונדזער לעבן, גיוועזן פרוי ש. ווען דער דאָזיקער שטערן איז פאַר אונדז פאַרלאָשן גיוואָרן, דאַרף מען זיך נישט אָפּשטעלן, נאָר גיין ווייטער. דער וועג איז שוין פאַר אונדז אָנגיצייכנט. זי האָט אונדז גילערנט ווי אַזוי צו גיין, אַפילו אין דער גרעסטער פינצטערניש. אויב מע ווייס נאָר די גיפאַר, אויב מע פאַרשטייט נאָר די שוועריקייטן, וועט אונדז שוין השי״ת העלפן אונדזער ציל צו דערגרייכן.

לאה אָרלעאַן.

אונדזערע און אירע

אונדזער פרוי שענירער. אונדז — אירע קינדער גיהערט. אונדז איז זי ליב גיוועזן. אונדז קען זי נישט פאַרגעסן ווערן. אַרויסזאָגנדיק יעצט איר נאָמען, ווייזט זיך אונדז גלייך איר שטענדיק באַוועגלעך און קיין מאָל נישט רוענדיק גישטאַלט.

דער ברייטער, חדוהדיקער „גוט־שבת״, ווען פרוי שענירער איז גיקומען מיט אונדז שיר־השירים זאָגן; דער ניגון וואָס קלינגט נאָך היינט אין די אויערן און דערוועקט בענקשאַפט און ווייטיק צו גלייך, וויסנדיק, אַז ס׳וועט שוין מער נישט גיהערט ווערן; דאָס גיבליבענע גישטאַלט, דאָרט אינים קליינים שולעכל אויף מאַסטאַוואַ־גאַס, וואו ס׳צוקלונגען זיך די טענער פונים התלהבותדיקן „לכה דודי״; דאָס שבתדיקע בענטשן מיט פאַרמאַכטע, צוגידריקטע אויגן, פול כּוונה און טיף — טיפן גיפיל — אונדזערע. אונדזערע איז זי.

און מיר — מיר זענען אירע קינדער. פרוי שענירערס תכלית זענען קינדער, פרוי שענירערס לעבן — קינדער, אומיטום און שטענדיק — אין בעגלייטונג פון אירע קינדער. „מיינע קינדער״ — פלעגט זי שטענדיק זאָגן, „מיינע ליבסטע קינדער״ — פלעגט זי שטענדיג שרייבן. זי האָט די ליבשאַפט צו אונדז שטענדיק גיהאַט אין איר האַרץ, אין איר נשמה, אין איר גאַנץ וועזן.

פרוי שענירער און אירע קינדער זענען איינס. דאָס קען מען נישט טיילן. צווישן זיי איז נישטאָ קיין מחיצה. אונדזערע איז זי, ווייל מיר זענען אירע...

ס׳שטייען נאָך פאַר די אויגן יענע שטענדיקע טונקעלע בין־השמשות־שעהן, ביי שלש־סעודות, ווען ס׳הערט זיך די שטילע דערציילערישע „שטים פון אונדזער פרוי שענירער און טראָגט זיך איבער די גיבויגענע גישטאַלטן פון אירע קינדער אין שאָטנס איינגיהילטע. שטענדיק האָט זי אונדז אַזוי גיפירט, אין יעדן טונקעלן לעבנס־מאָמענט, באַוואַכט און גיהיטן.

און ביי דעם העלן פלאַם פון דער הבדלה־ליכט זע, איך זי נאָך היינט און הער דערביי איר ליבן, איינדרינגלעכן קול פונים „ליהודים היתה אורה, שמחה, ששון ויקר — כּן תהי׳ לנו״. יאָ — „כּן תהי׳ לנו״, האָבן מיר אַלע גידאַנקלעך אונטערגעזאָגט. מיט יונגער פרייד האָבן מיר זיך באַלד צוטאַנצט אינים ניגון פונים פריילעכן „גוט־וואָך״, גיזעגנדיק די פאַרגאַנגענע און באַגריסנדיק די אָנקומענדיקע וואָך.

פרוי ש. איז דעמלט פון אונדז צופרידן גיוועזן. איר דעוויז — „עבדו את ד׳ בשמחה״ איז דערפילט גיוואָרן. נאָר דאָס האָט זי דאָך פון אירע קינדער פאַרלאַנגט. אונדזער פריידיק אויסלעבן זיך זאָל מיט דער אינערלעכער פאָדערונג פון „עבדו ד׳״ באַגלייט ווערן. שטענדיק פלעגט זי זען זיך באַמיען דאָס צו רעגולירן, קיינמאָל נישט גילאָזט זיך פאַרגעסן.

ווען מ׳האָט פאַר־אַ־יאָרן פורים גיוויילט ביז שפּעט אין דער נאַכט, איז זי שוין באַלד אין דער פרי, גיגאַנגען איבער די שטאָקן, וואו ס׳גיפינען זיך אונדזערע שלאָפצימערן און גיוועקט: „קינדערלעך, שטייט אויף צו עבודת הבורא!״ כ׳גידענק נאָך דעם שטאַרקן איינדרוק, וואָס עס האָט אויף אונדז גימאַכט. דאָס האָט נאָר גיקאָנט באַווייזן זי, אונדזער פרוי שענירער פאַר אירע קינדער. אונדזערע איז זי און אירע, אירע קינדער וועלן מיר בלייבן.

מאַשע גאָלדבערג.

רייד אָדער לעבן

נישט קיין רייד זענען דאָס גיוועזן. נישט קיין סתם ווערטער האָבן מיר פון איר גיהערט. לעבן, צאַפּלדיק לעבן אין פאַר אונדז גיוועזן איר יעדעס וואָרט. זי האָט נישט צו אונדז גירעדט, נאָר מיט אונדז גילעבט. זיצנדיק אויף דער קאַטעדרע אַפילו, איז זי פאַר אונדז נישט גיוועזן בלויז לערערין. אָדער זאָג, יעדע פאָדערונג, יעדע דערקלערונג האָט פאַר אונדז גאַנץ אַנדערש אָפּגיקלונגען.

גיוועזן איז עס איינמאָל שבת נאָך מיטאָג. מיר האָבן גילערנט דאָס לעצטע קאַפּיטל פון „מסלת ישרים״. פרוי שענירער איז גירירט. מיט אַ שטאַרק קול גיט זי אַ זאָג צו אונדז: מע דאַרף אָנהייבן שרייבן מיט אונדזער לעבן דעם ווייטערדיקן המשך פון מסלת ישרים״. זי האָט דערמיט נישט גימיינט סתם צו באַפעלן. זי, אַזוי פיל ישרדיק, האָט עס פון אונדז גיקענט פאַרלאַנגען, מיר האָבן דאָך גיפילט, ווי זי לעבט אַזוי, ווי זי דערפילט אַזוי און דעריבער האָבן אירע ווערטער גיהאַט פאַר אונדז אַ באַזונדערע באַדייטונג.

פרוי שענירער שטייט אויף, נעמט אונדז אָן ביי די הענט און מיר גייען אין אַ טאַנץ. ס׳ערשטע מאָל שבת נאָך מיטאָג ביים „חזק״ פון מסלת ישרים״, טאַנצן מיר מיט פרוי שענירער. מע טאַנצט. אַ הייליקער ציטער נעמט אַרום. ס׳לויפן זיך צונויף די איבריקע תלמידות און פלעכטן זיך איין צווישן די טאַנצנדיקע. פרוי שענירער קוקט אויף אירע קינדער מיט אויסדרוק פון גליקלעכקייט און האָפנונג. זי גלייבט אונדז. זי גלייבט, אַז מיר וועלן גיין אויף די שטעגן פון די ישרים, אַז מיר וועלן לעבן לויט דעם, וואָס מ׳האָט גילערנט. פרוי שענירער לעבט דאָס זייער טיף איבער און דאָס ווירקט אויף אונדז אַזוי שטאַרק. און פון אונדזער טיפיניש דערגייט צו אונדז אַ קול: זעט דעם גלייבן אין אייך, מערקט די האָפנונג אויף אייך — שטרעבן, אַרבעטן און שטייגן מוזט איר דעריבער.

מיר האָבן נישט גיקענט און נישט גיוואָלט אַריינקלערן אין פרוי שענירערס רייד. מיר האָבן נישט אַריינגיחוקרט אין אירע באַפעלן, וואָרן ווי נאָר מיר האָבן דערהערט: קינדער איר מוזט אַזוי זיין — האָבן מיר דערפילט, ווי זי פאַרטראָגט נישט קיין האַלבקייטן, ווי פיינט זי האָט קאָמפּראָמיסן. פרוי ש. האָט פון אונדז פאַרלאַנגט גאַנצקייט, פשטות, קלאָרקייט, אַזוי ווי זי האָט עס פון זיך גיפאָדערט. בשעת זי האָט דערציילט מיט איר פּשוטן, האַרציקן לשון וועגן דער עניוות פון רבי יוחנן בן זכּאי, וואָס האָט יעדן צו־ערשט באַגריסט, האָבן מיר אין תחילת נישט גיקאָנט האָבן וועגן דעם קיין פאָרשטעלונג. מיר האָבן אַ מינוט דאָס גיהאַלטן פאַר אוממעגלעך אין אונדזערע דורות, ביי אונדזערע שטייגער מענטשן. אָבער אַ בליק אויף פרוי שענירער האָט דאָס אַלץ אויפגיקלערט, האָט דאָס אַלץ מעגלעך גימאַכט, האָט דעם עבר אין אַ לעבעדיקער קעגנוואַרט גיוויזן.

ס׳איז גיוועזן אין יאַרדאַנאָוו. מיר אַ גרופּע מיידלעך, גייען, ווי גיוויינטלעך אַנטקעגן דער ליבער פרוי ש. מיר דערזעען איר גישטאַלט פון דער ווייטנס. אַ בליציקער גידאַנק לויפט אַדורך, מיר וועלן זיך צואיילן, מיר וועלן פאַרלויפן פאַראויס מיט אַ „גוט־מאָרגן״ פון דער ווייטנס, איידער זי קומט נאָך צו צו אונדז, אָבער אומזיסט. איידער מיר באַוויזן אַרויסצוזאָגן די באַגריסונג, הערן מיר שוין דאָס ליבע, האַרציקע קול: גוט מאָרגן, קינדערלעך מיינע! מיר האָבן דערפילט די קראַפט, וואָס פירט פון רצון צו מעשים.

פרוי ש. איז פאַר אונדז שטענדיג נאָנט גיוועזן. אומיטום, וואו מ׳האָט זיך נאָר מיט איר צוזאַמענגיטראָפן, אויף דער לעקציע, אין איר היים אויף דער גאַס, איז עס נישט גיוועזן מיט דער דיסטאַנס פון אַ לערערין, נאָר פון אַ נאָנטער, ליבער מאַמען.

רבקה ענגלאַרד.

„ביי מיין טיש״

ווער גידענקט דען נישט, וואָסער רושם פרוי שענירער פלעגט איבערלאָזן ביי די ב״י־קינדער אין דער שטאָט, וואו זי איז דורכגיפאָרן! ס׳דערמאָנען זיך די מינוטן פון פאַרברענגען צוזאַמען מיט פרוי שענירער. כ׳גידענק נאָך די טעג, ווען זי איז צו אונדז אין שול גיקומען. כ׳גידענק נאָך אירע ווערטער, איר דערמוטיקונג.

— קינדער, גידענקט, וואָס מיר ווילן! לערנט זיך, כאָטש איר פאַרשטייט נישט אַלץ! ס׳וועט קומען אַ צייט, ווען איר וועט אַלץ פאַרשטיין.

— יאָ — האָבן מיר גיענטפערט — מיר וועלן אַלץ פאָלגן, אָבער לאָז אונדז פרוי שענירער נאָך עפּיס דערציילן, נאָך אַ פּאָר שעה מיט אונדז פאַרברענגען!

אַזוי האָבן מיר זיך גיבעטן. אונדזערע אויגן האָבן גיבלישטשעט פאַר פרייד, אונדזערע הערצער האָבן גיפלאַטערט פון יראה — נאָך אַ ביסל מיט פרוי ש. ווי שטאַרק איז די קעלט פון אונדזער סביבה, ווי נייטיק האָבן מיר גיהאַט דאָס פייער פון אַזאַ גליענדיק האַרץ! וואָס האָט נאָך גיקאָנט אונדז מער שפּאָרן, ווי אַ בליק אויף דער „מאַמען״, ווי נאָכפאָלגן איר התנהגות, ווי זעען אירס אַ מדה טובה, ווי הערן פון איר אַ וואָרט!

מיין באַגער איז דערפילט. נישט מינוטן, נישט שעהן, נאָר גאַנצע טעג, וואָכן און חדשים וועל איך מיט איר קענען זיין צוזאַמען, זעען זי און הערן זי כּסדר. איך קום אָן אינים סעמינאַר. אָבער ליידער.. כ׳האָב נישט זוכה גיוועזן צו האָבן מיט איר אַפילו איין לעקציע. „פרוי ש. איז קראַנק, בעט פאַר איר גיזונט!״ מיט די דאָזיקע ווערטער זענען מיר אויפגינומען גיוואָרן. איינס האָבן מיר כאָטש באַוויזן, מבקר חולה זיין פלעגן מיר זי. און ליגנדיק אויפן קראַנקן בעט, האָבן אירע ווערטער נישט ווייניקער דערמוטיקט און דערפרישט, ווי רעדנדיק אין די שולן צו אירע קינדער. מיר זענען שטענדיק אַוועק פון איר מיט האָפנונג, מיט גלויבן אין איר הילף.

— קינדער – האָט זי יעדעס מאָל גיזאָגט — בעט פאַר מיין גיזונט! רבונו של עולם, ווען וועל איך שוין קענען זיצן ביי מיין טיש?

פרוי ש. איז דאָך אין דער היים, זי זיצט דאָך ביי איר טיש. וואָס קוועלט איר אַזוי שטאַרק? ניין, דאָס איז נישט איר טיש. נישט דאָס מיינט זי. צו איר טיש, צום סעמינאַר־טיש, צו די קינדער, צו אירע קינדער בענקט זי אַזוי שטאַרק. מיט זיי וויל זי זיצן. זי האָט אַזוי גיגאַרט נאָך דעם, ביז איר פאַרלאַנג איז דערפילט גיוואָרן. זי גורט אָן אירע לעצטע כּוחות. ס׳איז איר אַ ביסל בעסער און זי גייט אַראָפּ אינים סעמינאַר אַריין.

פרוי שענירער קומט! איז שוין אונדזער תפילה אין גאַנצן דערהערט גיוואָרן? קומט זי שוין אויף אַן־אמת? קאָן זי שוין ווייטער טון איר אַרבעט? „גילויבט צו ג—ט״ — רייסט זיך פון אונדז אַרויס אַ גיפיל פון דאַנקבאַרקייט. מיר לויפן אַנטקעגן. מע גרייט זיך. נישט קיין קליינקייט. די מאַמע קומט צוריק אַ היים צו אירע קינדער.

פרוי שענירער איז דאָ אין סעמינאַר. זי זעצט זיך ביים טיש, ביי איר טיש, צו וועלכן זי האָט אַזוי שטאַרק גיבענקט. ווידער אין דער היים, אין איר אייגינער היים.

אירע שוואַרצע קינדישע אויגן — ווי גיקוויקט און גיפרייט האָט זי זיך! פרייד איבער דעם דערפילטן וואונטש און ווייטיק איבער דער אוממעגלעכקייט ווייטער צו אַרבעטן — אירע תלמידות מיט גייסטיקן תוכן צו דערפרישן.

מיר גרופּירן זיך אַרום איר. מיר ווילן הערן. ס׳ווילט זיך אויסנוצן די גילעגנהייט. זי איז דאָך שוין צווישן אונדז, צווישן אירע קינדער. אָבער... „ליידער״ איז גיווען איר וואָרט.

— ליידער, קינדער, קען איך אייך היינט גאָרניש געבן. תמיד האָב איך גירעט און איר האָט גיהערט, היינט רעט איר און איך וועל הערן.

און מיר האָבן גירעט, דערציילט, נאָכגיזאָגט, אָבער נישט אונדזערס. וואָס מיר ווייסן, וואָס מיר קענען, איז דאָך אַלץ אירס, אַלץ שטאַמט דאָך פון איר. ווען נישט זי, וואָס וואָלטן מיר גיוועזן?

פרוי ש. האָט טאַקי נישט גירעט, אָבער אירע אויגן, אירע טיפע אויגן, האָבן אַלץ גיזאָגט... מיר וועלן דעם מאָמענט נישט פאַרגעסן, דאָס וועט פאַר אונדז בלייבן אַ דערמאָנונג אין אונדזער גרויסער פליכט.

לאה הויזמאַן.

די איינזאַמע שעפעלעך

איז עס טאַקע אמת? וועלן מיר שוין פרוי שענירער מער נישט זען? וועלן מיר זיך שוין מער נישט גרופּירן אַרום איר, כּדי צו הערן אירע אגדות און מעשיות, וואָס זי פלעגט דערציילן מיט אַזוי פיל פשטות, טיפקייט און איבערלעבונג? וועלן מיר שוין מער נישט אָנקוקן אירע בלישטשנדיקע אויגן, וואָס האָבן גישפּיגלט דאָס פייער פון איר האַרץ? ווי שטאַרק איז גיוועזן די האָפנונג פון די נייע תלמידות, וואָס זענען ערשט צום היינטיקן ווינטער־זמן גיקומען אינים סעמינאַר אַריין, ווי הייס איז גיוועזן זייער תפילה פאַר פרוי ש״ס גיזונט, כּדי צו קאָנען זי זען, כּדי צו האָבן זי פאַר אַ לעבעדיקן ביישפּיל, וואָס איז דער שטאַרקסטער שטויס צו גיין אויפן ריכטיקן וועג. זיי האָבן אָבער נישט גיהאַט די זכי׳...

גינוג גרויס איז דער צער פון די פּראָווינצער תלמידות, וואָס האָבן זי גיקענט פון אירע רייזעס, פון אירע טרייסלענדיקע ווערטער, וואָס זי האָט דאָ און דאָרט איבערגילאָזט, פונים דערפרישנדיקן כּוח, וואָס זי האָט די אָדער אַנדערע אַריינגיגעבן. זיי האָבן גיגאַרט צום קוואַל פונים ליכט־שיין זיי האָבן זיך גיריסן צום סעמינאַר. דער גיוואָרפינער פונק וועט זיך דאָרט ערשט צופלאַמען. זיי וועלן דאָך נאָנט ווערן צו פרוי שענירער, צו דער עכטקייט און גאַנצקייט פון איר לעבן. ווי גרויס איז גיוועזן די שמחה פון יעדער איינער, וואָס איז אין סעמינאַר גיקומען. ווי שרעקלעך איז דערנאָך דער צער פון דער פאַרשטערטער שמחה!

אָבער נישט צו פאַרגלייכן איז עס מיטן צער פון די׳, וואָס זיי האָבן אַפילו די דאָזיקע זכי׳ נישט גיהאַט, וואָס האָבן אין קיין ב״י־שול נישט גילערנט, וואָס האָבן נישט גיהאַט די מעגלעכקייט אַפילו איין מאָל פון איר פייער זיך צו דערוואַרימען. זיי ווייסן דאָך אַפילו נישט אָפּצושאַצן די גרויס פון דער אבידה. ווי קליינע, איינזאַמע שעפעלעך, צושפּרייט איבער וועלדער און פעלדער, האָט אונדז פרוי ש. צונויפגינומען און צוגיפירט צום אייביקן קוואַל. צום קוואַל פון לעבן, פון שמחה פון גליק. מיר פאַראייניזאַמטע, צוואַרפענע איבער שטעט און לענדער, האָבן עס צומייסטן גיפילט ביים אָנקומען אַהער, צו דער היים, וואָס זי האָט גישאַפן. אָבער דאָס פייער, וואָס האָט אונדז גיצויגן אַהער, טאָר נישט פאַרלאָשן ווערן. מיר מוזן טעגלעך האַלץ צולייגן, מעשים טובים טון, אין אירע וועגן גיין.

נחמה קליינער.

מאַרינבאַד־קראָקע.

דער טרויעריקער ערב שבת

ס׳איז פרייטיק פאַרנאַכט. אַ שעה פאַר ליכט־צינדן. מ׳האָט זיך היינט אינים סעמינאַר באַמיט שנעלער פערטיק צו ווערן מיט די הכנות צום שבת, כּדי צו קענען אַלע צוזאַמען תהלים־זאָגן פאַר פרוי שענירער. אַ טיפע בענקשאַפט האָט זיך גיפילט ביי די עלטערע תלמידות, וואָס האָבן זיך אַזוי נאָנט מיט איר צוזאַמענגילעבט. אַ שטאַרקער נייגיר און אומגידולד האָט ווידער באַהערשט די נייע תלמידות, וואָס האָבן אַזוי פיל דערוואַרט פון איר צוריקקומען, פון איר גיזונט ווערן. זי די פרוי ש. דאַרף ברענגען דאָס פּשוטע, דאָס האַרציקע, דאָס אומפאַרטרעטבאַרע.

באַהערשט מיט די גיפילן פון בענקשאַפט און אומגידולד, פלעגן מיר זאָגן דעם תהלים, וואָס פרוי ש. האָט אַליין גיבעטן אונדז: זאָגט, קינדער, תהלים! כ׳קען נאָך נישט פאַרגעסן דעם גישפּרעך, וואָס אַ חברטע מיינע האָט גיהאַט מיט פרוי ש.

— זאָג דאָרט די קינדער, זיי זאָלן פאַר מיר

תהלים זאגן. זאל עס הייסן פאר מיר — האט זי צוגיגעבן — דערווייל וועלן זיי תהלים זאגן.

פון דער טיפיניש אין הארץ רייסט זיך ביי אלימין ארויס די תפלה: „שועתי אליך ותרפאני". אנדערש איז אבער יעצט דער קול פון תהלים. אין דער לופט פילט זיך, אז עס איז עפיס גישען. מ-פארטרייבט פון זיך די שלעכטע גידאנקין. ס-דריקט אבער פארט דער ספק: האבן מיר נאך פאר וועמין תהלים צו זאגן? אויב נישט פאר פרוי שענירער, טא פאר וועמין? שווער צו באראיקן זיך, שווער צו פארטרייבן די פינצטערע מחשבות. מע פרואווט גיין פון איין ארט צום אנדערן, פון זאל אין קארידאר. אפשר וועט מין עפיס גיוואר ווערן. אבער ווי א דונער טרעפט אונדז די שרעקלעכע ידיעה: נישטא מער פרוי שענירער!

דער גאנצער סעמינאר-בנין ווערט פול פון גיוויין און גישריי. ס-לאזט זיך נישט גלייבן. די שטענדיק פרישע, די אייביק שפרודלינדיקע פרוי שענירער לעבט שוין נישט! איינצלנע באמערקן דעם שבת. מע טאר נישט וויינין! ס-איז נישט פרוי שענירערס רצון צו טרויערן שבת. וואו נעמט מין אבער דעם כוח, ווי אזוי שטארקט מין זיך, איינצוהאלטן דעם שטיקנדיקן צער?

מיט שווערן גימיט און אראפגילאזטע קעפ נעמט מין די סידורלעך צו זאגן שיר השירים. אבער דא דריקט ווידער צו דאס הארץ. שענירערס קול פון שיר השירים איז אנטשוויגן גיווארן.

אפילו פון זיין האט זי אין אונדזער קבלת שבת נישט פארגעסן. שטענדיק האט זי גידענקט א בריוול צוצושיקן און ספעציעל א „גוט שבת פאר יעדן באזונדער". דאס איז שוין עפיס גיוועזן. דערמיט האבן מיר שוין גיקאנט פילן, ווי זי וואלט צווישן אונדז גיוועזן. דאס איז גיוועזן דער כוח פון אירע ווערטער. פון דער ווייטנס אפילו האט זי גיקאנט ווירקן.

אבער יעצט... פאריתומט זענען מיר גיבליבן.

פעסל פערלבערגער.

אליין אויפן גליטשיקן וועג

פרוי שענירער האט גילערנט. נישט בלויז אויף דער קאטעדרע, נאר אומיטום. ביי יעדער גילעגנהייט, אויף יעדן שריט האט זי גיווארפן א שיין פון איר ליכטיקער וועלט, האט זי זיך א וייז גיטון פון אירע ברייטע האריזאנטן, קלייניקייטן. אומוויכטיקע פאקטן. אנדערע גייען אדורך איבער זיי. אומבאמערקט. פאר פרוי ש. איז עס אבער גיוועזן א קוואל פון תורה, פון מוסר, פון חכמה, פון אלים, וואס דער מענטש האט אזוי נייטיק צו וויסן.

גיוועזן איז עס אין א ווינטער-נאכט. דער טראטואר איז זייער גליטשיק. מע קאן קוים גיין. מיר פירן אפ די פרוי ש. פונים סעמינאר צו די „בנות", וואו זי דארף האלטן א לעקציע. פרוי ש. שפארט זיך אן אין אונדזערע ארימס. זי לאזט זיך א ווײַלע אפ. זי פרואווט גיין אליין. פרוי ש. גליטשט זיך אויס. — זעט קינדער — רופט זי אויס טריומפירנדיק — ווי שלעכט ס-איז צו זיין אליין אויף דער גליטש. ווי שלעכט איז צו גיין אליין אין לעבן. א מענטש דארף האבן א שטיץ, א ראט-געבער, א פריינט. אויב נישט, יטשט ער זיך ח"ו אויס, ווי איך יעצט.

צלה דאמיניץ.

אלץ מיט איר כוח

אליין פרט אין פרוי שענירערס לעבן איז נאך נישט בוואאוסט, איר התחזקות אין שווערע פאלן.
זי אליין האט אונדז גיוויזן, אז מע זאל זיך מתחזק זיין, נישט פאלן פון מוט נאר מצדיק זיין דעם דין.

מיט אן-אנדערהאלבן יאר צוריק זענין גיפארן קיין קראקע מיט אן-אויספלוג די לאדזשער „בנות". זיי זענין גיקומין באזוכן דעם סעמינאר. איינע פון זיי, א שוואכע, וואס האט — טראץ דעם, וואס מע האט איר נישט דערלויבט צו פארן — זיך אנגישטרענגט און גיפארן, איז זייער קראנק גיווארן.

מיר האבן אלע גיזאגט תהלים פאר אירטוועגן. שבת נאך מיטיק. מיר אלע זיצן מיט פרוי ש. קומט אריין א סעמינאריסטקע מיט פארוויינטע אויגן. מיר האבן אלע אנגיהויבן צו וויינין, הערנדיק די שלעכטע בשורה. נאר זי, פרוי שענירער, האט מיט אן-אויסערגיוויינלעכן מוט און כוח זיך איינגיהאלטן, נישט ארויסגיוויזן קיין שפור פון אבילות, נאר פרום און ערנסט גיזאגט: „ברוך דיין האמת" און דערביי גיזאגט: גידענקט קינדער, ווי צו האלטן זיך אין אזא פאל. און באמת אויב מיר האבן אויסגיהאלטן איר פטירה, איז עס אויך צו פארדאנקן איר אריינגעבן דעם מוט.

בעת איר קראנקהייט האבן מיר אויך פיל א דורכגילעבט און אויסגיהאלטן און אלץ מיט איר כוח. גיוועזן איז עס דינסטיק נאך מיטיק, מיר זיצן אין סעמינאר, דערציילט מען אונדז, „פרוי שענירער איז דא". אלע ציטערן אויף, א שמחה, א פרייד. ס-איז איר אוודאי בעסער. מיר לויפן אלע אינים עס-זאל, אבער דא — סטאפ! מען לאזט נישט אריין, פרוי ש. פילט זיך שוואך, ליגט א בלאסע אויף א קישן. מיר גייען איינציקווייז אריין, דריקן איר שטארק די האנט. א טרער פארגנבעט זיך אין אויג, בליצט און ווערט פארגליווערט. אבער אזוי ווי זי האט אייביק אוועק גיגעבן אירע כוחות פארן סעמינאר, אזוי האט זי גיטון מיט אירע לעצטע כוחות. די אנשטרענגונג האט זי שטארק אפגישוואכט און אויפן וועג א היים איז איר ערגער גיווארן.

ביים לעצטן סיום אין סעמינאר, אין סאמע מיטן פון גיזאנג און טענץ, קומט מין אונדז זאגן „פרוי ש. רופט אונדז צו זיך, זי וויל זיך גיזעגינין מיט אונדז". מיר אלע כאפן די מאנטלין און לויפן אהין און ווידער דאס טרויעריקע בילד: פרוי ש. ליגט אין בעט בלאס און שוואך. פרוי ש. גיזעגנט יעדן איינציקן און בעט, אז השי"ת זאל איר מזכה זיין אונדז צו באזוכן אויף אונדזערע פאסטנס. מיר שטיקן אין זיך די טרערן. פרוי ש. בעט מע זאל איר נאכזאגן דברי תורה. מיר זאגן פארשידינע ד"ת און דאן ביים פארלאזן, פארמאכנדיק אונטער זיך די טיר, זענין מיר אויסגיבראכן אין א גיוויין.

זאל השם אונדז טרייסטן!

מלכה שעכטער.

צוזאמין מיטן גאנצן רעליגיעזן יידנטום באקלאגן מיר דאס גרויסע אומגליק וואס ס-איז אונדז גישען מיט דער פטירה פון אונדזער טייערע גייסטיקער מוטער פרוי **שרה שענירער** ע"ה. אין דער פארווירקלעכונג פון אירע שטרעבונגין — זאלן מיר גיפונין טרייסט.

ועד בית יעקב, לערערן ל. ראזענבלאט, בנות אגודת ישראל, בתי', בית יעקב-שילערינס

גריצע

בלב קרוע ומורתח מבכות אנחנו את פטירתה של מנהיגתנו הגדולה מרת **שרה שנירר** ע"ה בעבודתנו לטובת רעיוננו הנשגב נמצא נחומים.

נובוגרודק **בנות אגודת ישראל**

בעינים זולגות דמעות אנו מבכות את פטירת אמנו ומנהיגתנו היקרה מרת **שרה שנירר** ע"ה. בהפצת רעיוננו הק' בית יעקב—נמצא נחומים.

בנות אגודת ישראל, בית יעקב

ראווע-רוסקא המורה: **א. שווארץ**

דערשיטערט באוויינין מיר דעם פריצייטיקן טויט פון אונדזער טייערער גייסטיקער מאמע **שרה שענירער** ע"ה.

בנות אגודת ישראל, אלע בית יעקב-שילערינס, לערערן: ר. מילשטיין

אזארקאוו

צוזאמין מיטן כלל ישראל טון מיר באוויינין דעם פריצייטיקן טויט פון דער שעפערן פון ב"י פרוי **שרה שענירער** ע"ה. אין דער ארביט פאר אונדזער הייליקן בית יעקב-רעיון — זאלן מיר אלע א טרייסט גיפונין.

בית יעקב

סאמאשאוו-מאז. **הענדל ערמאן**

אין טיפן צער באוויינין מיר דעם פריצייטיקן טויט פון אונדזער גייסטיקער מאמע **שרה שענירער** ע"ה.

סאכאטשעוו **בית יעקב-שילערינס**

טיף גיבוינגן שטייען מיר ביים קבר פון אונדזער גייסטיקער מוטער **שרה שענירער** ע"ה. אין דעם פארטזעצן דעם נצחון פארן ב"י אידעאל -- זאלן מיר זיין גיטרייסט!

לערערן: **י. ווערדיגער**

בנות אגודת ישראל

וולאצלאוועק **5-טער קורס בית יעקב**

טיף דערשיטערט באוויינין מיר די גרויסע אבידה מיט דער פטירה פון אונדזער ליבער פרוי **שרה שענירער** ע"ה. זאל השי"ת אונדז טרייסטן.

פאביניץ **בנות און בתי'**

מיר דריקן אויס אונדזער טיפן צער צוליב דעם טויט פון אונדזער גרויסער וועג-ווייזערן, אונדזער טייערע גייסטיקער מוטער פרוי **שרה שענירער** ע"ה. אין ממשיך זיין פון אירע גרויסע מעשים — זאלן מיר טרויערנדע א טרייסט גיפונין.

בית יעקב-שילערינס

סקאלע לערערן: **חנה גאלדבערג**

טרויעריקע, פאריתומטע, פול מיט צער זענין מיר פארבליבן צוליב דיין אוועקגיין, טייערע מאמע **שרה** ע"ה! מיט גיטרייקייט שווערן מיר דיינע פארלאנגין צו דערפילן און דאס וועט זיין אונדזער טרייסט.

לערערן: קערשטער, בנות אגודת ישראל, בתי', ב"י שילערינס

קאלושין

צוזאמין מיטן כלל ישראל באוויינין מיר די פטירה פון אונדזער פירערן פרוי **שרה שענירער** ע"ה

השם ינחמנו!

שיינדל און מלכה רובין

דאמבראווע ביי טארנע **בנות, בית יעקב**

אין טיפן טרויער באוויינין מיר דעם אזוי פריצייטיקן טויט פון אונדזער אומפארגעסלעכער תלמידה און חברטע **אסתר רחל ראדאמסקא** ע"ה. און מיר דריקן אויס אונדזער מיטגיפיל אירע טרויערנדיקע עלטערן און גישוויסטער, המקום ינחם אותם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים.

די דערציערנס און תלמידות פון ביידע פיפטע אפטיילונגין פון בית יעקב אין לאדזש

קרייז-קאנפערענץ פון דער בית-יעקב-לערערשאפט אין קראקע

שוין באלד אריבער צוויי יאר, ווי די ב"י-לערערשאפט האט נישט גיהאט די מעגלעכקייט צונויפצוקומין זיך, כדי אדורכצושמועסן אלע וויכטיקע ענינים, וואס האבן א שייכות מיט דער שול און באוועגונג.

א זא נייטיקייט האט זיך שוין לאנג גיפילט. ביי נארמאלע באדינגונגין, וואלט יעדיס יאר גידארפט פארקומין אן-אלגימיינע קאנפערענץ. לייטער שטעלן זיך אין וועג פיל שוועריקייטן, וואס מאכן אוממעגלעך אן-אפטן צוזאמינטרעף. ערשט דאס אלגימיינע אומגליק, וואס איז גישען דער לערערשאפט אין דער ב"י-באוועגונג מיטן פארלוסט פון דער פרוי שענירער, האט צוגיאיילט דעם צוזאמינרוף פון דער לערערשאפט על כל פנים אויף א טיילווייזן אופן, אין דער פארים פון קרייז-קאנפערענצן.

די ערשטע קרייז-קאנפ. איז מצד דער צענטראלע באשטימט גיווארן אויף די טעג פון כ"ה ביז כ"ח ניסן אין קראקע. די אויסגאבע „וואס לערערנס שרייבן" וואס דערשיינט בערך קנאפע צוויי יאר האט רייף גימאכט פארשידינע שאלות פון פעדאגאגיש-ארגאניזאציאנעלן כאראקטער און ממילא גישאפן א יסוד פאר די באהאנדלונגין פון דער לערערן-קאנפערענץ.

באלד נאך פורים האט די צענטראלע פון ב"י אין קראקע שוין אנגיהויבן די פארברייטונגין צו דער קאנפ. מ-האט גלייך פונאנדערגישיקט אנקעטע צו דער לערערשאפט, וואס מ-שטייט מיט זיי אין אן-אפטן קאנטאקט, כדי אנצוגעבן די נייטיקסטע ענינים, וואס דארפן באהאנדלט ווערן. גלייך נאכן דערהאלט פונים רוב ענטפערס האט די צענטראלע גלייך באשטימט די רעפערענטנס און זיי צוגיטיילט די גיהעריקע טעמעס. שוין לויטן סדר היום האט מין גיקאנט זען, וואסער כאראקטער ס-וועט האבן די קאנפ. א זא קאנפ. גיהער פאקטיש צו די אויסנאמין אין גיוועלשאפטלעכן לעבן. נישט גיוועזן דא קיין וואלביבער, קיין אניטאציאנס רעדיס, קיין לייסטונגס-קריזיס. מ-האט גיפילט דעם אנגינעמין ריח פון ערלעכער און פאראנטווארטלעכער ארביט.

זונטיק דריי נאכמיטאג איז גיעפנט גיווארן די קאנפערענץ דורך דער דאצענטין פרל. חנה גראספעלד. דאצענטין פרוי גיטל פאס האט גירעט איבער דער פערזענלעכקייט פון פרוי שענירער. לערערן זענען יעדער גישטאנען מיט די אויגן. אין זאל האט גיהערשט א טויט-שטילקייט. דער ערשטער לערערן-צוזאמינקונפט אן דער פרוי שענירער. א גרויסער טייל האט נישט גיהאט אפילו מעגלעכקייט צו באזוכן זי בשעת דער קראנקייט. א זא קורצער איבערגאנג — פון דער לעבהאפטער טעטיקייט ביז די טויט-פארשווינדונג — ווער קען זיך דערמיט פאסן.

די פארזיצערן דאצ. פרל. גראספעלד מעלדעט דעם סדר היום און גיט איבער דאס איינלייטונגס-ווארט צו דער קאנפערענץ דעם דיר. י. לייב ארלעאן. דיר. א. צייכנט אן די אויפגאבע אין דער קאנפערענץ און באשטימט די ליניע פון דער ארביט.

דאצ. פרוי פאסטאג נעמט איבער דער פארזיץ און גיט איבער דאס ווארט דער דאצ. פרל. גראספעלד צו איר רעפעראט איבער דער אידעאלאגיע פון „בית יעקב". דער רעפעראט, וואס האט לאגיש און סיסטעמאטיש פרעזענטירט די אידעאלאגישע יסודות פון דער ב"י-דערציאונג, איז גיווען ווי אן-אריינפיר צו דער גאנצער ארביט אין דער קאנפערענץ (דעם רעפעראט וועלן מיר בע"ה געבן באזונדער) און האט גיגעבן דעם גיהעריקן צוגאנג.

נאך דעם חאלט דאצ. פרל. גאלדשטאף א רעפעראט איבער דער טעמע: די דיסציפלין אין דער שול. די זאכלעכקייט פונים רעפעראט, וואס איז גיבויט גיווען אויף קאנקרעטע פראקטישע אנווייזונגין, האט זייער שטארק אויסגינומען ביי דער לערערשאפט.

נאך די רעפעראטן לייענט די פארזיצערן פאר דעם סדר היום פון דער גאנצער קאנפערענץ, באשטימט די קאמיסיעס און פארערגיסטרירט יעדע צו דער ארביט אין די קאמיסיעס. אלע לערערנס האבן זיך באטייליקט אין דער ארביט פון די קאמיסיעס. יעדע האט פריי זיך אויסגיקליבן די קאמיסיע, וואו זי האט גיהאט מער וואס צו זאגן און מיט וואס צו העלפן. צו יעדער קאמיסיע איז באשטימט גיווארן א פארזיצערן, וואס האט גידארפט פירן די ארביט, פראטאקאלירן די פארהאנדלונגין און אפגעבן א באריכט פארן פלענום.

מאנטיק ניין פרי האבן די קאמיסיעס אפגיהאלטן זייער ערשטע זיצונג. ס-זענין באהאנדלט גיווארן די פראגראמין פון אלע לימודים, שול-ארגאניזאציאנעלע ענינים, בנות-ארביט, ליטעראטור-פראגע און פארטבילדונג פון דער לערערשאפט.

צוועלף א זייגער איז פארגיקומין די צווייטע פלענארע זיצונג, חאו דירעקט. ארלעאן רעפערירט איבער דעם לימוד פון „יהדות" און איבער ליטעראטור פאר דער ווייבלעכער יוגנט. ארומרעדנדיק דעם שרעקלעכן מאנגל, וואס אונדזער באוועגונג לײַדט אין ליטעראטור, לייגט דער רעפ. פאר צו שאפן א פאנד צום אנדענק פון פרוי שענירער אויפן נאמין „אהל שרה". דער ערשטער פראיעקט צום זאמלין פארן פאנד זאל זיין, אז יעדע ב"י-לערערן, זאל פון די כלה מתנות קויפן זיך צירונג פון א גאר קליינים ווערט און די רעשט אפגעבן לטובת דעם פאנד „אהל שרה", אדער ס-זאל גיגעבן ווערן אין דער מעשר-פארים פונים בעקומינים נדן דורך די עלטערן פון ביידע צדדים. גרויס איבעררעשונג און שטארקן איינדרוק האט ארויסגירופן דער פאקט, וואס פרל. חנה גראספעלד, דאצענטין פון סעמינאר, האט נאך איר תנאים-שרייבן פארגאנגינים פאר פסח, גישענקט די ערשטע דריי הונדערט זל. לטובת דעם צוועק. די לערערשאפט ווערט דורכן רעפערענט אויפגיפאדערט צו פאפולאריזירן דאס חשיבות פונים פראיעקט.

טיף גירירט פונים פראיעקט און פון דער ערשטער נתינה דורך דאצ. פרל. גראספעלד, דאנקט די פארזיצערן פרוי פאסטאג דעם רעפערענט און שליסט די צווייטע זיצונג (דעם רעפעראט פון דיר. א. וועלן מיר געבן בע"ה אין קינפטיקן נומער).

נאכמיטאג איז ווייטער ביז זעקס אחנס פארגיקומין די ארביט אין די קאמיסיעס. זעקס אזייגער קומט פאר די דריטע פלענארע זיצונג אונטערן פארזיץ פון לער. פרל. אסתר טייטלבוים—(קראקע). דאס ווארט באקומט דאצענטין פרל. יהודית בוימינגער צו איר רעפעראט איבער „דקדוק און לה"ק". זאכליך, קלאר און פאכמעניש ברענגט די רעפערענטין צום אויסדרוק דעם פסיכאז, וואס איז אנטשטאנען צווישן דער מאסע פארן לימוד פון העברעאיש, זי גיט אן-איבערבליק איבער דער באציאונג צום לימוד און צו דער שפראך במשך דער נאנטער און ווייטער פארגאנגינהייט מצד דער ארטאדאקסיע און ווייזט אן, ווי אזוי דער דאזיקער לימוד ווערט און דארף דורכגיפירט ווערן אין סעמינאר און שול. ס-רעט נאך פרל. האלבערשטאם איבערן נחיצות פון פארטבילדונג פאר דער לערערשאפט און גיט איבער די אויסגיארביטע פארשלאגן פון דער קאמיסיע.

אן-אויספירלעכן רעפעראט אויף דער טעמע: „מעטאדישע אנווייזונגין" האלט דאצענטין פרל. אסתר גאלדשטאף, וואס רופט ארויס אלגימיינע דאנקבארקייט. נאך די רעפעראטן ווערט גיעפנט די דיסקוסיע פארן פלענום. מיט דער לעבהאפטער און אויספירלעכער דעבאטע איבער דער פראגע פון פארטבילדונג פאר לערערשאפט צין די היינטיקע זומער-פעריעס, ווערט די דריטע זיצונג גישלאסן.

דינסטיק ניין אזייגער פרי ווערט גיעפנט אונטערן פארזיץ פון לערערן פרל. באכנער—(סאנדז) די פירטע פלענארע זיצונג. די באריכטן איבער דער ארביט פון די קאמיסיעס ווערן גיגעבן דורך דאצ. פרל. גראספעלד, דאצ. פרל. גאלדשטאף, לערערן פרל. טייטלבוים, לערערן פרל. קאלער—ניימארק, לערערן פרל. זעליצקא—(סאנדז). נאך יעדן באריכט קומט פאר די גיהעריקע דיסקוסיע, וואס דינט אלס דערגענצונג צו דער ארביט פון די קאמיסיעס. ס-ווערן אנגינומין איינצופירן אלס פרואוו די נייע פראגראמין און וויכטיקע החלטות פאר דער צוזאמינארביט פון דער לערערשאפט ביים זאמלין מאטעריאל צו די שול-און ארגאניזאציע-לימודים. די פארשידינע ארויסגיזאגטע מיינונגין, ווי אויך די החלטות וועלן איבערגיגעבן ווערן אינים ספעציעלן פעדאגאגישן ארגאן, וואס דערשיינט פון דער צענטראלע ב"י דירעקט פאר דער לערערשאפט.

דינסטיק נאכמיטאג ווערט אפגיהאלטן די לעצטע זיצונג אונטערן פארזיץ פון דאצ. פרוי לאצעחאטשארז. ס-ווערט פארענדיקט די דיסקוסיע און ס-ווערט איבערגילייענט א שריפטלעכן רעפעראט וועגן דעם קולטור-פראבלעם פאר „בנות" פונים אנגיזעענים פעד. און ת"ח ר' יוסף ביעגון, וואס איז צוגישיקט גיווארן דעם דיר. ארלעאן צו דער דערשיינונג פונים „קולטור-פראגראם". אויך ווערט פארגילייענט א שריפטלעכער רעפעראט פון דיר. ג. בערלינער—(לאדזש) איבער פעדאגאגישע אנווייזונגין צום לימוד פון גישיכטע, ספעציעל צו דער מלכים-תקופה, נאך דעם חאלט דיר. ארלעאן א רעפעראט איבערן „רמב"ם".

צום שלוס באקומט דאס ווארט לער. פרל. גיטל לויפער—לאנצוט, מאלי קאלער — ניימארק און דאצענטין פרל. גראספעלד, וואס דריקט אויס די צופרידנהייט איבער דער אומגיהייערע לייסטונג, וואס די קאנפערענץ האט באוויזן דורכצופירן, ווי חייט ס-חאט איבערגישטיגן יעדע דערווארטונג און ווערט זיין א זא וויכטיקע חענדונג א[...] אונדזערע ווייטערדיקער ארביט.

— ס-איז א באזונדערער נחת — רופט אויס פרל. גראספעלד — צו באטייליקן זיך אין א זא קאנפערענץ פון יוגנט, וואס ארביט מיט עכטן אידעאליזם לטובת דעם קיום פון יידנטום און פארוואנדלט איר צוזאמינקונפט אין אן-אמתער כנסי' לשם שמים.

כדאי אונטערצושטרייכן, וואס טראץ דעם פינאנסיעלן שווערן קריזיס, וואס אונדזער שול-וועזן מאכט מיט, האט די גאנצע לערערשאפט נישט גיוואגט די אידעאלע פעדאגאגישע ארביט אויף דער קאנפערענץ איבערצוזייסן מיט שאלוע פון פראפעסיאנעלן כאראקטער. חי לוינין, אויסצאלונג וכדומה. אלץ איז גיווענדיט גיוועזן נאר לטובת דער שול און לטובת דער אנטוויקלונג פונים ב"י-וועזן. אפילו דער פונקט פון זעקס שעהדיקן ארביטס-טאג איז אויך נאר באהאנדלט גיווארן אינים ליכט פון ריינער פעדאגאגיק אין טובה פון דער שול.

די גאנצע צייט פון דער קאנפערענץ האט די לערערשאפט זיך אויפגיהאלטן אינים סעמינאר-בנין און גימינזאם פארברענגט אין דער פרייער צייט צווישן איין זיצונג אין דער צווייטער. א גאר גרויסן ווערט האט דעריבער גיהאט די געגנזייטיקע באקאנטשאפט פון לערערנס, וואס האבן גילערנט אין סעמינאר אין פארשידינע צייטן, דאס געגנזייטיקע טיילן זיך מיט די איינדריקן, אויפטוען און באדינגונגין פון די פארשידינע שולן האט גיגעבן זייער פיל אנרעגונג יעדער איינער צו דער ווייטערדיקער ארביט. אין דער קאנפערענץ האבן זיך באטייליקט ביגוי צוויי און זיבעציק לערערנס, חוץ די סעמינאר-דאצענטנס. די באטייליקטע זענין בלויז כמעט פון דער קראקעווער האיעדזשטווע. אלע זענין מיט גרויס צופרידנקייט און דאנקבארקייט גלייך מיטוואך און דאנערשטיק אפגיפארן אויף זייערע פאסטנס צו ארביטן מיט מער חיזוק און מוט לטובת דעם אויפבלי פון דער ב"י-שול.

צווישן די פארשידינע החלטות גיפינט זיך אויך שטארקע אויפפאדערונג צו דער גאנצער ב"י-לערערשאפט דורכאויס צו באנוצן זיך אין דער שול אלס לערן-שטאף דעם „קינדער-גארטן".

א דאנק איז אויך אויסגידרוקט גיווארן דעם צענטראלן סעקרעטאריאט פון בנות אגודת ישראל פארן ארויסגעבן דעם קולטור-פראגראם פאר בנות. דערביי ווערט אפעלירט צו דער רעדאקציע פון ב"י-זשורנאל צו זארגן פאר דער שאפונג פון דער נייטיקער לעקטור, בכדי צו קאנען דעם פראגראם פארווירקלעכן הונדערט פראצענטיק און דעם ווארימסטן דאנק פאר דער ביז-אהעריקער הילף, וואס דער זשורנאל „בית יעקב" טראגט פאר דער לערערשאפט פאר דער ב"י-שול, אזוי ווי „בנות" און פאר דער גאנצער יידישער פרויען-וועלט.

אייער חוב צו פארשפרייטן דעם „קינדער גארטן"!

שוין דאס ניינטע יאר ווי עס דערשיינט דער איינציקער ספעציעלער זשורנאל פאר די בית-יעקב-קינדער „קינדער גארטן".

באוואוסטזיניקע לערערנס האבן זיך שוין לאנג איבערצייגט אז אן „קינדער גארטן" פעלט דער שול תוכן, לעבן און צוגעבונדקייט צו אונדזער אידעאל.

ניטרייע אידעאלע לערערנס פארשפרייטן דעם „קינדער גארטן" ווי גיהעריק און פטרן זיך נישט מיט קיין תירוצים!

„קינדער גארטן" האט גיהאלטן שאפן פרוי שענירער ע"ה און ביזן לעצטן מאמענט האט זי אגיטירט פאר אים.

דאס נייע העפט נומער 55 ברענגט א רייך מאטעריאל און אויך מעשהלעך פון פרוי שרה שענירערס לעבן.

באשטעלט תיכף!

שלשים אונטן נאך דער פטירה פון שרה שענירער ע"ה

די החלטות פון די לעצטע זיצונגען פון דער בנות־עקזעקוטיווע

מאנטיק און מאנטיק כ"ח—כ"ו ניסן האט אין לאדזש פאגיהאלטן איר דריטער פלע־נאר־סעסיע די עקזעקוטיווע פון „בנות" ס׳זענען צוגינומין גיוואָרן פאלגענדיקע החלטות.

א) די עקזעקוטיווע נעמט צו קענטניס דעם באַריכט פון צ. ס. פאַרן ערשטן האלבן יאָר תשר׳ ביסן צ"ח און אנערקענט די ארבייט אלס גינוג ענערגיש גיטוענע און גיפירטע מיט אחריות.

ב) כדי צו פאַרשטאַרקן די קולטור־ארבייט פון דער באַוועגונג ווערט גישאַפן ביי דער בנות־צענטראַלע א ספעציעלער קולטור־רעסאָרט אונ־טער דער לייטונג פון שול־דירעקטאָר נ. י. בערלינער ביי דער מיטארבייט פון א ספעציעלער קולטור־קאָמיסיע וואָס באַשטייט פון פרוי קאַן, פרוי הענע, פרל. פעלץ און פרל. ווייסקאָהל. דער רעסאָרט וועט פאַרברייטערן די קולטור־טע־טיקייט. צום קולטור־רעסאָרט וועלן זיך קענען ווענדן אלע סניפים מיט זייערע קולטורעלע ענינים.

ג) עס ווערן אויפגיפאָדערט די בנות־אָפטיילונגען צו שאַפן בשותפותדיקע זומער קאָלאָניעס פון ...

... צוועקגישטעלט ווערן אויף דער גיהעריקער גייס־טיקער און ווירטשאַפטלעכער הויך. די לייטונג פון ערשטן בנות־קיבוץ אין תל אביב זאָל באַשטיין פון פרל. גור־ארי׳, יוטא גאָלדקנאָפף און בלומע יונגסטער.

ח) די וויטערע קיבוצים פון עולות, וואָס וועלן זיך שאַפן, זאָלן באַשטימט ווערן די הויפט־פי־רערינס מיטן הסכם פון דער בנות־צענטראַלע אין פוילן.

וועגן דער בית־עולות

ט) די עקזעקוטיווע נעמט צו קענטניס די איני־ציאַטיוו פון „קרן הישוב" צו שאַפן אין ארץ ישראל א בית־עולות אויפן נאָמען פון פרוי שע־נירער ע"ה און גיט ארויס אן־אויפרוף צו דער יידישער פרוי אין פוילן די אקציע צו שטיצן גאַנץ באַזונדער וועק די בנות־צענטראַלע אויפ־פאָדערן אלע בנות־עסקנות ארויסצואווייזן די מאַקסימאַלע אַקטיוויטעט פאַרן דערפאָלג פון דער אקציע.

י) די עקזעקוטיווע פאָדערט פון דער קרה"י ...

פון דער בנות־אגודת־ישראל־צענטראַלע

דינסטיק פ׳ במדבר (28 מאַי) פאָרט אָפּ קיין ארץ־ישראל אינים שליחות פון דער בנות־צענ־טראַלע דער לייטער פונים צ. ס. א"ג פרידנזאָן. אין ארץ־ישראל וועט ה׳ פרידנזאָן פירן זיין ארבייט אין דער ליניע פון די לעצטע באַשלוסן פון דער בנות־עקזעקוטיווע. פאַר דער צייט וואָס ה׳ פ. וועט זיין אין א"י וועט דער צ. ס. זיין טעטיק גאַנץ נאָרמאַל און וועט ווערן אָנגי־פירט דורך דירעקטאָר נ. בערלינער. וועגן אלע א"י־ענינים קען מען זיך ווענדן ווייטער צום צ. ס. און דאָס וואָס וועט מעגלעך זיין צו דער־לעדיקן וועט איבערגישיקט ווערן צום פאַרטרע־טער פון צ. ס. אין וואַרשע רעד. ה׳ א. מ. ראַגאַווי. באַזונדער וועט ה׳ פרידנזאָן דערהאַלטן דורך לופט־פּאָסט מיט דער אגודה־צענטראַלע אין וואַרשע און מיטן צ. ס. אין לאָדזש.

די אַדרעס פון ה׳ פרידנזאָן אין ארץ־ישראל איז:

הרב דוד צבי זילבערשטיין (בשביל פרידנזאָן) יפו—תל־אביב, רחוב הקישון 85

ווי באַקאַנט איז צום יעצטיקן שעדיול גיוואָרן באַשטעטיקט דורך דער בנות־צענטראַלע א רשימה פון 40 הכשריסטקיס אויף פרויען־סער־טיפיקאַטן. אלע „שאַלונים" מוזן צוגישיקט ווערן דירעקט צו דער בנות־צענטראַלע, וועלכע ווערן גיחתמט מיטן זיגל פון צ. ס. אָן סטעמפל פון דער צענטראַלע וועט קיין „שאַלון" נישט אנער־קענט ווערן. בעת דער אַפוועזנהייט פון ה׳ פרי־דנזאָן וועט די „שאַלונים" אונטערשרייבן ה׳ בערלינער. פון די איינגישיקטע רעגיסטראַציע־בויגנס איז שוין איבערגישיקט גיוואָרן א גינויע מאָטיווירטע רשימה אין דער עלי׳־קאָמיסיע. אין דער לאָדזשער בנות אויפן נאָמען פון שרה

שענירער ע"ה גיפונין זיך יעצט 50 חברות פון אלע עקן פוילן אָן ע"ה. לעצטנס איז דער לאָ־קאַל פריש רעמאָנטירט גיוואָרן און בכלל זענען איינגיפירט גיוואָרן א ריי תקנות צום פאַרשע־נערן דאָס עסטעטישע אויסזעען פונים קיבוץ. די גייסטיקע פירונג גיפונט זיך אין דער האַנט פון פרל. באַטשע ווייסקאָהל, וועלכע ארבייט גאַנץ אינטענסיוו און פירט אויס איר אמט בשלימות. באַזונדער עקזיסטירט ביים קיבוץ א ספעציעלער קאָמיטעט וואָס זי העלפט אין פיל ענינים דעם קיום פון קיבוץ. ביזן חודש אלול איז אויסגי־שלאָסן דאָס אָננעמען נייע חברות צוליבן דוחק אין פלאַץ. אלע בקשות וועגן אָננעמען פרישע חברות ביזן חודש אלול ווערן אַבסאָלוט נישט באַנטפערט.

אין שייכות מיטן באַשלוס פון דער עקזעקוטיווע, ווערן אלע בנות־אָרגאַניזאַציעס וואָס פאַרשפּרייטן גישט דאָס בית־יעקב־זשורנאַל אנערקענט אלס דיסציפּלינלאָזע און זייערע בריוו בלייבן אָן ענטפער. די אָרגאַניזאַציעס קענין אבער נאָך דאָס מתקן זיין דורכן פאַרשפּרייטן אין א גיהעריקער צאָל עקז. דאָס היינטיקע אָנדענק־העפט.

דער לעצט גישאַפינער קולטור־רעסאָרט ביי דער בנות־צענטראַלע אונטער דער לייטונג פון דיר. בערלינער הייבט שוין אָן זיין טעטיקייט. עס ווערן צוגינגרייט א גאַנצע ריי פּלענער וואָס וועלן דעבאַטירט ווערן דורך דער קולטור־קאָמיסיע און דאַן פונאַנדערגישיקט ווערן. פון יעצט אָן אבער קענין זיך שוין ווענדן אלע אָפּטיילונגען מיט זייערע ספעציפישע קולטורעלע און פעדאַגאָגישע פראַגן צום ספעציעלן קולטור־רעסאָרט. אויף אלע פראַגן וועלן גיגעבן ווערן אויספירלעכע תשובות.

ביבליאָגראַפישע נאָטיצן

Aleksander Halpern: „Rabin Aron Lewin" z cyklu: Udział żydów ortodoksów w walce o polskę niepodległą. Lwów 1935.

Nakł. czasop. „Straż Polska".

פיל מאָל ווען עס קומט אונדז אויס צו הערן אויף די שפאַלטן פון דער פרעסע א שלעכט וואָרט וועגן אונדז, לעזן מיר דאָס נישט אָן גי־פיל פון טיפער פאַרביטערונג; די און יענע אַנטיסעמיטישע שטים אויף אונדזער חשבון פאַר־שאַפט אונדז צער, „יידן זענען שוואַכליננגין" „האָבן ווייניק מוט" זענען ווייניק קעמפעריש —

איז גישט בלויז א שטילער און גרויסער „קאָבי־נעטס־מענטש", א מענטש פון פיל זייטיקער באַ־גאַבונג אין אלע מקצועות התורה און להבדיל אין וועלטלעכע וויסנשאַפטן, נאָר איז אויך א קעמפער פאַר דער פוילישער זאַך און איבערגי־געבינער פריינט פון פוילן, עס איז נישט דאָ ...

וועגראוו: זונטיק פ' ויקרא איז פארגיקומען ביי אונדז א טרויער-אווענט נאך פרוי שענירער ע"ה. לערערין העלערשטיין רעדט ארום אין רירנדע ווערטער דעם גרויסן אומגליק. אלע פארזאמלטע הערן אויס מיט טרערן אין די אויגן. ס-רעדן נאך פרוי ראזען, שרה לערנער, רחל בערגמאן, רייזל לערמאן, רבקה ניימאן, נחמה סרעברא. עס האלטן אויך קורצע הספדים אייניקע פארוואלטונג-מיטגלידער. אין א גידריקטער שטימונג איז זיך דער עולם פונאנדערגעגאנגען.

אונדז גיוועזן א טרויער-אווענט נאך פרוי שענירער ע"ה. ביי א פול גיפאקטן עולם עפנט דעם אווענט לער. בעטשקאווסקא. א טרויער-רעדע האלט ה' בערל ווינקראנץ, און נאך ז'עם האט אויך גירעדט ח' בריינע איגלעוויטש. די רעדעס האבן איבערגילאזט א רושם פון טרויער אויף די צוהערער נאך דעם ווי ס-האט נאך מספיד גיוועזן דער היגער שטאט-מגיד און די מיטגלידער פון דער ב"י פארוואלטונג די ה"ה דאלאוויטש און ראזנבלום ווערט דער אווענט אין א גידריקטער שטימונג גישלאסן.

אנ־אנוועזנדע

פשעמישל: זונטיק פ' תזריע איז ביי אונדז פארגיקומען א טרויער-פארזאמלונג נאך דער שפעטער פון ב"י פרוי שענירער ע"ה. חברה ראטער עפנט דעם אווענט און אונדזער ח' לערערין פרל. הארנשטיין טרעט ארויס מיט אן-אינהאלטרייכן רעפעראט שילדערנדיק די פערזענלעכקייט פון פרוי שענירער ע"ה. עס רעדן נאך וועגן דער גרויסקייט פון פרוי שענירער די חברות שלאפפער און פייגע שטערער. א. נ. פון די בית-יעקב קינדער האבן גירעדט שלאסמאן און פאנגער. אין א טרויעריקער שטימונג איז דער אווענט פארענדיקט גיווארן.

וואלאזשין: אין אונדזער שטאט זענען ארויסגיטרעטן מיט רעפעראטן וועגן „בנות" און ב"י פרעזעסן פון דער גרודקער בנות פרל. חיינא גארבער און ב"י לערערין פרל. חנה וויגאדזקא. א דאנק די רעפעראטן האט זיך ביי אונדז גיגרינדיט א בנות-ארגאניזאציע.

א בנות־חברה

קאניו: מאנטיק פ' ויקרא איז דורך דעם היגן ועד בית-יעקב איינגיארדנט גיווארן א טרויער-אווענט לכבוד פרוי שענירער ע"ה. עס האט מספיד גיוועזן דער רב שליט"א, ארויסרופנדיק אירע מדות טובות און גרויסע מעשים פארן נצחון פון רעליגיעזן רציון. דאן האט מספיד גיוועזן דער פרעזעס פון ב"י ה' דשארנאוויעצקי. אין רירנדע ווערטער כאראקטעריזירט ער די פערזענלעכקייט פון פרוי שענירער ע"ה און שילדערט די אבידה וואס דאס רעליגיעזע יידנטום האט גיליטן מיט איר פטירה. צום סוף אפעלירט ער צו די אנוועזנדע, זיי זאלן מיטהעלפן די די הייליקע ירושה, די ב"י שול צו דערהאלטן. נאך דעם ווי ס-האלט א קורצע רעדע ד' הענין פוס, וועלכער גיט אייניקע טרעפלעכע משלים וועגן בית-יעקב, זיין באטייט און די אבידה מיט פרוי שענירערס פטירה, ווערט די פארזאמלונג גישלאסן אונטער אן-אל מלא רחמים.

ב. ה.

קראשטשעניק: נאך שווערער מיפולער ארבעט איז גילונגען צו גרינדן אין אונדזער שטאט א בתי'-ארגאניזאציע. אלס פרעזעסן איז גיוויילט גיווארן שרה ביסערמאן, וויצע פרעזעסן ה. לאנגער סעקרעטארין י. האלפערן, קאסיר. פריידע אונטערבערגער. אונדזער ארגאניזאציע אנטוויקלט זיך זייער שיין. מיט די לעקציעס פירט אן פרל. ר. ה. שייבער. ר"ח ניסן איז איינגיארדנט גיווארן א טיי-אווענט אויף וועלכן ס-זענען ארויסגיטרעטן מיט רעפעראטן מענינא דיומא ש. ביסערמאן, י. האהפערן און פ. אונטערבערגער. זייערע רעפעראטן האבן איבערגילאזט זייער א גוטן רושם.

ב.

אסטראלענקא: זונטיק פ' ויקרא איז ביי

דעם טיפסטן מיטגיפיל דרוקן מיר אויס דער פאמיליע מארקוס (ווארשע) צוליבן פריצייטיקן טויט פון זייער היים-גיליבטער טאכטער און אונדזער שילערן שיינדל ע"ה
יתן השם שלא יוסיפו לדאבה עוד.

ווארשע

לערערנס און שילערנס
פון פיפטן אפטיילונג
בית־יעקב טווארדא 35.

מיר דרוקן אויס אונדזער טיפסטן מיטגיפיל דער חשובער פרוי דזיאלאווסקא צוליבן טויט פון איר פאטער דעם פאריסאחער רבי זצ"ל. אין דער הייטערדיקער ארבעט פאר בית-יעקב זאל זי איר טרייסט גיפינין.

סקערניעוויץ

בית־יעקב־קאמיטעט
לערערן פרל. באציאן
בנות־אגודת־ישראל
בית־יעקב

דעם טיפסטן מיטגיפיל דרוקן מיר אויס אונדזער חשובער לערערן פרל. ש. ג. פלאנטשאק ווי אויך איר שוועסטער נחמה צוליבן טויט פון זייער היים-גיליבטער מוטער ע"ה. אין דער ארבעט פאר אונדזער הייליקן אידעאל זאלן זיי א טרייסט גיפונין.

טלושטש

בית־יעקב,
בנות־אגודת־ישראל
פאמיליע בריקמאן
פאמיליע גאלדוואסער
פאמיליע פערל
פאמיליע פאפאווסקא
פאמיליע גרינהויז
פרוי אסטשעגא, העניע מינסקא

רודקע לעווין ע"ה

איצט, פינף וואכן נאך דיין אוועקגיין פון אונדז, ווען מיר קענין שוין אריינשטעלן א נעקראלאג, גיסן מיר פרישע טרערן, נאך דיר „רודקע"! טרערן, וואס וועלן קיינמאל נישט אויסגיטרוקנט ווערן, ביסט דאך ווי א בליענדיקע רויז א וועק פון אונדז. מיר האבן דיך אפילו קראנק נישט גיזעען, האסט אונדז נישט גיוואלט קיין סך צער אנטון.

אבער וויפל צער לעבן מיר אדורך צוליב דיין יונגער פטירה.

האסט קיינמאל קיין שלעכטס גיטון, מיט די ארימסטע קינדער האסטו דיך גיחברט, האסט גיהאט דאס גרעסטע פארגניגן, ווען ס'איז ערב יום־טוב גיקומען, האסטו באקומין פון דיין פאטער צעטעלעך אויף פראוויאנט פאר ארימע, האסטו דיך אליין גישטעלט אין די רייען, ווי מ'האט צוטיילט די לעבנס־מיטלן, אליין זיי צוגישיקט צווישן ארימע. האסט שטענדיק גיטרייסט ארימע און נידערגישלאגינע.

שלעכטע שילערנס האסטו צוגיוויזן און גילערנט, ווייל ביסט גיוועזן די בעסטע שילערן. ווי אנגינעם איז אונדז גיוועזן רודקע, ווען ביסט גיוועזן אויף א צוזאמינקום אין אונדזער גרופע, ווי טרעפלעך האסטו זיך אנגירופן, אבער היינט ביסטו

פון אונדז אוועק אויף אייביק.

ביסט גיגאנגען צו אונדזער הייליקער מאמע שרה שענירער ע"ה, איר טרייסטן, און אונדז האסטו איבערגילאזט מיט וויי־טיק און צער.

צום קבר האבן דיך אפילו דיינע אייגינע עלטערן נישט באגלייט, זייענדיק דעמלט אינים הייליקן לאנד.

ווי הארצרייסנד איז עס גיוועזן, ווען מיר זענין גישטאנען ביי דיין יונגין קבר, מיט גיבויגינע קעפ, און א פרעמדער האט נאך דיר קדיש גיזאגט, קענין זיך ביי אונדז די טרערן נישט האמווין.

ביסט אזוי יונג פון אונדז אוועק אין דער בליענדיקער יוגנט, דאן ווען דו האסט דיך גיגרייט מיט דער גאנצער ענערגיע צו ארביטן פאר אונדזער אידעאל. אבער ליידער, דער הערלעך בליענדיקער בוים איז אין דער מיט אונטערגיהאקט גיווארן.

אין דערמיט? ניין, באלד ביים אנהויב. זאלט איר ח' פאמיליע לעווין, און מיר אלע, אין אונדזער הייליקער ארבעט, א טרייסט גיפינין!

ווארשע.

דיין גרופע „רודקע"
פירערן ה. קלאשער.

חנה העניא בארנשטיין־אבערבוים ע"ה

טיף דערשיטערט בין איך גיווארן דערהערנדיק, אז מיין ליבע נישט־פארגעסלעכע חברה חנה העניע ע"ה האט, נאך א קורצער קראנקייט, אין בליענדיקן עלטער פון 34 יאר, אויסגיהויכט איר ריינע נשמה.

צו דערשיטערט איז מין און ס'איז נאך צו־ווייטיקדיק צו קענין דערציילן, וואס פאר אן־אבידה מיר האבן גיליטן מיטן אוועקגייען פון דיר טייערע.

אלס איינע פון די ערשטע ב"י לערערנס און בנות־פירערנס, האט זי גיארבעט אין דער באוועגונג נאך פון יאר תרפ"ב, מיט איר שטארקן ווילן, ענערגיע, חכמה און פעאיקייטן גילונגט איר צו גרינדן די ערשטע בית יעקב שול אין דוווארט. פרוי שענירער ע"ה גיט איר דאן דעם נאמין

„מיין גייסטיקע שוועסטער".

מיט די לעצטע מעגלעכקייטן, כאטש קיין אפיציעלע ב"י לערערן איז זי נישט גיווען, האט זי גיארבעט אומערמידלעך און א סך ממשותדיקס גיטון פאר אונדזער בית יעקב אידעע.

ס'איז שטארק דער ווייטיק, טיף דער שמערץ פון די פריצייטיקע פטירה פון אזא איידעלע און אידעאלע יידישע פרוי. נאך מער ווערט דאס הארץ צושניטן דערמאנינדיק זיך די יונגיטשקע עופהלעך, די יתומהלעך אירע, וואס זענין פארבליבן אן א מאמין. זאל זי זיין א מליצה שרה פאר זיי און פאר די אלע אין צער פארבליבינע.

לאדזש.

צירל פאגעל.

א הארציקן מזל-טוב אונדזער ל. פירערן זיסל שפייזער צו איר תנאים שרייבן ווינטש זאוויערטשע — איר גרופע

א הארציקן מזל-טוב ווינטשן מיר צו די חתונות פון אונדזערע חברות: רחל סאנדל מיט ה' סאפיר, חי' בערגמאן מיט ה' לעווין. בויט אייער צוקונפט אין גייסט פון אונדזער הייליקן אידעאל.

ווענגראוו — בנות גודת־ישראל
לערערן: ל. העלערשטיין

א הארציקן מזל-טוב ווינטשן מיר צו דער פארלאבונג פון אונדזער ליבער לערערן חינקא יאנאנאוויטש מיט ה' קאטשינסקי (ביאליסטאק). מיר ווינטשן פיל גליק און צופרידנהייט און זייט זוכה צו בויען אייער עתיד אויף די בערג פון ציון אין ירושלים.

גראדזיסק-מאז. — בנות־אגודת־ישראל
בתיה פארבאנד

נחום אבלים !

דעם טיפסטן מיטגיפיל און אומבאגרעניצטן צער דריקן מיר אויס דער חשובער פאמיליע לעווין צום פלוצלונגין פריצייטיקן טויט פון זייער ליבער טאכטער און אונדזער באליבטער און קיינמאל נישט פארגעסינער חברה פון בתי'־פארבאנד

רודקע ע"ה

וועלכע איז פון אונדז אוועק ווי א בליענדע רויז.
אין אייער ארביט פאר אונדזער אידעאל זאלט איר א טרייסט גיפונין!

ווארשע — איר גרופע פון בתי', פירערן ה. קלאשער.

רשימה פון זאמלערנס פון תרומות־חברה אויפן יאר תרצ"ה

טלושטש: רייזל פערעץ. קינצק: צבי' פראשקער, פריידע זלאטאגארסקי, לאה מאנעלא, ב. אלבערט. לאדז: אסתר צפורה ווינער, לאה ראק. פילץ: הענדל באזשיקאווסקא. באלעסלאוויעץ: מרים אלטמאן. קאסאוו: רחל וויסבערג, העניע סאבאל, רייזמאן־פלאם. לאנצוט: טעמע איינהארן, רבקה לופטמאן. סאנוק: ש. בלוטה. זאראמבעק פאוו. אסטראוו. מאז.: חוה שפיוואק, מיכלע מגדיעל. קשאנאוו: חי' אקערמאן, חי' מאשקאוויטש. אדאמאוו: ח. ט. ראזענבערג. יאראסלאוו: שולמית מעללער. זד. וואלא: העניע באמאך, פערל שילת, יהודית הערשבערג, מרים קנאבלעוויטש, חוה רחל וויינגאט, מלכה קריגער. באדזאנאוו: חנה גאלדבערג, שרה בידערמאן. בעלכאטאוו: פשעמישלאווסקא, שימקעוויטש, שערמאן, מושקאט. זשארנאוו־מאלעגיץ: אייזענטאל, מילשטיין, מאשקאוויטש, סאקאלאוו: חייטשע העלפמאן. יאווארזשנא: יאכעט זילבערמאן. דאברע: דבורה שאטאן, פרומעט פאזנאנסקי. טשעבין: פערל סאמעט. סאקאל: בנות. זעטשעוו: רחל קארן, שרה בריש, פעסע וואסערמאן. ראוונע: העניע האן. גראדזשיסק: ל. ברוין. מישלעניץ: חי' שטיעל, זיסל גרובנער. וואדאוויץ־מישלעניץ: רחל באדער. לאמאז פאוו. ביאלא פאדל.: ש. בערמאן. קאלא: יוכבד ראטפעלד, טויבע בראנד. ביאלא ברזשעג: פייגע פעלדמאן. קאושמינעק: מרים קאט, שפרה האפטקא, מרים היינסדארף, פריידל טרויבע, אפנהיים. ראטשאנז: שרה כענטש, מרים גראדזאנאווסקי, ליבע ראכעס. סאקאלאוו: סערקע ליבערמאן, גיטל ניסנפעלד. ניי־קארטשין: ג. סטאלעוויטש, ד. פיעפש. פלאצק: אדא מאשעק, קאפיטא, טוטער, קרישעק. שידלאוויעץ: גיטל ראזענבוים, ב. שטיינמאן, פ. וויגדאראוויטש, ח. קרעדאוויטש, פעלדמאן. זשארנאוויעצע: א. מאצנער. ניישטאט: א. גורפינקל, גיטל פערלמוטער, הינדע מייערסדארף. סאדאוונע: רייזקע גראמאדזין. בייטש: רעלע וויצטשנער, פערל ניימאן. דוביעצק: רחל רובינפעלד. זשוראמין: געלא רודא. קראסנא: קליינמאן, שאמראטה. יאדאוו: רחל פערלמוטער, ביילע קאן. פראמפאל: רייזל קאסטן, ש. קארפ. בעכעווע: פ. וויינבערג. אוניעווע: רייזל אלטבעקער, נ. גאלאמב, א. לענטשיצקא. נאווי־טארג: לאה דעג. לעכאוויץ: מ. שקליאר. לענטשנע: נחמה פרידמאן, מרים פיינשמידט. דאברין ה.: פשיגאדא, בארנשטיין. דאמבראווא: רבקה טאלער. רימאנאוו: רחל גינצבערג. סקארושיסק: א. זלאטאגורסקא. וואודיסלאוו נעבן יענדזשעוו: זילבערשאץ, גרינבערג. סלופצא: שרה מרים ריטשקא, רעלע בארנשטיין. ג. לין: ב. טשארנאטשאפקא, ט. מ. לעווין. אמסטאוו: דבורה גיטל ראבינאוויטש, ס. וואלפאוויטש. סאמפאלנא: ש. לעווין.

סטאק: לאה דאברעס. בלוינע: גיטל ערצבערג, פייגע בעטציג. ראווא: שרה שפארבאר. זלאטשאוו: די שראדזקא, ל. ליפשיץ. יענדזשעוו: פעסע גאטליב.ווישקאוו: זלדע ברעסלער. וויעלון: ח. זאנדבערג, פ. אונגער. אפאלע: פ. צוקער, ח. צוקער. ציעשין: הינדא האלפערן. פאדהייצע: לאה בערגער. טשעכאטשינעק: פויגעל, אייזענבערג. הרוביעשאוו: שרה שטאקהאמער, פייגע שער, סערקע איינהארן. ריפין: ג. סמאראדינע, מ. קאליסקא. מיעכאוו: קיינמאן, ראלניק, זיידענוואר, בלייכמאן. מאשטשיסק: חנה שווארץ, גערבוי, דערפלער. שראדז: מירל ברין, חי' גאדלעוויטש. וואלאמין: פריידל בוים, דבורה גראדניצקי. טשיזשעוו: ס. קיימאוויטש, חי' בורשטין, פ. וואלמער. פשעדבארזש: גרינבלאט, האנדעלסמאן, בלאסס. פינטשעוו: ז. זילבערשטיין, ז. זייה. טורבין: חי' עסטרייך, גאלדע האפן, לערערן חי' סאפיר, איטע שולדיגער. קוראוו: רחל שילדנקרויט. דראבין: שיטקא קאלא:ע. קאנסטאנטין: בלימא גרינבוים. לוטאוויסק: יוטע מארילעס. גאווארא: מרים רחל הערצבערג, ח. פראסקא, צ. ניימאן. קראקע: שרה הויטינגער. אולאנאוו: העניטשע וועסטרייך. קאסאוו: רחל ווייסבלום, לאנגענויער. מאקאוו: צירל ארליק, יעדוואב. מאדליבאזשיץ: טויבע זילבער, שיינדל אייזען. טשארנע נאד דונאיעץ: ר. ל. קליינצאלער, העכט, הענטשע קלוגער. כענטשין: צ. בארנשטיין. דעמביץ: רבקה פערציגער. ריקא: פייגע מאלץ, טש. בארנשטיין. פשיטיק: לערערן שידלאווסקא, צוקער. זגערזש: אדלער, וויינשטיין, זילבערבערג. שיניאווא: שרה פעדער. וויסקיט: וואגשאל, ליפשיץ. קאלאמיי: שרה היזענראט. סלאווקאוו: הענדל שפיגעלמאן. וואלבראם: קאזשמא. וואנוואלניץ: חנה לאטערמאן, ברכה כאנעץ. שטשעקאטשין: טויבע קראהן. וויערזבניק: ג. לעוואוויטש, זשעטעלנע. דזיאלאשיץ: זלאטע הארמלאנד. קוטנע: ש. פינקלער. אושפיצין: שרה שניצער, מרים ווייטץ, רחל ראגאזשינסקא און לאה טיצענבאך (אזארקאוו), פריידא ליכטשיין (פילץ). די אלע, וואס האבן שפעטער גישיקט די ביכלעך ווי פון חודש ניסן וועלן מיר פארעפנטליכן אין נומער 126.

ביאגראפיע פון פרוי שענירער ע"ה

איר צוואה.

א חוץ דעם, וואס זי האט אין די לעצטע טעג כסדר גירעדט וועגן אנווייזונגען אין דער ארביט, וועגן בית יעקב זשורנאל און קינדער גארטן, איז אבער פארבליבן אויך א צוואה פון איר, דאטירט פון „יום ג' פ' לך, ז' חשון תרצ"ה.

הקדמה איז לויט די צוואה חתם־סופר, וואס האט שטענדיק זי פא א נטערעסירט און זי האט דערין גיפינין אירע מחשבות. אין די צוואה דערמאנט זי איר באליבט ווארט און איר כסדרדיקן לימוד אז „ליידער דערלויבט מען זיך אין די לעצטע צייטן צו מאכן פארשידינע קליינע קאמפראמיסן, ע"כ בעט איך אייך אלע למען השם, גידענקטס! תורת ה' תמימה משיבת נפש! נאר ווען מען האלט זי „גאנץ" — תמימה, דעמלט — ושיבת נפש — מאכט זיי גליקליך".

זי דערמאנט א רייע גדרים פון צניעות און ווענדט זיך צו די מיידלעך, זיי זאלן ביי א שידוך ארויסווייזן זייערע אמתע יידישקייט, נישט קוקן, וואס דער יונגערמאן איז גוט סיטואירט, נאר זעען, ער זאל זיין א ירא שמים און א בן תורה". אבער דא גיפינין מיר א כאראקטעריסטישן פרט אין דער צוואה, אז מע זאל איר בילד נישט אויפהענגען אין קיין שום שולע... איך האב נאר גיוואלט — שרייבט זי — מיינע קינדער זאלן מיך, ד. ה. די לערערן, וואס זענין פארבונדן מיט מיר — אלע מאל האבן אין זייער הארץ איר שטארקער וואונטש און רצון דריקט זי אויס אין די פשוטסטע ווערטער:

„ס'איז מיר גילעגן צו האבן עכט יידישע טעכטער, זאלן זיי זיין עכט יידישע שניידערנס, שטיקערנס, בוכהאלטערנס און אזוי ווייטער, נישט אויסשליסלעך די לערערנס".

אין איר לעבן איז זי גיוועזן א מוסטער דערפין: די שניידערקע, די שטיקערקע, די לערערקע, די פירערקע, די גרעסטע יידישע פרוי פון די לעצטע דורות — שרה שענירער ע"ה.

!!! פארשפרייט די אויסגאבן פון דער שענירער־ביבליאטעק

שוין דערשינין דאס ערשטע העפט

אברהם מרדכי ראגאווי

דערמענטש און זיין לעבנס־וועג

פאפולערע פארטייטשונג פון „שמונה פרקים להרמב"ם"

די שענירער-ביבליאטעק האט שוין צוגיגרייט א גאנצע רייע פארשידינע אויסגאבן אויף צו שטילן דעם דוחק אין ריינע אמתער ליטעראטור אין וואס עס נייטיקט זיך אונדזערע שולן און יוגנט-באוועגונג.

דורכן פארשפרייטן די שענירער־ביבליאטעק שטעלט איר דעם ריכטיקסטן מאנומענט די גרויסע נפטרת, וואס איר איינציקער שטרעבונג איז גיוועזן צו זעען א גוטע ליטעראטור פאר אונדזער יוגנט.

בלויז א ביסל מי, בלויז א קליין ביסל באוועגונג גוטן ווילן, וועט די שענירער־ביבליאטעק געבן כח און קראפט אויסצופירן דעם זיך גישטעלטן וויכטיקן ציל.

זאל כאטש יעדע אפטיילונג באשטעלן 5 עקזעמפלארן

פרייז פון 5 עקז. נאר 2.50 — איין עקז. 1 גילדן
ווייניקער ווי פאר 5 עקז. מוז גיצאלט ווערן פריערויס

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem פרייז 1.25 גילדן

BAJS JAKOW | ŁÓDŹ, 10 maja 1935 r. | zeszyt 125

Adres Redakcji: BAJS JAKOW Łódź, Kilińskiego 44. Telefon 109-77. P. K. O. 67,795.

מזל טוב

א הארציקן מזל־טוב און א גליקלעכן עתיד ווינטשן מיר די חשובע חברה פון אונדזער עקזעקוטיווע, דאצענטן פון בית־יעקב־סעמינאר פרל. **חנה גראספעלד** ק־אקע צו אירע תנאים מיט **הרב יוסף ביעגון** (ווארשע):

עקזעקוטיווע

און צענטראלער סעקרעטאריאט

בנות אגודת ישראל אין פוילן

א ברכהפולן מזל־טוב ווינטשן מיר אונזער חשובער מיטארביטערן, דאצענטן פון ב"י סעמינאר **חנה גראספעלד** צו אירע תנאים מיט **הרב יוסף ביעגון**.

רעדאקציע „בית־יעקב" לאדזש

חיים לייב קוזלובסקי — ווארשה

אלטה נויפלד — סקרניבייץ

מאורשים

ר"ח אייר תרצ"ה.

מעומק הלב הנני מביע בזה את ברכתי ברכת מזל־טוב לידידי היקר מר **חיים לייב קוזלובסקי** לארושיו עם ב"ג מרת **אלטה נויפלד** תחי'. יעלה ויצלח ויהי' מאושר כל הימים.

לודז **אליעזר גרשון פרידנזון**

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר דער חשובער לערערן און בנות־פירערן פרל. **אלטה נויפעלד** צו אירע תנאים מיט ה' **חיים לייב קאזלאווסקי**

צענטראלע

„בנות אגודת ישראל" אין פוילן

די חשובע בנות־פירערנס: לערערן **לאה קויפטייל** צו איר חתונה מיט ה' ווינציגסטער (סטאשצוו); לערערן **חינקע יאנאוויטש** צו אירע תנאים מיט ה' **פנחס זעליג קאטשינסקי** (ביאליסטאק); לערערן **פייגה פרידפערטיג** צו איר תנאים מיט ה' **יודא צבי מעסינג** (ראהאטין) ווינטשט א ברכהפולן מזל־טוב און א גליקלעכן עתיד.

צענטר. „בנות אגודת ישראל" אין פוילן

אונדזער טייערער לערערן און דערציערן פרל. **חנה גראספעלד** צו אירע תנאים מיט **הרב ביעגון** (ווארשע) ווינטשט הארציקע ברכות און א גליקלעכן עתיד.

קראקע **ערשטער סעמינאר־קורס בית־יעקב**

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער ליבער און איבערגעגעבענער מיטארביטערן **חנה גראספעלד** צו אירע תנאים מיט ה' **יוסף ביעגון** (ווארשע). זאל השי"ת באגליקן אייער עתיד מיט ברכה והצלחה.

קראקע **בנות־אגודת־ישראל**

צו די תנאים פון אונדזער ליבער פירערן **חנה גראספעלד** מיט ה' **ביעגון** ווינטשן מיר א הארציקן מזל־טוב.

קראקע **ארבעטס־געמיינשאפט „א"**

א ברכהפולן מזל־טוב צו די תנאים פון אונדזער ליבער פידערן **חנה גראספעלד** מיט ה' **ביעגון** ווינטשט

קראקע **איר גרופע**

מיין ליבן פריינט און חבר **חיים לייב קאזלאווסקי** צו זיינע תנאים מיט פרל. **אלטה נייפעלד** ווינטש איך א הארציקן מזל־טוב.

ווארשע **אפרים קארפ**

א הארציקן מזל־טוב, פיל גליק ווינטש איך מיין פריינט **קאזלאווסקי** צו זיין פארלאבונג מיט פרל. נייפעלד.

ווארשע **ש. גאלדשיידער**

שוין דערשינין אן אויספירלעכע און אינטערעסאנטע ביאגראפיע פון דעם הרב אלטער גערער שליט"א

געשריבן אין דער פויל שער שפראך דורך א. האלפערן. פראכטפול און עסטעטיש ארויסגעגעבן. מיט א פאטאגראפיע.

נאך צו באקומען אין א באגרעניצטער צאל עקז. צום הנחה־פרייז 65 גר. מיט פארטא ביי:

Stern, Lwów Zamrstynowska 23

מע קען אויך שיקן אין פאסט־מארקן.

אן געלט פריפראוים חערט נישט געשיקט.

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער ליבער גיוו. לערערן פרל. **גליקסבערג** (סאקאלאוו) מיט ה' **פיטרקאווסקי** (פלאשקי) און אונדזער ח' פרעזעסן **חנה רבקה טרויבע** (פלאשקי) מיט ה' **טענענבוים** (ווארשע) צו זייער תנאים. זאל השי"ת אייער צוזאמענבונד בענטשן מיט זיין פולער ברכה און אייביקע הארמאניע.

פלאשקי **בנות־אגודת־ישראל**

לער. שרה מערזער, מענער־ראט

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער ליבער פירערן **שרה האכמאן** צו איר חתונה מיט ה' **דזיובאס**. זאל דער שטערן פון גליק אייער לעבנס־וועג באגלייטן.

סאסנאוויץ **איר גרופע**

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער ליבער איבערגעגעבענער און אומדערמידלעכער קעמפערן פאר אונדזער הייליקן אידעאל פרל. **ביילא פירער** (רימאנאוו) צו איר חתונה מיט ה' **שלמה פירער** (קראסנא). אייער נתיד זאל זיין געבענטשט פון השי"ת און איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער הויז אויף די בערג פון ציון וירושלים אינם גייסט פון אונדזערע הייליקע אידעאלן.

רימאנאוו **בנות־אגודת־ישראל**

לערערן ח. גאלדשטאף

מזל־טוב דיר אונדזער הייסגעליבטער און איבערגעגעבענער פריינדן **ביילא פירער** צו דיין חתונה מיט ה' **שלמה פירער**. זאל דער אלמעכטיקער דיין לעבנס־וועג מיט הימלישע גליק באלייכטן. גליק און צופרידנקייט זאלן אייך אייביק באגלייטן.

רימאנאוו דיינע פריינדנס

חנה פלוהר, רחל און שרה גינצבערג

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער פריינדן **יהודית פרימערמאן** (לאדזש) צו איר חתונה מיט ה' **משה קאזלאווסקי** (יענדזשעיו). איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער עתיד אויף די בערג פון יהודה און ירושלים.

לאדזש **חוה רחל זונדינער, מירל גאלדשטיין**

א ברכהפולן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער ליבער בנות־חברה **בע.ל ווייצמאן** צו איר חתונה מיט ה' **פינקלשטיין** (קראקע). זאל אייער עתיד זיין א קייט פון אייביק גליק און צופרידנקייט.

מיעכאוו **לערערן א. קלוגער**

בנות־אגודת־ישראל

א יידיש רעליגיעז מיידל, האט פראקטיק ביים דערציען קינדער אין אגודיסטישן גייסט, באזיצט א גרויסע מאס יידיש וויסן געענדיקט א פאוושעכנע שול, זוכט א פאסטן אלס לערערן און דערציערן מיט איין אדער צוויי קינדער. מיט אפערטן זיך ווענדן אויף דער אדרעס פון אונדזער רעדאקציע פאר וו.

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער איבערגעגעבענער חברה **רבקה סערל טיבערג** (לאדזש) צו איר פארלאבונג מיט ה' **אברהם חיים גאלדקינד** (לאדזש). איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט אויף די בערג פון ציון אינם גייסט פון תורה און טראדיציע.

לאדזש **מאכטשע ברעסלער, שרה אלבעק, גאלדא אפנהיים, שרה קרעל, לאה ראק און ראדא עיטרין**

א הארציקן מזל־טוב ווינטש איך מיינע בנות־חברות **פאלע שטארקמאן** (טורעק) צו איר פארלאבונג און **ליבע יאנקעלעוויטש** (קאליש) צו איר חתונה. גליק און צופרידנקייט זאל אייך תמיד באגלייטן.

לאדזש־סאכאטשעוו **חי' שרה גרינבערג**

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר דער חשובער פרוי **נעכע שייער** און איר טאכטער **בראנציע** צו איר פארלאבונג מיט ה' **א. י. שליין** (וואדאוויעץ). זאל השי"ת אייער עתיד מיט ברכה והצלחה באצירן.

מאשציסק **בית־יעקב, בנות, בתיה, אדיל צנטמאן**

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר צו דער חתונה פון אונדזער ברידער **אברהם פראמער** שעראדז מיט פרל. **שרה מאנדרא** (קאליש). בויט אייער לעבן אויף די יסודות פון דער תורה הקדושה, גליק און צופרידנקייט זאל אייער לעבנס־וועג באגלייטן.

שעראדז **שוועסטערן פראמער**

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר דיר **חי' לינדזען** צו דיין פארלאבונג מיט ה' **פיעטרקאווסקי** (לאדזש). גליק און צופרידנקייט זאל אייער לעבנס־וועג אייביק באגלייטן.

זד. וואלע **רבקה יאקובאוויטש**

א ברכהפולן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער חברה **שפרינצע לאבערשטיין** לאדזש צו איר פארלאבונג מיט ה' **יחזקאל קרזעפיצקי** זלאטשעוו. זאל אייער צוזאמענבונד זיין א קשר של קיימא און איר זאלט זוכה זיין צו בויען אייער צוקונפט אויף די בערג פון ציון וירושלים.

לאדזש **גרופע סיני פירערן באהאריער**

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער געטרייער חברה **א. ר לערער** רימאנאוו צו איר חתונה מיט ה. **בערנער** לעסקא. גליק און צופרידנקייט און אייביקע הארמאניע זאל אייער נייעם לעבנס־וועג באגלייטן.

רימאנאוו **בנות־אגודת־ישראל**

לערערן ח. גאלדשטאף

א ברכהפולן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער איבערגעגעבענער חברה פרל. **חוה וואקסמאן** צו איר פארלאבונג מיט ה' **יצחק קאפטאן** קראשניק. אייער צוקונפט אויף די בערג פון ציון וירושלים אינם גייסט פון תורה וגדולה.

זאקליקאוו **לערערן ג. וואגנער**

בנות־אגודת־ישראל

א הארציקן מזל־טוב ווינטשן מיר אונדזער פירערן פרל. **ז"נדער** צו איר חתונה מיט ה' **הענע גער** זייט זוכה צו בויען אייער צוקונפט אין לאנד פון אונדזערע אבות.

דאבזשין־דרעווענץ. **רבקה האראוויץ**

חנה קאדעצקא

א הארציקן מזלטוב ווינטשן מיר אונדזער חשובער און הייס־געליבטער לערערן פרל. **אכתר הארנשטיין** בוטשאטש צו איר תנאים מיט ה' **אברהם זינגער** יאחאראוו. בויט אייער עתיד אויף די בערג פון ציון און ירושלים.

פשעמישל **פיפטער קורס בית־יעקב**

צו די תנאים פון אונדזערע אקטיווע חברות: **חי' יהודית פרידבערג** קלימענטאוו מיט ה' **זאב וואלף בלום** שידלאוו און **חי' האכמאן** קלימענטאוו מיט ה' **ארי' לייב קירשנבוים** צמיעלאוו, ווינטשן מיר א הארציקן מזל־טוב. זייט זוכה צו בויען אייער עתיד אויף די בערג פון ציון.

קלימענטאוו **בנות־אגודת־ישראה**

א הארציקן מזל־טוב ווינטש איך מיין ל. שוועסטער **הינדא** צו איר חתונה מיט ה' **ריכטער** לובאטאוו. דאס אייביקע גליק זאל באגלייטן אייער עתיד.

לעמבערג־ראזוואדאוו **לערערן י. דים**

Red. i wyd. Luzer Gerszon Frydenzon   Nakł. Centr. B. A. J. (Agudas Israel) w Polsce   Druk. J. Djament, Łódź Kilińskiego 50

ROLL NO. 62-35-15

RECORDS OF

Company YIVO
print name of organization or user in inch high letters

START	CONTENTS	FINISH
JULY-1931	NEWS PAPER	MAY-1935

OPERATOR Albert Ostermann **DATE** 8/22/62

GRAPHIC CORP

GRAPHDEX SYSTEM

END

MICROFILM GRAPHIC CORP.

GRAPHDEX SYSTEM

GMC-8 PAR. N.Y.